

การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม
ในชุมชนท่าน้ำสามเสน กรุงเทพมหานคร

นางสาวศศิภาญ์ ศรีโสภณ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาเคหศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเคหการ ภาควิชาเคหการ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-53-2642-9

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PARTICIPATORY ACTION PLANNING FOR HOUSING DEVELOPMENT
IN TANAM-SAMSAIN COMMUNITY, BANGKOK.

Miss. Sasikan Srisopon

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Housing Development Program in Housing

Department of Housing
Faculty of Architecture
Chulalongkorn University
Academic Year 2005
ISBN 974-53-2642-9

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่าหน้า
สามเสน กรุงเทพมหานคร

โดย

นางสาวศศิภาญจน์ ศรีโสภณ

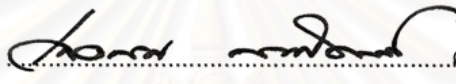
สาขาวิชา

เคหการ

อาจารย์ที่ปรึกษา

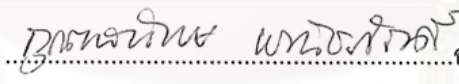
อาจารย์ ดร.กฤษกรทิพย์ พานิชภักดิ์

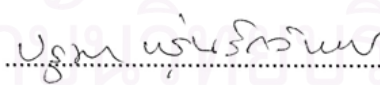
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารบัณฑิต

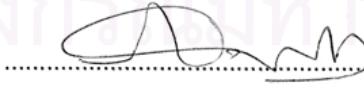

.....คณะบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

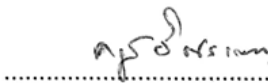
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชวลิต นิตยะ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.กฤษกรทิพย์ พานิชภักดิ์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(อาจารย์ ปฐมมา หุ่นรักวิทย์)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ปริดี บุณศิริ)

.....กรรมการ
(นายธนุช อิศรเสนา ณ อยุธยา)

ศศิภาณูจน์ ศรีโสภณ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน กรุงเทพมหานคร.(PARTICIPATORY ACTION PLANNING FOR HOUSING DEVELOPMENT IN TANAM-SAMSAIN COMMUNITY, BANGKOK) อ.ที่ปรึกษา : อ.ดร.กฤษณัททิตย พานิชภัคดี,อ.ที่ปรึกษา : อ.ปฐมา หรุ่นรักวิทย์, 200 หน้า. ISBN 974-53-2642-9

ปัจจุบันกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนให้สามารถเรียนรู้จัดการแก้ไขปัญหาด้วยกันได้ด้วยตัวเอง งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนทำน้ำสามเสน โดยผู้วิจัยได้ร่วมปฏิบัติการกับชาวบ้าน, ผู้เชี่ยวชาญ, หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตามแนวทฤษฎีการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และ ศึกษาปัญหา อุปสรรค รวมถึงวิเคราะห์ ข้อดีและข้อจำกัดของกระบวนการทำงานเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะ โดยการดำเนินการวิจัยประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชนและการลงปฏิบัติการจริงร่วมกับชาวชุมชนเป็นระยะเวลา 7 เดือน

ชุมชนทำน้ำสามเสนเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งในสมัยรัชกาลที่5 อยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยาในกรุงเทพมหานคร มีประมาณ 335 หลังคาเรือน 420 ครอบครัวและมีประชากรประมาณ1,831 คน โดยสภาพเศรษฐกิจ,สังคมและที่อยู่อาศัยมีความแตกต่างหลากหลาย และที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีความหนาแน่นและสภาพทรุดโทรม ในปี2527 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้พัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสนโดยการสร้างอาคารพักอาศัยสูง 6 ชั้น แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากชาวชุมชนยังไม่สามารถตกลงรับทราบหลักเกณฑ์เงื่อนไขในการเข้าอยู่อาศัยที่สำนักงานทรัพย์สินฯกำหนดให้ได้ จนกระทั่งปี 2548 สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้มีนโยบายพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนอีกครั้ง โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัย มีกลุ่มสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (Community Architects for Shelter and Environment :CASE) เป็นที่ปรึกษาและร่วมทำงาน และมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์กรมหาชน)หรือ พอช. เป็นหน่วยงานสนับสนุนด้านงบประมาณ

การปฏิบัติการมีเป้าหมายให้ได้ผังชุมชน และรูปแบบการปรับปรุงที่อยู่อาศัยเบื้องต้นที่มาจากความต้องการและการทำงานของชาวชุมชน การปฏิบัติการแบ่งเป็น 5 ขั้นตอนคือ 1. การตระหนักถึงปัญหาและโอกาส 2.วางเป้าหมายและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการ 3.ระดมความคิดวางแผนปฏิบัติการ 4. การปฏิบัติการตามแผน 5.วิเคราะห์ – สรุปข้อมูล ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติการ พบว่าชาวชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเข้าร่วมทำงานเนื่องจากไม่มีความไว้วางใจและเชื่อมั่นในการดำเนินการของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน เพราะมีประสบการณ์ในแง่ลบจากการพัฒนาในครั้งก่อน ประกอบกับไม่เข้าใจในกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมเนื่องจากไม่ประสบการณ์เดือดร้อนร่วมกัน ทำให้ไม่สามารถรวมตัวกันเป็นชุมชนได้อย่างแท้จริง จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานรวมถึงใช้เทคนิคและเครื่องมือในการแก้ปัญหาทำให้สามารถทำงานต่อไปได้ จนในท้ายสุดได้ผังชุมชนปรับใหม่และรูปแบบการปรับปรุงที่อยู่อาศัยเบื้องต้นที่มาจากชาวชุมชนเอง

ผลสรุปของงานวิจัยนี้ คือ ผังชุมชนที่ได้ไม่ใช่เป็นเพียงผังกายภาพที่สะท้อนความต้องการของชาวชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความเข้าใจในแนวทางการทำงานแบบมีส่วนร่วม กระตุ้นให้คนในชุมชนมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อการพัฒนาและเรียนรู้การจัดการการแก้ปัญหาต่างๆในชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าชาวชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อสำนักงานทรัพย์สินฯมากขึ้น และเข้าใจแนวทางการทำงานของสถาปนิกที่ไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงผู้ออกแบบแต่เป็นผู้ร่วมปฏิบัติการ ให้คำปรึกษาและประสานงานให้ชาวชุมชนได้เข้าใจ ซึ่งเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชาวชุมชนในการเรียนรู้ทำการพัฒนาตลอดจนแก้ปัญหาในด้านต่างๆด้วยตนเอง อันสอดคล้องกับเป้าหมายการปฏิบัติการในครั้งนี้คือมุ่งหวังให้ชุมชนรู้จักพึ่งพาและช่วยเหลือตนเองอันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ภาควิชา.....เคหการ.....ลายมือชื่อนิสิต.....ศศิภาณูจน์ ศรีโสภณ
สาขาวิชา.....เคหการ.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....ปฐมา หรุ่นรักวิทย์
ปีการศึกษา.....2548.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....ปฐมา หรุ่นรักวิทย์

4774171625 : MAJOR HOUSING

KEY WORD : FACTORS OF CHOOSING / HOUSING DEMAND BUILDING ON OWN LAND

SASIKAN SRISOPON : PARTICIPATORY ACTION PLANNING FOR HOUSING DEVELOPMENT IN TANAM-SAMSAIN COMMUNITY, BANGKOK. THESIS ADVISOR : KUNDOLDIBYA PANITCHPAKDI, Ph.D., THESIS CO-ADVISOR : PATAMA ROONRAKWIT, 200 pp. ISBN 974-53-2642-9.

At present, the participatory process is a major means of developing housing. It encourages community members to share ideas in solving any arising problems. This thesis is action research into participatory action planning for housing development in the Tanam-Samsain community belonging to the Bureau of the Crown Property. The objective of this thesis is to study the process of housing development in Tanam-Samsain community. The researcher, community members, experts, government agencies and the private sector participated in studying the problems and analyzing the advantages and disadvantages of the participatory process so that recommendations can be made. The research involves the study of the fundamental data of the community and the 7-month period of conducting participatory action.

The Tanam-Samsain community is an age-old community set up during the reign of King Rama V and is on the banks of the Chao Phraya River. With a population of 1,831, this community consists of 335 houses and 420 families whose socio-economic and housing conditions are different. Most houses are in a deteriorating condition. In 1984, the Bureau of Crown Property built 6-storey residential buildings for them. However, this project could not be carried out because the community members did not agree to the conditions required by the Bureau. In 2005, the Bureau launched the plan again. This time the Bureau asked the Community Architects for Shelter and Environment (CASE) to be the consultant and co-worker. The Institute of Community Development financed the project. The action aims to materialize the community planning and primary planning for housing development based on the need and the participation of the community members. The action can be divided into 5 phases: 1. Identification of problems and opportunities, 2. goal setting and prioritization of problems and needs, 3. brainstorming, 4. execution and 5. the analysis and summary of problems arising during the operation. It is found that the members do not fully cooperate because they do not trust the officials. They have negative feelings towards these officials because of the first development project attempted by the Bureau. In addition, they do not understand the process of participatory action. All members do not face the same problem so they work as one group. As a result, changes in techniques and research instruments have to be made to carry out the research and achieve the goal.

It can be concluded that the obtained community planning not only reflects the need of the community but can also be used as a tool to make the community members understand how to work together. This encourages the members to participate in development and learn to deal with the problems. Moreover, the members have more positive feelings towards the Bureau and realize that the architects not only design the plan but also give advice. This promotes the members' confidence in solving problems by themselves, which is in line with the objective of this research aiming to help community members to depend on themselves. Such self-reliance leads to sustainable development.

Department of.....Housing	Student's signature	<i>Sasin Srisopon</i>
Field of study.....Housing	Advisor's signature.....	<i>K. Panitchpakdi</i>
Academic year.....2005.....	Co-advisor's signature.....	<i>Patama Roonrakwit</i>

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาของอ.ดร.กฤษทลทิพย์ พานิชภักดิ์ ซึ่งได้ให้คำปรึกษาตลอดจนแนะนำและช่วยเหลือในด้านการศึกษาข้อมูล โดยติดตามดูแลอย่างใกล้ชิดมาด้วยดีตลอด

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ อ.ปฐมา หรุ่นรักวิทย์ ที่ให้คำปรึกษาและคอยแนะนำข้อมูลในการศึกษามาด้วยดี รวมถึงอาจารย์ปรีดี บุรณศิริ และคุณดนุช อิศรเสนา ณ อยุธยา ซึ่งให้ความกรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมให้ข้อแนะนำและข้อเสนอแนะ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ตลอดการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในชุมชนทำน้าสามเสนนี้ ผู้วิจัยยังได้รับความร่วมมือและการประสานงานจากนางสาวอัญญณี ปันเดย์ ตลอดจนชาวชุมชนทำน้าสามเสนที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ที่ช่วยเหลือให้ข้อมูล และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติการ จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้

ขอบคุณ อ. มัลลิกา บุญทวีกร ,เพื่อนรัก จาก ม.รังสิต ,น้องพลอยและเพื่อนนักศึกษาปริญญาโททุกคนที่ยังคงเป็นกำลังใจและคอยห่วงใยเสมอมา

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบคุณ พ่อ คุณแม่ พี่สาว คุณลุง คุณป้า คุณน้า และน้องตัง ที่เป็นแรงผลักดันและเป็นกำลังใจ แก่ผู้วิจัยจนทำให้ผู้วิจัยสำเร็จการศึกษาได้ด้วยดี

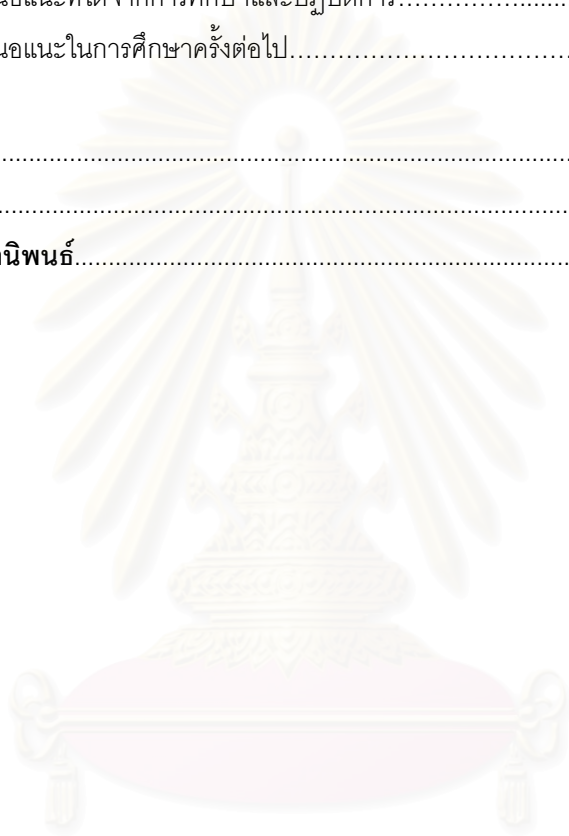
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฐ
สารบัญแผนผัง.....	ฑ
สารบัญแผนที่.....	ฒ
บทที่1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	10
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	10
1.4 ข้อจำกัดของการศึกษา.....	11
1.5 กลุ่มประชากรในการศึกษา.....	11
1.6 โอกาสในการดำเนินการศึกษา.....	11
1.7 ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา.....	12
1.8 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	14
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	15
บทที่2 ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	16
2.1 ความหมายของชุมชนและองค์ประกอบของที่อยู่อาศัย.....	16
2.2 แนวความคิดในการวิเคราะห์ชุมชน.....	18
2.3 แนวความคิดการพัฒนาชุมชน.....	19
2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่อาศัย.....	22
2.5 แนวความคิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย.....	25
2.6 แนวความคิดการวางแผนปฏิบัติการ.....	28
2.7 ความหมายและลักษณะการมีส่วนร่วม.....	32
2.8 แนวความคิดที่เกี่ยวข้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน.....	33
2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38

	หน้า
2.10 กรณีศึกษาการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนผู้มีรายได้น้อยแบบมีส่วนร่วม.....	39
2.11 สรุปผลที่ได้จากการศึกษา ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	58
บทที่3 การวางแผนการดำเนินการวิจัย.....	59
3.1 โครงร่างแผนการดำเนินการวิจัย.....	59
3.2 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	62
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	64
3.4 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	65
3.5 การนำเสนอผลการวิจัย.....	65
บทที่4 ลักษณะพื้นฐานชุมชนทำน้ำสามเสน.....	67
4.1 ทำเลที่ตั้ง ชุมชนทำน้ำสามเสน.....	67
4.2 สภาพทางกายภาพ.....	75
4.3 สภาพทางนิติกรรม.....	89
4.4 สภาพทางสังคม.....	91
4.5 สภาพทางเศรษฐกิจ.....	98
4.6 สรุปลักษณะชุมชนทำน้ำสามเสน.....	103
บทที่5 การปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน.....	104
5.1 การดำเนินการของหน่วยงานที่งานที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสน.....	104
5.2 ความสำคัญของการปฏิบัติการพัฒนาชุมชนในแนวทางมีส่วนร่วม.....	109
5.3 กระบวนการวางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน.....	111
5.4 สรุปการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน.....	139
บทที่6 วิเคราะห์การปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน.....	143
6.1 ชุมชนทำน้ำสามเสนกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัย.....	143
6.2 การทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง.....	150
6.3 ข้อดี-ข้อเสียและอุปสรรคของกระบวนการทำงาน.....	151
6.4 การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในประเทศไทย.....	153

	หน้า
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	159
7.1 สรุปผลการศึกษาและปฏิบัติการ.....	159
7.1 ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและปฏิบัติการ.....	164
7.2 อภิปรายผลการศึกษา.....	165
7.3 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาและปฏิบัติการ.....	167
7.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	169
รายการอ้างอิง.....	170
ภาคผนวก.....	174
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	200

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1.1 แสดงขนาดพื้นที่ชุมชนทั้งหมดของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.....	6
ตารางที่ 3.1 แสดงระยะเวลาและแผนการการดำเนินงานวิจัย.....	66
ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนผู้อยู่อาศัย.....	79
ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนปีที่อยู่อาศัย.....	80
ตารางที่ 4.3 แสดงสภาพสิ่งปลูกสร้าง.....	81
ตารางที่ 4.4 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์.....	82
ตารางที่ 4.5 แสดงสถานะของผู้ครอบครอง.....	89
ตารางที่ 4.6 แสดงจำนวนประชากรในชุมชนทำน้าสามเสน.....	92
ตารางที่ 4.7 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อเดือน (คิดเป็นรายได้ทั้งหมด /ครัวเรือน).....	102
ตารางที่ 5.1 แสดงงบประมาณโครงการบ้านมั่นคง.....	112
ตารางที่ 5.2 แสดงอัตราการผ่อนชำระ.....	113
ตารางที่ 5.3 แสดงแผนการลงปฏิบัติการระหว่างสถาปนิกและชาวบ้านในชุมชนทำน้าสามเสน.....	117
ตารางที่ 5.4 แสดงการปฏิบัติการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยในเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ 2549.....	131
ตารางที่ 5.5 สรุปปัญหาคนในชุมชน.....	139
ตารางที่ 5.6 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมคิด.....	140
ตารางที่ 5.7 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมเรียนรู้.....	140
ตารางที่ 5.8 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมตัดสินใจ.....	141
ตารางที่ 5.9 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมปฏิบัติการ.....	141
ตารางที่ 6.1 แสดงตารางแผนปฏิบัติการเปรียบเทียบกับการปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริง.....	147
ตารางที่ 7.1 แสดงผลที่ได้รับจากการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเปรียบเทียบกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบ เบ็ดเสร็จ.....	163

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1	แสดงภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่ชุมชนทำนํ้าสามเสน..... 4
ภาพที่ 1.2	ภาพอาคารตึก 6 ชั้น ในชุมชนทำนํ้าสามเสน..... 8
ภาพที่ 1.3	แสดงตัวอย่างที่อยู่อาศัยในชุมชนทำนํ้าสามเสน..... 9
ภาพที่ 4.1	ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนทำนํ้าสามเสนและสถานที่สำคัญ..... 69
ภาพที่ 4.2	ภาพถ่ายทางอากาศ ชุมชนทำนํ้าสามเสนปี 2544..... 70
ภาพที่ 4.3	ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนทำนํ้าสามเสนปี 2548..... 70
ภาพที่ 4.4	ภาพสภาพทางสัญจรและการเข้าถึงในชุมชนทำนํ้าสามเสน..... 74
ภาพที่ 4.5	ภาพลักษณะทั่วไปชุมชนทำนํ้าสามเสน..... 75
ภาพที่ 4.6	ภาพที่อยู่อาศัยรูปแบบเรือนแถว 1-2 ชั้น ก่อสร้างด้วยวัสดุที่หลากหลาย..... 76
ภาพที่ 4.7	ภาพที่อยู่อาศัยในรูปแบบอาคารพาณิชย์และเรือ..... 77
ภาพที่ 4.8	ภาพบ้านเก่าที่ยังคงสภาพสวยงาม..... 78
ภาพที่ 4.9	แสดงสภาพการใช้พื้นที่ว่างในชุมชน..... 85
ภาพที่ 4.10	ภาพสาธารณูปการที่สำคัญในชุมชน..... 86
ภาพที่ 4.11	ภาพสาธารณูปโภคที่สำคัญภายในชุมชน..... 87
ภาพที่ 4.12	แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงเวลา 8.00-12.00 น..... 93
ภาพที่ 4.13	แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงเวลา 13.00-15.00 น..... 94
ภาพที่ 4.14	แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงเวลา 16.00-19.00 น..... 95
ภาพที่ 4.15	แสดงกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนทำนํ้าสามเสน (1)..... 96
ภาพที่ 4.16	แสดงกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนทำนํ้าสามเสน (2)..... 97
ภาพที่ 4.17	ภาพตัวอย่างลักษณะอาชีพต่างๆในชุมชนทำนํ้าสามเสน(1)..... 98
ภาพที่ 4.18	ภาพตัวอย่างลักษณะอาชีพต่างๆในชุมชนทำนํ้าสามเสน (2)..... 99
ภาพที่ 5.1	การร่วมประชุมชี้แจงนโยบาย ที่วัดประสาทบุญญาวาส (1)..... 119
ภาพที่ 5.2	การร่วมประชุมชี้แจงนโยบาย ที่วัดประสาทบุญญาวาส (2)..... 120
ภาพที่ 5.3	การประชุมแบ่งกลุ่มย่อยที่วัดประสาทบุญญาวาส..... 121
ภาพที่ 5.4	แสดงการประชุมสรุปงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำนํ้าสามเสน..... 123
ภาพที่ 5.5	แสดงการประชุมกลุ่มย่อย ครั้งที่ 1 (1)..... 124
ภาพที่ 5.6	แสดงการประชุมกลุ่มย่อย ครั้งที่ 1 (2)..... 125
ภาพที่ 5.7	แสดงการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมของสถาปนิก..... 126
ภาพที่ 5.8	แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 2 (1)..... 127
ภาพที่ 5.9	แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 2 (2)..... 128

	หน้า
ภาพที่ 5.10 แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 3 (1).....	129
ภาพที่ 5.11 แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 3 (2).....	130
ภาพที่ 5.12 แสดงการประชุมครั้งที่ 4 ประชุมออกแบบผังและกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย, พิจารณาสีทึบในที่อยู่อาศัย.....	133
ภาพที่ 5.13 แสดงการปฏิบัติการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมของสถาปนิก.....	134
ภาพที่ 7.1 แสดงกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนท่าหน้าสามเสน.....	181

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1 แสดงโอกาสในการดำเนินการศึกษา.....	11
แผนภูมิที่ 1.2 แสดงวิธีการดำเนินการศึกษา.....	13
แผนภูมิที่ 3.1 แสดงโครงร่างแผนการดำเนินการวิจัย.....	59
แผนภูมิที่ 3.2 แสดงกรอบแนวความคิดในการดำเนินการวิจัย.....	60
แผนภูมิที่ 3.3 แสดงแผนการดำเนินการวิจัย.....	61
แผนภูมิที่ 3.4 แสดงขั้นตอนการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น.....	62
แผนภูมิที่ 3.5 แสดงขั้นตอนการสร้างแบบจำลองผังที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม.....	63
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนผู้อยู่อาศัย.....	79
แผนภูมิที่ 4.2 แสดงจำนวนปีที่อยู่อาศัย.....	80
แผนภูมิที่ 4.3 แสดงสภาพสิ่งปลูกสร้าง.....	81
แผนภูมิที่ 4.4 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์ของสิ่งปลูกสร้าง.....	82
แผนภูมิที่ 4.5 แสดงสถานะของผู้ครอบครอง.....	89
แผนภูมิที่ 4.6 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....	101
แผนภูมิที่ 5.1 แสดงแผนการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าน้ำสามเสน.....	114
แผนภูมิที่ 5.2 แสดงแนวความคิดการมีส่วนร่วมในชุมชนท่าน้ำสามเสน.....	115
แผนภูมิที่ 5.3 แสดงแผนการศึกษาชุมชนท่าน้ำสามเสนโดยการสำรวจจริง.....	116
แผนภูมิที่ 5.4 แสดงกระบวนการปฏิบัติการขั้นออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยเบื้องต้น.....	118

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนผัง

	หน้า
แผนผังที่ 1.1 แสดงโซนพื้นที่ที่ถูกแบ่งโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.....	7
แผนผังที่ 4.1 แสดงองค์ประกอบที่สำคัญในแผนผังชุมชนทำน้าสามเสน.....	72
แผนผังที่ 4.2 แสดงทางสัญจรและการเข้าถึง.....	73
แผนผังที่ 4.3 แสดงตำแหน่งรูปแบบสิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนทำน้าสามเสน.....	83
แผนผังที่ 4.4 แสดงตำแหน่งชนิดของวัสดุอาคาร.....	84
แผนผังที่ 4.5 แสดงตำแหน่งสาธารณูปการ - สาธารณูปโภคที่สำคัญภายในชุมชน.....	88
แผนผังที่ 4.6 แสดงแสดงกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน.....	90
แผนผังที่ 4.7 แสดงตำแหน่งการประกอบอาชีพในแต่ละหลังคาเรือนในชุมชนทำน้าสามเสน.....	100
แผนผังที่ 4.8 แสดงรายได้แต่ละหลังคาเรือนของชุมชนทำน้าสามเสน.....	102
แผนผังที่ 5.1 แสดงกลุ่มย่อยที่แบ่งโดยชาวบ้าน	122
แผนผังที่ 5.2 แสดงผู้เข้าร่วมประชุมจัดผังเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยในที่ดินชุมชนทำน้าสามเสน	135
แผนผังที่ 5.3 แสดงการใช้ที่ดินชุมชนทำน้าสามเสน ปรับใหม่.....	136
แผนผังที่ 5.4 การใช้ที่ดินชุมชนทำน้าสามเสน ปรับใหม่โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.....	138

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนที่

	หน้า
แนที่ 1.1 แสดงที่ตั้งชุมชนทำน้ำสามเสน.....	3
แนที่ 4.1 แสดงพื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชนทำน้ำสามเสน	68

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาครัฐได้ดำเนินการแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีโครงการและวิธีการแต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร จากข้อมูลด้านปัญหาสังคมและความยากจนในปี 2547 โดยผลการดำเนินงานจดทะเบียน ของกรุงเทพมหานคร พบว่าปัญหาอันดับหนึ่งคือ ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจน (คิดเป็นร้อยละ 60.02) การแก้ไขปัญหที่ผ่านมามีเป็นเพียงแนวทางการแก้ไขปัญหที่ไม่สามารถลงไปถึงรากเหง้าของโครงสร้างปัญหาอย่างแท้จริง

จากการค้นคว้าข้อมูลและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับผู้มีรายได้น้อย พบว่ามีที่ผ่านมามีพัฒนาการแนวทางแก้ไขปัญหหลายแนวทางด้วยกัน เริ่มตั้งแต่การสร้างแฟลต และสร้างที่อยู่อาศัยด้วยระบบสำเร็จรูป ซึ่งมีการลงทุนสูง ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและไม่ทันกับปัญหาคนจนในเมืองที่ขยายตัวเร็วกว่า ต่อมามีการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย ด้วยวิธีปรับปรุงชุมชนในที่เดิม, การก่อสร้างบ้าน และเริ่มมีการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆในแนวทางการประสานประโยชน์ที่ดิน

ในระยะหลังมีการวางแผนในแนวทางแบบมีส่วนร่วม เป็นการวางแผนที่ให้ความสำคัญแก่คนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาชุมชนของตน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางทางพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8 และ 9 ที่มุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เปิดโอกาสใหม่ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาจนเกิดการรวมตัวกันของชุมชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญห และจัดการที่อยู่อาศัย

การวางแผนแนวทางนี้มุ่งเน้นการปฏิบัติการพัฒนาให้บังเกิดผล เป็นกระบวนการที่มีความยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์และทรัพยากรในการดำเนินการ เป็นการวางแผนที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้พึ่งพาตนเอง ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางดังกล่าวเป็นแนวทางสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนโดยกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหา สามารถเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม ตลอดจนพัฒนาขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหและพัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกันอย่างแท้จริง

ปี 2548 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีแนวความคิดที่จะนำแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนแบบมีส่วนร่วมมาดำเนินการกับชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ โดยเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและให้การสนับสนุนบุคลากรที่ร่วมดำเนินการ รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาองค์กรชาวชุมชนให้สามารถดูแลช่วยเหลือกันเองได้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้ได้กำหนดให้ชุมชนทำน้ำสามเสนเป็นโครงการนำร่องเพื่อให้เกิดในการปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยให้มีสภาพดีนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นแก่คนในชุมชน

หากกล่าวถึงความเป็นมาของชุมชนทำน้ำสามเสน อาจกล่าวอ้างถึงคลองสามเสนซึ่งมีความสำคัญและเป็นย่านที่ตั้งของชุมชน โดยมีตำนานโบราณเล่ากันว่าครั้งหนึ่งมีพระพุทธรูปลอยน้ำผ่านมาในแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้คนพากันแตกตื่นช่วยกันจุดพระพุทธรูปขึ้นจากน้ำ จนในที่สุดต้องระดมกันมาถึงสามเสนคนจึงสามารถจุดพระพุทธรูปขึ้นมาได้สำเร็จ นับแต่นั้นมาผู้คนจึงเรียกสถานที่นี้ว่า สามเสน ซึ่งต่อมาร้อนเหลือเพียง “สามเสน”

ย่านสามเสนมีวัดเก่าแก่หลายแห่ง เช่น วัดโบสถ์สามเสน ริมฝั่งคลองสามเสน เป็นวัดเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยา มีอุโบสถหลังเก่า ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลาย วัดราชาธิวาสวิหาร หรือวัดส้มเกลี้ยง สันนิษฐานกันว่าสร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน แต่ต่อมาเป็นวัดร้าง มาบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่3 อีกวัดหนึ่งที่สร้างขึ้นในช่วงเดียวกัน คือ วัดประสาธตบุญญาวาส หรือวัดมะขวิด

นอกจากนี้ย่านสามเสนยังมีทั้งวังเจ้านาย และคฤหาสน์บ้านเรือนของข้าราชการบริพาร ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกสร้างกันมาตั้งแต่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 อีกมากมาย เช่น วังสุโขทัย ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนขึ้นครองราชย์ วังของกรมหมื่นทิวยากรฯ ต้นราชสกุลเกษมศรี ซึ่งต่อมาเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ส่วนวชิรพยาบาลในปัจจุบันก็เคยเป็นคฤหาสน์ของพระสรรพการหิรัญกิจในปลายรัชกาลที่ 5 ฝั่งตรงข้ามเชื่อมกับวชิรพยาบาล คือสถานีตำรวจสามเสน ซึ่งมี “หลวงพ่อสามเสน” ประดิษฐานอยู่ในซุ้มหน้าสถานี

ชุมชนทำน้ำสามเสน เดิมมีชื่อว่าชุมชนแม่น้ำสามเสน แต่ก่อนที่ดินบริเวณชุมชนทำน้ำสามเสน เป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่า ยังไม่ได้ทำประโยชน์อะไรเป็นที่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานให้แก่คนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยที่อพยพมาจากถนนราชดำเนินเข้ามาจับจองตั้งหลักแหล่งต่อมาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงตกอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนระมหากษัตริย์ และแบ่งให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัย

ในช่วง 80 – 90 ปีที่ผ่านมา มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่ก็ครอบครัว ครั้นชุมชนมีความเจริญ มีคนจากหลายพื้นที่เข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ชุมชนมีการก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 31 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2482 คนกลุ่มแรกที่เริ่มเข้ามาก่อตั้งชุมชน มี นางกิมฮวย แซ่ฮ่วย คุณรังสรรค์ พงศ์วรินทร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในชุมชนเดิมและมีบางส่วนที่อพยพเข้ามาภายหลัง อาชีพหลักในชุมชน คือ ทำเตาถ่าน โรงเลื่อย ทำข้าว ทำทรายและหาปลา

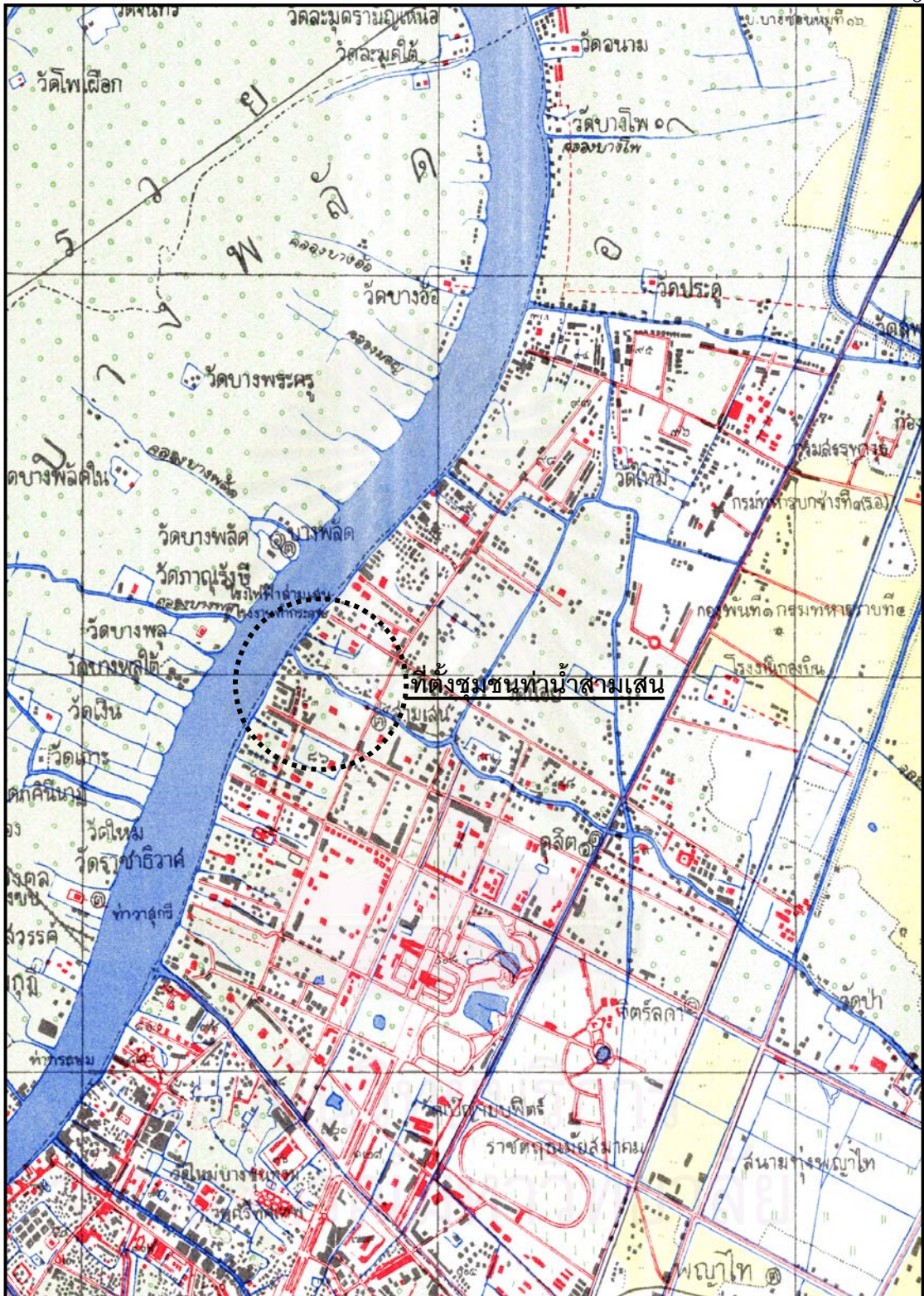
ปัจจุบันจากการสำรวจพบว่าภายในชุมชนทำน้ำสามเสนมีจำนวนหลังคาเรือน ประมาณ 335 หลังคาเรือน 420 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 1,831 คน การประกอบอาชีพ ทำเตาถ่าน โรงเลื่อย ทำข้าว ได้เลือนหายไปจากชุมชน ในส่วนของทำทรายเหลือเพียง 1 ท่า มีอาชีพใหม่เกิดขึ้นในชุมชนคือ ค้าขายของชำ ร้านเสริมสวย ร้านอาหาร รับจ้าง รับราชการ อาชีพรับจ้าง พนักงานบริษัท ฯลฯ

ท่าเล ที่ตั้งชุมชนทำน้ำสามเสน

ชุมชนทำน้ำสามเสน ตั้งอยู่ 283/1 ถ.ดาวช่าง แขวงวชิระ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	คลองสามเสนและชุมชนราชาผาทับทิมร่วมใจ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ด้านหลังโรงพยาบาลวชิระและวิทยาลัยเทคนิครังสิต
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	วังสุโขทัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	แม่น้ำเจ้าพระยา

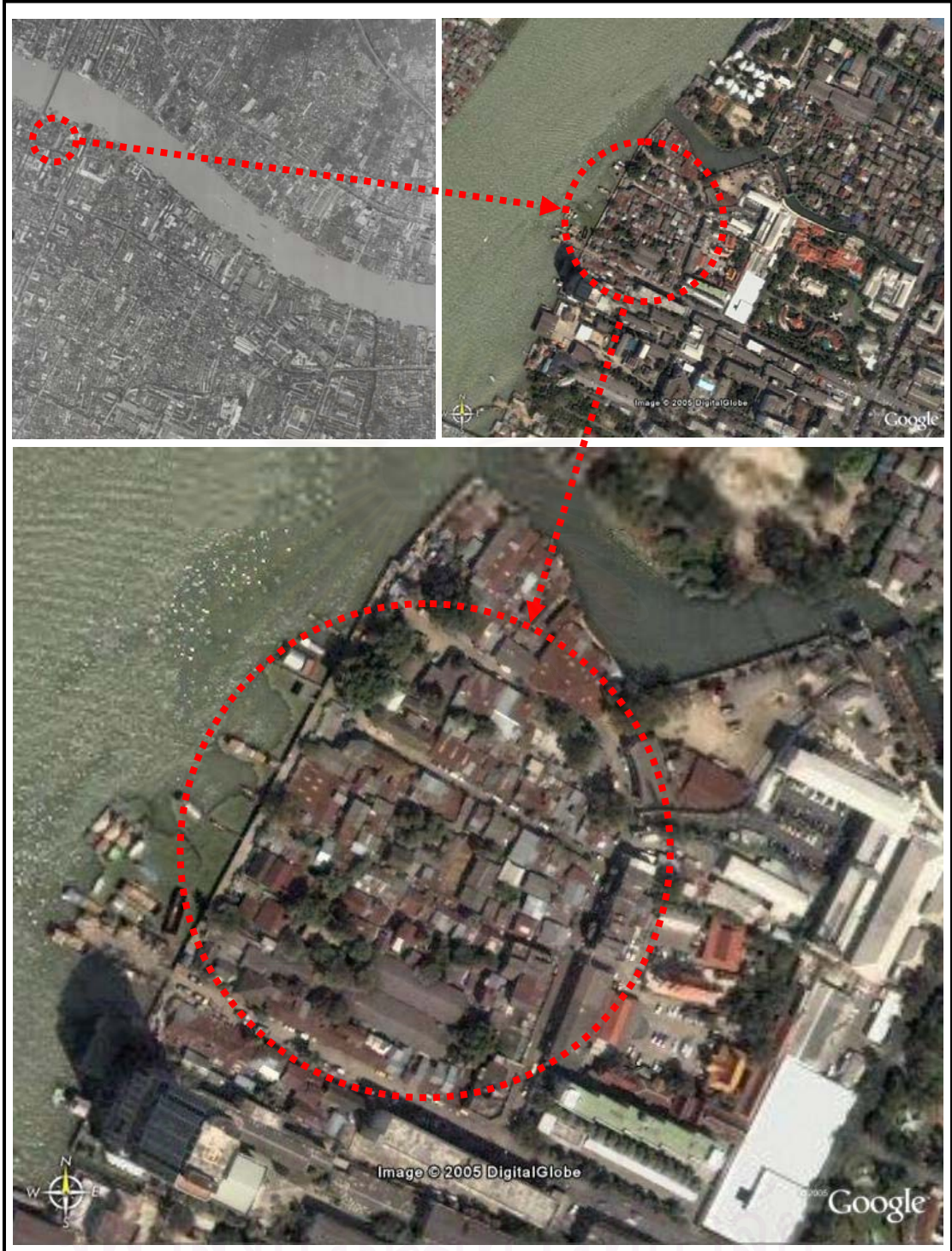

แผนที่ 1.1 แสดงที่ตั้งชุมชนทำนน้ำสามเสน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำนน้ำสามเสน

ที่มา : แผนที่กรุงเทพมหานคร

ภาพที่1.1 แสดงภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่ชุมชนท่าน้ำสามเสน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่าน้ำสามเสน

ที่มา : Google Earth

ความเป็นมาโครงการพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสน¹

โครงการการนี้เริ่มต้นเมื่อปี 2527 เนื่องจากพื้นที่โครงการมีสภาพเป็นชุมชนและเคยเกิดเพลิงไหม้หลายครั้ง และทุกครั้งจะมีการปลูกสร้างบ้านขึ้นมาใหม่ในพื้นที่เดิมอย่างไม่เป็นระเบียบ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จึงมีนโยบายพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ขึ้น

เดิมนโยบายการพัฒนาพื้นที่ มีแนวความคิดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ก่อสร้างอาคาร 6 ชั้น 2 หลังๆละ 100 ห้อง แล้วย้ายผู้อยู่อาศัยทั้งหมดเข้าอยู่อาศัยในอาคาร

ส่วนที่ 2 เนื้อที่ประมาณ 17-3 -24.7 ไร่ จะปรับเป็นพื้นที่ว่าง เพื่อนำมาพัฒนาจัดประโยชน์ต่อไป

นโยบายเดิมในการพัฒนาชุมชนทำสามเสนมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

ปี 2528 เริ่มทำการสำรวจข้อมูลและกำหนดผังก่อสร้าง

ปี 2531 เริ่มมีการเจรจาหรือย้าย ซึ่งทางสำนักงานทรัพย์สินฯ แบ่งโซนของผู้เช่าในโครงการออกเป็น 9 โซน คือ โซน A – I

ปี 2533 มีการอนุมัติให้บอกเลิกการเช่าและดเก็บค่าเช่า

ปี 2535 ปลูกสร้างอาคารบ้านพักชั่วคราว 2 หลัง ในพื้นที่บริเวณโซน B เพื่อรองรับผู้เช่าเดิม

ปี 2540 ดำเนินการก่อสร้างอาคาร 6 ชั้นหลังแรกในพื้นที่โซน F เนื้อที่ประมาณ 3-1-0.60 ไร่

ปี 2542 ก่อสร้างอาคารแล้วเสร็จ

ปี 2543 กรุงเทพมหานครอนุญาตให้ใช้อาคารได้

อย่างไรก็ตามการพัฒนาดังกล่าวเกิดปัญหาที่สำคัญคือ ในส่วนของอาคาร 6 ชั้น ยังไม่อนุญาตให้ผู้เช่าอยู่อาศัยจนปัจจุบันนี้ เนื่องจากยังไม่สามารถตกลงรับทราบหลักเกณฑ์เงื่อนไขในการเข้าอยู่อาศัยที่สำนักงานทรัพย์สินฯ กำหนดให้ได้ ส่วนในพื้นที่ราบ ปัจจุบันยังมีผู้อยู่อาศัยโดยทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่ได้เก็บค่าเช่า (ยกเว้นผู้ขอใช้สถานที่ชั่วคราวที่อาศัยอยู่ในบ้านพักชั่วคราว)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

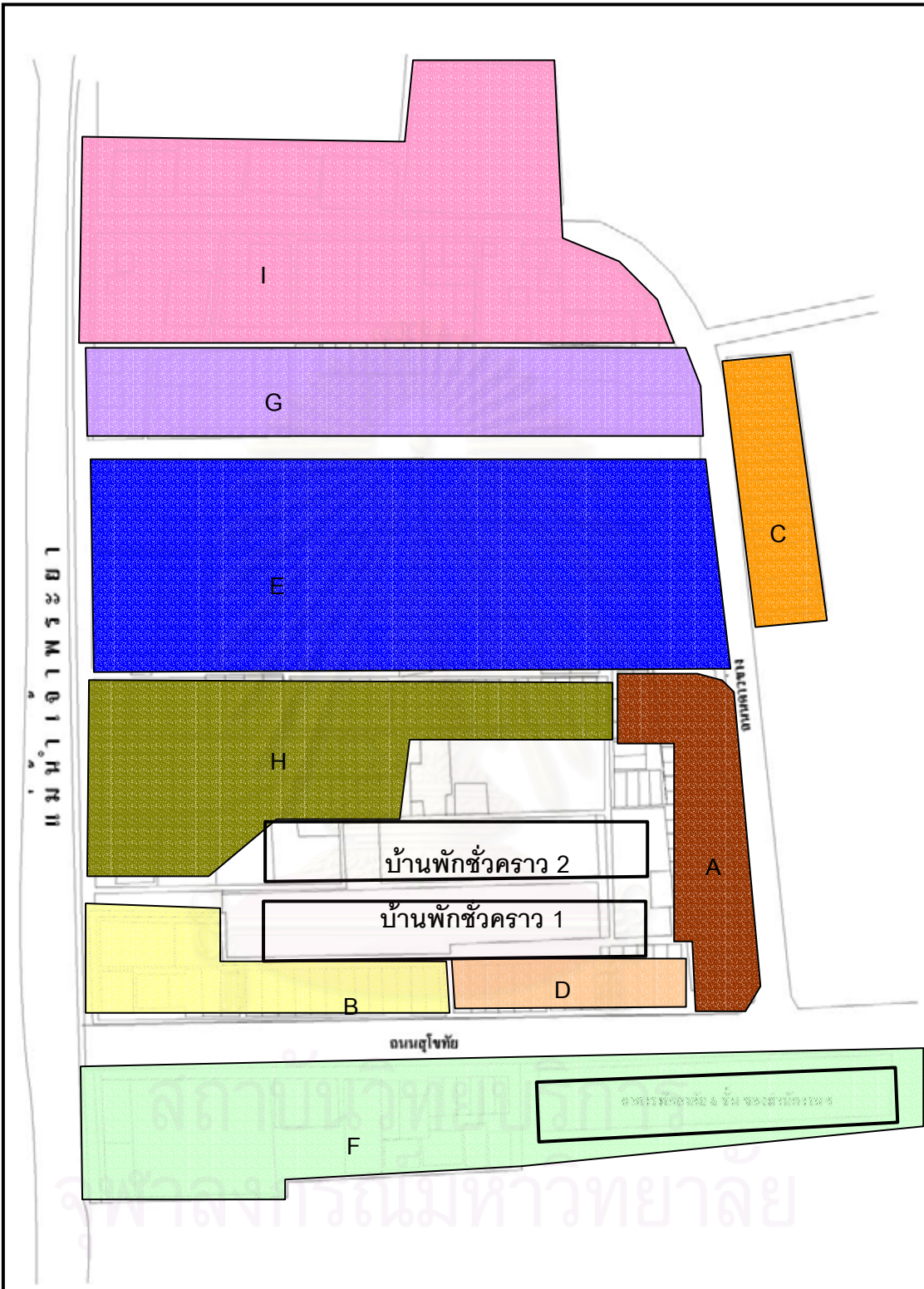
¹ คณะสำรวจและจัดทำข้อมูล กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “โครงการพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสน,” เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 (เล่ม1), 2547.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ตารางที่ 1.1 แสดงขนาดพื้นที่ชุมชนทั้งหมด ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
มีทั้งหมด 4 แปลงคือ²

ลำดับ ที่	โฉนด เลขที่	เลขที่ ดิน	พื้นที่ตามโฉนด	ราคาประเมิน (ตารางวาละ) (ใช้ได้ตั้งแต่ปี2547- 2551)	หมายเหตุ
1	510	7	1 งาน 46.00 ตร.ว.	51,000.00 บาท	ประกอบด้วยพื้นที่ บริเวณโซน C
2	511	3	11ไร่ 3 งาน 56.90 ตร.ว.	51,000.00 บาท	ประกอบด้วยพื้นที่ บริเวณโซน A,B,D,E และH
3	513	1	5ไร่ 2 งาน 21.80 ตร.ว.	38,000.00 บาท	ประกอบด้วยพื้นที่ บริเวณโซน I,G และ โซนE บางส่วน
4	1358	7	3ไร่ 1 งาน 0.60 ตร.ว.	51,000.00 บาท	ประกอบด้วยพื้นที่ บริเวณโซน F
		รวม	21ไร่0งาน 25.30 ตร.ว.		

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² เรืองเดียวกัน

แผนผังที่ 1.1 แสดงโซนพื้นที่ที่ถูกแบ่งโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

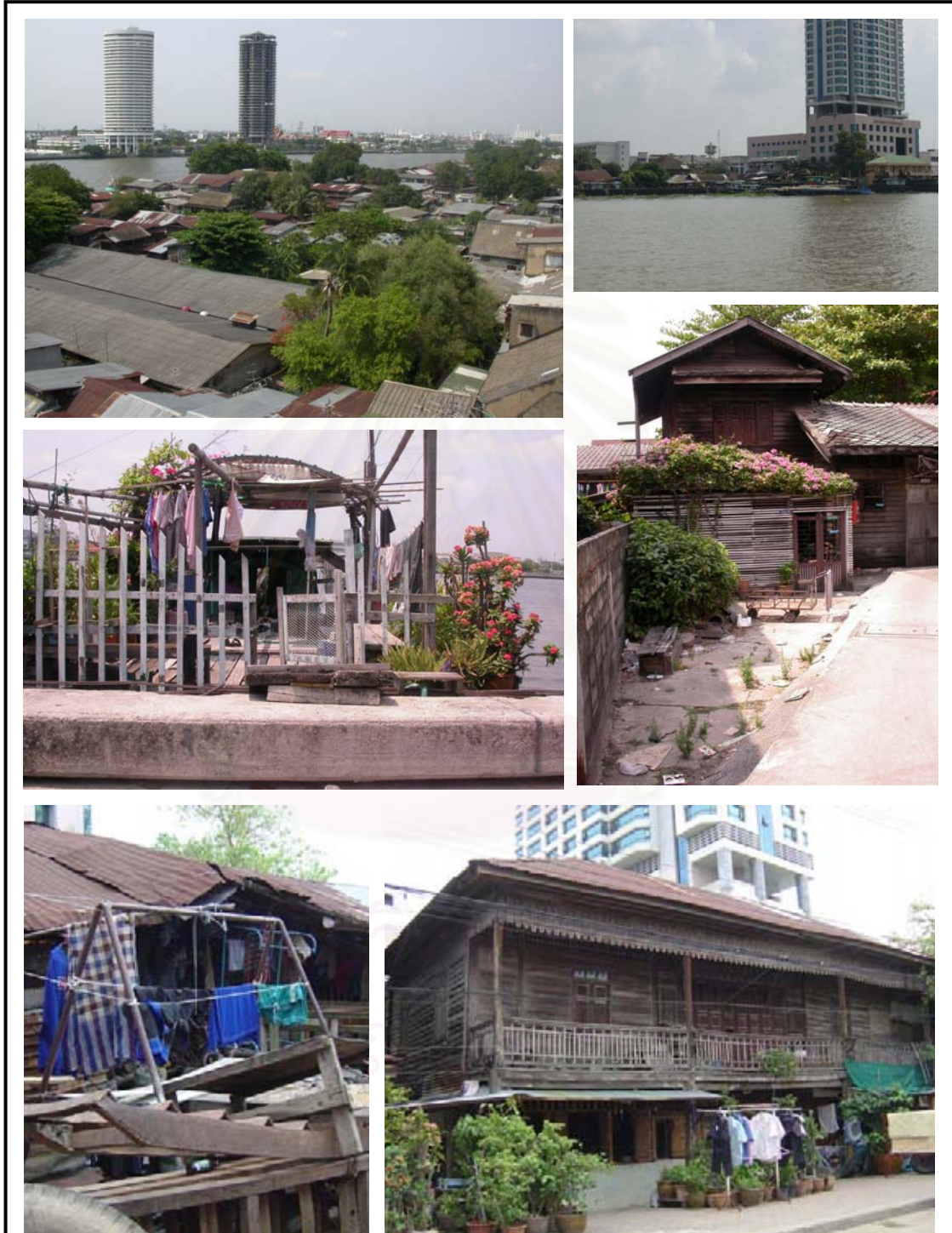
<p>วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน</p>	
<p>ที่มา : จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์</p>	

ภาพที่ 1.2 ภาพอาคารตึก 6 ชั้น ในชุมชนท่าน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ปี 2548 สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้กำหนดนโยบายพัฒนาที่อยู่อาศัย มุ่งเน้นให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนท่าน้ำสามเสนเดิมได้พัฒนาที่อยู่อาศัยให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความน่าอยู่ อย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 1.3 แสดงตัวอย่างที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

เนื่องจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน เป็นการพัฒนาในแนวทางมีส่วนร่วมซึ่งเป็นแนวทางใหม่ในการดำเนินการพัฒนาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จึงประสานร่วมทำงานกับบริษัทCASE โดยมีอาจารย์ปฐมา หรุ่นรักวิทย์ ผู้ก่อตั้งกลุ่มสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (Community Architects for Shelter and Environment :CASE) เป็นที่ปรึกษาและร่วมทำงานในโครงการนี้ด้วย

อาจารย์ปฐมาเป็นสถาปนิกผู้มีประวัติการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 ผลงานที่สำคัญมีมากมาย อาทิ ที่ปรึกษางานออกแบบสถาปัตยกรรมโครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน นอกจากนี้ได้ทำงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมหลายแห่งเช่น ชุมชนบ้านใต้สะพาน, ชุมชนบ่อหว่า,ชุมชนสันติธรรม ฯลฯ นอกจากนี้ยังเป็นอาจารย์ที่ Oxford Brooks University, จุฬาลงกรณ์, ศิลปากร, เกษตรศาสตร์, รังสิต ฯลฯ นับได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน

ทั้งนี้นับเป็นโอกาสดีที่อาจารย์ปฐมา ได้เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมทำงานการวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน เพื่อทำการศึกษารายละเอียดการวางแผนปฏิบัติการตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นจนถึงช่วงที่ผู้อยู่อาศัยกำหนดแนวทางในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนของตน ซึ่งการศึกษาและเพิ่มความรู้ในขณะทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นเรื่องจำเป็นและมีความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นการทบทวนแนวความคิดที่มีอยู่ โดยไม่ยึดติดกับแนวทางหรือแนวความคิดของสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว อันช่วยให้เกิดทระคนะอันกว้างขวางในการพิจารณาสิ่งต่างๆได้หลายแง่มุมมากขึ้นและยังเป็นการพบความรู้ใหม่ที่ได้จากการลงปฏิบัติการงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีวัตถุประสงค์คือ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 ศึกษากระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนทำน้ำสามเสน โดยเข้าร่วมดำเนินการร่วมกับชาวบ้าน, ผู้เชี่ยวชาญ, หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1.2.2 ศึกษาปัญหา อุปสรรค และวิเคราะห์ ข้อดีและข้อจำกัดของกระบวนการทำงานเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษากระบวนการวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน แบบมีส่วนร่วม (ตั้งแต่เริ่มกระบวนการ จนถึงกำหนดแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม)

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ชุมชนทำน้ำสามเสน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ขนาดพื้นที่ 21-0- 25.30 ไร่

1.3.3 ขอบเขตด้านเวลา ในการดำเนินการวิจัยทั้งหมด 7 เดือน คือตั้งแต่เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2548 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 โดยแบ่งเป็นระยะเวลาต่างๆดังนี้

- การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น 1 เดือน
- ร่วมวางแผนและปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในระยะเวลา 5 เดือน
- วิเคราะห์และสรุปข้อมูล 1 เดือน

1.4 ข้อจำกัดในการศึกษา

1.4.1 ระยะเวลา เนื่องจากการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ไม่ตายตัวสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างมาก ประกอบกับงานวิจัยมีขอบเขตระยะเวลาในการทำการศึกษ ผู้วิจัยจึงไม่สามารถปฏิบัติการได้ครบทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

1.4.2 ข้อมูลเชิงลึก เนื่องจากชุมชนทำน้ำสามเสน มีความซับซ้อนของความสัมพันธ์ในชุมชนค่อนข้างสูง และมีประสบการณ์ในแง่ลบจากการสร้างอาคาร 6 ชั้น จึงมีความลำบากในการลงปฏิบัติการและไม่สามารถทำการศึกษาข้อมูลในเชิงลึกได้

1.4.3 ข้อมูลพื้นฐานโดยละเอียด ไม่มีเอกสารที่รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนไว้อย่างเป็นระบบชัดเจน จึงมีความยากในการรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบในการดำเนินการวิจัย จึงไม่สามารถสรุปข้อมูลพื้นฐานชุมชนได้โดยละเอียด

1.5 กลุ่มประชากรในการศึกษา

ประชากร (Population) ของการวิจัยนี้คือ

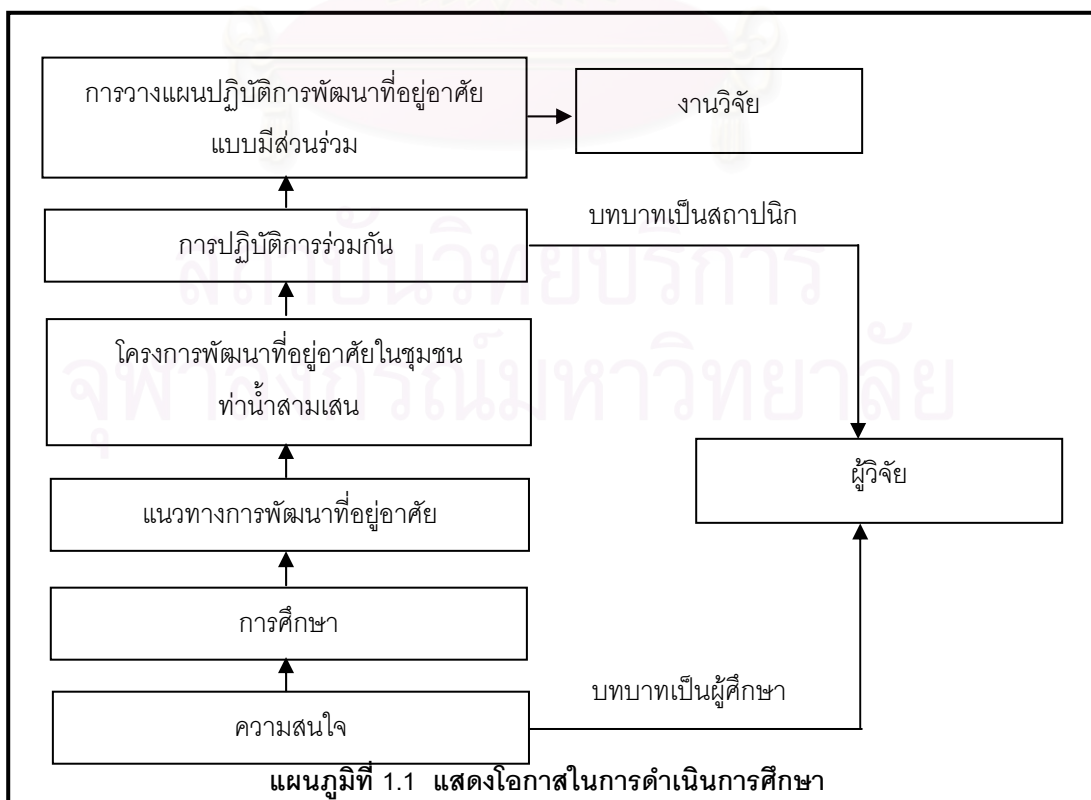
1.5.1 ผู้มีความสนใจเข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสนซึ่งเป็นผู้เช่าที่ดินและอยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน มีจำนวนประมาณ 1,831 คน

1.5.2 บริษัทสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (CASE)

1.5.3 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

1.5.4 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)

1.6 โอกาสในการดำเนินการศึกษา

1.7 ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

1.7.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

1.7.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือข้อเท็จจริง หรือรายละเอียดที่ได้จากแหล่งกำเนิดที่แท้จริง

1.7.1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือข้อเท็จจริง หรือรายละเอียดที่ผู้อื่นได้รวบรวมมาแล้วผู้วิจัยไปรวบรวมมาอีกต่อหนึ่ง

ลักษณะของข้อมูลที่ทำการศึกษาแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data) คือ ข้อมูลที่ผู้วิจัยสังเกตหรือวัดออกมาเป็นตัวเลข

2. ข้อมูลเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Data) คือ ข้อมูลที่ไม่ได้วัดออกมาเป็นตัวเลขแต่จะแสดงถึงคุณลักษณะของสิ่งนั้น เช่น ข้อความที่เป็นความคิดเห็น ผลการสังเกตที่เขียนในรูปบรรยาย

1.7.2 การปฏิบัติการร่วมกัน เป็นการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยมีบทบาทเป็นผู้ศึกษา กระตุ้นให้คำแนะนำ และประสานงาน ตลอดจนร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน

ลักษณะของข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติการเป็นลักษณะของ ข้อมูลพฤติกรรม (Behavioral Data) คือ ข้อมูลที่เป็นคุณลักษณะที่มีอยู่ในตัวของประชากรที่ศึกษาอาจจำแนกได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. ข้อมูลด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) คือข้อมูลที่เป็นคุณลักษณะทางด้านความสามารถของสมอง ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ หรือทางการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความเข้าใจ การวิเคราะห์หรืออย่างอื่น ความถนัดหรือสติปัญญา เป็นต้น

2. ข้อมูลด้านจิตพิสัย (Affective Domain) คือข้อมูลที่เป็นคุณลักษณะทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความสนใจ ความวิตกกังวล, แรงจูงใจ ฯลฯ

3. ข้อมูลด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) คือข้อมูลที่เป็นด้านทักษะทางกาย ได้แก่ การปฏิบัติการกระทำสิ่งต่าง ๆ

1.7.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ในงานวิจัยนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่

1.7.3.1 การสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีมีการกำหนดคำถามที่แน่นอนตายตัว หรือหากมีการกำหนดไว้บ้าง ก็เป็นคำถามประเด็นหลัก ผู้วิจัยสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และผู้ตอบแต่ละคนได้ เป็นการสัมภาษณ์ที่ยืดหยุ่นและเปิดกว้างมีอิสระในการถามเพื่อให้ได้คำตอบตรงตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย

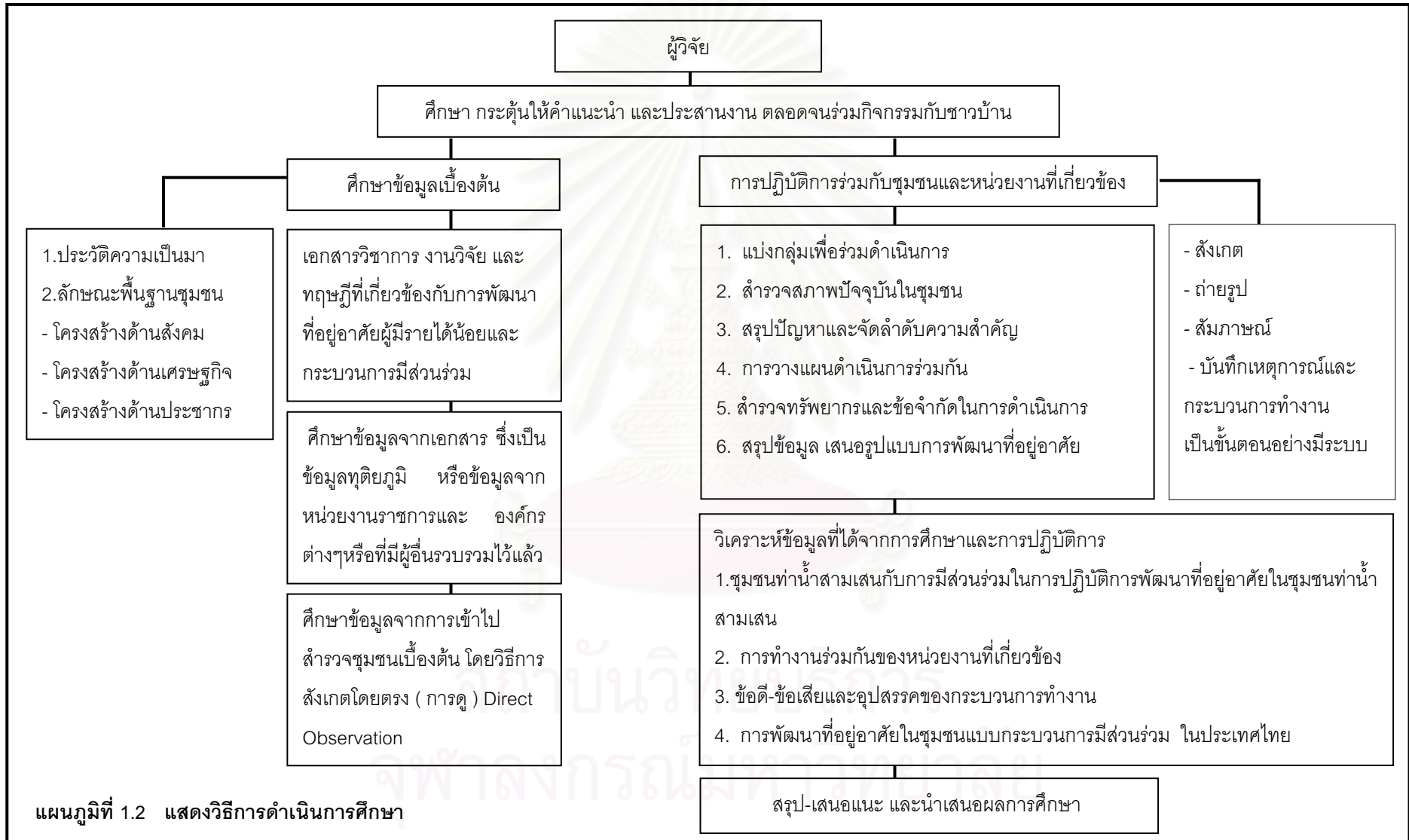
1.7.3.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีการกำหนดข้อคำถามไว้ล่วงหน้า และในการสัมภาษณ์ผู้ตอบแต่ละคนจะต้องได้รับการถามเช่นเดียวกัน และในลำดับขั้นตอนเดียวกันด้วย

1.7.3.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์ หรือกิจกรรมนั้น ๆ

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยจะอยู่นอกวงผู้ถูกสังเกต ทำตนเป็นบุคคลภายนอก ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับผู้ถูกสังเกต

1.7.4 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและการปฏิบัติการ

1.7.5 สรุปและนำเสนอผลการศึกษา

แผนภูมิที่ 1.2 แสดงวิธีการดำเนินการศึกษา

1.8 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดความหมายของคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยดังนี้

“ **การพัฒนาชุมชน** ” หมายถึง การส่งเสริมความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนให้มีสภาพดีขึ้นทั้งในด้าน อานามัย ด้านการศึกษา วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น ดังนั้น เราซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนใดก็ตาม ต้องร่วมมือกันพัฒนาชุมชนนั้นให้เจริญก้าวหน้า ร่วมมือกับรัฐบาลหรือเอกชนเพื่อพัฒนาชุมชน

“ **การวางแผนปฏิบัติการ** ” หมายถึง การวางแผนที่มีรากฐานบนความจริง ไม่มีการกำหนดเป็นขั้นตอนตายตัว ไม่ยึดติดอยู่กับความสมบูรณ์แบบ(Comprehensiveness) เป็นกระบวนการที่มีการปรับเปลี่ยนได้โดยมีการปฏิบัติการและประสบการณ์ที่ได้จากการปฏิบัติการเป็นรากฐานและแนวทาง

การวางแผนปฏิบัติการ ที่มุ่งเน้นการปฏิบัติให้เกิดผล โดยไม่ยึดติดกับรูปแบบการทำงานแบบตายตัว มีงานระยะต่างๆดังนี้

1. ปัญหาและโอกาส (problems and opportunities)
2. เป้าหมายและลำดับความสำคัญ (goals and priorities)
3. ทางเลือกและผลได้ผลเสีย (options and tradeoffs)
4. ทรัพยากรและข้อจำกัด (resources and constraints)
5. ทีมงานโครงการและงานที่ต้องทำ (project teams and tasks)
6. การดำเนินการและการตรวจสอบ (implementation and monitoring)

“ **กระบวนการ** ” หมายถึง ลำดับขั้นตอนการทำงาน ที่ประกอบด้วยรายละเอียดว่าจะทำงานอย่างไร เริ่มตั้งแต่การศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา นำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย จากนั้นจึงวางแผน และร่วมตัดสินใจและปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งในขั้นตอนต่างๆนี้จะมี ความสัมพันธ์กันในเชิงระบบ ดังนั้นกระบวนการและเทคนิคในการทำงานจึงมีฐานที่มาจากความเป็นจริง และประสบการณ์ โดยมีอุดมการณ์หรือเป้าหมายร่วมกัน การเลือกทำงานด้วยวิธีการอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับความ เข้าใจในสถานการณ์และเจตนาในการทำงาน กระบวนการจะทำให้เกิดการทำงานอย่างเป็นระบบก่อให้เกิดการพัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่องนำไปสู่การขยายผลต่อไป

“ **กระบวนการมีส่วนร่วม** ” หมายถึง ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการปฏิบัติงาน ตั้งแต่ค้นหาปัญหา วางแผน ดำเนินการ การได้รับประโยชน์จากการพัฒนา และติดตามประเมินผล

“ **การมีส่วนร่วม** ” หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมพัฒนาด้วยความสมัครใจตั้งแต่ เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดซึ่งอาจจะเกิดขึ้นอย่างฉับพลันหรือเกิดจากการชักชวนก็ได้ เพื่อพัฒนาชุมชนของตนด้วยความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน

“ **ระดับการมีส่วนร่วม** ” หมายถึง การเข้าร่วมของประชาชนในกิจกรรมพัฒนาอาจเป็นไปได้หลายระดับขึ้นกับความสนใจและบทบาทความรับผิดชอบของผู้เข้าร่วม เพราะเป็นเสรีภาพของประชาชน ในการที่จะ เข้าร่วมหรือไม่ด้วยความสมัครใจ ความสนใจไม่มีการบังคับ ระดับการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. ร่วมประชุม
2. ร่วมแสดงความคิดเห็น
3. ร่วมในการตัดสินใจ
4. ร่วมประสานงาน

5. ร่วมในการวางแผน
6. ร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม
7. ร่วมรับผลประโยชน์
8. ร่วมในการประเมินผล

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.9.1 เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัย คนในชุมชน และหน่วยงานภาครัฐและเอกชนก่อให้เกิดองค์ความรู้เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม อันเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการทำงานสามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือเป็นกรณีศึกษาต่อไป

1.9.2 ข้อมูลชุมชนทำน้าสามเสน และกระบวนการทำงานร่วมกัน ที่มีการเรียบเรียงขั้นตอนอย่างเป็นระเบียบ เป็นประโยชน์แก่ชุมชนผู้มีรายได้น้อยอื่นๆ และหน่วยงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนต่างๆ

1.9.3 เพื่อเป็นตัวอย่างแนวทางการวางแผนการดำเนินการ(แบบการมีส่วนร่วม)การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของชุมชนและองค์ประกอบของที่อยู่อาศัย

2.1.1 ความหมายของชุมชน

ความหมายของ "ชุมชน" ที่คนทั่วไปเข้าใจและใช้สื่อความหมายกันอยู่นั้น มีความแตกต่างกันอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาที่คนทำงานเรื่องเดียวกัน แต่เข้าใจชุมชนไปคนละอย่าง และจะเป็นปัญหาที่มากขึ้นเมื่อคนทำ "งานพัฒนาชุมชน" ที่มุ่งพัฒนา "พลังชุมชน" แต่กลับไม่เข้าใจ "ชุมชน" ในมิติที่ถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น นักพัฒนาชุมชนทุกคนจึงต้องทำความเข้าใจเรื่องชุมชนให้ถูกต้องตรงกัน¹

"ชุมชน" มีอยู่ 3 มิติ : คือ 1 มิติภูมิศาสตร์ (Geography) 2. มิติสังคมศาสตร์(Sociology) และ 3 มิติจิตวิทยา (Psychology)

มิติที่ 1 : Geography อธิบาย "ชุมชน" ในด้านกายภาพที่เราเห็นด้วยตา ประกอบด้วยพื้นที่ หรือบริเวณที่คนอยู่รวมกันในขอบเขตที่ชัดเจน จะรวมไปถึงทุกๆ อย่างที่เราเห็นอยู่ในบริเวณนั้นด้วย เช่น ถนน แม่น้ำลำคลอง วัด โรงเรียน สถานีนอนามัย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น

ในมิตินี้ ตรงกับความหมายของคำ "หมู่บ้าน" ที่เป็น "หน่วยการปกครอง" ที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นหน่วยย่อยๆ ตาม พ.ร.บ.การปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2457 (86 ปีที่ผ่านมาแล้ว) และก็เป็นความหมายของ "ชุมชน" ที่คนทำงานพัฒนาส่วนใหญ่ในประเทศไทยเข้าใจกัน

มิติที่ 2 : Sociology อธิบาย "ชุมชน" ในด้านความสัมพันธ์ของคนที่มีอะไร ๆ ร่วมกัน โดยส่วนใหญ่แล้วคือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interest) (ทำนองว่า ผลประโยชน์ร่วมกันจึงคุยกันได้) เช่น ปัญหาหรือความต้องการ ร่วมกัน ตระกูล เครือญาติ ขนบประเพณี วัฒนธรรม ร่วมกัน โปรดสังเกตว่า มิติที่เน้น "ความสัมพันธ์" ไม่ได้เน้นพื้นที่ จึงทำให้ความหมายของ "ชุมชน" กว้างไปกว่าความหมายตามมิติที่ 1

มิติที่ 3 : Psychology อธิบาย "ชุมชน" ในด้านความรู้สึกของคนที่มีต่อกันและกัน เช่น ความเอื้ออาทร ความรัก ความผูกพัน ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดี เป็นต้น โปรดสังเกตว่า มิติที่เน้น "ความรู้สึก" ของคน ซึ่งแน่นอนครับว่า ความรู้สึกเหล่านี้ล้วนเกิดมาจาก "ความสัมพันธ์" และแปรผันตามกันด้วย

2.1.2 ลักษณะของชุมชนเมือง²

โดยทั่วไป ชุมชนเมืองมีลักษณะดังต่อไปนี้

2.1.2.1 ประชาชนอยู่กันอย่างแออัดหนาแน่น ทั้งนี้เนื่องจากสังคมเมืองมักเป็นศูนย์กลางของการติดต่อค้าขาย การศึกษา การคมนาคม ฯลฯ ทำให้ประชากรมุ่งมาอยู่ที่นี่มาก จึงทำให้เกิดภาวะแออัดขึ้น

¹ ดร.ชำนาญ วัฒนศิริ, "การทำงานพัฒนาชุมชนเขตเมืองและชนบทในสถานการณ์ปัจจุบัน"

<http://www.cdd.go.th/cddartical/artcdd.htm>, กรมการพัฒนาชุมชน(23 กรกฎาคม 2546) หน้า1-2

² สรญา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่1(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ. เอส.พรินติ้งเฮาส์, 2533), หน้า26-27.

2.1.2.2 ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีลักษณะแบบตัวใครตัวมัน การติดต่อระหว่างบุคคลมักจะเป็นแบบพิธีการ ความสัมพันธ์ส่วนตัวมีน้อย แม้บ้านจะอยู่ใกล้กันก็มักไม่ค่อยรู้จักกัน การติดต่อและคบค้ากับสมาคมทั่วไปเป็นแบบกลุ่มทุติยภูมิ(Secondary group) ขาดความใกล้ชิดและขาดความเป็นกันเอง การพบปะติดต่อขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดสนิทสนมซึ่งส่วนมากเป็นเพราะมีผลประโยชน์ร่วมกันหรืออย่างเดียวกัน

2.1.2.3 ไม่เป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอก เนื่องจากในเมืองหรือนครมีคนมากไม่รู้ว่าใครเป็นใครบุคคลที่พบเห็นประจำวันใน รถเมล์ ร้านอาหาร ร้านค้า และตามย่านชุมชนต่างๆ จึงล้วนแต่เป็นคนแปลกหน้าทั้งสิ้น ซึ่งตรงข้ามกับคนในชนบทที่ทุกคนรู้จักกันดี

2.1.2.4 ชุมชนเมืองมักจะเน้นด้านวัตถุนิยม ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนชวนขวายหาเลี้ยงชีพ มีการแข่งขันกันตลอดเวลา ทำให้ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ทางจิตใจ

2.1.2.5 ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามามาก การที่สังคมเมืองมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของความเจริญในด้านต่างๆ จึงสามารถเป็นแหล่งรับอารยธรรมและขนบธรรมเนียมของต่างประเทศได้ง่าย โดยเฉพาะอารยธรรมตะวันตก

2.1.2.6 การควบคุมสังคมใช้รูปแบบที่เป็นทางการคือใช้เจ้าหน้าที่ควบคุมและใช้กฎหมายบังคับลงโทษ ผู้ปฏิบัติผิดระเบียบวินัยของสังคม

2.1.2.7 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน เนื่องจากที่ดินในเขตเมืองมีราคาแพงมาก การปลูกสร้างบ้านเรือนในเขตเมืองจึงจะสร้างเป็นตึกหลายชั้นขยายขึ้นไปในแนวดิ่ง

2.1.2.8 มีช่องว่างและความแตกต่างระหว่างประชากรมาก ทั้งนี้เพราะว่าเมืองเป็นที่รวมของคนหลายพวกหลายอาชีพ(Heterogeneous) เช่นกรุงเทพมหานคร มีคนหลายชาติ หลายภาษา หลายศาสนา และหลายอาชีพ ดังนั้นจึงมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันแล้วแต่เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา และสิ่งแวดล้อมของคนนั้นๆ นอกจากนั้นระดับรายได้การศึกษาและมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวเมืองก็แตกต่างกันมากด้วย

2.1.2.9 การเลื่อนฐานะทางสังคม(Social Mobility) เช่น การปรับอาชีพ หรือฐานะทางสังคมมีมาก

2.1.2.10 มีการแบ่งงานและทำงานตามความถนัดเฉพาะอย่าง(Specialization) เช่นกรรมการตามโรงงาน เสมียน ข้าราชการ ช่างฝีมือ ทนายความ หมอ ครู ฯลฯ ต่างคนต่างทำงานตามความถนัดของตน มีสินค้าให้เลือกทุกชนิด มีโรงเรียน โรงหนัง หรือโรงละคร พิพิธภัณฑน์ ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ ไฟฟ้าและน้ำประปา สำหรับให้บริการประชาชนอยู่ทั่วไป

2.1.2.11 มีสินค้า บริการ สถาบันทางสังคม และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆมากมาย เช่นมีสินค้าให้เลือกทุกชนิด มีโรงเรียน โรงหนังหรือโรงละคร พิพิธภัณฑน์ ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ ไฟฟ้าและน้ำประปา สำหรับให้บริการประชาชนอยู่ทั่วไป

2.1.2.12 ขาดธรรมชาติและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจตามธรรมชาติ ทุกอย่างต้องจัดสร้างขึ้นเองให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติ เช่น สระว่ายน้ำ น้ำพุ หรือสวนสาธารณะ เป็นต้น

2.1.2.13 มีครอบครัวขนาดเล็กโดยมากมีเพียงพ่อแม่ลูกเท่านั้น

2.1.2.15 มีอัตราการเกิดต่ำเพราะชาวเมืองรู้และเข้าใจวิธีคุมกำเนิดและมีโรงพยาบาลและสถานพยาบาลที่จะให้บริการด้านนี้ได้เพียงพอ

2.1.2.16 การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมตะวันตกชาวเมืองสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

2.1.2.17 มีระดับการศึกษาและอาชีพสูง เพราะมีรายได้มาก มีมหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษา และสถาบันฝึกอาชีพอยู่ทั่วไป

2.1.2.18 มีความคิดก้าวหน้า ไม่เชื่องมง่าย เพราะได้รับการศึกษามีเหตุผล

2.1.2.19 ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจและสังคมมีมากและรุนแรงเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนชนบท ทำให้มีความเห็นแก่ตัวทุกคนต้องต่อสู้เพื่อตนเองและครอบครัว การช่วยเหลือระหว่างเพื่อนบ้านมีน้อย

2.1.2.20 ที่อยู่อาศัยคับแคบ แออัด ขาดสถานที่เล่นและพักผ่อนสำหรับเด็ก

2.1.2.21 ชาวเมืองส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินและบ้านเป็นของตนเอง

2.1.2.22 ชาวเมืองมีระดับรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนที่แตกต่างกันมาก

2.1.3 องค์ประกอบของที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชน

มาตรฐานที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมของการเคหะแห่งชาติ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชน โดยให้มีที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยในด้านโครงสร้าง มีความคงทนต่อการใช้สอยพอประมาณ รวมทั้งให้ผู้อยู่อาศัยได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นพอสมควร ได้ระบุถึงองค์ประกอบของที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการไว้ดังนี้

2.1.3.1 สาธารณูปโภค ประกอบด้วย ถนน, ทางเท้า, ทางจักรยาน, อุปกณ์บนถนน, สนามเด็กเล่น, ที่จอดรถ, ไฟฟ้า, ประปา, การระบายน้ำฝน, โทรศัพท์ และการระบายและบำบัดน้ำโสโครก

2.1.3.2 สาธารณูปการ ประกอบด้วย พาณิชยกรรม, บริบาลทารกและอนุบาล, สำนักงานบริหารชุมชน, บริการสื่อสาร, ศูนย์ชุมชน, สถานเอนามัย, สวนสาธารณะ, สนามกีฬา, สถานที่พักผ่อน, สถานศึกษา, ศูนย์ประกอบอาชีพ และบริการขนส่งมวลชน รวมถึงการป้องกันอัคคีภัยและอุปกณ์ดับเพลิง

2.2 แนวความคิดในการวิเคราะห์ชุมชน

การวิเคราะห์ชุมชน ต้องวิเคราะห์ในด้านของโครงสร้างและหน้าที่ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชน และความแน่นแฟ้นในการรวมตัวของสังคมและหน้าที่ของสังคมหรือสถานการณ์ที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมของสังคม³

การเปลี่ยนแปลงในชุมชนไม่ได้เกิดจากภายนอกฝ่ายเดียว แต่เป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายนอกกับภายใน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะพลวัตของชุมชน ที่เกิดจากความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ ซึ่งได้บทเรียนในการวางแผนพัฒนาชนบท เช่น จำเป็นต้องศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของท้องถิ่น โดยละเอียด และศึกษาถึงโครงสร้างอำนาจของผู้นำท้องถิ่นรวมทั้งฐานอำนาจผู้นำและผู้มีอิทธิพล ตลอดจนผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ และการเลือกกลุ่มเป้าหมาย ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและปัญหาาร่วมกันที่จะสามารถรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกระบวนการช่วยเหลือตนเอง เป็นต้น⁴

³ อคิน รพีพัฒน์, "การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ," ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา, อุทัย ดุลยเกษม, บรรณาธิการ(ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536), หน้า55.

⁴ อคิน รพีพัฒน์, ปัญหาการพัฒนาชนบทบทเรียนจากกรณียกกระบัตร โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง, (ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531), หน้า60.

2.3 แนวความคิดการพัฒนาชุมชน

2.3.1 ปรัชญาในการพัฒนาชุมชน⁵

พัฒน บุนยรัตพันธุ์ ได้กล่าวถึงหลักปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

2.3.1.1 บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญ และมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกันจึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรม และอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนอันหนึ่ง

2.3.1.2 บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

2.3.1.3 บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้ว ย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติปฏิบัติ และพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

2.3.1.4 มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ และพลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการพัฒนา

2.3.1.5 การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและมีความสำคัญ ยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น

ประการที่1 ตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่า เป็นทรัพยากรที่มีความหมายและสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถ

ประการที่2 การพัฒนาชุมชน ก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชน

ประการที่3 ความไม่รู้ ความดื้อ และการใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการรวมกลุ่ม และการทำงานกับกลุ่ม เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และทำงานรวมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

2.3.2 แนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน⁶

การศึกษาแนวความคิดพื้นฐานของงานพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้พัฒนากรสามารถทำงานกับประชาชนได้อย่างถูกต้อง และทำให้งานมีประสิทธิภาพ แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนในระดับการปฏิบัติ มีดังนี้

2.3.2.1 การมีส่วนร่วมของประชาชน(People Participation) เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจวางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา

2.3.2.2 การช่วยเหลือตนเอง(Aided Self – Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุน ในส่วนที่

⁵ สอนยา พลศรี, ทัศนคติและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่1(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ. เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, 2533), หน้า46

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47

เกินขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

2.3.2.3 ความคิดริเริ่มของประชาชน(Initiative) ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตย และหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิด และแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

2.3.2.4 ความต้องการของชุมชน(Felt – Needs) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชน และองค์กรประชาชนคิด และตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างงานเป็นของประชาชน และจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

2.3.2.5 การศึกษาภาคชีวิต(Life – Long Education) งานพัฒนาชุมชนถือเป็นกระบวนการให้การศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาดน การให้การศึกษาต้องให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมเท่าที่บุคคลยังคงดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

2.3.3 องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน⁷

ในการพัฒนาชุมชนนั้น มีองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย แต่องค์ประกอบที่สำคัญ ควรมี 10 ประการคือ

2.3.3.1 การพัฒนาชุมชนก็คือความพยายามที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนภายในชุมชนให้ดีขึ้น หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้คนหรือชุมชนนั้น มีความเจริญขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งนี้หมายถึงการทำให้คนในชุมชนนั้นมีความกินดีอยู่ดีดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากรัฐเอง โดยรัฐจะต้องช่วยตัวเองในการพัฒนาด้วย การเข้ามาคิดพิจารณาตัดสินใจ และดำเนินการด้วยตนเองบนพื้นฐานของความสมัครใจ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ตัวประชาชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาทุกสาขาต้องการให้ประชาชนมีทักษะ มีความรับผิดชอบที่จะช่วยตนเอง

2.3.3.2 การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน การประพฤติปฏิบัติแบบเก่า ๆ ของชุมชนนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างด้วยกันด้วยวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวความคิดให้ถูกทิศทาง

2.3.3.3 งานจะต้องสนองต่อความต้องการของประชาชน ทั้งนี้ หมายถึงว่ากิจกรรมใด ๆ ที่จะนำไปส่งเสริมให้ประชาชนรับปฏิบัติ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีความต้องการอยู่แล้วหรือเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของประชาชน และสามารถทำให้ประชาชนรู้สึกต้องการได้

2.3.3.4 การพัฒนาชุมชนจะต้องใช้หลักการย่วยุ เร่งเร้า ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม และรู้จักวิธีช่วยตนเองโดยพลังกลุ่มคน ตลอดจนการดำเนินการไปตามโครงการพัฒนานั้น

2.3.3.5 ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่มขึ้น

2.3.3.6 แผนงานพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชนและประชาชนกับหน่วยงานรัฐบาล และองค์การอาสาสมัครเอกชน

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64

2.3.3.7 รัฐบาลหรือแหล่งให้ความช่วยเหลือจากภายนอกจะให้ความช่วยเหลือเฉพาะสิ่งใดที่เกินความสามารถที่ชุมชนหรือราษฎรจะจัดหามาได้เอง เช่น ความรู้ทางวิชาการ วัสดุ และเงินเท่าที่จำเป็น

2.3.3.8 ควรมีการรวบรวมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มิใช่ดำเนินการแต่เพียงหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด เพราะปัญหาของชุมชนอยู่นอกเหนือความสามารถของหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใดโดยเฉพาะ และการที่จะพัฒนาชุมชนให้ได้ผลจะต้องเป็นการพัฒนาโดยทั่วไป มุ่งประชาชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงใช้หลักการที่เรียกว่าการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ (Wholistic Approach) คือมุ่งที่จะพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ใช่เพียงด้านใดด้านหนึ่งด้านเดียว

2.3.3.9 ขบวนการพัฒนาชุมชน จะต้องพิจารณาถึงสังคม ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นหลัก

2.3.3.10 วิธีการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยหลักการและแนวทางระบอบประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานในการดำเนินการ

2.3.4 กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน⁸

การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการดังนี้

2.3.4.1 การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกันทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่สำคัญที่นักพัฒนาต้องใช้ในขั้นตอนนี้คือ การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธภาพที่ดีระหว่างพัฒนากับชาวบ้าน แล้วเป็นการยากที่จะได้รู้ และเข้าใจปัญหาความต้องการจริง ๆ ของชาวบ้าน ความสัมพันธ์อันดี จนถึงขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธา จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

2.3.4.2 การให้การศึกษแก่ชุมชน เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาร่วมกับประชาชนเป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

2.3.4.3 การวางแผน / โครงการ เป็นขั้นตอนนี้ให้ประชาชนร่วมตัดสินใจ และกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วมกันหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกกลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

2.3.4.4 การดำเนินงานตามแผนและโครงการโดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะ คือ

⁸ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, "หลักสูตรรณกพัฒนาชุมชนก่อนประจำการ(สำหรับผู้เข้าอบรมที่เป็นอสพ.)," ฉบับปรับปรุง 2538. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม)

2.3.4.4.1 เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน ให้คำปรึกษาหรือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

2.3.4.4.2 เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

2.3.4.5 การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการเพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่างทันท่วงที กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการหรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบสามารถกระทำได้โดย

2.3.4.5.1 แนะนำให้ผู้นำท้องถิ่นหรือชาวบ้าน ติดตามผลและรายงานผลด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจา รายงานเป็นลายลักษณ์อักษร การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

2.3.4.5.2 พัฒนาการเป็นผู้รายงานผลการปฏิบัติงานด้วยตนเอง เช่น เสนอผลการปฏิบัติงานต่อที่ประชุม ทำบันทึกรายงานตามแบบฟอร์มต่าง ๆ ของทางราชการ

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่อาศัย⁹

2.4.1 สาเหตุของการย้ายที่อยู่อาศัย

การย้ายที่อยู่อาศัยประกอบด้วย การตัดสินใจหาที่อยู่ใหม่ และการค้นหาเลือกที่อยู่ใหม่ การตัดสินใจเลือกที่อยู่ใหม่อาจขึ้นกับค่านิยมของเราเอง หรือเกี่ยวกับวิถีชีวิตสภาพบ้านที่ต้องการหรือละแวกที่ต้องการอาศัย แม้ว่าค่านิยมเหล่านี้จะเป็นเรื่องวัดยาก คือ เป็นเรื่องของแต่ละคน แต่ก็มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของแต่ละคน นอกจากนี้อาจเกี่ยวกับตัวบ้านที่จะค้นหาจะใหญ่เล็กเพียงใด มีกี่ห้องและราคาเป็นอย่างไร เป็นต้น การเลือกที่อยู่อาศัยใหม่มีมูลเหตุมาจาก

2.4.1.1 ความจำเป็นต้องย้ายออกจากที่อยู่เก่าด้วยเหตุผลนานาประการ เช่น ถูกไล่ที่ถูกละเมิดสิทธิของตนเองจนไม่สามารถเสียดำเนินได้

2.4.1.2 เกิดความจำเป็นในการปรับฐานะทางสังคม เช่น แต่งงาน ตาย หรือ หย่าร้างเกิดขึ้นในครอบครัวหรือเกิดเปลี่ยนแปลงใหม่ หรือรายได้ของครอบครัวเปลี่ยนไป

2.4.1.3 ความต้องการในเรื่องที่อยู่อาศัยเปลี่ยนไปอันอาจเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมบางอย่างภายในบ้านเปลี่ยนไป เช่น ขนาดของครอบครัวใหญ่ขึ้น

2.4.1.4 เกิดจากแรงดึงดูดของการย้ายที่อยู่อาศัยอันเกิดขึ้นในแถบชานเมืองเป็นตัวดึงดูดเหตุผลต่าง ๆ ใน 2 ข้อแรก อาจจะมีเรียกว่า เป็นการย้ายที่แบบถูกบังคับ (Forced moves) ส่วนสองประการหลังเป็นแบบสมัครใจ (Voluntary moves)

2.4.2 แรงกระตุ้นอันช่วยให้เกิดการย้ายที่อยู่อาศัย

แทนที่จะพิจารณาสาเหตุเป็นแบบรวม ๆ อาจแบ่งสาเหตุออกเป็นข้อย่อย ๆ อีกรักได้ ซึ่งทั้งหมดนี้จัดเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการย้ายเคหสถาน ซึ่งประกอบด้วยแรงกระตุ้นไม่พึงปรารถนา และ แรงกระตุ้นอันพึงปรารถนา

2.4.2.1 แรงกระตุ้นที่ไม่พึงปรารถนาประกอบด้วย

⁹ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, ภูมิศาสตร์เมือง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 97-101

2.4.2.1.1 ขนาดของเคหะสถาน แรงกระตุ้นที่สำคัญอันทำให้คนเรา ต้องย้ายที่อยู่ใหม่ คือ ความไม่พอใจที่อยู่อาศัยเก่า ซึ่งเกิดได้ทั้งในวัยเริ่มต้นครอบครัวและวัยชรา โดยวัยเริ่มต้นครอบครัวสมาชิกจะเพิ่มขึ้น ส่วนวัยชราสมาชิกจะลดลง ซึ่งจะต้องปรับให้เพียงพอกับสมาชิกครอบครัว

2.4.2.1.2 ราคาบ้าน ปัญหาราคาทรัพย์สิน คือ ตัวบ้านรวมทั้งที่ดินอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการโยกย้ายที่อยู่อาศัย เช่น ถ้าฐานะดีขึ้นก็อาจย้ายไปอยู่ในเคหะสถานที่มีราคาสูงขึ้นก็ได้

2.4.2.1.3 สภาพตัวบ้านและสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย สภาพทั่วไปของตัวบ้านและสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย ซึ่งเกี่ยวกับการดูแลรักษาความสะอาดและปราศจากสิ่งรบกวน ถ้าหากสิ่งแวดล้อมไม่ดีก็อาจหาที่อยู่ใหม่ที่ดีกว่า

2.4.2.1.4 ความสะดวกในการเข้าถึง ความสะดวกในเรื่องการเดินทางไปทำงานตลอดจนการรับบริการต่าง ๆ เป็นมูลเหตุที่สำคัญที่ทำให้คนย้ายที่อยู่ใหม่ แต่ในขณะเดียวกันถ้าหากที่อยู่อาศัยอยู่ไกลไกลกลางเมืองเกินไป ใกล้ศูนย์การค้า โรงเรียน โรงพยาบาล หรือสถานพักผ่อน และใกล้ที่ทำงานมากก็อาจไม่เหมาะอีก เพราะเป็นแหล่งมีเสียงรบกวน ดังนั้น ความสะดวกในการเข้าถึงจึงเป็นปัญหาสองแง่ นับเป็นเรื่องต่างใจหรือพฤติกรรมของแต่ละคนมากกว่า

2.4.2.1.5 ลักษณะสภาพแวดล้อมของสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยทั่วไป หมายถึง องค์ประกอบทางสังคมของการย้ายที่อยู่อาศัย ซึ่งเปลี่ยนไปในทางดี เช่น อาจมีพวกที่ย้ายเข้ามา มีฐานะที่ลำบาก หรือ สาธารณูปโภคสภาพไม่ดี ทำให้ผู้อยู่อาศัยก่อนพิจารณาย้ายออกไป

2.4.2.2 แรงกระตุ้นอันพึงปรารถนา

ประกอบด้วยสาเหตุต่าง ๆ กันนั้น แรงดึงดูดจากเขตที่อยู่อาศัยอื่น ซึ่งมีวิถีชีวิตตามที่ผู้นั้นต้องการ หรือไม่มีสภาพแวดล้อมเหมือนดังที่คาดหวัง สมมุติว่า พบว่าที่ต้องการก็อาจย้ายเข้าไปอยู่ที่ได้สาเหตุในการดึงดูดอื่น ๆ อาจมีดังนี้

2.4.2.2.1 ความหวังในเรื่องการอยู่ดีกินดี แรงด้านทางด้านนี้เกิดจากความสะดวกสบายทางวัตถุของสังคมสมัยใหม่ ในแง่ทำเลที่ตั้งที่อยู่อาศัยซึ่งสนองความต้องการดังกล่าวได้ดี คือ อพาร์ทเมนต์อันตั้งอยู่ในเมืองใกล้กับความสะดวกทุกอย่าง ซึ่งอาจถูกใจคนโสดหรือคู่แต่งงานที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ซึ่งยังไม่มีบุตร และการขาดความสะดวกเป็นปัญหาของคนในวัยเหล่านี้

2.4.2.2.2 ความหวังชื่อเสียงทางสังคม ส่วนมากเกิดจากวิถีชีวิตในอาชีพที่ประกอบและชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยทั่วไปในสังคมตะวันตก ก็คือการมีเคหสถานอยู่ตามชานเมือง เพราะเป็นละแวกของชุมชนชั้นกลางขึ้นไป บ้านช่องก็มีราคาแพงและมักจะได้รับ การดึงดูดโฆษณาจากผู้จัดสรรที่ดินว่าเป็นละแวกที่อยู่อาศัยของชุมชนที่มีฐานะดีเหมือน ๆ กัน

2.4.2.2.3 ความหวังเกี่ยวกับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเติบโตของเด็ก ๆ ตัวบ้าน สนามหญ้าและอุปกรณ์อื่น ๆ ซึ่งได้รับการตกแต่งอย่างดี และเป็นปัจจัยดึงดูดให้ครอบครัวของชนชั้นกลางขึ้นไปอาศัยอยู่ในย่านเดียวกัน

2.4.2.2.4 ความหวังเกี่ยวกับชุมชน เรื่องนั้นจัดเป็นวิถีชีวิตซึ่งประสบผลสำเร็จถ้ามีการพบปะติดต่อกับผู้ที่มีฐานะทางสังคมเหมือนกันในสังคมตะวันตกจะเป็นได้ชัดจากกลุ่มชนที่มีชีวิตคล้ายกันจะอยู่ในละแวกเดียวกัน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มฮิปปีหรือโบฮีเมเนียน และกลุ่มข้าราชการบำนาญ เป็นต้น

2.4.2.3 แรงด้านทานการย้ายที่อยู่อาศัย

แม้ว่าแรงกระตุ้นภายนอกเป็นแรงดึงดูดให้มีการย้ายที่อยู่อาศัยผนวกเข้ากับแรงผลักดันภายในให้คนเราคิดที่จะย้ายที่อยู่อาศัยมีมากก็ตาม ในบางครั้งคนเราก็มีอาจย้ายที่อยู่อาศัยได้ เพราะยังมีแรงต้านทางการย้ายที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นได้เช่นกัน แรงดังกล่าวอาจจะับการคิดหาที่อยู่อาศัยใหม่เสียเลยก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนรอนในการย้ายสูง เมื่อคิดเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการย้ายที่อยู่ใหม่ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับทุนรอนในการย้ายอีกดังนี้

2.4.2.3.1 ลักษณะการถือครอง ไม่ว่าจะพิจารณาในด้านเศรษฐกิจ จิตวิทยา หรือทางกายภาพก็ตามที่ โดยทั่วไปผู้เป็นเจ้าของบ้านไม่ค่อยคิดที่จะย้ายบ่อยเหมือนผู้ที่เช่าอยู่ ถ้าไม่ต้องคำนึงถึงอายุหรือรายได้ ผู้เช่าบ้านอยู่มีแนวโน้มที่จะย้ายที่อยู่มากกว่าผู้เป็นเจ้าของบ้านเอง

2.4.2.3.2 ระยะเวลาอาศัย การอาศัยอยู่ในที่หนึ่งนาน ๆ จะช่วยลดความเป็นไปได้ในการย้ายให้น้อยลง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเกิดนิสัยความเคยชินกับที่อยู่เก่าไม่ยากที่จะไปปรับตัวเข้ากับใหม่ครั้งหนึ่งเคยเข้าใจกันว่าการอยู่ใกล้เพื่อนฝูงและญาติสนิทเป็นปัจจัยสำคัญ จึงทำให้คนเราต้องย้ายบ้านไปอยู่ใกล้บุคคลเหล่านั้น แต่ในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวอยู่ในขั้นสงสัยเสียแล้ว ทั้งนี้ยกเว้นกลุ่มผู้สูงอายุอื่น ต้องพิจารณาในเรื่องคุณภาพของการติดต่อซึ่งกันและกัน แทนที่จะมองเฉพาะระยะทาง ถ้าบุคคลผู้นั้นเห็นว่าเขามีบทบาทสำคัญทางสังคมที่จะย้ายไปอยู่ใหม่ อาจทำให้เขาตัดสินใจย้ายมากขึ้นก็ได้

2.4.2.4 วัฏจักรชีวิต ในฐานะทางเศรษฐกิจสังคมและเชื้อชาติ

จากสาเหตุต่างๆ อันเชื่อว่าทำให้คนเราย้ายที่อยู่หรือคิดจะย้ายที่อยู่ตลอดจนอุปสรรคต่าง ๆ ในการขัดขวางมิให้คนเราคิดย้ายที่อยู่ใหม่จริงๆ แล้วอาจสรุปลงได้เพียง 3 สาเหตุด้วยกันคือ

2.4.2.4.1 วัฏจักรชีวิต ในการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่อาศัย รายงานส่วนมากเห็นความสัมพันธ์ระหว่างจังหวะหรือวัยแห่งชีวิตกับการย้ายที่อยู่เป็นอย่างดี ตั้งแต่เริ่มที่ครอบครัวขยายครอบครัวเจริญจนถึงขั้นอยู่ตัวและแยกย้ายกันมีครอบครัว ล้วนแล้วแต่มีการย้ายที่อยู่กันด้วย ในช่วงแรกของชีวิตครอบครัวคือ ตอนแต่งงานจะมีแนวโน้มในการแยกครอบครัวมากที่สุด ในจังหวะที่เด็ก ๆ กำลังอยู่ในวัยเรียน และหัวหน้าครอบครัวกำลังมีความก้าวหน้าในอาชีพจะเป็นช่วงที่มั่นคงที่สุด คือ ไม่มีการย้ายที่อยู่ ขึ้นสุดท้ายก็คือช่วงที่เด็กเติบโตแยกย้ายออกไปจากครอบครัวอาจมีการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น วัยที่มีแนวโน้มในการย้ายที่อยู่สูงคือ ช่วงอายุ 20-30 ปี หลังจากวัยนั้นจะไม่ค่อยมี จนกว่าจะถึงวัยที่เด็กเติบโตแยกย้ายออกไปจากบ้าน จึงจะมีการปรับตัวในเรื่องที่อยู่อาศัยอีกครั้งหนึ่ง

Short ได้จำแนกชั้นของวัยของชีวิตซึ่งมีผลกับลักษณะที่อยู่อาศัยที่ต้องการเฉพาะในช่วงที่บุคคลนั้น ๆ มีความรับผิดชอบ ตัดสินใจเกี่ยวกับที่พักของตนได้ดังต่อไปนี้

1. ชั้นของวัยของชีวิต ก่อนมีบุตร (Pre-child Stage) ลักษณะที่อยู่อาศัย ที่ต้องการห้องชุด ห้องเช่า ราคาถูก อยู่คนเดียวในเมือง
2. ชั้นของวัยของชีวิต เริ่มมีบุตร (Child-bearing) ลักษณะที่อยู่อาศัยที่ต้องการบ้าน เช่น หลังเดี่ยวอยู่ใกล้โซนที่มีห้องชุดให้เช่า
3. ชั้นของวัยของชีวิต เลี้ยงดูบุตร (Child-rearing) ลักษณะที่อยู่อาศัยที่ต้องการบ้านของตนเอง ค่อนข้างใหม่อยู่แถบชานเมือง
4. ชั้นของวัยของชีวิต ปลูกฝังบุตร (Post-child) เช่นเดียวกับชั้น 3 แต่ย้ายไปอยู่ในละแวกที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า

5. ชั้นของวัยของชีวิต ชีวิตบ้านปลายลักษณะที่อยู่อาศัยที่ต้องการห้องชุด บ้านพักคนชรา หรืออยู่กับบุตรหลาน

2.4.2.4.2 **ฐานะทางเศรษฐกิจ - สังคม** เท่าที่ผลงานการวิจัยได้เปิดเผยในเรื่องนี้ ผลยังมิได้ยืนยันว่าการย้ายที่อยู่มีความสัมพันธ์กันโดยตรงกับฐานะทางเศรษฐกิจ รายงานกระทรวงเกษตรของสหรัฐอเมริกาแสดงให้เห็นว่า ผู้มีรายได้สูงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวิชาชีพชอบย้ายที่อยู่ ผู้ที่มีฐานะดีก็มักจะนิยมย้ายที่อยู่ระหว่างเมือง ในระยะทางไกลมากกว่าที่จะย้ายแหล่งที่อยู่ภายในเมืองนั่นเอง ผิดกับกลุ่มสังคมที่มีฐานะค่อนข้างยากจนจะนิยมย้ายที่อยู่ภายในเมืองเดียวกันนั่นเอง อย่างไรก็ตามปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ-สังคม เป็นตัวร่วมผสมผสานกับปัจจัยอื่นด้วย เช่น อายุของหัวหน้าครอบครัว สภาพของ ตัวบ้านลักษณะการถือครอง การเข้าถึงและอื่น ๆ เป็นตัวสัมพันธ์ร่วมด้วย ในอันที่จะก่อให้เกิดการย้ายถิ่น

2.4.2.4.3 **เชื้อชาติ** สำหรับสังคมในสหรัฐอเมริกาหรือยุโรปนั้นมีชน กลุ่มน้อยอาศัยปะปนอยู่กับชาวผิวขาว ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้มักเข้าบ้านอาศัย มีครอบครัวขนาดใหญ่และสมาชิกอยู่ในวัยหนุ่มสาวมาก และมักจะเข้าบ้านอาศัย มีครอบครัว ขนาดใหญ่และสมาชิกอยู่ในวัยหนุ่มสาวต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนทำให้เขาเหล่านั้นต้องย้ายที่อยู่บ่อย

2.5 แนวความคิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย

2.5.1 แนวความคิดการเลือกที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย¹⁰

John F. Kain กล่าวถึงปัจจัยด้านระยะทางไปยังแหล่งงานที่มีผลต่อที่ตั้งของที่อยู่อาศัยว่ามีความสัมพันธ์กับระดับรายได้ กล่าวคือ ระยะทางในการเดินทางไปทำงานจะเพิ่มขึ้นตามระดับรายได้ ผู้มีรายได้สูงที่ทำงานอยู่ในบริเวณศูนย์กลางเมืองมีแนวโน้มในการเดินทางไปทำงานในระยะทางที่ไกลกว่า และจะอยู่อาศัยในเขตชานเมือง ส่วนผู้ที่มีรายได้น้อยจะเดินทางไปทำงานในระยะทางที่ใกล้กว่า และอาศัยอยู่ในบริเวณแหล่งงานโดยไม่คำนึงถึงว่าแหล่งงานจะอยู่ที่ใด

Brain J.L. Berry and Frank E. Horton ได้เสนอว่าปัจจัยที่กำหนดการเลือกที่อยู่อาศัยมี 3 ประการคือ ราคาหรือค่าเช่าที่พักอาศัย ชนิดของที่พักอาศัย และที่ตั้งของที่พักอาศัยปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้มีความสัมพันธ์ควบคู่ไปกับเหตุผลส่วนตัวในการเลือกที่พำนักของแต่ละบุคคล เช่น จำนวนเงินที่พอใจที่จะใช้จ่ายสำหรับที่อยู่อาศัย ซึ่งขึ้นอยู่กับรายได้ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสถานภาพสมรส และขนาดครอบครัว หรือวิถีทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะมีผลต่อชนิดของชุมชนที่ต้องการอยู่อาศัย และสถานที่ทำงาน รวมทั้งระยะเวลาจากทางบ้านไปยังแหล่งงานด้วย

Brain Goodal กล่าวถึงเกณฑ์การเลือกที่อยู่อาศัย โดยจะพิจารณาคุณสมบัติของที่อยู่อาศัย 3 ประการประการแรกคือ ลักษณะของบ้าน ได้แก่ ความเก่าใหม่ของบ้าน ขนาดของบ้านที่เหมาะสม และคุณสมบัติของส่วนประกอบภายในบ้าน ประการที่สองคือ ลักษณะของชุมชน ผู้อยู่อาศัยมักจะเลือกบริเวณที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เหมือนกับตนเอง และประการสุดท้ายคือ ความสัมพันธ์ที่ตั้งกับพื้นที่โดยรวม ได้แก่ ความสะดวกในการเดินทางไปยังแหล่งงาน ย่านการค้า อุตสาหกรรม และการติดต่อสัมพันธ์กับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องแต่ในทางปฏิบัติ เขากล่าวว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเลือกที่อยู่อาศัยได้แก่

¹⁰ พันธุดา บุญเหลือหล่อ "การตั้งถิ่นฐานของผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร," (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 17

1. รายได้ ความพึงพอใจ และการเลือกที่อยู่อาศัยจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร เมื่อรายได้ของผู้อยู่อาศัยมากขึ้นเท่าใด โอกาสของการเลือกชนิดของบ้านที่พอใจ ก็จะต้องได้รับการตอบสนองมากขึ้น
 2. การเข้าถึงแหล่งงาน อาจมีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของประชากรมากกว่าปัจจัยอื่นๆ ครอบครัวจะต้องพิจารณาระหว่างความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งงาน กับความเป็นไปได้หลาย ๆ ด้านที่เกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายในการเดินทางจากบ้านไปทำงาน ราคาที่ดินเหมาะสม
 3. สภาพครอบครัว การที่มีเด็กในครอบครัวมีผลสะท้อนต่อการใช้พื้นที่ของครอบครัว ยังมีเด็กมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นเครื่องกระตุ้นให้ต้องการบ้านที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ นอกจากนี้บริเวณที่มีโรงเรียนที่มีมาตรฐานด้านการศึกษาที่ดีตั้งอยู่ จะเป็นบริเวณที่ได้รับความสนใจ ในการเลือกที่ตั้งของที่อยู่อาศัยมากยิ่งขึ้น
 4. ปัจจัยอื่น ๆ รายได้และการเข้าถึงแหล่งงานไม่ใช่ปัจจัยเดียวเท่านั้นที่จำกัดขอบเขตแน่นอนว่าผู้อยู่อาศัยจะอยู่ในบริเวณพักอาศัยใดโดยเฉพาะการแบ่งแยกผิว เชื้อชาติ และชนชั้น ก็มีผลต่อการเลือกที่อยู่อาศัย
- William Alonso กล่าวว่า การเลือกบริเวณที่อยู่อาศัยในเมืองมีความสัมพันธ์กับราคาที่ดินบริเวณใจกลางเมือง ราคาที่ดินที่สูงกว่าบริเวณอื่น ๆ ดังนั้น การสร้างที่อยู่อาศัยในเมืองจึงจำเป็นต้องลงทุนสูงในขณะเดียวกัน ราคาที่ดินจะค่อย ๆ ลดลงตามระยะทางที่ห่างออกไป ทำให้การลงทุนด้านที่อยู่อาศัยลดลงด้วย แต่ราคาที่ดินยังผันแปรกับค่าขนส่ง คือระยะทางไกล แม้ราคาที่ดินจะถูกลง แต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางสูง ดังนั้น ผู้มีรายได้สูงย่อมมีโอกาสเลือกที่อยู่อาศัยนอกเมือง ในขณะที่ผู้มีรายได้ต่ำ ต้องอาศัยอย่างแออัดในเมือง Alonso ได้สรุปว่า การเลือกที่อยู่อาศัย ควรพิจารณาปัจจัย 3 ประการ คือ ราคาที่อยู่อาศัย ซึ่งสัมพันธ์กับรายได้ และความสามารถในการจ่ายที่อยู่อาศัยนั้น รูปแบบของที่อยู่อาศัยที่ก่อให้เกิดความพอใจแก่ผู้อยู่อาศัย ซึ่งจะสัมพันธ์กับขนาดครอบครัว สภาพภาพสมรสด้วย สุดท้ายคือที่ตั้งของที่อยู่อาศัย จะสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและระยะห่างจากที่ทำงาน

จากแนวความคิดในการเลือกที่อยู่อาศัยที่ได้กล่าวมาข้างต้น เมื่อนำมาพิจารณาการเลือกที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้น้อย จะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม เช่น ระดับรายได้ ราคา หรือค่าเช่าที่พักอาศัย ราคาที่ดิน ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งงาน หรือการอยู่ใกล้แหล่งงาน และลักษณะของชุมชน เช่น ที่อยู่อาศัยบริเวณเดียวกันผู้อยู่อาศัยจะมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหมือนกัน

2.5.2 รูปแบบการจัดหาที่อยู่อาศัยของคนจน¹¹

2.5.2.1 ที่อยู่อาศัยชั่วคราว

ในกรณีรับด่วน เช่น ถูกไล่ที่ เวนคืน หรือไฟไหม้ รัฐบาลควรจัดหาที่อยู่อาศัยชั่วคราวให้โดยไม่ได้คิดค่าใช้จ่าย

2.5.2.2 บ้านเช่า

บ้านเช่าอาจเป็นไปในรูป บ้านชอยเช่า หรือแฟลต ที่คิดค่าเช่าอย่างเป็นธรรม จะเห็นได้ว่าคนเช่าบ้านที่มีอยู่ในสลัมมีอยู่ราว หนึ่งในสี่ของชาวสลัม โดยเช่าบ้านในราคาที่ไม่ถูกเลย การเช่าบ้านย่อมไม่ใช่สิ่งที่ดำเนินการไม่ได้ในทางตลาดเปิด

2.5.2.3 ส่งเสริมการสร้างที่อยู่อาศัยโดยภาคเอกชน

การส่งเสริมการสร้างที่อยู่อาศัยโดยภาคเอกชน รัฐบาลควรวางบทบาทภาคเอกชนผู้ดำเนินการ

¹¹ Sapon Pornchokchai, *Bangkok Slums Review and Recommendations*, (Bangkok Office, 1992), p.7-9

จัดหาที่อยู่อาศัย โดยรัฐบาลจัดหาที่ดิน หรือให้เอกชนทำทั้งสองอย่าง แต่รัฐบาลจัดหาระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพและราคาถูกเพื่อสนับสนุนนอกจากนี้รัฐบาลยังสามารถแทรกแซงในบางประการเพื่อการลดต้นทุนในบางด้านด้วย

2.5.2.4 การจัดรูปที่ดิน

ในกรุงเทพฯ ยังมีที่ดินจำนวนมากที่เป็นที่ดินตาดบดบังหรือไม่สามารถรวบรวมได้อย่างเป็นชิ้นอัน เพื่อการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการจัดนี้การจัดรูปที่ดินจะสามารถทำให้มีที่ดินเพื่อการพัฒนาได้อีกมาก

2.5.3 ระบบการจัดที่อยู่อาศัย

2.5.3.1 รัฐเป็นผู้จัดหา / ก่อสร้างให้

เช่น การสร้างแฟลต รัฐสร้างที่อยู่แล้วให้ประชาชนเข้าไปอยู่ ซึ่งเป็นระบบที่ใช้กับประเทศสังคมนิยมหรือเป็นประเทศที่มีพื้นที่จำกัดเช่นสิงคโปร์, ญี่ปุ่น เป็นต้น

2.5.3.2 ภาคเอกชนเป็นผู้ก่อสร้าง

รัฐสนับสนุนเงินทุนให้ภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินการสร้างบ้านจัดสรร ซึ่งในประเทศแถบเอเชียนิยมมาก เพราะถือว่าเอกชนทำได้คล่องกว่า การบริหารจัดการยืดหยุ่น ทำได้หลายรูปแบบ แต่ทำอย่างไรก็ยังลงไม่ถึง 30% ที่เป็นคนจนฐานล่าง เพราะผู้ประกอบการจะคำนึงถึงด้านธุรกิจเป็นหลัก

2.5.3.3 ภาคประชาชนเป็นผู้ดำเนินการเอง

คือ ประชาชนสร้างเอง รัฐสนับสนุนโดยจัดที่ดินและแหล่งเงินทุนให้ คนไทยชอบแบบนี้ คือเป็นลักษณะมีที่ดินผืนหนึ่ง แล้วเราก็สร้างบ้านของเราค่อยเป็นค่อยไป ทีละนิดละหน่อยปัจจุบันทำได้ยากเพราะที่ดินไม่มีและแหล่งเงินที่จะให้คนสร้างเองมีน้อยลง

2.5.3.4 ภาคชุมชน หรือกลุ่มคนที่มีการรวมตัวกันสร้างชุมชน สร้างกลุ่มสังคมที่มีความสัมพันธ์กัน

เช่น Cooperative housing , Building Society โดยรัฐออกกฎหมายรองรับและให้การสนับสนุนด้านเงินทุน เป็นอีกระบบหนึ่งที่ชุมชนสร้างที่อยู่ร่วมกัน แต่ไม่ใช่สร้างตัวบ้านอย่างเดียว มีการสร้างชุมชนพร้อมกันไป ด้วย ส่วนในประเทศไทยวิธีการนี้นับเป็นรูปแบบที่ทำกันอยู่หลายแห่งซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่สำคัญต่อไป

2.5.3.5 ภาคชุมชนและกระบวนการท้องถิ่น

เป็นการผสมผสานรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้กระบวนการสำรวจ วางแผนและพัฒนาาร่วมกันระหว่างชุมชนกลไกท้องถิ่น และอาจรวมกับภาคเอกชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาทั้งเมืองอย่างหลากหลายรูปแบบ และเชื่อมโยงกับการพัฒนาเมือง โดยสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน ซึ่งอาจจะรวมทั้งหมดข้างต้นนี้ แต่เน้นชุมชนมากขึ้น เพราะเป็นการสร้างสังคมด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย แต่เน้นให้ท้องถิ่นและชุมชนเครือข่ายเป็นตัวหลักในการคิดและสร้างให้มากขึ้นแล้วก็ขยายความเป็นไปได้ให้ได้อีกมากที่สุด

2.6 แนวความคิดการวางแผนปฏิบัติการ¹²

จากการค้นคว้าข้อมูล และงานวิจัยต่างๆ พบว่ามีพัฒนาการและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาหลายแนวทางด้วยกัน เริ่มตั้งแต่การสร้างแฟลต และสร้างที่อยู่อาศัยสำเร็จรูป ซึ่งรับเอาแนวทางมาจากต่างประเทศ ต่อมาปรับเปลี่ยนแนวใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากแนวทางดังกล่าวมีการลงทุนสูง, ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและไม่ทันกับปัญหาคนจนในเมืองที่ขยายตัวเร็วกว่า ต่อมา มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย ด้วยวิธีปรับปรุงชุมชนในที่เดิม (Slum Upgrading), การก่อสร้างบางส่วน (site & services) และรูปแบบที่เรียกว่าการประสานประโยชน์ที่ดิน (Land Sharing) โดยแนวทางดังกล่าวไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างตรงประเด็นและอาจไม่มีประสิทธิภาพมากพอในการใช้พัฒนาที่อยู่อาศัยกับทุกชุมชน ปัจจุบันมีการวางแผนในแนวทางใหม่ที่เรียกว่า การวางแผนปฏิบัติการมุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาชุมชนของตน

การวางแผนปฏิบัติการแตกต่างจาก การวางแผนแบบดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง นั่นคือจะไม่มุ่งเน้นความถูกต้องอย่างสมบูรณ์ของข้อมูล หรือการคำนวณอย่างถี่ถ้วนทางวิทยาศาสตร์ แต่จะเน้นการคาดการณ์สิ่งที่ควรจะเป็นในระดับ “น่าจะถูกต้อง” หรือ “ถูกต้องเพียงพอ” ที่จะมั่นใจในการดำเนินงานขั้นต่อเท่านั้น การเรียนรู้สภาพการปัจจุบันและการกำหนดแนวทางการดำเนินงานใช้วิธีการ การมีส่วนร่วมที่ใช้เวลาน้อยกว่า มาแทนการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดซึ่งไม่ทันการ การวางแผนเปลี่ยนไปสู่ การดำเนินการประสานความร่วมมือเพื่อให้การปฏิบัติการให้ลุล่วง โดยอาศัยความสอดคล้องประสานและสมดุลระหว่างผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ, ภาคเอกชน, เจ้าของที่ดิน, สมาชิกในชุมชน, นักลงทุนอสังหาริมทรัพย์, ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ (Cook, 1979)

“ การวางแผนปฏิบัติการ ” จึงหมายถึงการวางแผนที่มีรากฐานบนความจริง ไม่มีการกำหนดเป็นขั้นตอนตายตัว ไม่ยึดติดอยู่กับความสมบูรณ์แบบ (Comprehensiveness) เป็นกระบวนการที่มีการปรับเปลี่ยนได้โดยมีการปฏิบัติการและประสบการณ์ที่ได้จากการปฏิบัติการเป็นรากฐานและแนวทาง

2.6.1 ลักษณะต่าง ๆ ของการวางแผนปฏิบัติการ (Characteristics of Action Planning)

- มีรากฐานจากปัญหา และ มีโอกาสเป็นตัวผลักดัน (problem based and opportunity driven)
- มีฐานอยู่บน กระบวนการกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถปฏิบัติให้ลุล่วงได้ (based on achievable action)
- ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม การมีความสัมพันธ์แบบสมานฉันท์ และการเป็นหุ้นส่วนกัน (participatory, encouraging rapport and partnership)
- อาศัย ความรู้ ความชำนาญพื้นถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสม (reliant on local knowledge and skills and transitional wisdom)
- ไม่ขึ้นอยู่กับ ความครบถ้วนสมบูรณ์แบบของข้อมูล (non reliant on complete information)
- มีรากฐานบนชุมชน มีขนาดเล็ก small in scale, community based
- มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป มากกว่า การเป็นวางแผนแบบสมบูรณ์เบ็ดเสร็จ (incremental rather than comprehensive plan)
- เป็นจุดเริ่มต้นหลาย ๆ จุด มากกว่า การเป็น ผลสุดท้าย (starting points rather than end states)

¹² อ.ดร. กุณฑลทิพย์ พาณิชภักดิ์. “การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการออกแบบบ้าน ตามแนวทางการวางแผนปฏิบัติการ”

- เป็นความรวดเร็ว แต่ไม่ใช่การร้อนรน (fast, not rush)
- มีผลที่สามารถมองเห็นได้เป็นรูปธรรม (visible, tangible outputs)

จากตัวอย่างการวางแผนปฏิบัติการ ในหลายพื้นที่ พบว่าปัญหาเป็นตัวผลักดันให้เกิดโอกาสต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น การเลือกรื้อชุมชนกระตุ้นให้เกิดการคิดหาทางแก้ปัญหาโดยชุมชนเองและกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา สร้างโอกาสในการเกิดโครงสร้างองค์กร เนื่องจาก การกำหนดเป้าหมายต่าง ๆ คำนึงถึงการดำเนินงานให้ลุล่วงเป็นสำคัญ ทำให้ค้นพบกระบวนการและวิธีการทำงานใหม่ ๆ ที่ไม่ต้องอาศัยข้อมูลสมบูรณ์ครบถ้วน แต่เป็นการทำงานคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าภายใต้สภาวะการและข้อจำกัดที่มีอยู่จริง เริ่มดำเนินการได้ทุกเมื่อ ไม่ต้องรอให้พร้อมที่สุด ให้ความสำคัญและอาศัยความรู้ความชำนาญพื้นถิ่น การเริ่มต้นจะเป็นเรื่องเล็ก ๆ บนรากฐานของชุมชน ทั้ง ๆ ที่โครงการทั้งหมดอาจกว้างขวางมาก โดยจะดำเนินงานแบบค่อยเป็นค่อยไป (Incremental) ผ่านโครงการย่อย ๆ ขนาดเล็กร้อยเรียงประสานกันและสอดคล้องกับนโยบายระดับกลยุทธ์ (Strategic Policy)

การเสริมสร้างเทคโนโลยีพื้นถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม หมายความว่าไปถึง การดำเนินการจนทำให้ผู้ที่ทำการค้าในท้องถิ่นเปลี่ยนจากการเป็นเพียงผู้นำเข้าสินค้าและบริการสู่ชุมชนเพียงอย่างเดียว ไปสู่การเป็นผู้ส่งออกสินค้าและบริการจากชุมชนด้วย

ในการเป็น จุดเริ่มต้นหลาย ๆ จุด ไม่ใช่ การเป็นผลขั้นสุดท้ายนั้น ผู้เชี่ยวชาญจะมีบทบาทมากในฐานะเป็นผู้จุดประกาย แนะนำวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่จำเป็น เสนอแนะความคิด ที่ได้จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา ช่วยชี้ให้เห็นช่องทางหรือโอกาสที่จะปฏิบัติการ ช่วยจัดข้อกฎหมาย กฎระเบียบและอื่น ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินการ และหลายครั้งที่ต้องช่วยสร้างความถูกต้องทางการเมืองให้แก่ ชุมชน

การวางแผนปฏิบัติการต้องมุ่งสร้างการประสานความร่วมมือ ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ ประสานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ระหว่างหน่วยงานที่มีเป้าหมายเฉพาะหน่วยงานที่แตกต่างกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกกับผู้ประสานงานในท้องถิ่น ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่มีผลประโยชน์แตกต่างกัน

ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางแผนปฏิบัติการ ชาวบ้านมักเสนอ "รายการความต้องการต่าง ๆ ที่คาดหวัง" ซึ่งข้าราชการท้องถิ่น อาจจะตอบรับเพื่อให้สาธารณชนพึงพอใจ โดยไม่ได้คำนึงถึง ความเป็นจริงและข้อจำกัด ทางเทคนิค ทางการเงิน และทางการบริหาร ในบางครั้งการที่มีข้าราชการระดับสูงเข้าร่วมในการประชุม จะทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความด้อยทางชนชั้น และมักเสนอในสิ่งที่คิดว่าจะทำให้ราชการพอใจ จะได้ให้หรืออนุมัติตามที่ขอ ไม่ยอมเสนอปัญหาที่คิดว่าจะทำให้เกิดความขัดแย้ง นอกจากนั้น หลายครั้งที่ชาวบ้านจะเกรงใจผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก จะพูดอย่างคิดว่าผู้เชี่ยวชาญต้องการให้ตอบ (Moss, 1993) และด้วยเหตุที่คล้ายกัน ชนกลุ่มน้อยในชุมชนก็ไม่กล้าแสดงบทบาทมากนักในชุมชนเช่นกัน

กลุ่มคนที่เป็นที่ต้องการมากในการวางแผนปฏิบัติการ แต่มักไม่ค่อยเข้าร่วมจนเกิดความขาดแคลน ได้แก่ กลุ่มวิชาชีพ ไม่ว่าจะเป็น สถาปนิก วิศวกร หรือนักวางแผน เพราะกลุ่มวิชาชีพเหล่านี้มักเห็นการทำงานในแว่นนี้ น่าสนใจ ไม่น่าตื่นเต้น ไม่สร้างรายได้ เป็นงานที่ต้องทำงานอย่างหนัก อยู่ในชุมชนเป็นวัน ๆ ไม่มีวันสิ้นสุด ต้องเผชิญปัญหา ต้องต่อรองเจรจาเพื่อหาข้อตกลงร่วมตลอดเวลา ต้องถูกกดดันให้แสดงว่าตนมีความคิดสร้างสรรค์ของตนออกมาภายใต้ภาวะคับขัน นอกจากนั้น การทำงานลักษณะนี้ยากที่จะทำเป็นสมุดบันทึกผลงาน โดยเฉพาะในโลกที่วัดผลงานทางวิชาชีพเป็นชิ้น วัดโดย จำนวนโครงการ งบประมาณและขนาดของโครงการ

กระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนปฏิบัติการ เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัย ระยะเวลายาวนาน และต้องมีความต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการประสานงานโครงการย่อย ๆ การจัดการ สาธารณูปโภค สาธารณูปการและบริการชุมชนหรือการจัดการการเงิน ซึ่งจะดำเนินการได้ต้องมีโครงสร้างองค์กร การสร้างองค์กรนี้ต้องใช้เวลานานในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการมีประชาคมดีร่วมกัน การ สื่อสารผ่านองค์กรนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่ ไม่สอดคล้องกับการติดต่อสื่อสารในชุมชนแบบเดิมซึ่งมักเป็นอย่างไม่เป็น ทางการ และการดำเนินการอย่าง “เร่งรีบ” จนเกินไป มักจะทำให้เกิดการผิดพลาด ซึ่งการแก้ไขในระยะหลังที่ยัง ต้องลงทุนสูงกว่า และทำให้งานยิ่งล่าช้าออกไป

ด้วยลักษณะต่าง ๆ ของการวางแผนปฏิบัติการนี้ ทำให้มักไม่ค่อยมีใครอยากเข้าร่วมในกระบวนการนัก นอกจาก เป็นความจำเป็นจริง ๆ คนจะเข้าร่วมก็ต่อเมื่อ ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีอย่างเป็นรูปธรรม และ ผลที่ได้มีมากกว่าสิ่งที่ต้องเสียไป อย่างชัดเจน

2.6.2 รายการปฏิบัติการตามแนวทางการวางแผนปฏิบัติการ (Action Planning Menu)

กระบวนการในการวางแผนปฏิบัติการมีรายการของการทำงานและเทคนิคสำหรับผู้ปฏิบัติดังต่อไปนี้

- การสังเกตโดยตรง (การดู) Direct Observation
- การสัมภาษณ์ แบบกึ่งมีโครงสร้างคำถาม (การฟัง) Semi-structured Interviews
- การวัด การเรียนรู้สภาพปัจจุบัน Measuring, Learning from Precedents
- การสำรวจทรัพยากร Resource Surveys
- การจัดลำดับความสำคัญ Prioritizing
- การระดมสมอง Brainstorming
- การเขียนแผนภูมิ Diagramming
- การทำแผนที่และการสร้างแบบจำลอง Mapping and Modeling
- การจำลองบทบาทและการลองเล่น Gaming and Role Play
- การทำงานกลุ่มและการผสมระหว่างกลุ่ม Group Work and Intermixing

การสังเกตโดยตรง เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้นักวางแผน ได้เห็นสถานภาพปัจจุบันของเมืองด้วยตนเอง ช่วย ให้สามารถตรวจสอบความถูกต้องของผังและแผนที่ที่มีอยู่ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เกิดขึ้นหรือไม่ ช่วยให้นัก วางแผนเกิดทัศนคติเบื้องต้น เกิดความเข้าใจในระบบการทำงานของเมืองเมืองนั้นในเบื้องต้น โดยมีตัวชี้วัดต่าง ๆ ที่ตั้งไว้ก่อน เช่น การมีขยะตกค้างแสดงว่าระบบการจัดการขยะของชุมชนยังไม่ดี เป็นต้น นอกจากการสังเกต ด้านกายภาพแล้วควรสังเกต เรื่องเศรษฐกิจและสังคมด้วยเช่น สังเกตที่ตั้งของร้านค้าหรือโรงงานขนาดเล็ก และ เส้นทางขนส่งหรือติดต่อลูกค้า สังเกตว่าใครซื้อของบ้างและซื้อที่ไหน ใครเล่นบ้างและเล่นที่ไหน เป็นต้น เทคนิค Participatory Action Research มีประโยชน์ในกระบวนการสังเกต โดยอาจมีการจัดกลุ่มชาวบ้านทำการ สังเกตประเด็นต่าง ๆ ในระดับละแวกบ้าน และหมู่บ้านได้

การสังเกตโดยตรง ควรทำคู่ขนานไปกับ การสัมภาษณ์ การพูดคุย เรื่องปัญหา ความต้องการ ความ คาดหวังกับผู้หญิง, เด็ก, เจ้าของร้านค้า, ผู้เฒ่าที่เป็นที่นับถือ เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญมาก เรื่องราวที่เขาบอกเล่า จะทำให้เข้าใจว่า ใครหรือสิ่งใดที่ทำงานหรือไม่ทำงานบ้าง ใครบ้างที่ได้ประโยชน์และใครบ้างที่เสียประโยชน์

การสัมภาษณ์ ทำได้ทั้งการสัมภาษณ์ทีละคน การสัมภาษณ์กลุ่ม การประชุมกลุ่ม และการประชุมกลุ่ม เฉพาะ (Focus Group or Group Discussions) เทคนิคการจดบันทึกภาคสนามรายวัน (Field Diaries) มี

ประโยชน์มาก ในขณะที่การสังเกตจะทำให้ได้ข้อมูลที่มองเห็น เช่นโครงสร้างทางกายภาพของเมือง การสัมภาษณ์จะเป็นการบอกเรื่องราวที่แฝงอยู่ ได้แก่โครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งที่เป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการมักใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ ใช้กับคำถามที่ต้องการคำตอบชนิดเจาะจง ส่วนการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการจะทำในลักษณะสบาย ๆ คำถามที่ขึ้นเป็นคำถามเปิดที่มีคำตอบได้หลายอย่าง ใช้เวลา และศิลปะในการใช้คำพูดของผู้ถาม (Beaudoux et al, 1992)

การวัด การเรียนรู้สภาพปัจจุบัน นอกจากการสังเกตและการสัมภาษณ์แล้ว ควรเสริมด้วยการวัดและการนับ เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงปริมาณเช่น ความกว้างของถนน, แปลงที่ดิน และอื่น ๆ อันเป็นสภาพปัจจุบันของพื้นที่ที่จำเป็นต้องใช้ในการวางแผน เช่นการคำนวณสัดส่วนพื้นที่ระหว่างที่ดินของรัฐ กับที่ดินของเอกชน สัดส่วนการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ ความหนาแน่นของประชากรและที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นตัวชี้วัดคุณภาพ และประสิทธิภาพของพื้นที่เมือง

การสำรวจทรัพยากร ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยชุมชนเอง แสดงให้เห็นภาพรวมของทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งอาจจะนำมาใช้ในการทำโครงการ หรือที่ควรอนุรักษ์ไว้ การสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น (Talent Surveys) แสดงให้เห็นว่าใครทำอะไรได้บ้างและมีใครบ้างที่มียานพาหนะที่จะสามารถนำมาใช้ หรือให้เช่าเพื่อขนส่งวัสดุในโครงการใดบ้าง หรือยังมีพื้นที่ว่างเปล่าของเมืองที่จะสามารถนำมาใช้เป็นสถานรับเลี้ยงเด็กได้ ใครมีเครื่องมือให้ยืมหรือให้เช่าได้บ้าง เป็นต้น ในส่วนทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากสำรวจแล้ว ควรมีการบันทึกโดยแผนที่และแผนภูมิ ที่ทำให้สามารถประเมินว่ามีการใช้ หรือ การทำให้เสื่อมโทรม อยู่อย่างไร

การจัดลำดับความสำคัญ หมายถึง การที่ผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดมาร่วมกันมองเห็นปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ แลตัดสินใจ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาบนพื้นฐานของความต้องการและความเป็นไปได้ การจัดลำดับความสำคัญนี้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตั้งแต่ เริ่มต้นด้วย ปัญหา และไปจบที่ โครงการที่เป็นไปได้ ชุมชนต้องตัดสินใจว่าโครงการหรือการดำเนินการใดที่ควรทำทันที อันใดควรทำภายหลังควรรอเมื่อสามารถหาเงินทุนได้ หรือเริ่มเมื่อสามารถ “ลงแขก” ได้ การจัดลำดับนี้ เป็นการประเมินความสามารถของชุมชนเองด้วย ว่างานส่วนใดที่ชุมชนทำได้เอง และงานส่วนใดต้องการความช่วยเหลือจากภายนอก

การระดมสมอง สามารถทำได้ทั้งใน กลุ่มผสม (Mixed Group) คือมีคนทุกกลุ่มในชุมชน และกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) หรือแม้แต่ เป็นการถกเถียงทั่วไป (Open Discussion) การสร้างแผนที่ หรือ แบบจำลอง เพื่อให้ได้มาซึ่ง แนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งอาจเกิดเป็นทางเลือกหลาย ๆ ทาง ในการระดมความคิดนี้ กลุ่มหรือผู้ที่เข้าร่วมต้องมีอิสระที่จะแสดงความคิด ไม่ยึดติดกับสถานภาพ เช่น การเป็นหน่วยงานใด, ความเป็นหัวหน้าหรือความเป็นผู้เฒ่า เพื่อให้สามารถเกิดและแสดงความคิดสร้างสรรค์ได้โดยไม่มีกรอบจำกัด การแสดงความคิดไม่ต้องกังวลเรื่องความถูกผิด ความเป็นไปได้หรือไม่ได้มากนัก ที่สำคัญ คือต้องให้เกิดความคิดและค้นพบทางเลือกต่าง ๆ ในการแก้ปัญหา และได้รับทราบปฏิกิริยาของผู้อื่นต่อความคิดและทางเลือกต่าง ๆ นั้น

การเขียนแผนภูมิ ใช้ทั้งในขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนการทำข้อเสนอโครงการ ในขั้นตอนแรก ๆ ของการวางแผนปฏิบัติการ จะเป็น แผนภูมิแสดงฤดูกาล แผนภูมิเส้นระยะเวลา แผนภูมิวงกลม แผนภูมิเหล่านี้สามารถแสดงเรื่องราวต่าง ๆ ให้เข้าใจได้ง่าย แผนภูมิในช่วงหลังของการวางแผน จะเป็น แผนภูมิโครงสร้างองค์กร และแผนการทำงาน แผนภูมิครัวเรือน ที่บันทึกและแสดงกิจกรรมประจำวันของครัวเรือนแสดงการใช้พื้นที่ในชุมชน สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความต้องการการใช้พื้นที่ได้ในภายหลัง แผนภูมิเหล่านี้ส่วนใหญ่ ชาวชุมชนสามารถทำได้เองโดยใช้รูปแบบง่าย ๆ แต่เป็นที่เข้าใจ

การทำแผนที่และการสร้างแบบจำลอง เป็นเครื่องมือสำคัญในการวางแผนแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่ชุมชนสามารถแสดงและบันทึกข้อมูล รวมทั้งสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชน โดยจำลองจากสถานที่จริง แผนที่ความทรงจำ หรือแผนที่สังคม (Cognitive or Social Map) ที่แสดงสิ่งที่คนประสบทั้งในอดีตและปัจจุบัน จะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและการเมืองต่าง ๆ ที่จะต้องนำมาพิจารณาในขั้นตอนการทำข้อเสนอโครงการ เป็นแผนที่ในมาตราส่วนใหญ่ เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ สามารถบันทึกการรับรู้ความรู้สึก ความต้องการ และข้อเสนอแนะของเขาได้

การจำลองบทบาทและการลงเล่น เป็นกลยุทธ์ที่นำมาใช้เป็นบางครั้ง เพื่อสร้างจิตสำนึก หรือการรับรู้ของนักวางแผน ในประเด็นสำคัญๆ บางเกมส์ ได้รับการออกแบบมา เพื่อชี้แนะหรือกระตุ้นให้เกิดผลที่ควรจะได้ในกระบวนการวางแผน บางเกมส์สอนทักษะ หรือสร้างให้เห็นความสำคัญของกระบวนการวางแผนเกมส์บางเกมส์จะจริงจัง ฝึกให้มีการตั้งคำถามและหาคำตอบที่เหตุและผลแบบวิทยาศาสตร์ พร้อม ๆ กับการให้อิสระ ในการสร้างนวัตกรรม

การทำงานกลุ่มและการผสมผสานระหว่างกลุ่ม ระหว่างต่างอาชีพ ต่างเพศ ต่างอายุ ทั้งในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและในกลุ่มชาวชุมชน เป็นเบื้องต้นของกระบวนการวางแผนปฏิบัติการ การเกิดกลุ่ม หรือรวมกลุ่มระหว่างการเก็บข้อมูล การทำแผนที่ การทำข้อเสนอโครงการ การสร้างทีมดำเนินการโครงการย่อย ๆ เป็นการแลกเปลี่ยนทัศนคติ ความต้องการ และเรื่องอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดเป็นการประสานรวมกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เป็นอย่างดี

2.7 ความหมายและลักษณะการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการวางแผนปฏิบัติการ หมายถึง การที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องยอมรับข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ มติร่วมกัน (consensus) ในการนี้ชุมชนต้องลดหรือขจัดความไม่เท่าเทียมกันทั้งในเรื่องอำนาจ ความไม่เท่าเทียมทางเพศและอื่น ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการมีส่วนร่วม

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff (1977) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา โดยทั่วไปนั้นประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่าง ๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงิน หรือร่วมมือในองค์การ หรือกิจกรรมเฉพาะด้าน เข้าร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาและร่วมในการประเมินผลโครงการ ลักษณะการมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้¹³

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์

นอกจากลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดข้างต้นแล้ว ยังมีผลการศึกษาค้นคว้าอีกส่วนหนึ่งของ Lee.J.Cary (1970) ที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามบทบาทและหน้าที่ของผู้เข้าร่วม ดังนี้

1. เป็นสมาชิก (Membership)

¹³ ปธาน สุวรรณ, "ทัศนะบางประการในสภาพตำบลกับการมีส่วนร่วมของชุมชน," ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. (กรุงเทพมหานคร:ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527), หน้า82.

2. เป็นผู้เข้าประชุม (Attendance at Meeting)
3. เป็นผู้บริจาคเงิน (Financial contribution)
4. เป็นกรรมการ (Membership on committees)
5. เป็นประธาน (Leader)

การมีส่วนร่วมของประชาชน ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 หมวดที่ 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ กำหนดไว้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 – 9 มุ่งเน้นการพัฒนาแบบองค์รวมโดยให้คน ชุมชน และองค์กรชุมชนเป็นแกนกลางในการพัฒนา ดังนั้นประชาชนจึงเป็นกลไกสำคัญในการนำนโยบายไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกกำหนดไว้ในทุกระดับ เพราะการพัฒนาจะเป็นในลักษณะเป็นการให้แต่ฝ่ายเดียวโดยที่ผู้รับมิได้มีส่วนร่วมกับการพัฒนานั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนจึงเป็นมาตรการสำคัญที่ช่วยประกันความต่อเนื่องของการพัฒนา

2.8 แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน¹⁴

แนวคิดเกี่ยวกับการระดมประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประชาชนเองนั้นเป็นแนวความคิดพื้นฐานของ วิธีการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา กล่าวคือ ประชาชนจะต้องช่วยกันร่วมมือในการเป็นผู้กระทำ การพัฒนาตนเอง มิใช่เป็นแต่เพียงผู้รับการพัฒนาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะผู้กระทำการพัฒนาเป็นผู้ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนาคือพัฒนาตัวเองไปด้วย นอกเหนือไปจากนั้นยังทำให้เกิดการพัฒนาอย่างกว้างขวางในชุมชนนั้น

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจ และห่วงกังวลร่วมกันของส่วนร่วม

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ซึ่งผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกันนี้ จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบ ความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังเกิดจากแนวความคิดอื่น ๆ อีกเช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก บำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร

¹⁴ ดร.อนันต์ ลัทธินทชัย, “การพัฒนาชุมชนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Community Development)” เอกสารในโปรแกรมวิชาการ พัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจและมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆที่ยังไม่มีศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากของแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง

3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ

นอกจากนี้แล้วการมีส่วนร่วมยังเป็นวิธีที่ทรงประสิทธิภาพในการเสริมสร้างและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสถานการณ์และอุปสรรคตนมากยิ่งขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนานั้น

2.8.1 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน¹⁵

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนก็คือ การให้ชาวบ้านกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนได้แสดงทัศนะและความเห็นของตนกับทุกคนที่อยู่ร่วมชุมชนเดียวกันได้รับรู้ถึงปัญหา อุปสรรค และการแก้ไขต่างๆที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะผู้ที่รู้เรื่องราวความต้องการ และเงื่อนไขต่างๆ ในชุมชนที่ดีที่สุดก็คือ ผู้ที่อยู่ในชุมชนนั่นเอง มิใช่คนจากภายนอกที่จะมากำหนดความเป็นอยู่ของคนตรงนั้นได้ ดังนั้นการทำงานใดๆในชุมชนที่อาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเป็นการรวมพลังและการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนนั้นๆ กิจกรรมในลักษณะนี้ได้แก่ กำหนดให้มีวันกวาดถนนหรือรดน้ำต้นไม้ให้เกิดขึ้นเป็นประจำ เช่น มาเก็บขยะกันเถอะ มาทำทางเดินเท้ากันเถอะ หรือมาทำความสะอาดศาลากลางกันเถอะ เป็นต้นการเริ่มต้นที่กิจกรรมเล็กๆ ได้ทำให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และทำให้สามารถหาทางที่จะขยายไปสู่กิจกรรมที่ใหญ่ขึ้นได้ เช่นการสร้างบ้าน หรือการสร้างศูนย์รวมของชุมชน เช่นนี้แล้ว จึงจะเห็นได้ว่า กระบวนการเป็นสิ่งที่สำคัญมาก การสร้างสรรคกระบวนการเพื่อให้เกิดการทำงานกันได้จะต้องเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ ซึ่งเป็นการพิจารณาค้นในชุมชนที่มีวิถีชีวิต มีจิตใจ มีความแตกต่างกันระหว่างคนต่างๆ รวมทั้งวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มสังคมต่างๆด้วย

กระบวนการมักจะเริ่มต้นที่การศึกษาข้อมูล เรียนรู้การจัดการชุมชน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมทั้งการพิจารณาโอกาสในการแก้ไขปัญหา ซึ่งทั้งหมดนี้จะนำไปสู่การออกแบบที่อยู่อาศัยให้เพียงพอและตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของผู้อยู่อาศัยได้ การออกแบบยังสามารถใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ได้อีกมากมายซึ่งก็เป็น การสร้างสรรค์ของชาวบ้านเอง โดยสถาปนิกจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้แนะนำช่วยเหลือบ้าง จนสุดท้ายแล้ว เมื่อได้ผลลัพธ์ออกมาเป็นบ้านในชุมชนแล้ว ชาวบ้านจะรู้ว่าควรทำอย่างไรให้ชุมชนยั่งยืนต่อไปได้ ความรู้สึกคนในชุมชนจะเปลี่ยนไป จะเกิดความรู้สึกว่าชุมชนไม่จนแล้ว และจะไม่กลับไปเป็นการอยู่อาศัยแบบแออัดหรือเสื่อมโทรมอีก ซึ่งเป็นการพัฒนาความเป็นอยู่ให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีระบบการจัดการตนเองภายในเกิดกลุ่มต่างๆขึ้น เช่นกลุ่มออมทรัพย์ หรือเกิดศูนย์กลางชุมชน ที่ประชุมร่วมกันและศูนย์เด็กเล็ก เป็นต้น ทั้งหมดนี้จะเกิดขึ้นจากคนภายในชุมชนเอง

หากจะลำดับความสำคัญของความต้องการหรือปัญหาของคนในชุมชนบุกรุกเทียบกับระยะความห่างที่คิดถึงหรือตระหนักถึงปัญหา จะเห็นได้ว่าในขั้นต้น สิ่งในชุมชนต้องการอาจจะเป็นเงินทอง หรือสาธารณูปโภค และจะมองบ้านที่ถูกกฎหมายเป็นสิ่งที่ไม่ไกลเกินเอื้อม และไม่เค่อนได้คิดถึงแต่หากเมื่อเกิดกรณีถูกไล่ที่ บ้านจะเป็น

¹⁵ ปฐมมา หุ่นรักวิทย์ "การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน," เอกสารการบรรยายในชุดวิชา การออกแบบสถาปัตยกรรมขั้นสูง 2 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 19 และ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544

สิ่งที่คนต้องการและคิดถึงมากที่สุด เพราะฉะนั้นเมื่อคนคิดถึงบ้าน จึงทำให้เกิดการสร้างกระบวนการ (Process) ให้คนสามารถมีบ้านอยู่ได้

การสร้างกระบวนการจึงเปรียบเหมือนการสร้างขั้นบันได(Steps) ที่จะตอบสนองคนในชุมชนถึงความ ต้องการในระดับล่างและก้าวสู่ระดับที่สูงขึ้นยากขึ้น เพื่อจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้บรรลุความสำเร็จ ปัญหาที่เกิดขึ้นมีทั้งปัญหาในครอบครัว และปัญหาในสังคมส่วนรวม ซึ่งชาวบ้านแก้ไขไม่ตก ต้องมีคนมาช่วยแก้ไข คำตอบของปัญหาเหล่านี้ต้องดูที่ระยะทางของบันไดที่จะก้าวขึ้นไป จากปัญหาส่วนตัวสู่ปัญหาส่วนรวม และ ปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนสลัมที่สามารถช่วยกันแก้ไขปัญหาก็คือปัญหาส่วนรวม ดังนั้นประเด็นที่จะต้องหาก็คือ การเชิญปัญหาส่วนรวมมาเป็นตัวสร้างกระบวนการหรือขั้นบันไดนั่นเอง

โดยทั่วไปแล้ว กระบวนการจะต้องง่าย ไม่ซับซ้อน และทำให้คนในชุมชนเกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อมาทำ กิจกรรมหนึ่งๆ โครงการหนึ่งๆ ให้ได้งานเป็นผลสำเร็จรูปธรรม เช่นการรวมตัวกันขุดลอกคลอง การเก็บขยะใน ชุมชนด้วยกัน เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ชุมชนได้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และมีความมั่นใจในหมู่ชาวบ้านเองที่จะ สร้างกระบวนการขั้นต่อไป(ซึ่งจะยากขึ้นหรือซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ) ดังนี้แล้ว ในฐานะของสถาปนิกก็จะ เข้าใจในบทบาทการเป็นผู้สนับสนุนของตนเองได้มากขึ้น ฉะนั้นการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนจึง จำเป็นต้องหวังผลในระดับที่ให้เกิดกระบวนการต่อไปเรื่อยๆ สถาปัตยกรรมมีจุดสุดท้าย แต่เป็นเครื่องมือที่ดีใน กระบวนการพัฒนา เพราะหลังจากได้ที่อยู่อาศัยแล้ว ชุมชนก็อาจคิดถึงลูกหลานต่อไป เช่น มีการจัดตั้งโรงเรียน หรือศูนย์ชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ จนไปถึงการพัฒนาาร่วมกับชุมชนอื่นๆ ให้เกิดเป็นการพัฒนาในระดับเป็น เมืองที่น่าอยู่ต่อไป

จะเห็นได้ว่า ประเด็นในเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นประเด็นหลักในการแก้ไขปัญหาชุมชนซึ่ง แตกต่างไปจากประเด็นการใช้อำนาจทางกฎหมายของรัฐ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมในชุมชนแออัด ทางกายภาพโดยใช้กฎหมายจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ กระบวนการสร้างความแข็งแรงยั่งยืนที่จะเกิดจากคนใน ชุมชนต่างหากที่จะเป็นหนทางช่วยแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น ภาพทางกายภาพจึงต้องพิจารณาใน ลักษณะกระบวนการ ซึ่งทำให้คนในชุมชนเห็นและมีความมั่นใจว่าจะอยู่ต่อไปได้ กระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัย ให้กับคนในชุมชนเหล่านี้จึงมิได้เริ่มต้นที่บ้าน แต่ต้องเป็นการเริ่มจากการดึงคนให้เข้ามาเป็นกลุ่มเป็นก้อนให้ได้ เสียก่อน

2.8.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม¹⁶

รูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้นอาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้

2.8.2.1 การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (Inclusive Organization) การรวมกลุ่มของชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน

2.8.2.2 การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของ ประชาชน (Representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

2.8.2.3 การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ ผู้แทนของประชาชน (Non-representative organization) อาจเป็นสถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิด โอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม เมื่อไรก็ได้ทุกเวลาการมีส่วนร่วมโดยตรง

¹⁶ ดร.อนันต์ ลัทธินทัย, "การพัฒนาชุมชนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Community Development)" เอกสารในโปรแกรมวิชาการ พัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

2.8.4 กระบวนการมีส่วนร่วม¹⁷

เจ้มัคคี ปิ่นทอง (2526) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอนคือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหา และความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหา ดังที่ Cohen and Uphoff (1980) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบคือ

1. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารการประสานความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัสดุด้านสังคมและส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในประการประเมินผล (Evaluation)

ทศพล กฤตยพิสิฐ (2537) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็น ระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

¹⁷ เรื่องเดียวกัน

เดวิด จูริวดี เสนาคำ(2541) ได้เสนอหลักการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมีดังต่อไปนี้

1. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดปัญหาไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วมและเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

2. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชน โดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้างและเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้เข้าร่วมนอกจากนี้ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

3. การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนชนเป็นจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์นำมาซึ่งกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คนจึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แกกันและกัน

4. การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายามและกิจกรรมที่ดำเนินการใดที่ประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขาเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทั้งนี้ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตึกกล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการดังนั้นการตัดสินใจ (Decision marking) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

เห็นได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมเริ่มจากการศึกษาชุมชนโดยนักพัฒนาร่วมกับชาวบ้านในชุมชนร่วมกัน เรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพทรัพยากร ที่มีในชุมชน การศึกษาชุมชนจะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและรวมกลุ่มกันวางแผนแก้ไขปัญหโดยนักพัฒนาจะเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นซึ่งพอสรุปได้ว่ากระบวนการในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมี 4 ขั้นตอนคือ

1. การศึกษาชุมชน คือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยนักพัฒนาศึกษาและเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับประชาชน โดยใช้วิธีสังเกต และสัมภาษณ์ทั้งทางตรง/ทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้จากเอกสาร/งานวิจัย

2. การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียง แสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงาน โดยคอยจัดลำดับผู้อภิปรายให้ข้อเท็จจริงและสรุปประเด็นสำคัญเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรได้มีโอกาสเข้ามาร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่และนักพัฒนาต้องกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด

3. การลงมือปฏิบัติตามแผน หรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ในขั้นตอนนี้จะต้องได้รับความศรัทธา และเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน

4. การประเมินผลงาน โดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะร่วมกันกำหนดขั้นตอนย่อย ๆ ต่างๆ ในการทำงาน ประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผลเพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันที

2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.9.1 กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมทางรถไฟจังหวัดนครราชสีมา¹⁸

เป็นการวิจัยเพื่อทำการศึกษาลักษณะสภาพเศรษฐกิจ สังคม ภายภาพและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไบลีย์-หลังจวนฯ การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ศึกษาปัญหาและข้อจำกัดในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยชุมชน

กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยเริ่มต้นขึ้นเมื่อชุมชนเกิดความตระหนักและแก้ไขปัญหาที่ไม่ยุ่งยากมากมายร่วมกันพัฒนา ไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับที่ยากขึ้น ซึ่งกระบวนการที่เกิดขึ้นจะทำให้ชุมชนเรียนรู้ และดึงศักยภาพที่ตนเองมีอยู่มาแก้ปัญหาด้วยตัวเองโดยการใส่หรือจะเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญ เรื่องที่อยู่อาศัยและหันมาแก้ไขปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเกิดและดำเนินของกระบวนการคือการรับรู้ถึงผลกระทบของปัญหา ผู้นำชุมชน การเรียนรู้และทักษะในการแก้ไขปัญหา

ผลของการศึกษาการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยเกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาสองแนวทางขึ้นพร้อมกัน คือ 1.การแก้ไขปัญหาด้วยการจัดการของหน่วยงานภายนอก และ 2. การพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย และงานวิจัยชิ้นนี้ได้มีข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยชุมชนไบลีย์ - หลังจวนฯ ตามแนวคิดของการพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยมีหลักการ วิธีปฏิบัติ และขั้นตอนการแก้ไขปัญหาดังนี้

หลักการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนไบลีย์ - หลังจวนฯ

1. การทำให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่อยู่อาศัยที่ตนเองมีอยู่

2. การจัดระบบให้ชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลและเรียนรู้การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในด้านการควบคุมทางการเงิน การบริหารจัดการชุมชน การวางผังและการออกแบบที่อยู่อาศัยเทคนิคและวิธีการก่อสร้างหน่วยงานที่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย อย่างเพียงพอ ซึ่งการได้รับข้อมูลหรือการได้เรียนรู้สิ่งเหล่านี้ควรจะเกิดจากการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติหรือการดูงานจากของจริง

3. การปรับแนวคิดของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ยอมรับในการพัฒนาความสามารถของชาวบ้าน เข้าใจหลักการ วิธีการและบทบาทตนเองการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยด้วยการพัฒนาความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

4. การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและอุปสรรคของกระบวนการที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ การหาตัวผู้นำที่ชาว

¹⁸ ญัฐพล อัครวิเศษศิระกุล, "กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมทางรถไฟจังหวัดนครราชสีมา," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า ง.

บ้านยอมรับและสามารถกระตุ้นชาวบ้านให้เข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา คัดสรรหรือกระตุ้นบุคลากรให้มีความทุ่มเทในการทำงาน สร้างความเข้าใจกระบวนการให้กับทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.9.2 แนวทางการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน:กรณีศึกษา สุขาภิบาลเจ้าเจ็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา¹⁹

สุขาภิบาลเจ้าเจ็ดเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นและประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัจจุบันสุขาภิบาลเจ้าเจ็ดยังเป็นชุมชนที่พึ่งพาการบริการต่างๆที่ศูนย์กลางชุมชนจากเทศบาลเมืองเสนา ซึ่งเป็นเทศบาลที่มีประชากรและใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างหนาแน่น โอกาสที่การขยายตัวของประชากรและการใช้ที่ดินจะมีทิศทางมายังสุขาภิบาลเจ้าเจ็ดมีสูงเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกและราคาที่ดินที่ต่ำกว่าเทศบาลเมือง ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนของชุมชนเจ้าเจ็ดถูกเปลี่ยนมือเป็นของนายทุน ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามากมาย เช่นการใช้ที่ดินไม่เหมาะสมก่อให้เกิดอุทกภัย เป็นต้น

จากการที่ชาวสุขาภิบาลเจ้าเจ็ดส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่น มีความรักและผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย ประกอบกับชุมชนกำลังประสบกับปัญหาและอาจจะรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต ประชาชนจึงควรจะได้มีโอกาสในการกำหนดความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมของตน

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและวิเคราะห์ 1.ปัญหาและความต้องการของประชาชนในการพัฒนาชุมชนสุขาภิบาลเจ้าเจ็ด 2.ศักยภาพ กระบวนการ และขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน 3.ข้อดีและข้อเสียในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน 4.เสนอแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมประชาชน

ซึ่งจากงานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ทราบถึงกลไกที่จะนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนอันจะเป็นแนวทางหรือประยุกต์ใช้เพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อื่นๆที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันต่อไป

2.10 กรณีศึกษาการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนผู้มีรายได้น้อยแบบมีส่วนร่วม

2.10.1 กรณีศึกษาการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนแบบมีส่วนร่วมของ CASE

2.10.1.1 การทำงานของอาจารย์ปฐมา หรุ่นรักวิทย์²⁰

ประมาณปี 2539 ACHR (Asian Coalition for Housing Rights) เป็นองค์กรอิสระที่ได้สนับสนุนอาจารย์ปฐมา หรุ่นรักวิทย์ ในการทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่นโดยมีแนวความคิดว่าคนที่รู้ปัญหาที่ดีที่สุดหรือควรแก้ปัญหาคือคนที่อยู่ในชุมชนนั่นเอง งานแรกๆที่ทำคือแผนปรับปรุงชุมชนบ่อหว้า ที่จังหวัดสงขลา กลุ่มทำงานมีการประสานการทำงานค่อนข้างดี ชาวบ้านร่วมใจทำงานอย่างตั้งใจ ทุกคนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง

¹⁹ วราภรณ์ วัฒนโย, "แนวทางการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน:กรณีศึกษา สุขาภิบาลเจ้าเจ็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า1-5.

²⁰ สัมภาษณ์ อ.ปฐมา หรุ่นรักวิทย์, 29 มิถุนายน 2548.

ทำงานไปด้วยดี นับว่างานชิ้นแรกของอาจารย์ปฐมาประสบผลอันดีเป็นที่น่าประทับใจ หลังจากนั้นก็มีโครงการอื่นเข้ามาเรื่อยๆอย่างต่อเนื่อง

อาจารย์ปฐมา มีมุมมองในฐานะสถาปนิกที่ทำงานเพื่อชุมชนคือ การทำงานเพื่อชุมชนไม่ได้ออกแบบเพื่อคนคนเดียว ต้องนึกถึงทั้งชุมชน และใช้วิถีศึกษาร่วมกันกับชาวบ้าน ให้ชาวบ้านตระหนักถึงความต้องการและเหตุผล แล้วจึงสรุปเป็นผลงานการออกแบบ ทั้งนี้ไม่ใช่ออกแบบงานออกมาหลายแบบแล้วให้ชาวบ้านเลือกแบบที่ชอบ วิธีการเช่นนั้นไม่ถือได้ว่าเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วม

ปี2540 ปฐมาได้จัดตั้ง องค์กร CASE(Community Architects for Shelter and Environment) ขึ้นมา องค์กรCASEเข้าไปเพื่อกระตุ้นและสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้าน ไม่ได้เข้าไปจัดระเบียบชุมชน และเมื่อออกไปหลังจากทำงานร่วมกับชาวบ้านเสร็จ ชาวบ้านจะต้องสามารถอยู่ต่อไปได้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) การทำงานของ CASE เป็นลักษณะของการลงไปคลุกคลีชุมชน ร่วมทำงานกับชาวบ้านในชุมชน ดึงให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในปัญหา ไม่ใช่ว่าทางกลุ่มไปแก้ให้ชาวบ้าน แต่เป็นในลักษณะของการปรึกษาหรือร่วมกันว่าจะแก้ปัญหานั้นอย่างไร ซึ่งเริ่มแรกในการทำงานอาจารย์ปฐมา ต้องพิสูจน์ตัวเองพอสมควรเพื่อให้ชาวบ้านยอมรับ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือการทำงานเพื่อชาวบ้านเพราะชาวบ้านคือเจ้าของโครงการ

นอกจากนี้ CASE มีแนวคิดในการทำงานที่อิสระ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว เชื่อว่ากฎเกณฑ์ทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงได้ แม้แต่เทศบัญญัติหรือกฎหมายต่างๆ ซึ่งการเปลี่ยนนั้นเป็นการเปลี่ยนไปตามสภาวะความเหมาะสมของการใช้พื้นที่ ความหนาแน่นของพื้นที่ การทำงานในแต่ละชุมชนและแต่ละโครงการมีเงื่อนไขแตกต่างกันซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อได้ทำงานร่วมกับคนในพื้นที่จริงๆ เช่น ลักษณะการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม อันส่งผลต่อโครงการและลักษณะกระบวนการในการทำงาน สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นนั้นมาจากความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ ลักษณะภูมิอากาศ ภูมิประเทศนั้นๆซึ่งเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและคงความเป็นท้องถิ่นไว้ เพื่อตอบสนองคนในชุมชนนั้นๆ ณ ที่นั้น เวลานั้น ที่ได้ทำอยู่ นับได้ว่า CASE เป็นองค์กรแรกของโลกที่ทำงานเพื่อชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

สำหรับในต่างประเทศเริ่มมีการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนแต่ยังไม่ชัดเจน ที่เห็นได้ชัดคือกลุ่ม ACHR (Asian Coalition for Housing Rights) แต่เป็นลักษณะของการสนับสนุนการทำงานตาม concept โดย ACHR สนับสนุนด้านการเงิน

ปัญหาที่มีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมคือ รัฐยังไม่มี การสนับสนุนจริงจังคือมีคอนเซ็ปอยู่แล้ว แต่ในเชิงสถาปัตยกรรมยังไม่ชัดเจน ปัญหาที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือ การไม่เข้าใจกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คนทำงาน ไม่เข้าใจบทบาทตัวเอง

ระยะเวลาไม่สามารถกำหนดความสิ้นสุดของงานได้ นั่นคือความยั่งยืนวัดไม่ได้ แต่ส่วนใหญ่จะจบตรงดี ไซต์งานสถาปัตยกรรมออกมาหลังจากนั้นจะมีกิจกรรมต่อเนื่องจากงานที่จบแล้วไปกระทบให้เคลื่อนต่อไปได้เกิดสิ่งต่อไปเช่น บ้านนับเป็นผลผลิตสุดท้ายที่ได้ แต่ไม่ได้หมายถึง มีจุดสุดท้ายของการพัฒนา หากแต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยมีที่ไปที่ไปอันสามารถขับเคลื่อนให้เกิดสิ่งอื่นๆในชุมชนต่อไปได้อีกด้วยชาวบ้านเอง

การพัฒนาชุมชนแบบกระบวนการมีส่วนร่วมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไปตามโลกที่เปลี่ยนแปลงผลที่ได้จากกระบวนการทำงานแบบนี้ไม่ได้แต่เฉพาะงานดีไซต์แต่ได้อย่างอื่นด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่สังคม

2.10.1.2 ตัวอย่างโครงการของอาจารย์ปฐมา หุ่นรักวิทย์²¹

แต่ละโครงการได้กระตุ้นให้ผู้คนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการโดยผ่านกิจกรรมดังต่อไปนี้ เริ่มจากการสำรวจจริงวัดถึงทำผังชุมชน, จัดกลุ่มเพื่อวางแผนปฏิบัติการ และสุดท้ายสร้างบ้านใหม่อย่างเสร็จสมบูรณ์ โครงการนี้คือกรณีตัวอย่างสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมช่วยเหลืออื่นๆในการปรับปรุงในด้านการจัดการการตั้งที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเมืองอื่นๆต่อไป

ชุมชนบ่อหว่า จ. สงขลา

บ่อหว่าเป็นชุมชน อยู่ริมคลองสำโรงในจังหวัดสงขลา สภาพกายภาพประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างประเภทต่างๆ คือ บ้าน, โรงงาน และแฟลตแนวราบผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ หาปลา, กรรมกรบริเวณอู่เรือ และค้าขายซึ่งล้วนอยู่มานานครั้งศตวรรษ เมื่อสิบปีที่แล้วมีแผนประกาศออกมาเพื่อขับไล่ชุมชนออกไปเนื่องจากชุมชนนี้และชุมชนอื่นในพื้นที่โดยรอบถูกกล่าวหาว่าทำให้คลองสกปรก ผู้คนในชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากโครงการพัฒนา(NGO) โดยมีทางเลือกคือแสดงคำมั่นสัญญาว่าชุมชนของเขาต้องร่วมกันรักษาคลอง โดยทำความสะอาด และการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของพวกเขาให้มีสภาพดีขึ้น

1. กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนาชุมชนใช้การสร้างกระบวนการแบบขั้นบันไดคือ

กระบวนการขั้นที่ 1 คือ พิจารณาเรื่องน้ำเน่าในคลอง โดยจัดให้เกิดกิจกรรมการลอกคลองและเก็บขยะในคลองให้สะอาด ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันครั้งแรกของคนในชุมชน แต่หลังจากที่เก็บขยะแล้ว ปรากฏว่าน้ำยังเน่าเสียอยู่ จึงมีการสร้างกระบวนการขั้นต่อไป

กระบวนการขั้นที่ 2 คือ การพิจารณาหาสาเหตุที่แท้จริงของน้ำที่เน่าเสีย ซึ่งคนในชุมชนรู้ว่าสาเหตุมาจากอะไร ขั้นตอนนี้จึงจัดให้มีนิทรรศการแสดงรูปถ่ายน้ำเน่าเสียที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรม นิทรรศการนี้ได้แสดงถึงความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เพราะชุมชนเริ่มมีการปรับปรุงตัวเอง มีการกำจัดจำนวนที่อยู่อาศัยที่รุกล้ำแนวคลอง ย้ายห้องน้ำมาอยู่บนบกตลอดจนปรับปรุงสภาพแวดล้อม

กระบวนการขั้นที่ 3 คือ การร่วมกันทำทางเดินและเริ่มคิดจัดทำระบบการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งจะเป็นการช่วยปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นด้วยการสร้างกระบวนการเช่นนี้ทำให้เกิดการพัฒนาสภาพแวดล้อมทั้งในระดับชุมชนและระดับเมืองให้มีสภาพที่ดีขึ้น

²¹ Patama Roonrakwit, group architect. About Case. <http://www.casestudio.info>.

เนื่องด้วยชาวบ้านมีความกระตือรือร้นที่จะเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย ขั้นตอนต่อไปชุมชนบ่อหว้าได้เตรียมแผนพัฒนาชุมชนอีกครั้ง ซึ่งเป็นลักษณะการทำงานของปฐมาร่วมกันกับชาวบ้าน

2. ขั้นตอนการดำเนินงาน

ปี 2534 - การค้นคว้าวิจัย: สสำรวจปัญหา

คำถามแรกที่ถามในชุมชนคือทำไม คลองสกปรก และค้นพบว่าสาเหตุที่คลองสกปรกนั้นมาจากโรงงานและการทิ้งขยะส่วนตัวของของเสียที่มีมาตลอด จากนั้นจึงหาว่า สิ่งใดสามารถทำให้ชุมชนทำความสะอาดคลองขึ้นและอะไรที่จะทำให้อำเภอและผู้คนอื่นๆควรต้องทำ

ปี 2534 - ขั้นแรกทำความสะอาด คลอง: การปฏิบัติการ

ทุกคนที่มีชีวิตอยู่กับคลองรู้ว่าการทำความสะอาดคลอง ไม่ได้อาศัยแค่ชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่จะต้องทำโดยปกติสม่ำเสมอ ในชุมชนสงขลาได้ใช้เวลาหนึ่งปีด้วยกันที่จะย้ายขยะจาก คลองสำโรง, ทำความสะอาด, ตัดกิ่งและตัดพืชที่ทำให้ติดขัดต่อการไหลเวียนน้ำออก พวกเขาได้จัดนิทรรศการ มีการโฆษณา, พิธีฉลอง และแถลงข่าว ซึ่งนับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนา

ปี 2535 - 38 - การยั้ง: การปฏิบัติการ

บ้านที่สร้างรูกล้าในน้ำมันยากที่จะทำความสะอาด เนื่องจากมีตะกอนจำนวนมาก ดังนั้นชุมชนจึงย้ายบ้านของเขาขึ้นมาอยู่บนบก โดยมีความต้องการเปิดระยะผ่านข้ามคลองอย่างน้อยที่สุด 8 เมตร และสร้างห้องน้ำใหม่โดยมีถังบำบัดเหมาะสม

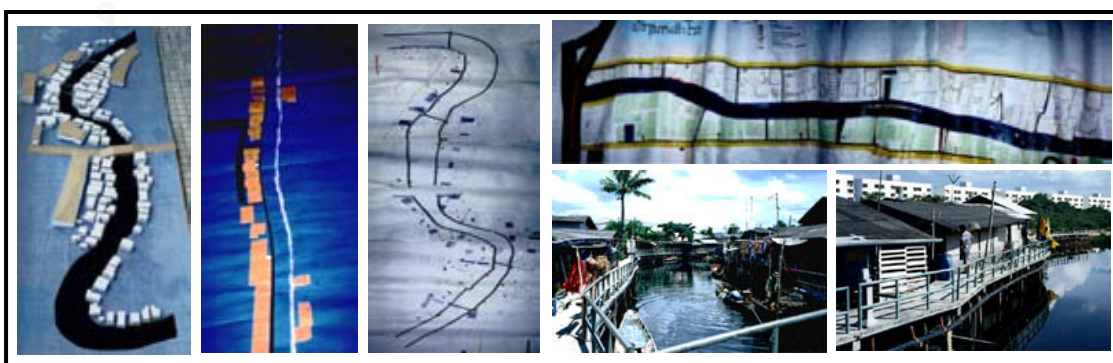
ปี 2538 - สร้างทางเดินทำด้วยไม้: การปฏิบัติการ

เพื่อปรับปรุงทางเข้าสูบ้านของพวกเขา ผู้คนในชุมชนบ่อหว้าสร้างทางเดินด้วยไม้ตลอดตามแนวคลองทางเดินใช้จำนวนเงินทั้งสิ้น 500,000 บาท และในไม้จะถูกเปลี่ยนเป็นไม้ซุงและไม้ไผ่ ตามความเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต

2538 - แผนการชุมชน: การปฏิบัติการ

ตอนกลางคืนมีการตั้งในศูนย์กลางปฏิบัติงาน ชาวชุมชนร่วมกันจัดทำผังที่อยู่อาศัยพร้อมด้วยความช่วยเหลือจากองค์กร CASE โดยใช้เทปมีสีที่จะวางแผนเส้นทาง, ไฟทางเข้า, การระบายน้ำ, ท่อระบายน้ำ, ไฟฟ้า, จุครวมขยะ, วงไฟถนนและต้นไม้ ชุมชนอื่นๆจะให้เห็นเป็นตัวอย่างเพื่อเตรียมพัฒนาต่อไป

ผลที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวจะเห็นได้ชัดเจนจากด้านกายภาพแล้วนั่นคือ มีทางเดินรอบชุมชนที่สะอาดและแข็งแรง ที่อยู่อาศัยก็มีการซ่อมแซม-สร้างใหม่ให้มีสภาพที่ดีขึ้น ไม่มีขยะหรือสิ่งปฏิกูลต่างๆในคลอง คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น นอกจากนี้ในด้านสังคมยังก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในชุมชน ชาวบ้านรู้จักที่จะแก้ไขและพัฒนาสิ่งต่างๆให้ดีขึ้นต่อไปและสามารถถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงานที่เกิดขึ้นไปยังชุมชนอื่นๆก่อให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ชุมชนอาคารสงเคราะห์ จังหวัดอยุธยา

ชุมชนอาคารสงเคราะห์มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 43 ปี โดยชาวชุมชนอาศัยในอาคารสงเคราะห์ที่ปลูกขึ้นสมัย จอมพลป. พิบูลย์สงคราม บนที่ดินของราชพัสดุที่ดูแลโดยเทศบาล สภาพบ้านค่อนข้างทรุดโทรมทางเดิน ทางระบายน้ำในชุมชนไม่ได้มาตรฐาน ไม่ถูกสุขลักษณะ

1. กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในชุมชนอาคารสงเคราะห์ ได้ร่วมงาน กับกลุ่มสถาปนิกรุ่นใหม่ แก้ปัญหาในเรื่องบ้าน และผังชุมชนเพื่อที่จะปรับปรุงทั้งบ้านและชุมชนของพวกเขา

ชาวชุมชนได้ออกแบบบ้านเป็นสามประเภท กลุ่มสถาปนิกได้เตรียมร่างแบบ และสร้างหุ่นจำลองเพื่อแสดงให้เห็นแนวคิดของชาวบ้าน บ้านที่มาจากแนวคิดชาวบ้านเป็นลักษณะสองชั้นซึ่งสามารถขยายให้เป็นสองชั้นครึ่งได้มีขนาด 30 ตารางเมตร (3 x 10 เมตร) เมื่อสถาปนิกสำรวจความต้องการของผู้คนและความสามารถในการจ่ายเพื่อสร้างบ้านใหม่แล้ว จึงมีการนำเสนอของงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น หรือส่วนกลางเช่นการเคหะแห่งชาติ

รูปแบบที่อยู่อาศัย มีดังต่อไปนี้

1. บ้านสองชั้นซึ่งสามารถขยายได้อีกครึ่งชั้น ราคาทั้งหมด 70,715 บาท จ่าย 688 บาท/เดือน
2. บ้านชั้นเดียวซึ่งสามารถขยายได้อีกครึ่งชั้น ราคาทั้งหมด 54,495 บาท จ่าย 530 บาท/เดือน
3. บ้านชั้นเดียว ไม่มีห้องน้ำแต่หลังจากนั้นเจ้าของสามารถที่จะสร้างเองได้ ราคาทั้งหมด 45,745 บาท จ่าย 445 บาท/เดือน

บ้านทุกประเภทมีโครงสร้างใช้ร่วมกันเช่นผนังกันแต่ละห้อง ภายในสามารถแบ่งย่อยได้สี่ถึงหกห้อง มีการเปลี่ยนจากวัสดุเดิมที่เป็นไม้ให้เป็นปูน ผนังภายในสามารถเพิ่มเติมวัสดุได้ตามแต่ทรัพยากรที่มีในกรณีส่วนใหญ่ใช้วัสดุอุปกรณ์จากบ้านเก่า

การจัดกลุ่มวางผังมีวางแผนอย่างระมัดระวังและดึงชุมชนเข้าพิจารณาในการวางผังทั้งหมดโดยมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. ชาวบ้านเลือกแบบบ้าน
2. แสดงข้อมูลความแตกต่างของบริเวณบ้านเรือน

2. ขั้นตอนการดำเนินงาน

2.1 ชุมชน แบ่งเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 4 คน, 7-8 คน และกลุ่มละ 16 คน โดยการจัดชาวบ้านเข้ากลุ่มนี้ จะทำการจัดก่อนร่วมปฏิบัติการออกแบบบ้าน

2.2 แสดงรายชื่อของสมาชิกและจำนวนในกลุ่ม

2.3 แต่ละกลุ่มตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่

เขาชอบ และจับจองบนผังพื้นที่

2.4 แต่ละกลุ่มทำการเลือกที่ตั้งเพื่อออกแบบ

โดยบ้านแต่ละหลังจะอยู่ในโซน โดยพิจารณาความต้องการของแต่ละครอบครัว เป็นต้นว่าบางคนต้องการเปิดร้านตรงพื้นที่ห้วมุม เป็นต้น

ผังอาคารสงเคราะห์ถูกแบ่งออกเป็นสี่โซน แต่ละพื้นที่ที่สามารถเชื่อมกับพื้นที่ศูนย์กลาง ได้รูปแบบของลานกว้างซึ่งมาจากกิจกรรมทำงานหลากหลายที่เกิดขึ้น จากนั้นมีการอภิปราย การเปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียของโครงการที่กำลังดำเนินไปในแต่ละส่วนหรือทุกส่วน

ชาวบ้านสรุปได้ว่าพวกเขาต้องการสร้างชุมชนใหม่เหมือนกัน ตกลงว่า ต้องการให้มีหัวหน้าคนงานร่วมทำงานและ และแรงงานที่สามารถจ้างได้จากสมาชิกของชุมชน โดยมีความชำนาญภายในชุมชนที่สามารถแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือด้วยกัน อีกรงานที่ดำเนินไปได้โดยชาวบ้านโดยแต่ละครอบครัว

จำเป็นต้องรู้ที่บ้านที่คงอยู่ของเขาเพื่อเตรียมเคลียร์ที่ตั้ง และการเพิ่มเติมขยายบ้านใหม่

ชุมชนอาคารสงเคราะห์จำเป็นต้องสร้างที่พักชั่วคราวในระหว่างการก่อสร้างชุมชนใหม่ ซึ่งตัดสินใจเลือกพื้นที่ จากการอภิปรายกลุ่มร่วมกันพบว่าพื้นที่ที่เขาอาศัยอยู่ในอย่างชั่วคราวต้องไม่ตั้งห่างไกลจากสถานที่ทำงานของเขา โดยพื้นฐานต้องไม่ไกลจากที่เขาแสดงตำแหน่ง

รูปแบบบ้าน แบบต่างๆ

ชุมชนได้ออกแบบบ้านเป็นสามประเภท กลุ่มสถาปนิกได้เตรียมร่างแบบ และสร้างหุ่นจำลองเพื่อแสดงให้เห็นแนวคิดของชาวบ้าน บ้านเป็นลักษณะสองชั้นซึ่งสามารถขยายให้เป็นสองชั้นครึ่งได้มีขนาด 30 ตารางเมตร (3x10เมตร) ความกว้างยาวนี้ถูกตกลงโดยชุมชน นอกจากนี้สถาปนิกมีส่วนช่วยเหลือในการสำรวจความต้องการของผู้คน และ ความสามารถในการจ่ายเพื่อสร้างบ้านใหม่ โดยมีคำแนะนำของงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น

สภาพบ้านที่สร้างใหม่ในชุมชนอาคารสงเคราะห์

ชุมชนเก่าเส้ง

ชุมชนเก่าเส้งเดิมเป็นชุมชนชาวประมงที่ย้ายมาจากบริเวณแหลมสนอ่อน ตั้งแต่สมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2500 ปัจจุบัน(พ.ศ.2546) ประกอบด้วยที่อยู่อาศัยประมาณ 450 หลังคาเรือน ประชากรโดยประมาณกว่า 4,000 คน บนพื้นที่ตั้ง 26 ไร่ โดยเป็นที่ดินของกรมธนารักษ์

ชาวบ้านส่วนมากไม่ได้ถือครองกรรมสิทธิ์บนที่ดินอย่างถูกต้อง กอปรสภาพความเป็นอยู่ภายในชุมชนที่ค่อนข้างแออัดและบางส่วนมีความทรุดโทรมและไม่ได้ปลูกสร้างตามกฎหมาย ทำให้คนภายนอกมักจะมองชุมชนในแง่ลบ แต่ด้วยความเข้มแข็งและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ที่ร่วมกันต่อสู้ และ พัฒนาชุมชนมาตลอด ส่งผลให้ชุมชนได้รับการคัดเลือกเป็น 1 ใน 10 ชุมชนนาร่องของรัฐบาลในการจัดทำโครงการบ้านมั่นคงในปี พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหารวมถึงการบริหารจัดการในด้านต่างๆ โดยลักษณะการปรับปรุงชุมชนเก่าเส้งนั้นอยู่รูปแบบของการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม

1. กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

ในด้านกระบวนการทำงานด้านการออกแบบทางกลุ่มสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (CASE) นำโดย อ.ปฐมา หุ่นรักวิทย์ ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการนำเสนอแนวทางต่างๆ ในการแก้ไขปัญห โดยเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นหลักในช่วงปี พ.ศ. 2546-47 โดยมีสถาปนิกที่ลงทำงานในพื้นที่ 3 คน และยังมีทีมอาจารย์และนักศึกษาจาก คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร และม.เกษตรศาสตร์ ที่สนใจ และ อาจารย์จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จ.สงขลา เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการโดยมีขอบเขตงานดังนี้

- จัดทำผังและแผนการทำงาน รวมถึงควบคุมตรวจสอบ งานก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคเบื้องต้น ให้ชุมชนสามารถจัดทำและดูแลตัวเองได้

- จัดทำแบบแปลน ทุนจำลอง การเลือกใช้วัสดุก่อสร้างต่างๆ รวมถึง การประเมินราคาค่าก่อสร้างของบ้านที่ต้องการปรับปรุงและสร้างใหม่

2. ขั้นตอนการดำเนินงาน

2.1 ศึกษาบริบทเบื้องต้นของชุมชน

2.2 ศึกษาและจัดทำข้อมูลเชิงกายภาพและบริบทของชุมชนโดยละเอียด

- จัดทำแผนที่กายภาพต่างๆ

- แผนผังทางสัญจรและขอบเขตของบ้านในชุมชน

- แผนผังลักษณะการใช้สอยพื้นที่ ความสูง และตำแหน่งพื้นที่สีเขียวของชุมชน

- แผนผังแสดงศาสนา พุทธ และ อิสลาม

- ขนาดความกว้างทางสัญจร ตำแหน่งไม้ยืนต้นและเสาไฟในชุมชน
- ฯลฯ

2.3 นำเสนอแนวคิดและแนวทางต่างๆในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้คณะกรรมการชุมชน

โดยการฉายสไลด์ชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับชุมชนเก่าแก่ง เช่น ชุมชนในประเทศ สเปน, กรีซ, บาห์ลี, อินเดีย, ฯลฯ

2.4 แบ่งกลุ่มสี่ย่อย การแบ่งกลุ่มสี่ย่อยในแต่ละเขต จากเดิมที่มีอยู่ทั้งหมด 5 เขต เป็นกลุ่มสี่ทั้งหมด 33 สี่ แต่ละสี่ประกอบด้วยบ้านประมาณ 10-15 หลังคาเรือน เพื่อลดขนาดและจำนวนคน ให้สะดวกต่อการศึกษา ข้อมูล ปัญหาและแนวทางการแก้ไขจากระดับรากหญ้าของชุมชน โดยมีขั้นตอนการแบ่งกลุ่มสี่ดังนี้

- แบ่งกลุ่มสี่ครั้งแรกโดยกลุ่มสถาปนิก ใช้หลักการรวมกลุ่มตามบริบทต่างๆ เช่น ทางสัญจรร่วมกัน พื้นที่ใกล้เคียงกัน ฯลฯ

- แบ่งกลุ่มสี่ครั้งหลังโดยการลงไปยังพื้นที่จริง เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการแก้ไข ในการแบ่งกลุ่มสี่ รวมถึงกระตุ้นให้เกิดความสนใจและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ต่อการทำงานของกลุ่มสถาปนิก

2.5 ประชุมกลุ่มสี่ย่อย

- ประชุมกลุ่มสี่ครั้งแรก จัดในพื้นที่จริงของแต่ละสี่ เพื่อแนะนำกระบวนการในการทำโครงการบ้านมั่นคง ให้ชาวบ้านได้รับรู้ และให้ ชาวบ้านเตรียมตัวสำหรับการนัดประชุมในการทำผังของกลุ่มสี่ในการประชุมครั้งต่อไป เช่น การให้ชาวบ้านหาข้อดีข้อเสียและสิ่งที่ต้องการให้มีในพื้นที่รวมไปถึงสิ่งที่ต้องการให้มีในเขตและในชุมชน ฯลฯ และเนื่องจากปัจจัยทางด้านต่างๆ ทำให้ต้องมีความรอบรัดในการทำงาน จึงได้จัดทำจดหมายข่าวย้ำแก่ชาวบ้านทุกหลัง ให้ทราบถึงความสำคัญในการมาเข้าร่วมประชุม และผู้ที่ไม่เข้ามาร่วมประชุมจะไม่สามารถโต้แย้งข้อสรุปในที่ประชุมภายหลังได้ และ เนื่องจากการต้องการข้อมูลในระดับรากหญ้าจริง ถ้าชาวบ้านมาประชุมกันไม่ถึงกึ่งหนึ่งของกลุ่มสี่ หรือคนที่มาเป็นตัวแทนของบ้านในแต่ละหลังไม่สามารถตัดสินใจได้ ก็จะถูกเลิกการประชุมในครั้งนั้น และจัดไปไว้ในส่วนท้ายของการประชุมภายหลัง

- ประชุมกลุ่มสี่ที่สอง นำเสนอแนวทางและรูปแบบในการพัฒนาชุมชน ในรูปแบบต่างๆเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของชุมชนเก่าแก่งกับชุมชนที่อื่นๆ ให้ชาวบ้านในกลุ่มสี่ หลังจากนั้นจึงการลงมือทำผังโดยให้ชาวบ้านเป็นผู้เขียนความต้องการลงในแผนผังที่เตรียมไว้ ร่วมกับกลุ่มสถาปนิก เมื่อเสร็จแผนผัง ได้มีการลงลายมือชื่อกำกับผังเพื่อยืนยันการทำงาน

- ประชุมกลุ่มสี่ที่ตักค้าง เพื่อให้โอกาสกับกลุ่มสี่ที่ไม่พร้อมในการประชุมครั้งหลัง

2.6 ประชุมขอความร่วมมือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เช่น เทศบาล, อำเภอ, กรมธนารักษ์, กระทรวงพลังงาน ฯลฯ เพื่อนำเสนอวิธีการทำงานและขอความร่วมมือในการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการบ้านมั่นคง

2.7 สรุปผังสาธารณูปโภคในแต่ละเขต โดยนำกลุ่มสี่ต่างๆในเขต มาเพื่อหาข้อสรุปรูปแบบของการปรับปรุง โดยมีการทำผังรวมเขตจากแผนผังที่ได้จากการประชุมกลุ่มสี่ ให้ชาวบ้านในแต่ละกลุ่มสี่ได้แลกเปลี่ยนกับกลุ่มสี่อื่นๆ และ ยืนยันข้อสรุปของการปรับปรุงในแต่ละเขต พร้อมทั้งจัดตั้งหัวหน้ากลุ่มสี่เพื่อเป็นตัวแทนในการทำงานร่วมกับกลุ่มสถาปนิก กลุ่มสี่ละ 2-3 คน

2.8 ประชุมหาข้อสรุปพื้นที่ในแต่ละเขตที่เป็นปัญหา เนื่องจากการประชุมในแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาในการตกลงนานมาก จึงยังมีพื้นที่ที่เป็นประเด็นปัญหาเหลืออยู่ จึงจัดให้มีการหาข้อสรุป ของชาวบ้านในบริเวณนั้นกับคณะกรรมการชุมชน เช่น

- บริเวณริมคลองสำโรง จะจัดให้มีการทำเวิร์คชอปออกแบบร่วมกับคนในพื้นที่นั้นอีกครั้ง
- บริเวณชายทะเล
- บริเวณตลาดหน้าถนนเก้าแสน
- ฯลฯ

2.9 สร้างบ้านตัวอย่าง เพื่อนำเสนอการใช้วัสดุพื้นถิ่นและการก่อสร้างในรูปแบบที่สอดคล้องบริบทของชุมชนบริเวณริมคลองสำโรง โดยมีวิธีการคัดเลือกบ้านที่จะทำ ด้วยการสอบถามแนวคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัย จากนั้นกลุ่มสถาปนิกได้ลงความเห็นกันเลือกบ้านบริเวณปากคลองสำโรงต่อกับริมทะเล เพราะเจ้าของมีความต้องการใช้วัสดุและมีแนวคิดด้านการทำที่อยู่อาศัยเชิงพื้นถิ่นเพียงหลังเดียวจากทุกหลังในชุมชน ประกอบกับเหตุปัจจัยของทางด้านตั้งที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความสนใจของคนในชุมชนได้มาก

2.10 เวิร์คชอปริมคลองสำโรง เพื่อหาข้อสรุปในการใช้พื้นที่ริมคลอง ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในบริเวณนั้น โดยนัดชาวบ้านบริเวณและในเขตรวมถึงคณะกรรมการในชุมชนมาร่วมกันทำ ผลสรุป จะใช้พื้นที่นั้นเป็นหน้าและทำน้ำสำหรับสาธารณะ และสามารถเข้าไปทำงานและเก็บอุปกรณ์ต่างๆได้ และได้มีการเลือกตั้งหัวหน้ากลุ่มเพื่อรับผิดชอบดูแลเฉพาะส่วนของริมคลอง เพื่อความสะดวกในการทำงาน

2.11 ทำผังสาธารณูปโภคและประเมินราคาค่าก่อสร้างเบื้องต้น รวมทั้งชุมชน รวมถึงติดต่อผลงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น ไฟฟ้า ประปา เทศบาล ช่างและผู้รับเหมาในชุมชน เพื่อเสนอของบประมาณในการก่อสร้างเบื้องต้นต่อ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

2.12 ทำแผนการก่อสร้างและประเมินราคาโดยละเอียด แบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

- ระบบสาธารณูปโภคจัดประชุมหัวหน้าฝ่ายด้านการก่อสร้างเพื่อหาแนวทางและแผนงานในการทำงาน
- บ้านที่ต้องการปรับปรุงสร้างใหม่ คิดหาวิธีการออกแบบเพื่อความสะดวกและรวดเร็วในกระบวนการทำงานในการออกแบบบ้านร่วมกับ หัวหน้าช่างและกรรมการฝ่ายต่างๆในชุมชน

2.13 เวิร์คชอปในการออกแบบบ้านที่ต้องการปรับปรุงซ่อมแซมหรือสร้างใหม่ โดยจัดให้มีขั้นตอนการทำงานทั้งหมดสามครั้งต่อหนึ่งกลุ่ม ใช้สถาปนิก1คน ต่อชาวบ้าน5คน รวม15หลังต่อ1กลุ่ม แต่ละกลุ่มแบ่งตามข้อมูลทางกายภาพ เช่น ราคา ขนาดพื้นที่ ฯลฯ มีขั้นตอนการทำงานดังนี้

- เวิร์คชอปบ้านครั้งแรก นำเสนอแบบบ้านพร้อมหุ่นจำลอง2-3แบบ เพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นลักษณะต่างๆ ในการจัดพื้นที่ใช้สอย การใช้วัสดุ การจัดสรรที่ว่าง ฯลฯ เพื่อให้ชาวบ้านเริ่มคุ้นเคยกับแบบและหุ่นจำลอง พร้อมทั้งแจกขนาดที่ดินของบ้านในแต่หลัง ในมาตราส่วน 1 นิ้ว เท่ากับ 1 เมตร (1 : 40) พร้อมทั้งนำเสนอสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันด้วยภาพถ่าย ให้ชาวบ้านลองเขียนแบบบ้านใหม่ตามความต้องการของตัวเอง พร้อมทั้งให้มีการเสนอความต้องการและข้อดีข้อเสียของบ้านหลังเดิมด้วย

- เวิร์คชอปบ้านครั้งที่สอง ให้ชาวบ้านร่วมกันออกแบบผังและทำโมเดลโดยมีสถาปนิกเป็นผู้ให้คำแนะนำในด้านต่างๆ เพื่อหาข้อสรุปรูปแบบบ้านที่ชาวบ้านต้องการ พร้อมทั้งจัดทำการประเมินราคาก่อสร้างจากตามวัสดุที่บ้านแต่ละหลังเลือกใช้ จากนั้นก็มีการเลือกพิจารณาข้อดีข้อเสียของบ้านแต่ละหลังเพื่อให้ชาวบ้านกลับไปคิดแก้ไขอีกครั้ง

- เวิร์คชอปบ้านครั้งสุดท้าย สรุปแบบบ้านทุกหลังในกลุ่ม โดยมี แบบแปลน หุ่นจำลอง รวมถึงตารางการใช้วัสดุการประเมินราคาโดยละเอียด

2.14 ควบคุมดูแลการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและปรับปรุงภูมิทัศน์ ทำ Shop Drawing ใน ส่วนรายละเอียดต่างๆ เช่น รอยต่อคูระบายน้ำบางจุด, ลวดลายพื้นตามบริเวณต่างๆ, สนามเด็กเล่น, แบบขยาย ส่วนริมคลอง, ที่ตากปลา, ที่ตากผ้า, ทับสำหรับเก็บอวน, ที่เก็บของ เป็นต้น

2.15 ก่อสร้างบ้านพักอาศัย

2.16 ประเมินผลโครงการและจัดกิจกรรม เช่น การประกวดวาดรูป การเปิดงานบ้านมั่นคง ฯลฯ

ชุมชนร่วมกันออกแบบผังที่อยู่อาศัย

ชุมชนตลาดบางเขน คลองเปรมประชากร กรุงเทพฯ

คลองเปรมประชากร ถูกขุดในช่วงเวลาของกษัตริย์รามาธิบดีที่ 4 มีอายุมากกว่า 100 ปี เพื่อเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ และอยุธยา มี 27 ชุมชนตั้งไปตามยาวคลอง 17 กม. คลองจำนวนมากในกรุงเทพฯ มีการเปลี่ยนแปลงโดยการพัฒนาเส้นทางการเดินทางแทน เป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนมาตั้งการเจริญเติบโตในกรุงเทพฯ อย่างไร ซึ่งส่วนมากเป็นชุมชนยากจน สามารถแสดงให้เห็นจุดที่น่าสนใจว่าคนจนสร้างบ้านและการบริการขั้นพื้นฐานทั้งหมดอย่างไร และสิ่งนั้นอาจจะน่าสนใจสำหรับทางราชการที่มีส่วนในการพัฒนาเมืองในพื้นที่ของคลองเปรมประชากร

จุดประสงค์ เพื่อวางแผนการปรับปรุงชุมชนคลองเปรมประชากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยพิจารณาถึงชาวบ้าน และการแก้ปัญหาที่มีอยู่ของเขาและทรัพยากรสำหรับที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อม อันหมายถึงเพื่อสร้างและทำให้ชุมชนตามคลองแข็งแรงขึ้น และสามารถสร้างเครือข่ายเพื่อปฏิบัติตามลำดับ และสืบต่อจากแผนได้ต่อไป

หลักการ โครงการนี้จะกระตุ้นผู้คนที่มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการโดยผ่านกิจกรรมดังต่อไปนี้ การสำรวจข้อมูลข่าวสารที่รวบรวมของชุมชน, ทำผังชุมชน, การชุมนุมชาวบ้าน, การฝึกปฏิบัติตามแผน

ผลลัพธ์ แผนทางเลือกปรับปรุงชุมชนที่ถูกเลือกโดยชุมชน
ตัวอย่างแผนการทำงานการปรับปรุง
แผนยุทธศาสตร์การปรับปรุง คลองทั้งหมดในระดับใหญ่

มีความภูมิใจที่แสดงมรดกของชุมชนและความสนใจแสดงความทรงจำต่างๆที่ผ่านมา นิทรรศการแนะนำชุมชนด้วยเครื่องมือที่แสดงการหวนกลับของวิถีชีวิตชุมชนในอดีต การสร้างของร้อยเหตุการณ์จากเพลงแสดงของความชำนาญความเชี่ยวชาญและแนวความคิดชุมชนเป็นทางนำไปดูวิถีทางการดำเนินชีวิต จัดเชิญชุมชนริมคลองอื่นๆ, ตัวแทนสำนักงานเขต, นักวิชาการ และนักเรียนภาคสถาบันฯ และคนทั่วไปที่สนใจการฟื้นฟูวิถีชีวิตริมคลอง มีการเชิญชุมชนริมคลองต่างๆ ออกความเห็นและร่วมกันอภิปราย

การสร้างความสัมพันธ์ใน ตลาดบางเขน

ตลาดบางเขนเป็นชุมชนหนึ่งที่เก่าที่สุดในคลอง เราได้สนทนา ผู้หญิงแก่อายุ 89 ปี ซึ่งเกิดใน ตลาด บางเขน และเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่ผลิต ข้าวสู่วงจรการค้าต่อผู้ของชุมชนยากจน ตลาดบางเขนมี ประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ จากความทรงจำที่ผ่านมาได้ กล่าวถึงโรงสีข้าวเก่าสองหลัง วัดจีนสองแห่ง และพื้นที่ ตลาดเก่า คนทำนํ้ากากแห้งซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชน กิจกรรมต่างๆถูกสนับสนุนโดยสำนักงานมรดกและ โรงเรียนภายในเขตอีกด้วย ด้วยความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญ มีการสอนในชั้นเรียนชุมชนซึ่งเด็กภายใน ท้องถิ่นเข้าร่วมจำนวนมาก นอกจากนี้ยังไปดูที่ตั้งโรงสี จินในอดีตซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็นบ้าน,ที่ตั้งโรงสูบน้ำ และบ้านจำนวนมากมายที่สร้างเมื่อ 80 ปีที่แล้ว

กระตุ้นโดยนิทรรศการ

สร้างความภูมิใจมรดกของชุมชนและแสดงความ ทรงจำต่างๆที่ผ่านมา นิทรรศการเป็นเครื่องมือแนะนำ ชุมชนด้วยแสดงการทวนกลับของวิถีชีวิตชุมชนในอดีต การสร้างเหตุการณ์จากเพลง และแนวความคิดชุมชน เป็นทางนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิต มีการจัดเชิญ ชุมชนริมคลองอื่นๆ,ตัวแทนสำนักงานเขต, นักวิชาการ และนักเรียนภาคสถาปัตย์ และคนทั่วไปที่สนใจการฟื้นฟูวิถี ชีวิตริมคลอง มีการเชิญชุมชนริมคลองในพื้นที่อื่นๆ ความเห็นร่วมกันอภิปราย

ปฐมาและทีมคัดลอกภาพถ่ายเก่า และเรื่องราว เหตุการณ์วิถีทางการดำเนินชีวิตดั้งเดิมผ่านชุมชน เป็น เครื่องมือใช้สร้างความเข้าใจชุมชนและค้นพบเป้าหมาย ของชาวบ้าน นอกจากนี้ในกระบวนการจัดให้มี นิทรรศการช่วยกระตุ้นชุมชนมีส่วนร่วมผ่านนิทรรศการ เสริมสร้างการออกความเห็นร่วมกันระหว่างชาวบ้านและ เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆโดยเนื้อหา กล่าวถึงผู้คนที่ อาศัยอยู่ตาม สร้างชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อที่จะเริ่มโครงการ , การปรับปรุงถนน, หลังคา,ปรับปรุงตลาดชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วม

เริ่มต้นการปฏิบัติงานจากกลุ่มเด็กผู้สาธิต โดยให้เด็กแสดงภาพถ่ายในพื้นที่ที่อยู่และพื้นที่ที่เขาชอบ ภายในชุมชน สิ่งนั้นนำไปสู่ที่การก่อสร้างของแบบบ้าน ตัวอย่างของชุมชน ความกระตือรือร้นของเด็กในการฝึกปฏิบัติ ดึงดูดครอบครัวของเด็กๆและผู้ใหญ่หลายคนจากชุมชน เด็กได้แสดงงานของเขาที่ฝึกปฏิบัติมาให้พ่อแม่ ได้ดูซึ่งได้ถูกอภิปรายกัน เห็นได้ว่าเด็กส่งผลต่อการการขับเคลื่อนของกลุ่ม และชาวบ้านคนเก่าแก่ในตลาดบางเขน

CASE ได้บันทึกการพัฒนา การฝึกปฏิบัติสร้างความเป็นชุมชนในสัปดาห์ที่ผ่านมา กระบวนการการสร้างชุมชนถูกนำมาจัดแสดงขึ้น เมื่อสิ้นสุดการปฏิบัติงานมีวัสดุและวัตถุดิบเพียงพอสำหรับการนิทรรศการขนาดเล็กซึ่งกระบวนการนิทรรศการที่อยู่อาศัยเริ่มจากนิทรรศการเล็กสามารถนำไปสู่นิทรรศการขนาดใหญ่ที่พร้อมจะประชุมในที่สาธารณะ

นิทรรศการก็คือกระบวนการที่จะสร้างชุมชนให้สนใจตลาดบางเขน จุดที่เริ่มสำหรับดำเนินการรวมกลุ่มการอภิปรายกลุ่มชุมชน เพื่อสร้างและหาสิ่งที่ชุมชนสนใจร่วมกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.10.2 กรณีศึกษาต่างประเทศ

2.10.2.1 ชุมชนในประเทศกัมพูชา²²

ตั้งแต่ ค.ศ.1979 พอลพต หมดอำนาจ รัฐบาลเฮงสัมริน ก็มีนโยบายให้คนกลับเข้าสู่เมืองอีกครั้งหนึ่ง โดยสามารถเข้ามาจับจองที่อยู่อาศัยได้ทุกแห่งหนตามแต่ความสามารถ จนกว่าจะจัดระเบียบบ้านเมืองแล้วเสร็จ การพรังพรงของผู้คนเข้าสู่เมืองอย่างไร้ระบบ ก่อให้เกิดชุมชนแออัดกระจายทั่วกรุงพนมเปญถึง 500 กว่าแห่ง มาถึง ยุคของ ฮุนเซน กัมพูชา มีความจำเป็นต้องการใช้ที่ดินเพื่อพัฒนาในเชิงธุรกิจ สร้างโรงแรม ศูนย์การค้า ตลอดจนการขยายถนน สร้างสวนสาธารณะ มากขึ้น

BASAAC จุดเริ่มต้นของการไล่รื้อคนจนเมือง

เมื่อมีความต้องการที่ดินเพื่อการพัฒนาเชิงธุรกิจมากขึ้น จึงเกิดการไล่รื้อชาวบ้านตามมา ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งการใช้กำลัง การเจรจาเกลี้ยกล่อม แต่หากไม่ได้ผล สิ่งก็ตามมาก็คือ "การเผาไล่ที่" ซึ่ง ได้ผลเร็ว ตัดไฟได้ง่าย เพราะ สลัมมีความแออัดและบ้านสร้างด้วยไม้ไผ่ ตั้งแต่ปี ค.ศ.2001 เป็นต้นมา มีการเผาไล่ที่ 3 ครั้ง ติดต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งครั้งใหญ่สุด เมื่อ 26 พฤศจิกายน 2001 สลัม BASAAC ซึ่งตั้งอยู่ในย่านธุรกิจ(คล้ายกับสลัมคลองเตยในบ้านเรา) ก็มอดไปกับกองเพลิง ชาวบ้านหลายพันครอบครัว ถูกต้อนไปอยู่ที่ Anlong Kangam ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงพนมเปญ 20 กิโลเมตร

ที่ Anlong Kangam ชาวบ้านได้รับเพียงที่ดินว่างเปล่า และไม้ไผ่เพื่อการสร้างบ้าน 3-4 เดือน ทางกรถึงจะนำข้าวสารมาให้ ครอบครัวละ 20 กิโลกรัม ชาวบ้านต้องตื่นวันหาหอย เก็บผักกิน พอประทังชีวิต ชาวบ้านที่ไปอยู่ที่ Anlong Kangam เล่าว่า คนที่มาอยู่ที่นี่ ถ้าเป็นคนกัมพูชาจะได้รับการจัดสรรที่ดินให้สร้างบ้าน แต่ไม่มีที่ทำกิน แต่ถ้าเป็นคนเชื้อชาติเวียดนาม ซึ่งมีอยู่ร่วม 200 ครอบครัว จะไม่ได้สิทธิในที่ดินต้องพลอยอาศัยอยู่กับผู้อื่น พวกเรามีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อระดมทุนช่วยเหลือกันเอง ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ดิ้นรนไปรับจ้างตามไร่ นาหาเลี้ยงครอบครัว

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านส่วนหนึ่งประมาณ 4,000 ครอบครัวก็ยังคงอยู่ที่ BASAAC และได้มีการรวมตัวกันตั้งกลุ่มองค์กรชาวบ้านรูปแบบต่าง ๆ ถึง 29 กลุ่มเพื่อเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาให้กับเทศบาลกรุงพนมเปญ เช่นแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม โดยยอมให้รัฐนำที่ดินส่วนหนึ่งไปใช้ประโยชน์ หรือที่เรียกว่า "Land sharing" ซึ่งแนวทางนี้ ชาว BASAAC ยืนหยัดต่อสู้มาจนถึงปัจจุบัน

รูเรย จุดพลิกผันความเชื่อมั่นของหน่วยงานรัฐ

รูเรย เป็นชุมชนขนาดใหญ่มีผู้อยู่อาศัยอยู่กว่า 1,000 ครอบครัว ตั้งอยู่หลังสถานทูตฝรั่งเศส และรัฐบาล พนมเปญ ต้องการรื้อย้ายออกไปเพื่อรักษาหน้าให้กับฝรั่งเศส แต่ชาวบ้านต้องการอาศัยอยู่ที่เดิมจึงได้มีขบวนการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้น ในหลากหลายรูปแบบ เช่น มีการออมทรัพย์ ที่สำคัญก็คือ การร่วมกันพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เป็นระเบียบ

UPDF เห็นว่ารูเรย มีศักยภาพในการพัฒนาสูง ทั้งในแง่ขององค์กรชุมชนที่ได้มีการทำกิจกรรมร่วมกันแล้ว ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนยังพอที่จะปรับปรุงได้ จึงได้เสนอแนวคิดจะปรับปรุงชุมชนกัน (Reblocking) ไปยัง

²² มูลนิธิชุมชนไท. โครงการภายใต้มูลนิธิชุมชนไท และเรื่องราวของชุมชน.

เทศบาลกรุงเทพมหานคร แต่เทศบาลไม่ยอมและไม่เชื่อว่าทำได้ จึงมีการเสนอว่าจะปรับปรุงจุดเล็ก ๆ เพียง 69 ครอบครัวยุ เป็นลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ทำโดยชาวชุมชน ทางเทศบาลจึงเปิดไฟเขียวให้ทำได้

งานจึงเริ่มขึ้น โดยชาวบ้านทั้ง 69 ครอบครัวยุ มาพูดคุยผู้มีส่วนร่วมกันว่า บ้านหลังไหนต้องขยับ บ้านหลังไหนต้องปรับปรุง เพื่อให้มีทางเดินกว้างขึ้น เมื่อได้ผังแล้วก็คิดงบประมาณของการสนับสนุนจาก UPDF เป็นเงิน 400,000 บาท และชาวบ้านร่วมกันสมทบอีก 10% จากนั้นก็ลงแรงร่วมกันทำทั้งหมด มีการขยับบ้านเพื่อให้ทางเดินกว้างขึ้น และเทคโนโลยี วางท่อระบายน้ำ ต่อท่อประปา ปรับปรุงบ้านทุกหลังให้เป็นระเบียบแล้วช่วยกันทาสีบ้าน ปลูกต้นไม้หน้าบ้าน จนทำให้รัฐเรย จำนวน 69 หลัง ดูสวยงาม มีระบบสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อมที่ดี มีทางเดินที่กว้างขึ้น มีท่อระบายน้ำรวม 220 เมตร

ความสำเร็จของรัฐเรย ทำให้เทศบาลมีความเชื่อว่า ถ้าจะพัฒนาชุมชนทั้ง 1,000 กว่าหลัง ก็สามารถทำได้ โดยใช้เงินไม่มาก และไม่ต้องย้ายชุมชนไปอยู่ที่อื่น วันนีรัฐเรย กลายเป็นสถานที่ดูงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งรัฐและชาวบ้านทั้งจากเขมร และจากต่างประเทศ ถนนของรัฐเรย

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในกัมพูชา

2.10.2.2 ชุมชนในประเทศญี่ปุ่น²³

นิชิจิน

ชุมชนนิชิจินเป็นย่านเก่าในเขตคะมิเคียว กรุงเกียวโต เป็นชุมชนช่างหลวง ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 11 เพื่อดูแลงานด้านสิ่งทอให้กับราชวงศ์และขุนนาง ต่อมาเมื่อเกิดสงครามกลางเมืองในเกียวโต ชุมชนทอผ้านิชิจินต้องอพยพไปยังเมือง โอซาก้า ซึ่งเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างชาติในช่วงเวลานั้น ก่อนที่จะย้ายกลับมาย่านนิชิจินอีกครั้งภายหลังสงคราม จนกระทั่งเมืองหลวงถูกย้ายจากเกียวโตไปยังกรุงโตเกียวในปี พ.ศ. 2412 บทบาทหน้าที่ในการทอผ้าของนิชิจินจึงได้ลดลงตามลำดับ ประกอบกับค่าแรงงานและต้นทุนการผลิตที่สูงกว่า โรงงานทอผ้าและร้านค้าหลายแห่งในย่านนิชิจินต้องปิดตัวลงตามไปด้วย

ในปัจจุบัน แม้ว่าโรงงานและบ้านเรือนที่ทำงานทอผ้าจะลดลง แต่ย่านนิชิจินยังคงมีชื่อเสียงในการเป็นย่านที่มีร้านค้าและโรงงานผ้าทอผ้าฝีมือชั้นสูง รวมถึงการเป็นย่านเก่าที่มีสภาพแวดล้อมงดงามและมีวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่สงบเรียบง่าย ดึงดูดให้ศิลปินย้ายเข้ามาอยู่อาศัย จนอาจกล่าวได้ว่าย่านนิชิจินกลายเป็นชุมชนศิลปิน (Artist Community) แห่งหนึ่งในประเทศญี่ปุ่นที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกับศิลปินในทั่วทุกมุมโลก สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

ย่านนิชิจินมีรูปแบบการวางผังเมืองตามแบบเมืองเกียวโต คือ การแบ่งพื้นที่ตามแนวตารางของถนนสายหลัก แต่ทางเดินภายในชุมชนจะมีขนาดเล็กกว่าและมีการวางทางเชื่อมกันเหมือนเขาวงกต

พื้นที่ย่านนิชิจินยังคงมีอาคารที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นร้านแถวแบบมาจิยะ (Machiya) หรือห้องแถวแบบนางะยะ (Nagaya) อย่างไรก็ตาม มีบ้านรูปแบบใหม่และอพาร์ทเมนต์แทรกตัวอยู่ทั่วไปในบริเวณ

1. การ “ปลูก” ชุมชน

1.1 จุดเริ่มต้นสู่การรวมกลุ่มชุมชน

จุดเริ่มต้นของการ “ปลูก” ชุมชนนิชิจิน เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญ เริ่มต้นจาก คุณโคะฮะริชิโรชิโร นักถ่ายภาพและนักแต่งหน้าสาวญี่ปุ่น(Maiko)ได้ให้ความสนใจเมืองเกียวโตเป็นพิเศษเนื่องจากหลงใหลในเสน่ห์ทางวัฒนธรรมของที่นี่ และในท้ายที่สุดเขาจึงได้ตัดสินใจย้ายมาอยู่ที่เกียวโต โดยเข้ามาเช่าแมนชั่นในย่านนิชิจิน เขาได้มีโอกาสพบเห็นอาคารเก่าทรงคุณค่า ทั้งร้านแถวมาจิยะหรือห้องแถวนางะยะแล้วจึงเกิดความสนใจที่จะทำการสำรวจอาคารเก่าทรงคุณค่าดังกล่าวในเขตคะมิเคียว โดยเริ่มต้นการทำงานที่ย่านนิชิจินเป็นที่แรก ภายใต้การช่วยเหลือจากหลวงพ่อชะโนะ พระในวัดย่านนิชิจิน

ภายหลังการสำรวจ โคะฮะริ ได้ค้นพบว่าอาคารเก่าทรงคุณค่าแบบดั้งเดิมที่สร้างขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีเหลืออยู่มากกว่า 800 หลัง ในจำนวนนี้มีอยู่ประมาณ 100 หลังถูกทิ้งร้าง มีเพียง 3 หลังเท่านั้นที่ดำเนินการหาคนเช่าอยู่ โคะฮะริได้ขอเช่าร้านแถว 2 หลังที่เคยเป็นร้านทอผ้า โดยผ่านการช่วยเหลือของหลวงพ่อชะโนะ จากนั้นจึงทำการปรับปรุงสภาพองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเดิมไว้แทบจะทั้งหมด โดยเขาลงมือทำงานเองด้วยวิธีการลองผิดลองถูกและสอบถามจากช่างในพื้นที่

²³ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. มะจิชิโรชิโร การปลูกชุมชนในญี่ปุ่น

แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2546.

แนวทางหนึ่งที่โคะซะริ นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการเช่าอาคารที่ถูกปล่อยทิ้งร้างอยู่นี้ คือการเสนอเงื่อนไขเพื่อลดภาระความรับผิดชอบของเจ้าของบ้าน โดยการที่เจ้าของบ้านเช่าไม่ต้องลงทุนซ่อมแซมที่พักอาศัยก่อนการเช่าอยู่ แต่ทดแทนภาระนั้นด้วยการลดสัดส่วนค่าเช่าแทน ตลอดจนเงื่อนไขที่ไม่ผูกมัดทำให้เจ้าของสามารถตกลงให้ผู้เช่าย้ายออกและดำเนินการตามความประสงค์ของเจ้าของได้ตลอดเวลา

จากการเข้ามาในชุมชนของโคะซะริ ได้ส่งผลให้ชุมชนนิชิจินเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เริ่มตั้งแต่การสร้างจุดสนใจให้แก่ชุมชน จนกระทั่งนักท่องเที่ยวท้องถิ่นเข้ามาทำข่าว ส่งผลให้มีผู้สนใจติดต่อสอบถามข้อมูลการเช่าห้องแถวหรือร้านแถวเป็นจำนวนมาก เกินกว่าที่โคะซะริจะอธิบายได้ และด้วยเหตุนี้ เขาจึงอาศัยวัดของหลวงพ่อชะโนะเป็นสถานที่จัดงานประชุมชี้แจงแก่กลุ่มผู้สนใจ โดยมีกลุ่มศิลปินสาขาต่างๆ เข้าร่วมรับฟังเป็นจำนวนมาก

ภายหลังการประชุมเริ่มมีผู้เช่ารายใหม่ที่มีอุดมการณ์เดียวกับโคะซะริทยอยเข้ามาอยู่มากขึ้น ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการเช่าอาคารยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีกลุ่ม มาจิยะคลับ (Machiya Club Network) เป็นตัวกลางทั้งจัดให้เจ้าของอาคารและศิลปินได้มีโอกาสมาพบปะกัน ไปจนถึงการแลกเปลี่ยนข่าวสารเรื่องอื่นๆ เช่น นิทรรศการในชุมชน งานศิลปะหรืองานเขียนของผู้อยู่อาศัยผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์

1.2 บทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนและผู้ดำเนินการ

สมาชิกของกลุ่มมาจิยะคลับประกอบด้วย กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มศิลปินและมีหลวงพ่อชะโนะเป็นหนึ่งในผู้นำหลัก ในการดำเนินงานนั้น ใช้การติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลทางคอมพิวเตอร์เป็นสำคัญ ทำให้การเผยแพร่ข่าวสารทำได้กว้างขวาง

แต่เดิมกลุ่มมาจิยะคลับได้ขออาศัยพื้นที่โรงงานทอผ้าเก่า เพื่อใช้ดำเนินการประชุมหรือจัดกิจกรรมต่างๆ แต่ในปัจจุบันโรงงานนี้เจ้าของได้คืนเพื่อใช้เป็นศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์ของบริษัท ดังนั้นในปัจจุบันทางกลุ่มจึงอยู่ระหว่างการหาพื้นที่เพื่อดำเนินการต่อไป

2 ผลการดำเนินงาน

2.1 การส่งเสริมความร่วมมือของผู้อาศัยในชุมชน

เนื่องจากกลุ่มผู้อาศัยในย่านนิชิจินมีความหลากหลาย ทั้งกลุ่มศิลปินเก่าคือช่างทอผ้าผู้อาศัยดั้งเดิม กลุ่มศิลปินผู้มาอยู่ใหม่ รวมถึงผู้ทำงานด้านการออกแบบก่อสร้างและช่างฝีมือด้านต่างๆ ดังนั้นการส่งเสริมความร่วมมือของผู้อาศัย จึงทำได้โดยการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่มผู้อาศัย การพบปะสังสรรค์ที่มาจิยะคลับ นอกจากนั้นยังมีการปฏิสัมพันธ์ในฐานะเพื่อนบ้านด้วย เช่น ช่างทอผ้ารุ่นเก่าผู้มีหัวใจศิลปินก็ยังคอยเยี่ยมเยียนศิลปินรุ่นใหม่ เพื่อแลกเปลี่ยนแนวความคิดทางศิลปะอยู่เสมอ

2.2 การอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

ร้านแถวและห้องแถวเก่าในย่านนิชิจิน เป็นอาคารที่มีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับการใช้งานของศิลปินได้เป็นอย่างดี กล่าวคือพื้นที่ด้านหน้าของอาคารสามารถใช้เป็นที่จัดแสดงผลงานศิลปะ พื้นที่ด้านหลังใช้ทำงาน ส่วนพื้นที่ด้านบนก็ใช้เป็นที่พักอาศัยได้ และจากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่า ศิลปินผู้เช่าอาคารส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับอาคารที่เป็นอยู่ การอนุรักษ์อาคารจึงทำเพียงแค่การทำความสะอาดและซ่อมแซมอาคารให้อยู่ในสภาพดีก็สามารถใช้งานได้แล้ว และจากการลงมือซ่อมแซมอาคารด้วยฝีมือของศิลปินเองก็ช่วยให้ตึกแถวเก่าในย่านนิชิจินกลับคืนมามีชีวิตชีวาดังเดิมได้ด้วยการใช้เป็นที่ทำงานศิลปะที่มีความน่าสนใจในหลากหลายรูปแบบ

2.3 การจัดกิจกรรมภายในชุมชน

กิจกรรมหลักในการดำเนินงานของชุมชนนิชิจิน คือการสร้างโอกาสประสานความต้องการในการเช่าอาคารเก่า ระหว่างเจ้าของอาคารและศิลปิน โดยเผยแพร่ข้อมูลของอาคารเก่า การจัดแสดงผลงานและประวัติพื้นที่ผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ นอกจากนี้ ยังมีการจัดนิทรรศการประจำปี เพื่อแสดงผลงานศิลปะที่ผลิตโดยศิลปินในย่าน ทั้งนี้ทางกลุ่มผู้จัดไม่ได้มีความต้องการใช้พื้นที่ย่านทั้งหมดเป็นสถานที่แสดงผลงาน เนื่องจากคงต้องการรักษาความเป็นส่วนตัวสำหรับผู้อยู่อาศัย การจัดงานจึงมีพื้นที่มาจิบะคลับ

กิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในย่านนิชิจิน ด้วยการนำอาคารตึกแถวเก่ามาอนุรักษ์เพื่อใช้งานใหม่ มีตัวอย่างดังนี้

- ห้องแถวของศิลปินช่างปั้นหม้อ

ห้องแถวของศิลปินช่างปั้นหม้อ เป็นห้องแถว “นางายะ” สองชั้นจำนวนกว่าสิบห้องในพื้นที่เดียวกัน โดยเจ้าของบ้านผู้ให้เช่าอยู่ด้านในสุด ห้องแถวชุดนี้มีลักษณะเฉพาะคือความเป็นส่วนตัวจากภายนอกและมีพื้นที่เพื่อการปฏิสัมพันธ์ในหมู่คนในห้องแถวเอง นอกจากนี้จะมีศิลปินปั้นหม้อและช่างถ่ายภาพอยู่แล้ว ยังเป็นที่อยู่ของศิลปินแขนงอื่นๆ เช่น ช่างภาพอาศัยอยู่ด้วย ในการใช้งานอาคารจะใช้พื้นที่ด้านล่างเป็นที่ทำงาน ส่วนพื้นที่ด้านบนใช้เป็นที่พักอาศัย

- ร้านแถวขายข้าวแกงกะหรี่แบบอินเดีย

ร้านแถวขายข้าวแกงกะหรี่ เป็นอาคารที่นำร้านแถว “มาจิบะ” ที่เคยใช้เป็นโรงงานทอผ้าขนาดเล็กมาปรับใช้ โดยแบ่งพื้นที่ใช้งาน ให้พื้นที่ด้านหน้าเป็นพื้นที่สำหรับจัดวางโต๊ะรับประทานอาหารแบบญี่ปุ่น ชั้นวางสินค้าที่ระลึกและใบปลิวข้อมูลกิจกรรมจัดแสดงผลงานศิลปะในพื้นที่ ส่วนพื้นที่ด้านหลังร้านเป็นส่วนเตรียมอาหาร ส่วนพักผ่อน พื้นที่สวนหลังบ้าน และพื้นที่ชั้นบนใช้สำหรับการอยู่อาศัย

- สถานที่ทำงานศิลปะและห้องแสดงผลงานศิลปะต่างๆ

ภายในนิชิจินมีสถานที่ทำงานศิลปะและห้องแสดงผลงานศิลปะกระจายอยู่ในละแวกบ้านเรือนอยู่อาศัย ซึ่งศิลปินผู้เช่ามาอยู่ใหม่ทำการปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยภายในภายนอกของห้องแถวเดิม ให้เหมาะกับการทำงานและแสดงผลงาน

ห้องแถวศิลปินช่างปั้นหม้อ

ป้ายแสดงสถานที่สำคัญในย่าน

การตกแต่งด้านหน้าทำงานของศิลปิน

กิจกรรมที่เกิดขึ้นใน

อาคารมะจิบะแบบดั้งเดิมกับอาคารที่ปรับปรุงใหม่

2.11 สรุปผลที่ได้จากการศึกษา ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาโดยสรุป เป็นสาระสำคัญได้ดังนี้

ความหมายของชุมชน อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม อาทิ ปรัชญา กายภาพ สังคมวิทยา ในบางครั้ง ความหมายของชุมชนไม่ได้จำกัดอยู่ความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ หรือนึกถึงหมู่บ้านเท่านั้น บางคราวความหมายอาจจะมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม ดังนั้นการศึกษาแนวคิดและความหมายของชุมชนในการพัฒนาชุมชน จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงความหมายที่เป็นรากฐาน อันจะเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกันสมาชิกของชุมชนด้วย

ปัญหาชุมชน เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยีและปัญหาของสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนและรุนแรงขึ้น การพิจารณาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาไม่อาจจำกัดอยู่ภายในชุมชน ได้เพียงลำพัง เพราะบางปัญหาเกิดจากอิทธิพลภายนอก ซึ่งบางครั้งการแก้ไขต้องการ การรวมกำลัง ความร่วมมือ และทรัพยากรจากภายนอกชุมชนรวมถึงหน่วยงานผู้มีความเกี่ยวข้องในการพัฒนาควรวินิจฉัยทัศนคติและนโยบายที่สนับสนุน, ส่งเสริมงานพัฒนาชุมชนที่มีความเข้าใจพื้นฐานชุมชนเพื่อรองรับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น การทำงานพัฒนาชุมชน ต้องมีความเข้าใจความแตกต่างของชุมชนแต่ละลักษณะอย่างชัดเจน โดยที่ผู้ทำงานพัฒนาต้องเข้าใจในเป้าหมายที่ทำงานว่าเป็นไปในทิศทางใด เพื่อสามารถกำหนดแนวทางและวิธีการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาวะชุมชนได้อย่างเหมาะสม

การวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางที่มีความสำคัญในงานพัฒนาชุมชน ที่มีความจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างภายในชุมชนเอง, ชุมชนตัวเองกับชุมชนอื่น และชุมชนตัวเอง กับหน่วยงานภายนอกในระดับท้องถิ่น จนถึงระดับประเทศ อันเป็นการเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันซึ่งจะเป็นผลดีแก่ความเข้าใจในสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและกำลังเป็นไป โดยวิธีการและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติการขึ้นกับสภาพชุมชนนั้นๆ เนื่องจากในแต่ละชุมชนต่างมีศักยภาพและขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาขั้นพื้นฐานของชุมชนและการพัฒนาร่วมกัน ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาในชุมชนนั้น ต่างมีจุดหมายร่วมกันคือการทำให้ดีขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือจากชาวชุมชนเอง

การวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสนผู้วิจัยใช้หลักและแนวคิดสำคัญเป็นข้อศึกษาเพื่อเป็นแนวทางและสร้างความเข้าใจในการทำงานเบื้องต้น และได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากการมีส่วนร่วมในการทำงาน โดยการปฏิบัติการในชุมชนทำน้าสามเสนได้เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนร่วมวางแผนตลอดจนทำงานพัฒนาในทางปฏิบัติ อันประกอบไปด้วย การมีส่วนร่วมตัดสินใจ, การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ, การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์, การมีส่วนร่วมในประการประเมินผล โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม รวมถึงกระตุ้นชาวชุมชนให้ เกิดการศึกษา เกิดความคิด และแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเอง ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวมิใช่สิ่งที่จะทำได้โดยง่าย ผู้วิจัยอาจมีการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการรวมถึงแผนการที่วางไว้เบื้องต้นเพื่อรองรับปัญหาและสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพื่อให้การทำงานดำเนินต่อไปได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

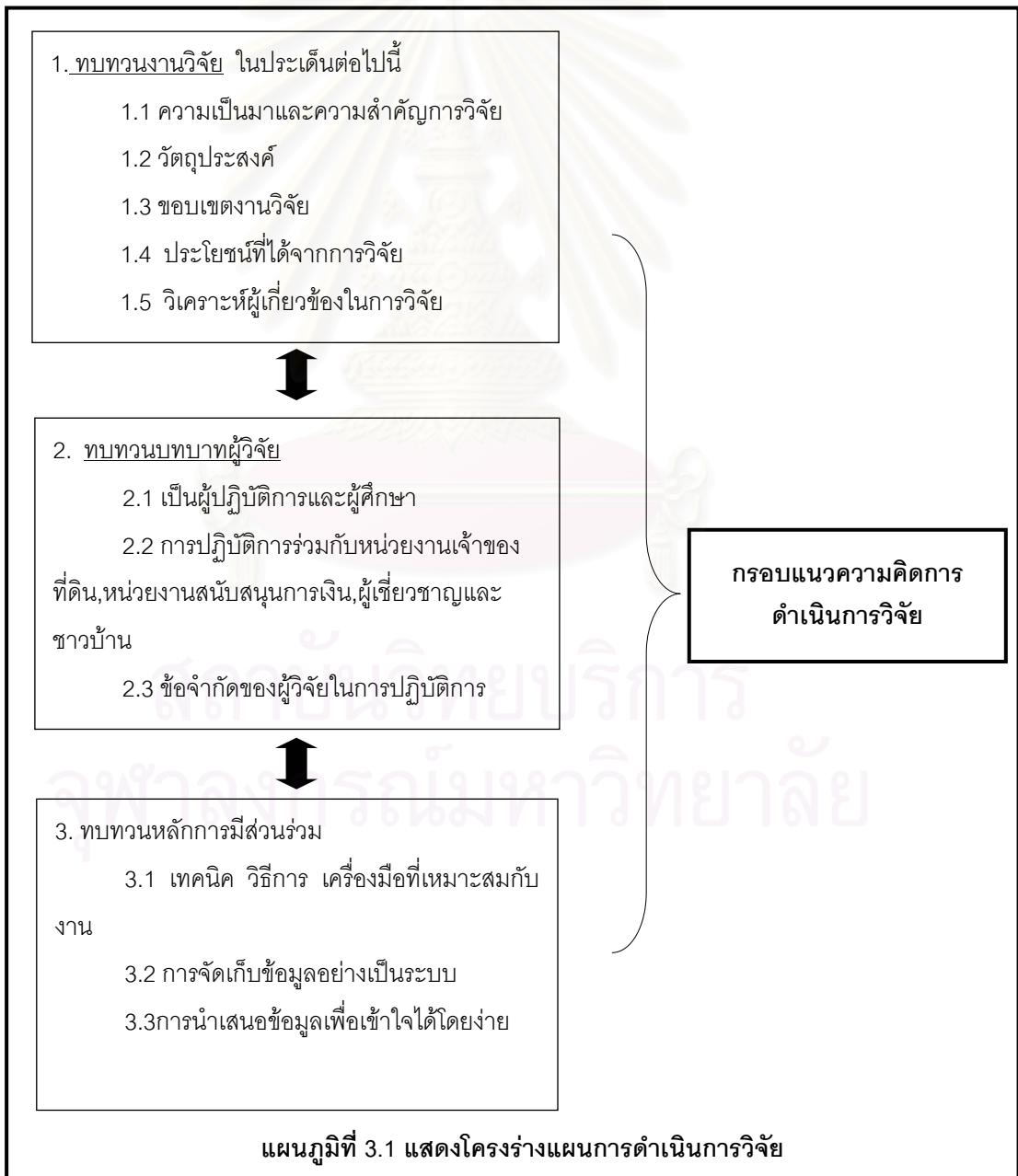
นับว่ากระบวนการทำงานร่วมกันและกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม เป็นสิ่งที่ควรมีการศึกษาเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ของกระบวนการดังกล่าว อันเป็นประโยชน์การทำงานพัฒนาชุมชนต่อไป

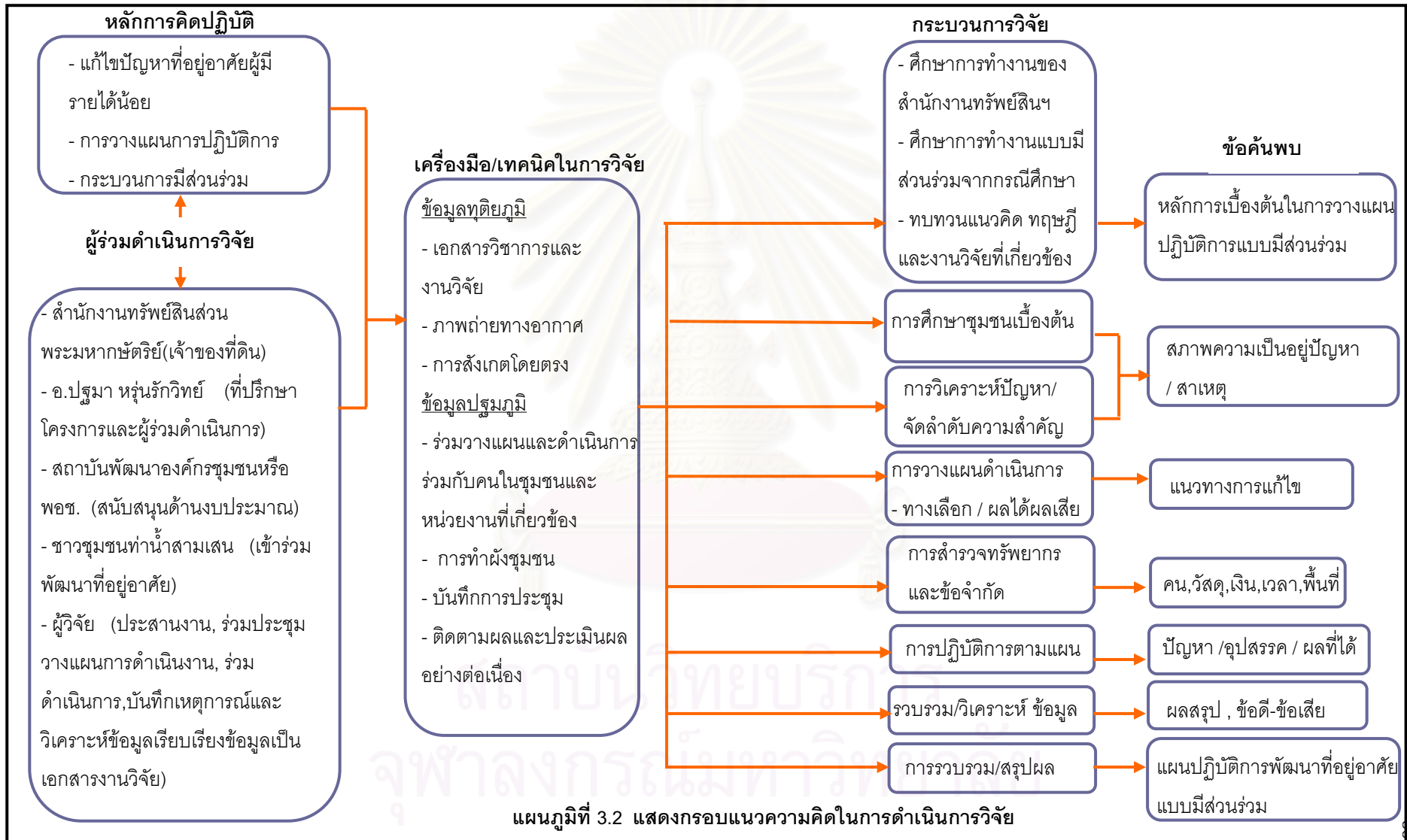
บทที่ 3

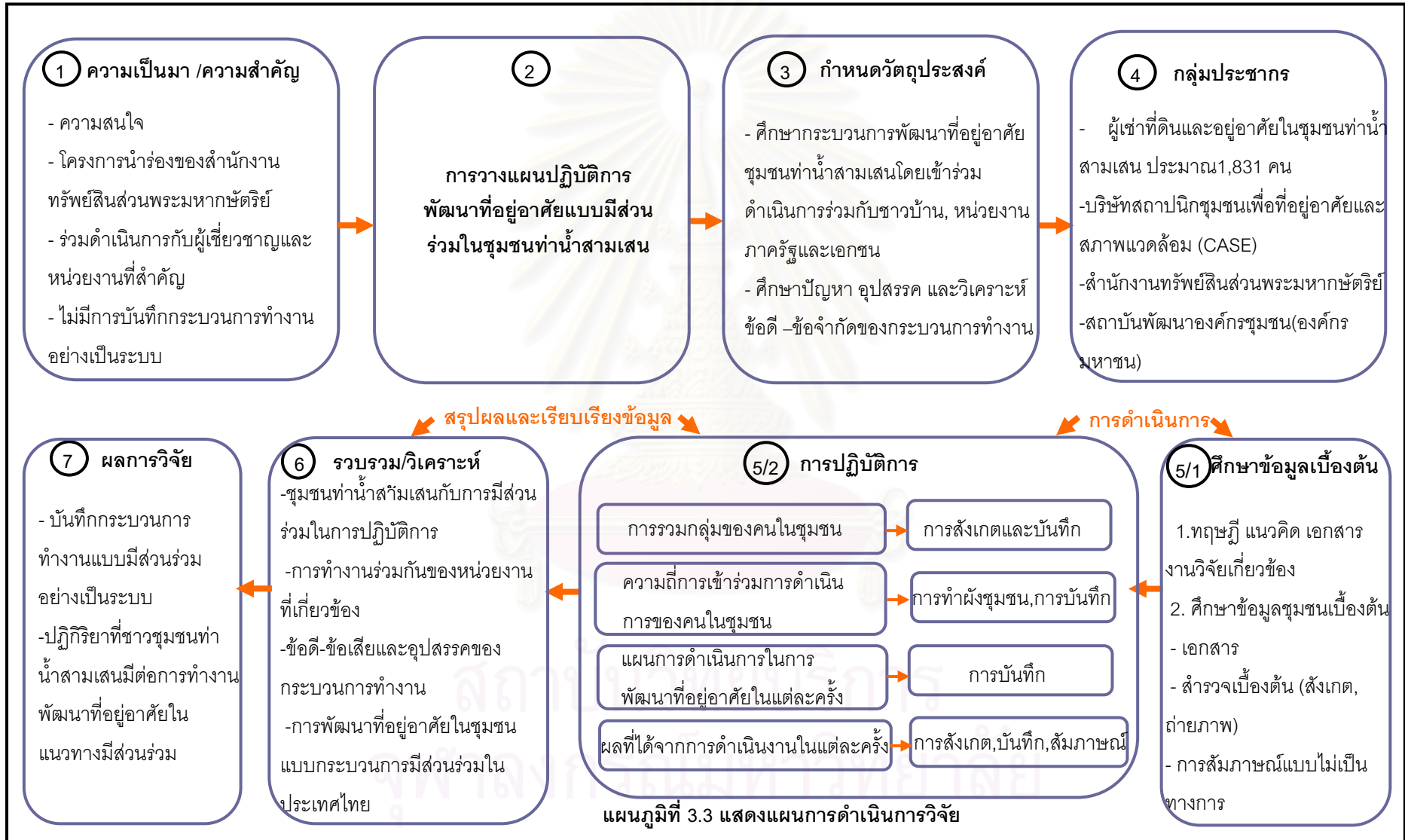
การวางแผนการดำเนินการวิจัย

”การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสน” เป็นการศึกษาถึงกระบวนการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยผู้วิจัยมีบทบาทเป็นผู้ร่วมปฏิบัติการในการพัฒนาชุมชนและเป็นผู้ศึกษาเพื่อดำเนินการวิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มีกรวางแผนการดำเนินการวิจัยสรุปเป็นกรอบแนวความคิด นำไปสู่วิธีการดำเนินการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 โครงร่างแผนการดำเนินการวิจัย

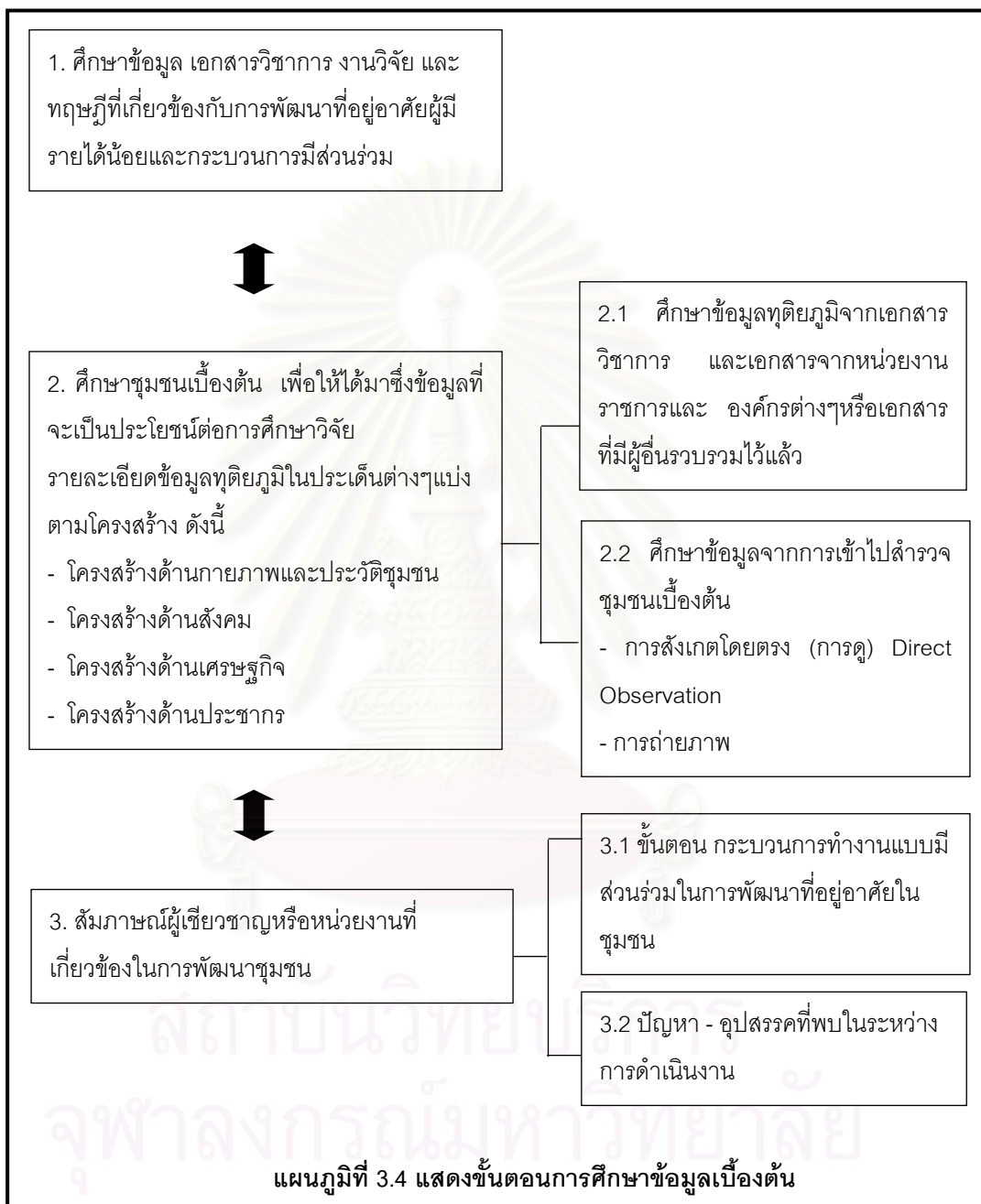

3.2 วิธีการดำเนินการวิจัย

จากกรอบแนวความคิด สามารถแบ่งวิธีการดำเนินการวิจัย เป็น 2 ภาค ซึ่งมีรายละเอียดและขั้นตอนดังนี้

3.2.1 ภาคเตรียมข้อมูลการดำเนินการวิจัย

3.2.1.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

3.2.1.2 รวบรวมและสรุปข้อมูลเบื้องต้น

ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการสรุป เป็นข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data) และข้อมูลเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Data)

3.2.2 ภาคปฏิบัติการดำเนินการวิจัย

3.2.2.1 แนวคิดสำคัญในการวางแผนปฏิบัติการคือ

ความหลากหลาย	➡	ทั้งกายภาพ วัฒนธรรม ความคิด
ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน	➡	ความสัมพันธ์ของคนทางสังคม
สามารถจัดการตัวเองได้	➡	สังคมมีระบบการจัดการ
มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ	➡	ไม่สามารถกำหนดพฤติกรรมคนได้

3.2.2.2 การปฏิบัติการร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ผู้วิจัยมีบทบาทเป็นผู้ศึกษา และผู้ดำเนินการร่วมกับชาวบ้านในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดขั้นตอนในการปฏิบัติการดังนี้

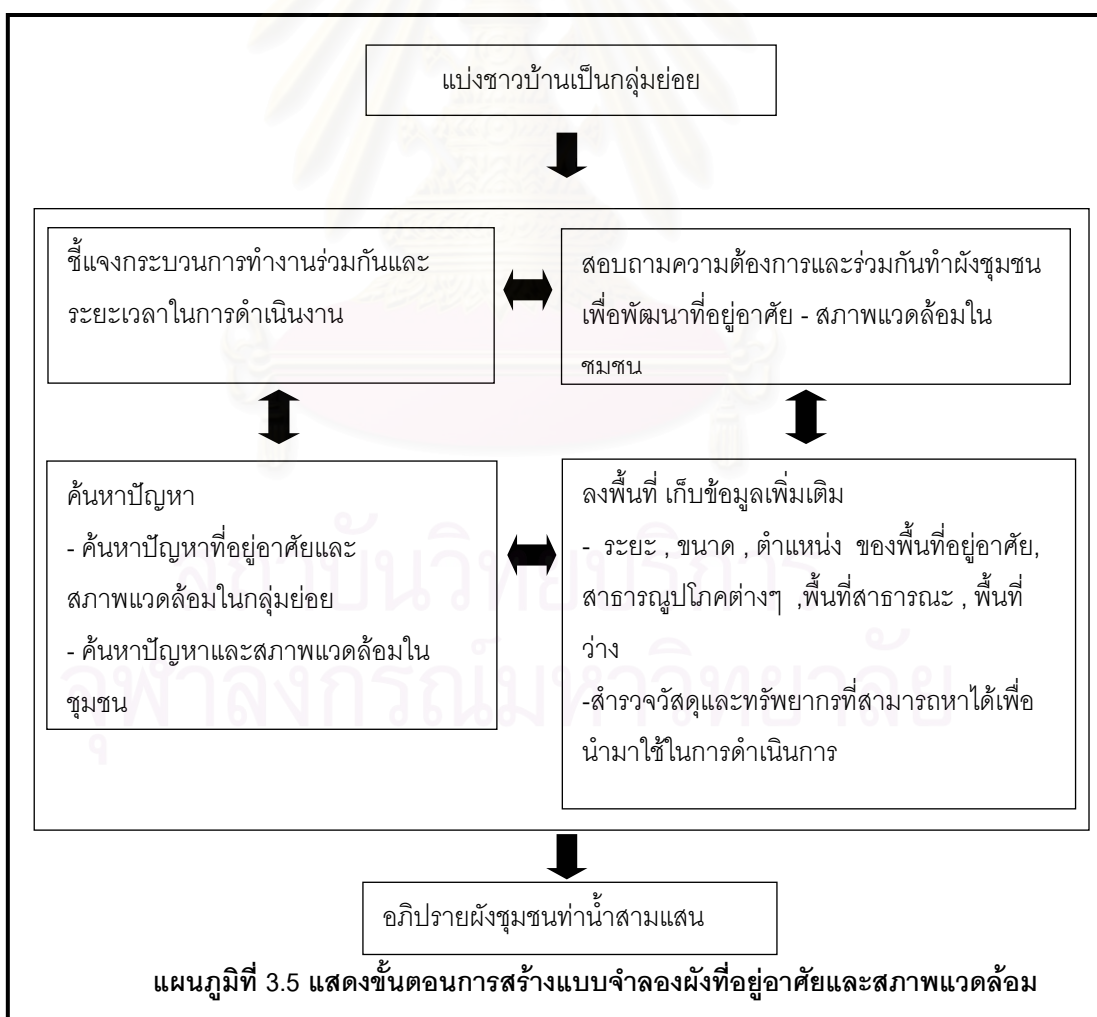
3.2.2.2.1 ประชุมเพื่อชี้แจงนโยบายและวัตถุประสงค์ในการดำเนินการตลอดจนแนะนำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงบทบาทและลักษณะการทำงานแบบมีส่วนร่วม

3.2.2.2.2 สำรวจสภาพปัจจุบันในชุมชน

3.2.2.2.3 สรุปปัญหาในชุมชนและจัดลำดับความสำคัญ

3.2.2.2.4 การวางแผนดำเนินการร่วมกัน

3.2.2.2.5 ดำเนินการสร้างแบบจำลองผังที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

- 3.2.2.2.6 คำนวณงบประมาณในการดำเนินการ
- 3.2.2.2.7 ปรับแบบจำลอง
- 3.2.2.2.8 สรุปงบประมาณและแบบทางเลือกในการดำเนินการ
- 3.2.2.2.9 สรุปรายละเอียดข้อมูลและเสนอผังการพัฒนาที่อยู่อาศัย
- 3.2.2.3 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและการปฏิบัติการ
 - 3.2.2.3.1 ชุมชนทำน้ำสามเสนกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัย
 - 3.2.2.3.2 การทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 - 3.2.2.3.3 ข้อดี-ข้อเสียและอุปสรรคของกระบวนการทำงาน
 - 3.2.2.3.4 การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน แบบกระบวนการมีส่วนร่วม ในประเทศไทย

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

จากวัตถุประสงค์และบทบาทในการร่วมดำเนินการของผู้วิจัย ที่มีส่วนสนับสนุนและมีข้อจำกัดในการทำงาน ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการสังเกตโดยตรงและแบบมีส่วนร่วม การถ่ายภาพ การจดบันทึกการทำงานและการจดบันทึกการประชุม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 การสังเกตโดยตรง (Observation)

ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตโดยตรง เพื่อเก็บข้อมูลของสภาพพื้นที่ที่อยู่อาศัยตลอดจนการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและการทำกิจกรรมต่างๆของชาวบ้านในชุมชนทำน้ำสามเสน โดยนำมาประกอบกับข้อมูลจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

3.3.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation)

ผู้วิจัยได้เข้าร่วมปฏิบัติการและเข้าร่วมประชุมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกการประชุมในแต่ละครั้ง

3.3.3 การถ่ายภาพ

ผู้วิจัยได้ทำการถ่ายภาพเพื่อประกอบการวิจัย มีหัวข้อดังนี้

- 3.3.3.1 สภาพพื้นที่และที่อยู่อาศัย ในปัจจุบัน
- 3.3.3.2 ลักษณะการใช้พื้นที่และการทำกิจกรรมต่างๆของคนในชุมชน
- 3.3.3.3 ทรัพยากรและวัสดุที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัยในชุมชน
- 3.3.3.4 การประชุมเพื่อวางแผนการทำงาน
- 3.3.3.5 การประชุมเพื่อปฏิบัติการ

3.3.4 การจดบันทึกทำงาน

เป็นการจดบันทึกการทำงานอย่างละเอียด โดยผู้วิจัยจดบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติกรร่วมกัน โดยมีประเด็นที่สอดคล้องกับตัวแปรที่ต้องการศึกษา รวมถึงประเด็นที่น่าสนใจที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง

3.3.5 การสัมภาษณ์

เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) และการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยเป็นลักษณะการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล

3.4 สรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ

เป็นการสรุปเนื้อหาที่สำคัญรวมทั้งข้อเสนอแนะต่างๆประกอบด้วย

3.4.1สรุป ส่วนนี้จะสรุปเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลและผลการวิจัย

3.4.2 อภิปรายผล ส่วนนี้จะเป็นการอภิปรายผลการวิจัยนำมาวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎี เพื่อดูว่าสอดคล้องหรือขัดแย้งกับหลักทฤษฎีหรือผลการวิจัยของใครบ้าง

3.4.3 ข้อเสนอแนะ ส่วนนี้ผู้วิจัยเสนอแนะถึงผลการวิจัยว่าจะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร และมีส่วนใดบ้างที่ควรทำการศึกษาหรือวิจัยต่อไป

3.5 การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัย นำเสนอในรูปแบบการบรรยายและการบันทึกโดยการจดบันทึกและการถ่ายภาพ ข้อมูลบางส่วนนำมาแปลงเป็นกราฟฟิกในรูปแบบต่างๆเพื่อให้ข้อมูลกระชับได้ใจความและสามารถเข้าใจรายละเอียดได้ชัดเจนขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3.1 แสดงระยะเวลาและแผนการการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินการวิจัย	สิงหาคม 2548	กันยายน 2548	ตุลาคม 2548	พฤศจิกายน 2548	ธันวาคม 2548	มกราคม 2549	กุมภาพันธ์ 2549
นำเสนอหัวข้อ							
1. รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น	ดำเนินการโดยผู้วิจัย						
2.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง							
2.2 ศึกษาการทำงานของสำนักงานทรัพย์สินฯ							
2.3 ศึกษาการทำงานแบบมีส่วนร่วมจาก CASE							
2.3 ศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นชุมชนท่าหน้าสามเสน							
	ดำเนินการโดยผู้วิจัย ร่วมกับชาวชุมชนท่าหน้าสามเสนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง						
2.การร่วมวางแผนปฏิบัติการร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง							
3. การวิเคราะห์	ดำเนินการโดยผู้วิจัย						
3.1 เรียบเรียงข้อมูล							
3.2 วิเคราะห์ปัญหาและ อุปสรรคการทำงาน							
3.3 วิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อกระบวนการทำงาน							
3.4 วิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียของกระบวนการการทำงาน							
4. สรุปรวบรวมข้อมูลจัดทำเล่ม	ดำเนินการโดยผู้วิจัย						
4.1 เก็บรายละเอียด							
4.2 สรุปผล และเสนอแนะ							

บทที่ 4

ลักษณะพื้นฐานชุมชนทำน้ำสามเสน

ลักษณะพื้นฐานชุมชนทำน้ำสามเสนในงานวิจัยชิ้นนี้ บางส่วนได้นำข้อมูลมาจาก เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และบางส่วนจากการสำรวจในปี 2548 โดยผู้วิจัย ทั้งนี้ที่ไม่สามารถสำรวจข้อมูลได้ใหม่ในปี 2548 ทั้งหมด เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้มีการสำรวจไปแล้วเมื่อปี 2547 นอกจากนี้ยังมีการลงสำรวจชุมชนอีกจากหลายหน่วยงาน ทำให้ชาวชุมชนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่สะดวกให้ข้อมูลเท่าใดนัก ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ในปี 2547 นั้น ยังเป็นข้อมูลที่มีความใกล้เคียงกับในปี 2548 จึงนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานร่วมกับข้อมูลที่ได้สำรวจใหม่ เพื่อนำไปวิเคราะห์และดำเนินการต่อไป

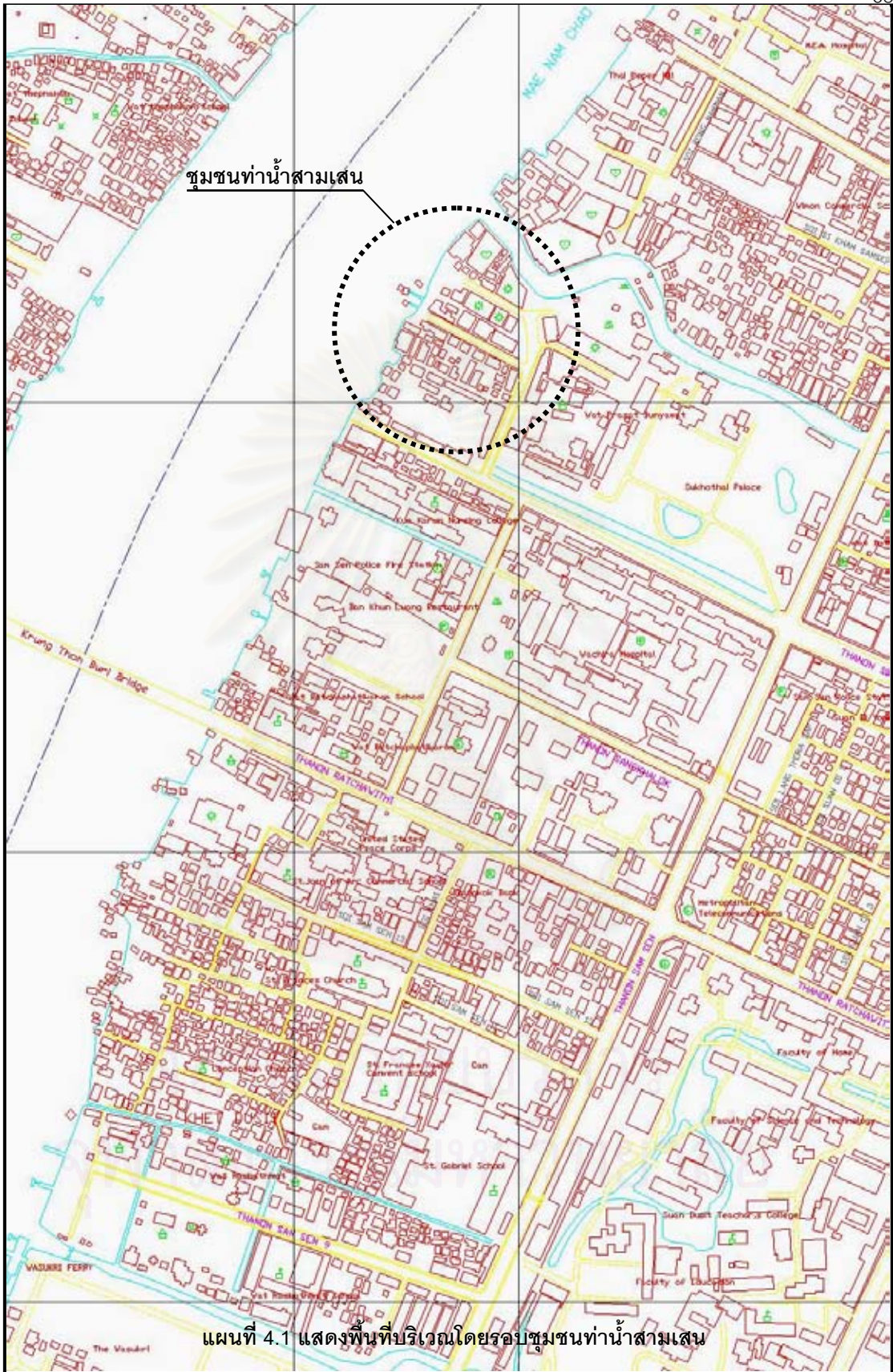
4.1 ทำเลที่ตั้ง ชุมชนทำน้ำสามเสน

ชุมชน ทำน้ำสามเสน ตั้งอยู่ 283/1 ถ.ดาวช่าง แขวงวชิระ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	คลองสามเสนและชุมชนราชผาหับที่มาร่วมใจ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	วิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณย์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	วังสุโขทัย, วัดประสาธน์มุนีญาวาส
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	แม่น้ำเจ้าพระยา

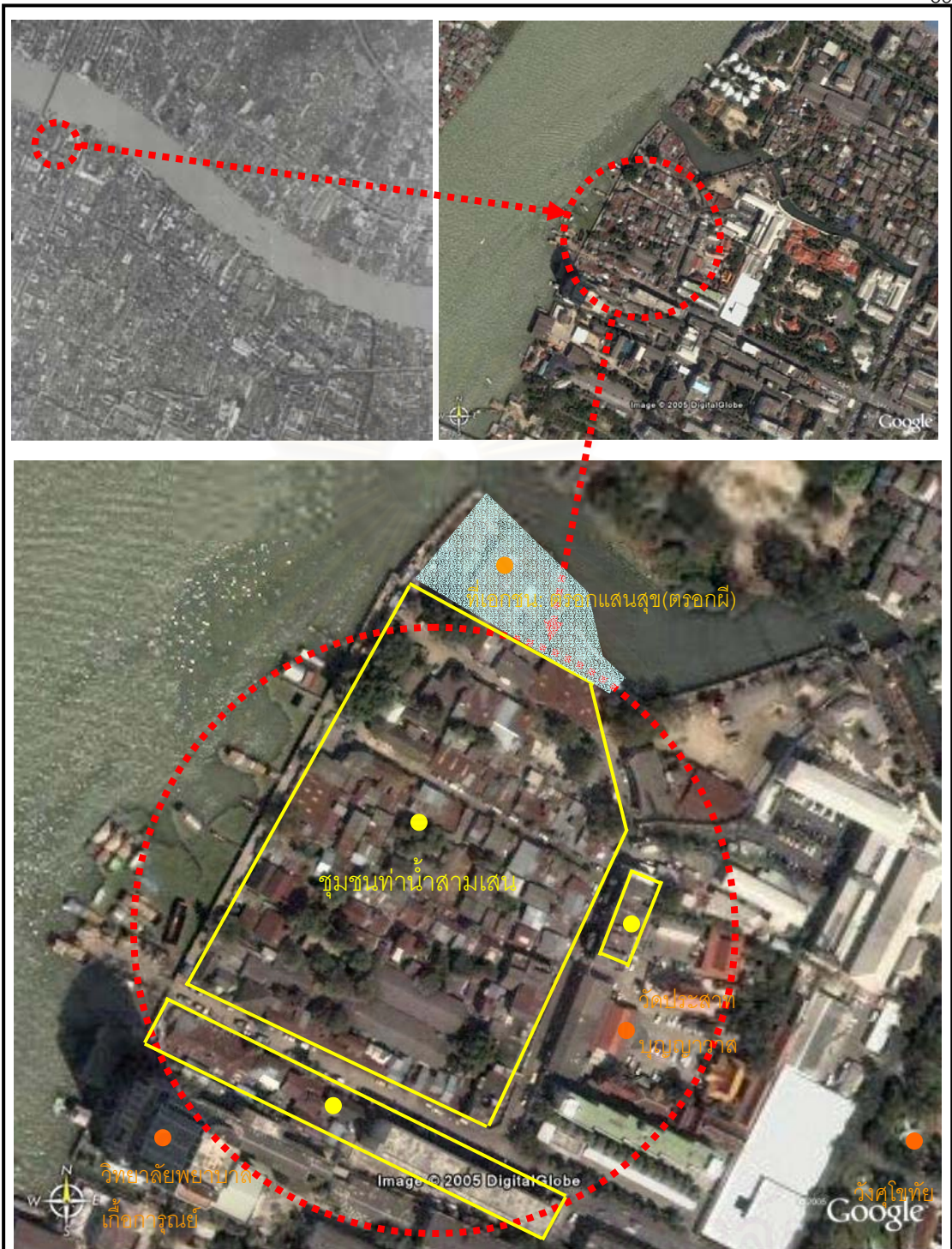
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

ที่มา : จากสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4.1 ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนทำนน้ำสามเสนและสถานที่สำคัญ

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำนน้ำสามเสน

ที่มา : Google Earth

ภาพที่ 4.2
ภาพถ่ายทางอากาศ ชุมชนท่าน้ำสาม
เสนปี 2544

ภาพที่ 4.3
ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนท่าน้ำสาม
เสนปี 2548

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่าน้ำสามเสน

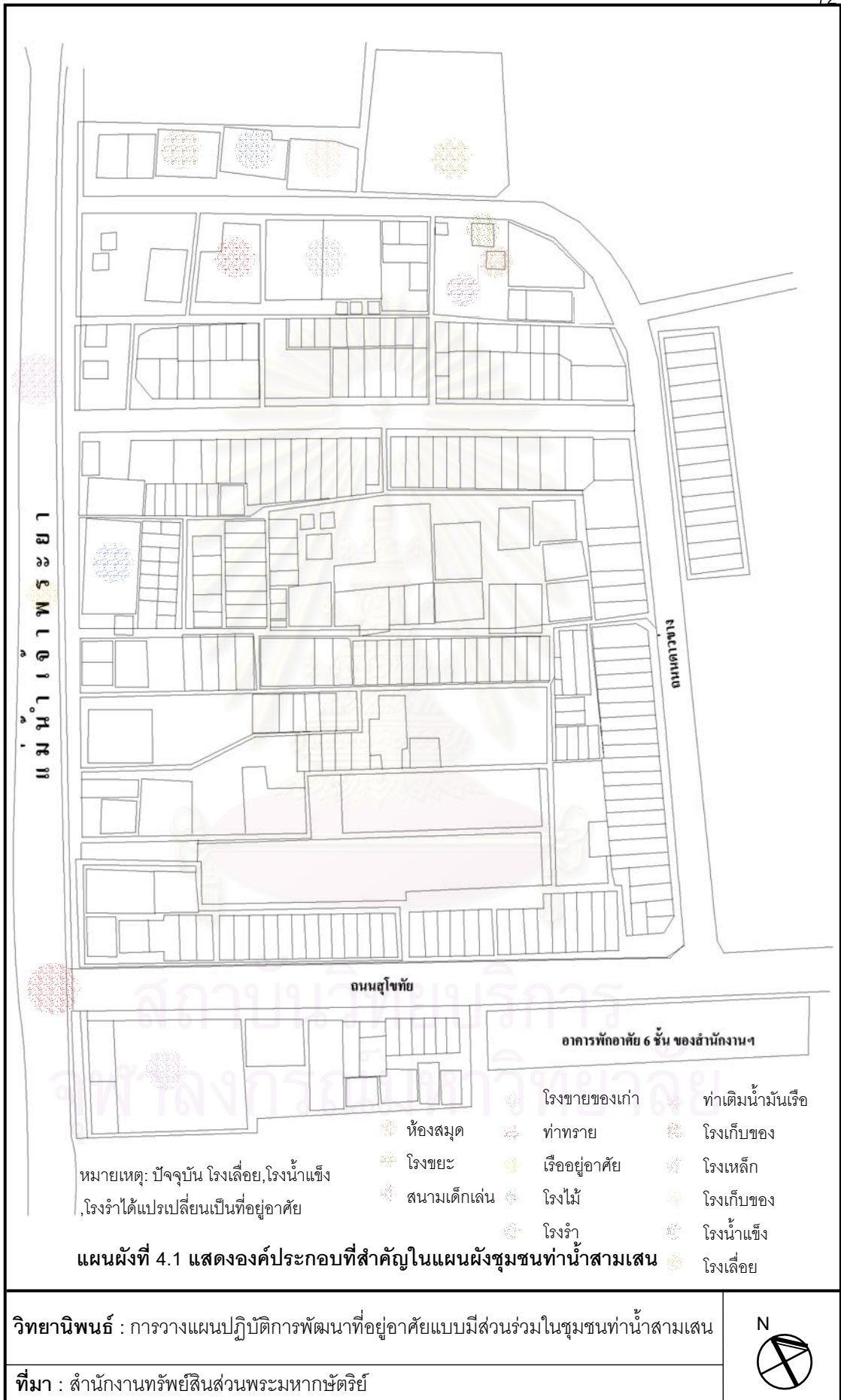
ที่มา : ปี 25440 จาก กรมแผนที่ทหาร, ปี 2548 จาก Google Earth

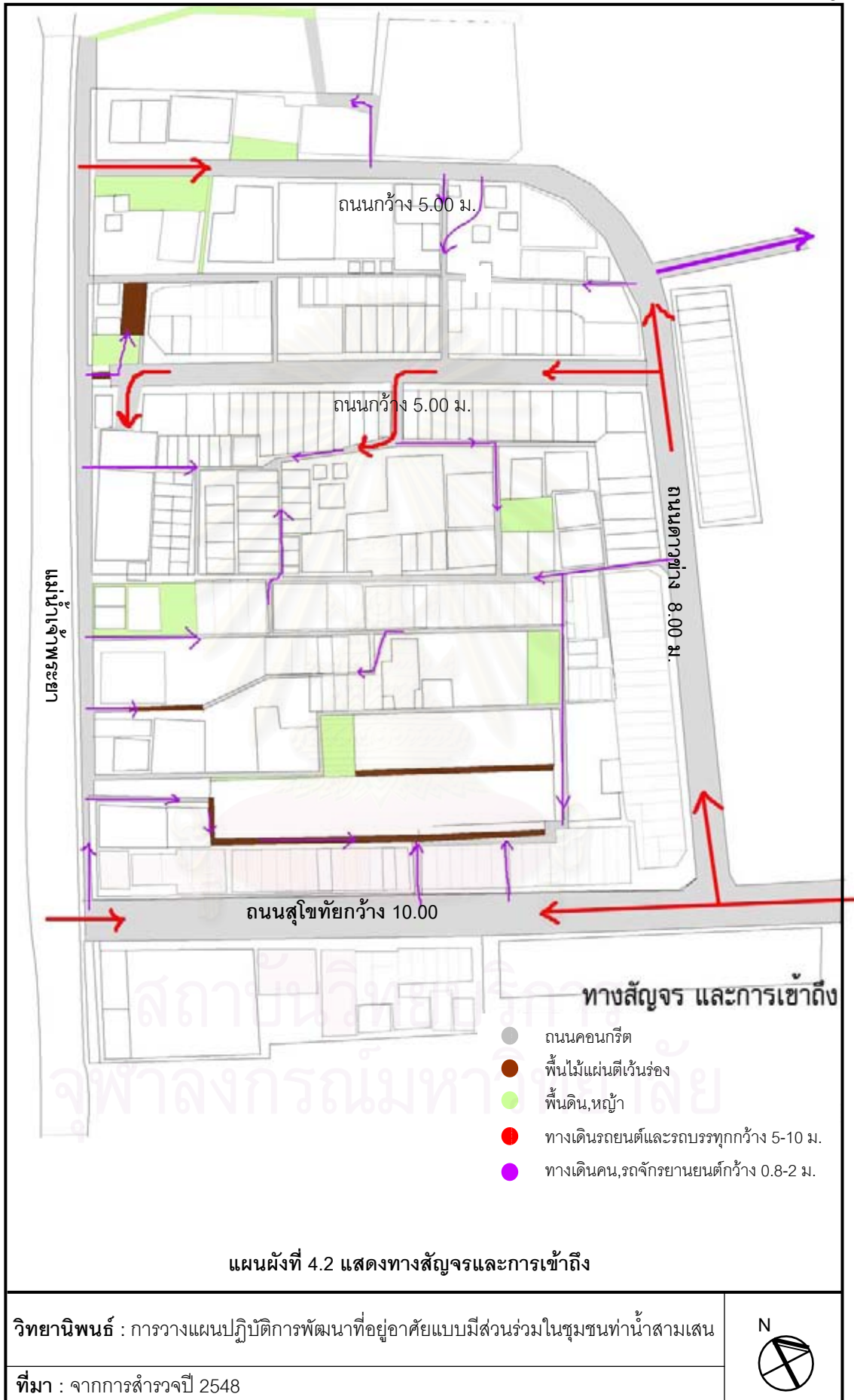

ชุมชนทำนํ้าสามเสนเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ถึง 21ไร่ 25.30 ตารางวา อยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนระมหากษัตริย์ โดยแบ่งให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัย จากภาพถ่ายทางอากาศเห็นได้ว่าที่ตั้งชุมชนพื้นที่เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ติดแม่น้ำเจ้าพระยา มีถนนเข้าถึงสะดวก มีสาธารณูปโภคครบครัน และติดกับสถานที่สำคัญต่างๆมากมาย อาทิเช่น วัดสุโขทัย วัดประสาทรพญญาวาส เป็นต้น แม้จะตั้งอยู่ในเมืองแต่ในชุมชนทำนํ้าสามเสนกลับมีสภาพแวดล้อมที่เงียบสงบ เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพ เหมาะสมเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยที่ดีอีกแห่งหนึ่งในเมือง

สมัยที่การสัญจรทางนํ้ายังเป็นเส้นทางการคมนาคมหลักของเมือง ชุมชนทำนํ้าสามเสนนับเป็นชุมชนการค้าที่สำคัญ เนื่องจากตั้งอยู่ในทำเลที่ตั้งที่เกือหนุนต่อการทำการค้าและติดกับสถานที่สำคัญต่างๆ อาทิพหลโยธินในชุมชน คือ ท่าเตียน ท่าเรือ ท่าข้าว ท่าทรายและท่าปลา บริเวณชุมชนที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาเต็มไปด้วยเรือการค้าและเรือสำหรับอยู่อาศัย เมื่อมีความเจริญเข้ามาทำให้สภาพสังคมและเศรษฐกิจในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไป การค้าทางนํ้าเริ่มลดน้อยลงจนกระทั่งเลือนหายไปจากชุมชน ปัจจุบันจึงเหลือเพียงท่าทรายเพียง1ท่า ,ท่าเรือสำหรับเติมนํ้ามันและเรือสำหรับอยู่อาศัย 1 ลำเท่านั้น เรืออื่นๆที่เคยมีอยู่ถูกนำไปขายแลกเปลี่ยนเป็นเงินแทน ผู้คนที่เคยอยู่ในเรือโยกย้ายขึ้นมาอยู่บนบก(ชุมชนทำนํ้าสามเสน)มากขึ้น ซึ่งมีทั้งเช่าที่ดินและที่อยู่อาศัยจากคนในชุมชนเอง และก่อสร้างที่อยู่อาศัยเองบนพื้นที่ว่างในชุมชน

นอกจากนี้ยังมีการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่ภายหลังเกิดอัคคีภัยในชุมชน ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นค่อนข้างหนาแน่น ไม่เป็นระเบียบและมีสภาพทรุดโทรม นอกจากนี้พื้นที่ว่างในชุมชนมีลักษณะเป็นหย่อมๆ กระจายอยู่ในชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ พื้นที่ว่างส่วนใหญ่จึงกลายเป็นเพียงพื้นที่รกร้างและที่สำหรับทิ้งขยะเท่านั้น

แผนผังที่ 4.2 แสดงทางสัญจรและการเข้าถึง

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่าน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ปัจจุบันจากการสำรวจพบว่าภายในชุมชนท่าน้ำสามเสนมี ประมาณ 335 หลังคาเรือน 420 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 1,831 คน

จากผังพบว่าลักษณะตำแหน่งอาคารส่วนใหญ่มีการเรียงกันเป็นระเบียบ พื้นที่ตั้งอาคารมีขนาดใกล้เคียงกัน แบ่งเป็นกลุ่มอาคารได้ชัดเจน แต่พื้นที่บางส่วนมีอาคารเรียงตัวกันอย่างหนาแน่น และมีขนาดพื้นที่ตั้งอาคารหลากหลาย ส่วนกลางชุมชนมีทางเดินย่อยในชุมชนเป็นจำนวนมากซึ่งรถยนต์ไม่สามารถผ่านได้ ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญคือ รถดับเพลิงไม่สามารถเข้าถึงในพื้นที่ดังกล่าวได้ ทำให้โซนพื้นที่กลางชุมชนจึงประสบเหตุอัคคีภัยบ่อยครั้ง เผาบ้านวอดไปหลายหลังคาเรือน ปัญหาอีกข้อหนึ่ง เนื่องจากชาวชุมชนท่าน้ำสามเสนหลายหลังคาเรือนมีรถยนต์ ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่บางโซนไม่สามารถนำรถยนต์เข้ามาได้เช่นกัน

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าพื้นที่ชุมชนท่าน้ำสามเสนไม่มีที่สำหรับจอดรถยนต์ ปัจจุบันชาวชุมชนที่มีรถยนต์ได้นำไปจอดไว้ที่ลานในวัดประสาธตบุญญาวาส และจอดริมถนนสุขโขทัยและถนนดาวช่าง ทำให้เกิดปัญหาเกิดขวางทางจราจรและวัสดุสูญเสียนพื้นที่ในการทำประโยชน์

ภาพที่ 4.4 ภาพสภาพทางสัญจรและการเข้าถึงในชุมชนท่าน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

4.2 สภาพทางกายภาพ

ภายในชุมชนมีความหลากหลายของที่อยู่อาศัย เนื่องจากสภาพสังคม และเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ประกอบกับประสบเหตุเพลิงไหม้หลายครั้ง ทำให้เกิดรูปแบบที่อยู่อาศัยที่แตกต่างด้วยรูปแบบและวัสดุที่ใช้อีก เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ปลูกเป็นเรือนไม้ห้องแถว 2 ชั้น ติดกัน สภาพบ้านอยู่ในสภาพทรุดโทรมสลับสภาพดี (ปรับปรุงเองเป็นบางหลัง) บางส่วนเป็นเรือนแถวชั้นเดียว สำหรับคนในชุมชนที่มีฐานะค่อนข้างดีที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวมีบริเวณ และเป็นลักษณะอาคารพาณิชย์ 2 ชั้น

จากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่าที่อยู่อาศัยค่อนข้างมีสภาพทรุดโทรม เนื่องจากที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีอายุการก่อสร้างค่อนข้างมาก ขาดการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องอันมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุด้านการเงิน สิทธิการเป็นเพียงผู้เช่า หรือการขาดความกระตือรือร้นในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้มีสภาพที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ในชุมชนแห่งนี้ยังมีบ้านเรือนที่เก่าแก่ แต่ได้รับการดูแลรักษาคงสภาพเดิมที่สวยงามไว้หรือบางหลังได้รับการปรับปรุงใหม่ให้มีสภาพที่สวยงามขึ้น

ภาพที่ 4.5 ภาพลักษณะทั่วไปชุมชนท่าน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.6 ภาพที่อยู่อาศัยรูปแบบเรือนแถว 1-2 ชั้น ก่อสร้างด้วยวัสดุที่หลากหลาย

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.7 ภาพที่อยู่อาศัยในรูปแบบอาคารพาณิชย์และเรือ

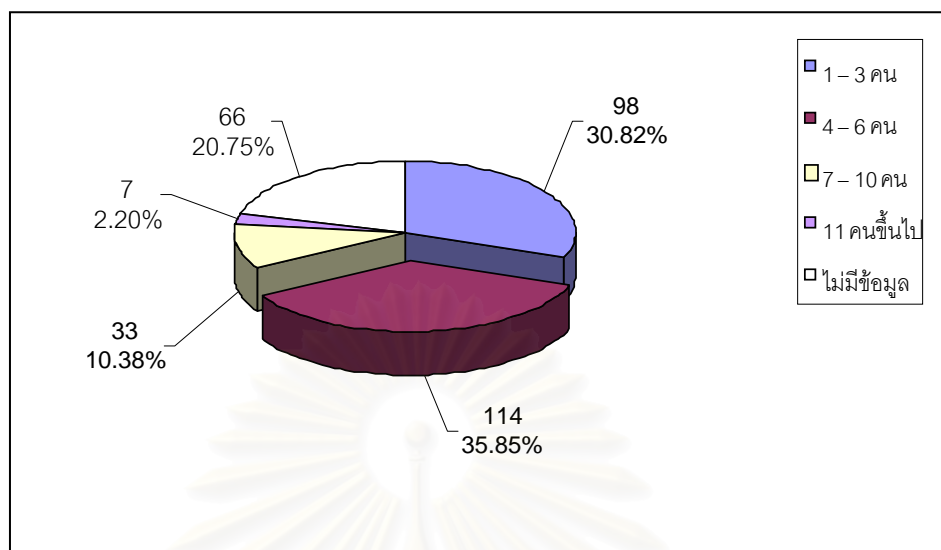
ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.8 ภาพบ้านเก่าที่ยังคงสภาพสวยงาม

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนผู้อยู่อาศัย

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนผู้อยู่อาศัย

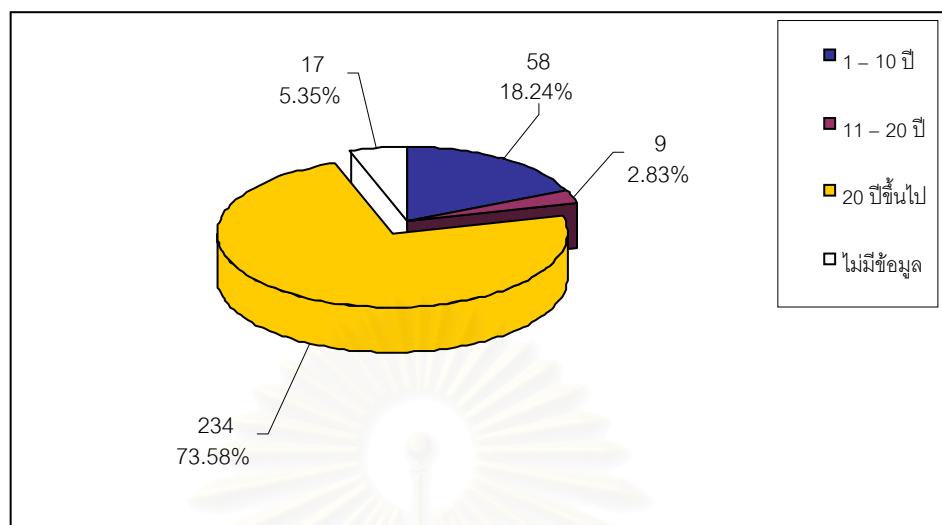
ลำดับ	ประเภท	หลังคาเรือน	คิดเป็น %
1	4-6 คน	114	30.82%
2	1-3 คน	98	35.85%
3	7-10 คน	33	10.38%
4	11 คนขึ้นไป	7	2.20%
5	ไม่มีข้อมูล	66	20.75%
รวม		318	100.00%

หมายเหตุรายการไม่มีข้อมูล จำนวน 66 หลังคาเรือน ประกอบด้วย

1. ไม่พบผู้อยู่อาศัยในขณะสำรวจ จำนวน 1 หลัง
2. ไม่มีผู้อยู่อาศัย (อาศัยอยู่นอกพื้นที่ จำนวน 11 หลัง)
3. ไม่พบบ้านจากรายละเอียดสัญญาเช่าเดิม จำนวน 5 หลัง
4. ไม่มีข้อมูลจากการสำรวจ จำนวน 49 หลังคาเรือน เนื่องจากผู้อยู่อาศัยบางรายครอบครองบ้านมากกว่า 1 หลัง และบางส่วนใช้เป็นสถานที่เก็บสินค้าและใช้ประกอบการ เป็นต้น

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้าสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

แผนภูมิที่ 4.2 แสดงจำนวนปีที่อยู่อาศัย

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนปีที่อยู่อาศัย

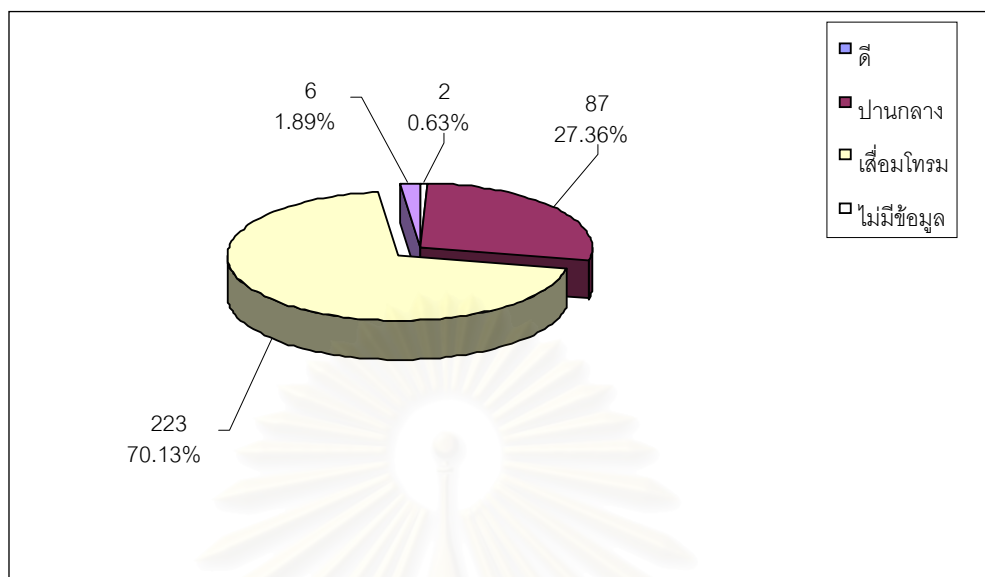
ลำดับ	ประเภท	หลังคาเรือน	คิดเป็น %
1	20 ปีขึ้นไป	234	18.24%
2	1-10 ปี	58	2.83%
3	11-20 ปี	9	73.58%
4	ไม่มีข้อมูล	17	5.35%
รวม		318	100.00%

หมายเหตุรายการไม่มีข้อมูล จำนวน 17 หลังคาเรือน ประกอบด้วย

1. ไม่พบผู้อยู่อาศัยในขณะสำรวจ จำนวน 1 หลัง
2. ไม่มีผู้อยู่อาศัย (อาศัยอยู่นอกพื้นที่ จำนวน 11 หลัง)
3. ไม่พบบ้านจากรายละเอียดสัญญาเช่าเดิม จำนวน 5 หลัง

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนท่าหน้าสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

แผนภูมิที่ 4.3 แสดงสภาพสิ่งปลูกสร้าง

ตารางที่ 4.3 แสดงสภาพสิ่งปลูกสร้าง

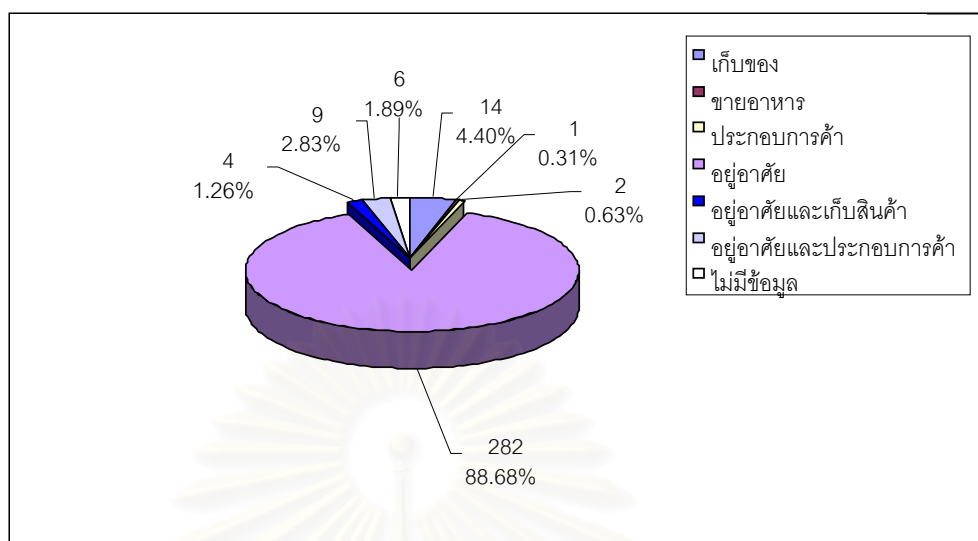
ลำดับ	ประเภท	หลังคาเรือน	คิดเป็น %
1	เสื่อมโทรม	223	70.13%
2	ปานกลาง	87	27.36%
3	ดี	2	0.63%
4	ไม่มีข้อมูล	6	1.89%
รวม		318	100.00%

หมายเหตุรายการไม่มีข้อมูล จำนวน 6 หลังคาเรือน ประกอบด้วย

1. เป็นที่ดินว่าง จำนวน 1 แปลง
2. ไม่พบบ้านจากรายละเอียดสัญญาเช่าเดิม จำนวน 5 หลัง

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้าสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

แผนภูมิที่ 4.4 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์ของสิ่งปลูกสร้าง

ตารางที่ 4.4 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์ของสิ่งปลูกสร้าง

ลำดับ	ประเภท	หลังคาเรือน	คิดเป็น %
1	อยู่อาศัย	282	88.68%
2	เก็บของ	14	4.40%
3	อยู่อาศัยและประกอบการค้า	9	2.83%
4	อยู่อาศัยและเก็บสินค้า	4	1.26%
	ประกอบการค้า	2	0.63%
	ขายอาหาร	1	0.31%
	ไม่มีข้อมูล	6	1.89%
	รวม	318	100.00%

หมายเหตุรายการไม่มีข้อมูล จำนวน 6 หลังคาเรือน ประกอบด้วย

1. ที่ดินว่าง จำนวน 1 หลัง
2. ไม่พบบ้านจากรายละเอียดสัญญาเช่าเดิม จำนวน 5 หลัง

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่าหน้าสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.9 แสดงสภาพการใช้พื้นที่ว่างในชุมชน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

วัดประสาธตบุญญาวาส

ศูนย์สุขภาพชุมชน

สนามเด็กเล่น

ห้องสมุดชุมชน

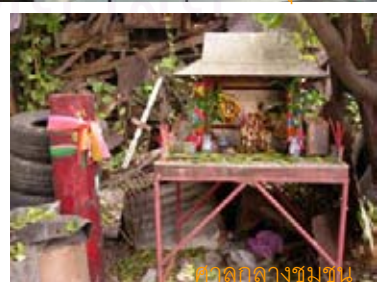
โรงแยกขยะชุมชน

ศาลเจ้า

ลานออกกำลังกาย

ศาลากลางชุมชน

สาธารณูปโภคและสาธารณูปการในชุมชนค่อนข้างมีสภาพที่ดีและครบครันมีสาธารณูปโภคเพียงบางส่วนที่ควรได้รับการปรับปรุงเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดย รายละเอียดต่าง ๆ มีดังนี้

- ลักษณะถนน/ทางเดินเท้าในชุมชน ถนนกว้าง ถนนใหญ่ ถนนทางเดินเท้ากว้างขวาง
- น้ำประปาภายในชุมชน มีทุกหลังคาเรือนไม่ขาดแคลน
- องค์กร/หน่วยงานที่บริการสังคมในชุมชนคือวัดประสาธตบุญญาวาส สถานีตำรวจ หน่วยกู้ภัย ศูนย์สุขภาพชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ลานกีฬา หอกระจายข่าว
- ไฟฟ้าส่วนกลาง / ไฟฟ้าสาธารณะภายในชุมชน มีทุกหลังคาเรือนแต่ไม่ค่อยสว่างเท่าที่ควร(โดยเฉพาะด้านหน้าชุมชน)
- มีโทรศัพท์สาธารณะในชุมชน
- การจัดการขยะภายในชุมชน จะมีรถมาเก็บขยะทุกวัน และมีการจัดตั้งโรงแยกขยะในชุมชน นับเป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่ง
- มีห้องสมุดชุมชน ลานออกกำลังกายและสนามเด็กเล่น

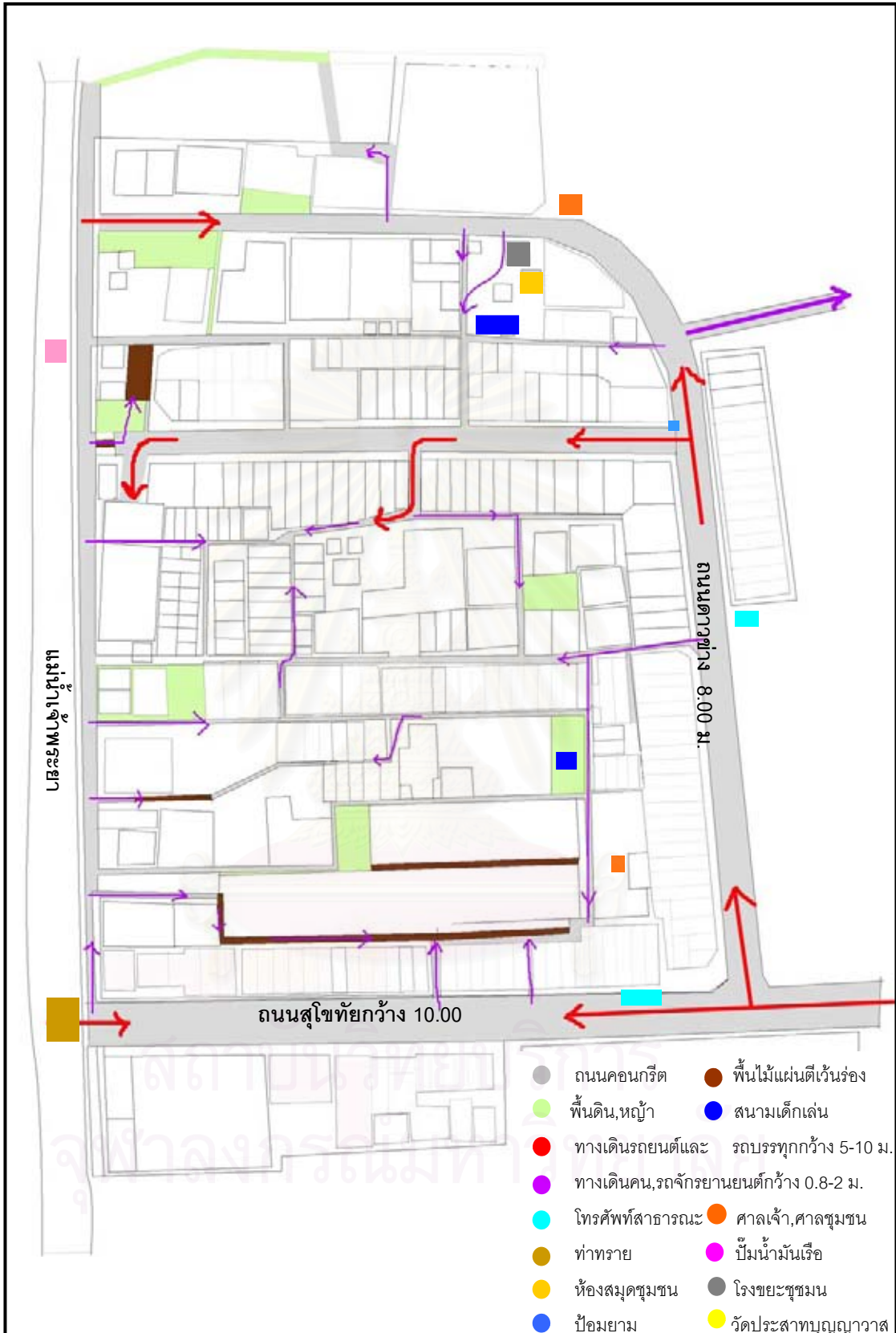
ภาพที่ 4.10 ภาพสาธารณูปการที่สำคัญในชุมชน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.11 ภาพสาธารณูปโภคที่สำคัญภายในชุมชน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

แผนผังที่ 4.5 แสดงตำแหน่งสาธารณูปการ - สาธารณูปโภคที่สำคัญภายในชุมชน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่าน้ำสามเสน

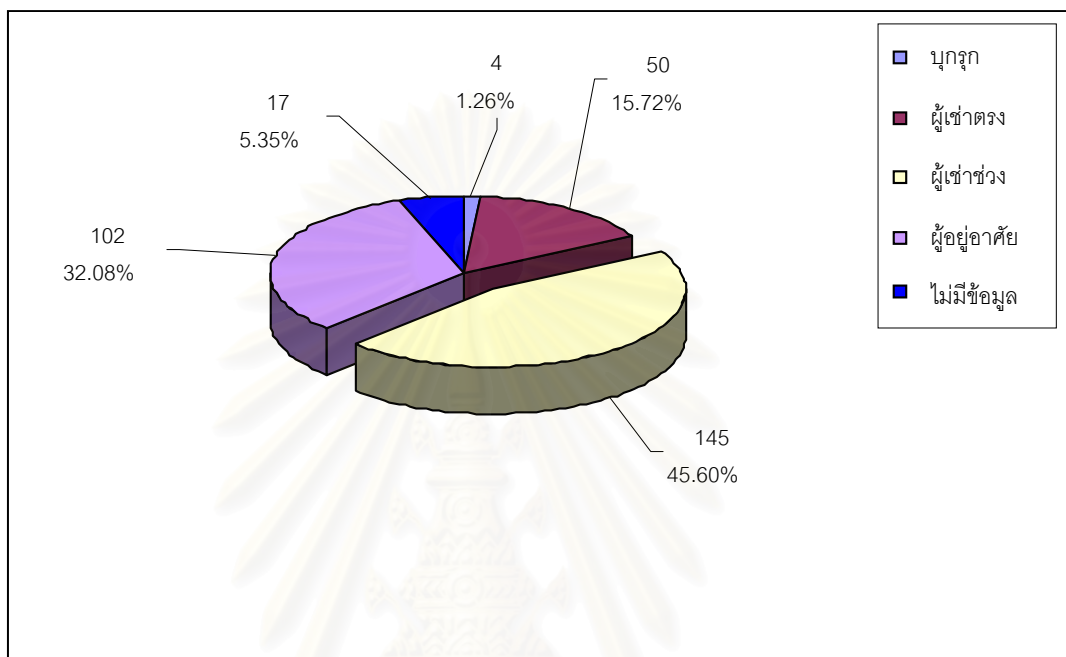
ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

4.3 สภาพทางนิติกรรม

บ้านเรือนในชุมชนทำน้ำสามเสนตั้งอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ เจ้าของบ้านมีสัญญาเช่า 20 ปี ต่อครั้ง ปัจจุบันหมดสัญญาแล้วยังไม่ได้ต่อสัญญา

แผนภูมิที่ 4.5 แสดงสถานะของผู้ครอบครอง

ตารางที่ 4.5 แสดงสถานะของผู้ครอบครอง

ลำดับที่	ประเภท	หลังคาเรือน	คิดเป็น %
1	ผู้เช่าช่วง	145	45.60%
2	ผู้อยู่อาศัย	102	32.08%
3	ผู้เช่า	50	15.72%
4	บุกรุก	4	1.26%
5	ไม่มีข้อมูล	17	5.35%
รวม		318	100.00%

หมายเหตุรายการไม่มีข้อมูล จำนวน 17 หลังคาเรือน ประกอบด้วย

1. ไม่พบผู้อยู่อาศัยในขณะสำรวจ จำนวน 1 หลัง
2. ไม่มีผู้อยู่อาศัย (อาศัยอยู่นอกพื้นที่ จำนวน 11 หลัง)
3. ไม่พบบ้านจากรายละเอียดสัญญาเช่าเดิม จำนวน 5 หลัง

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้ำสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

แผนผังที่ 4.6 แสดงกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

สภาพทางนิติกรรมจากข้อมูลทางภาคเอกสารและการลงสำรวจในปี 2548 พบว่าอยู่ในสภาพเช่าช่วงมากที่สุด รองลงมาเป็นเช่าตรงและบุกรุกตามลำดับ โดยสถานะผู้ครอบครองในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้อยู่อาศัยมิใช่ผู้ทำสัญญาเช่าโดยตรง

ผู้เช่าช่วงส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่ส่วนกลางชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอาคารที่พักอาศัยค่อนข้างหนาแน่น และพื้นที่บริเวณดังกล่าวเคยประสบอัคคีภัยครั้งใหญ่ถึง 2 ครั้งด้วยกัน ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ช่วงนี้จึงมีการสร้างใหม่อย่างไม่เป็นระเบียบและไม่แข็งแรงมากนัก เนื่องจากผู้เช่าช่วงส่วนใหญ่มีรายได้ไม่มากและก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมในที่อยู่อาศัยตามมาและจากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับผู้เช่าช่วงส่วนใหญ่มีความต้องการกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยโดยเป็นผู้ทำสัญญาเช่าตรงจากสำนักงานทรัพย์สินฯ เพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและยินดีที่จะปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้น

ส่วนผู้บุกรุกมีการกระจายตัวอยู่ตามที่ว่างของชุมชน ข้อมูลเพิ่มเติมจากการสำรวจในปี 2548 พบว่ามีประมาณ 10 หลังคาเรือน ส่วนมากผู้บุกรุกเป็นคนนอกชุมชนที่มาอยู่ได้ไม่นาน มีรายได้ต่ำ ไม่มีความผูกพันที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนเท่าที่ควร ไม่มีความสนิทสนมกับคนดั้งเดิมหรือเพื่อนบ้านที่อยู่ในชุมชน แต่มีความต้องการอยู่ในพื้นที่ชุมชนทำน้ำสามเสนเนื่องจากใกล้แหล่งงาน

ข้อมูลด้านกรรมสิทธิ์และสถานะผู้ครอบครองแสดงให้เห็นว่าผู้อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่มีความมั่นคงทางที่อยู่อาศัยค่อนข้างต่ำ เนื่องจากสิทธิ์ครอบครองส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการเช่า ซึ่งที่ผ่านมาชาวชุมชนไม่สามารถคาดเดาได้เลยว่าจะเช่าต่อไปได้ยาวนานอีกเท่าไร จนในปี 2527 ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่มีการต่อสัญญาเช่า จึงเป็นเหตุผลอีกประการที่มีส่วนทำให้ที่อยู่อาศัยมีสภาพทรุดโทรม เนื่องจากชาวบ้านไม่พร้อมจะจ่ายเงินจำนวนมากเพื่อที่อยู่อาศัยในที่ดินที่ไม่ใช่ของตน นอกจากนี้ในรายผู้เช่าช่วงก็ไม่เห็นความสำคัญในการพัฒนาหรือปรับปรุงที่อยู่อาศัยที่ไม่ใช่ของตนโดยแท้จริงหากแต่เป็นเพียงการเช่าเท่านั้น ส่วนผู้เป็นเจ้าของหรือผู้เช่าตรงก็ไม่คิดปรับปรุงหรือพัฒนาใหม่เนื่องจากไม่ได้เป็นผู้อยู่อาศัยเอง หากมีสิ่งใดผุพังมักปล่อยให้เป็นการของผู้เช่าช่วงที่ยินดีจะซ่อมแซมเอง เป็นต้น

4.4 สภาพทางสังคม

ชุมชนทำน้ำสามเสนเป็นชุมชนเก่าแก่อายุมากกว่า 70 ปีเดิมเป็นชุมชนการค้าที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาผู้อยู่อาศัยเดิมบางรายย้ายออกไป มีผู้อยู่อาศัยเข้ามาแทนที่ ประกอบกับความเจริญทางด้านวัตถุมีเพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์เป็นลักษณะชุมชนเมือง และมีความเหลื่อมล้ำทางฐานะมากขึ้น ชาวชุมชนบางส่วนมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกัน การดูแลชุมชนทำได้ยากเพราะต่างความคิดเห็นกัน อย่างไรก็ตามคนในชุมชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้มาเป็นเวลานาน จึงยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีในลักษณะกลุ่มย่อยและเครือญาติของตน และพร้อมช่วยเหลือกันยามเกิดปัญหา ที่สำคัญ ไม่มีการลักเล็กขโมยน้อยเกิดขึ้นในชุมชนชาวชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบมีความปลอดภัยค่อนข้างสูง

การรวมตัวของชาวชุมชน มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนทุก 2 ปีครั้ง กรรมการแต่ละสมัยส่วนใหญ่จะมากันเป็นกลุ่ม เป็นลักษณะพวกพ้อง นิยมคนจ่าราย ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งจากชาวบ้านอย่างแท้จริง

ด้านประชากร จำนวนประชากรในชุมชนทั้งหมดประมาณ 1,831 คน โดยแบ่งเป็นชายและหญิงดังนี้

ตารางที่ 4.6 แสดงจำนวนประชากรในชุมชนทำน้าสามเสน

ช่วงอายุ	ชาย (คน)	หญิง (คน)
แรกเกิด – 14 ปี	286	270
อายุ 15 – 25 ปี	185	315
อายุ 26 – 59 ปี	285	280
อายุ 60 ปีขึ้นไป	110	130
รวม	836	995

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้าสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ด้านศาสนา ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ลำดับรองลงมา นับถือศาสนาคริสต์และนับถือศาสนาอิสลามตามลำดับ

ด้านภาษา ใช้ภาษาไทยและภาษาจีนในการติดต่อสื่อสาร

ด้านการศึกษา การศึกษาส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับ ประถมศึกษา – มัธยมศึกษาตอนต้น ในชุมชนมีความแตกต่างทางการศึกษาสูง ในคนมีฐานะส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาระดับสูง ส่วนคนที่มีระดับรายได้ต่ำจะได้รับการศึกษาไม่สูงนักบางรายไม่ได้รับการศึกษา จึงทำให้มีความแตกต่างทางด้านความคิดและการรับรู้สิ่งต่างๆตลอดจนการพัฒนาชีวิตตัวเองให้ดีขึ้น

ด้านวัฒนธรรม และประเพณี

มีวัดประสาทรณญาณาวาส/หลวงปู่ทวดประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มี วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเด็ก วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา

ในชุมชนไม่มีกิจกรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ โดยส่วนใหญ่มีเพียงกิจกรรมที่จัดขึ้นตามวันสำคัญต่างๆ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่ร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน ตัวอย่างกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนมีดังนี้

1. กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น ประเพณีลอยกระทง,วันเข้าพรรษา,วันออกพรรษา
2. กิจกรรมในวันสำคัญของคนไทย เช่น วันพ่อ วันแม่แห่งชาติ,วันเด็ก
3. กิจกรรมในวันงานเทศกาล เช่น งานเทศกาลสงกรานต์ ,วันขึ้นปีใหม่
4. กิจกรรมทำประโยชน์ เช่น กำจัดลูกน้ำยุงลาย,มอบทุนการศึกษาเด็ก,เลี้ยงอาหารเด็กยากจน
5. กิจกรรมอื่นๆที่ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เช่น กิจกรรมเดิน-วิ่งเทิดพระเกียรติ

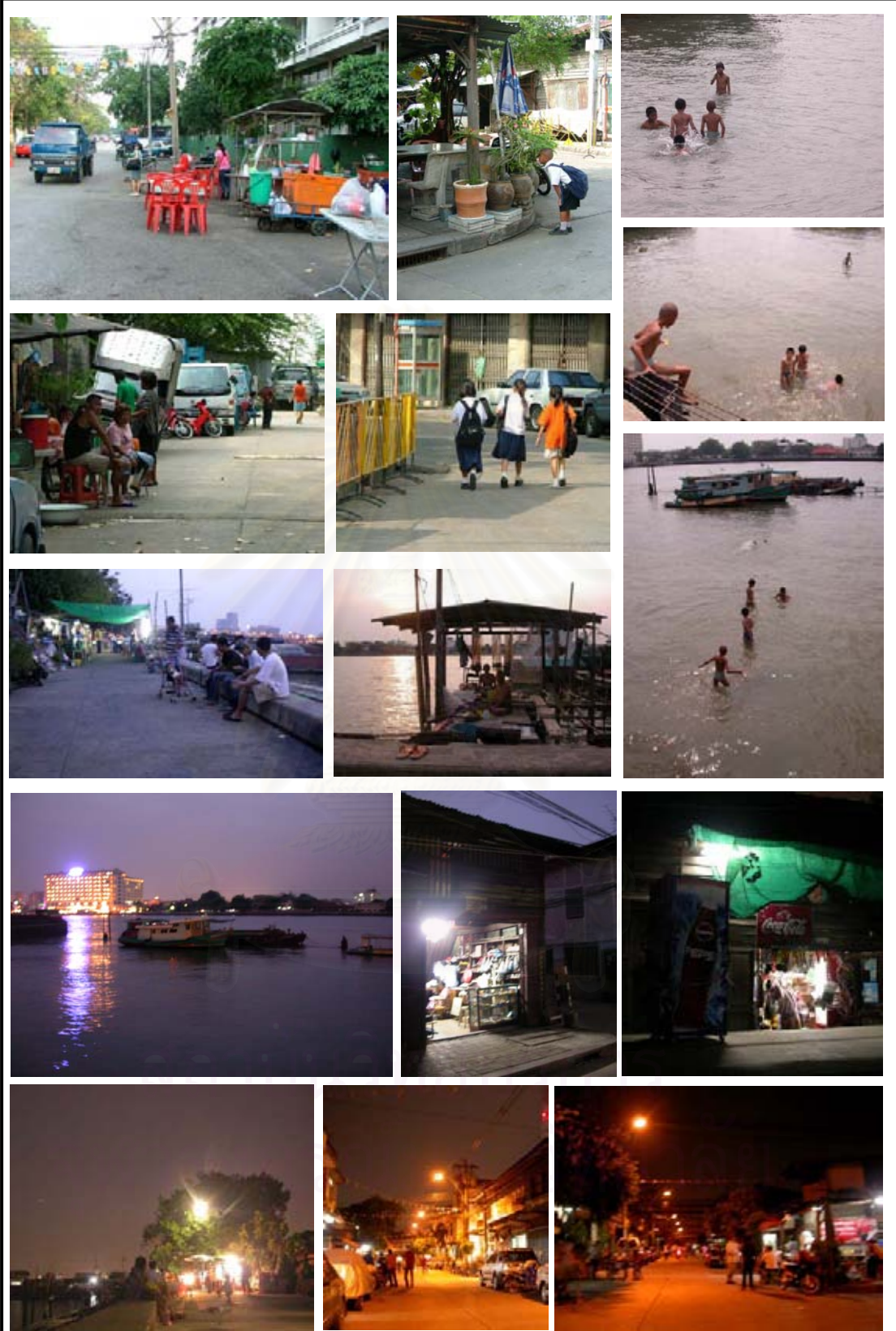
ภาพที่ 4.12 แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงเวลา 8.00-12.00 น.

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.13 แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงเวลา 13.00-15.00 น.

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ภาพที่ 4.14 แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงเวลา 16.00-19.00 น.

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

1: เลี้ยงอาหารเด็กยากจนใน- นอก ชุมชน

2: มอบทุนการศึกษาเด็ก

3: ส่งเสริมกีฬาในชุมชน

4: ไหว้ศาลเจ้าภายในชุมชน

ภาพที่ 4.15 แสดงกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนท่าน้ำสามเสน (1)

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

5: กำจัดลูกน้ำ-ยุงลายในชุมชน

6: ช่วยงานวัด

7: เดิน-วิ่งเทิดพระเกียรติ

8: การแสดงเด็กเล็ก

ภาพที่ 4.16 แสดงกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนทำน้ำสามเสน (2)

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

4.5 สภาพทางเศรษฐกิจ

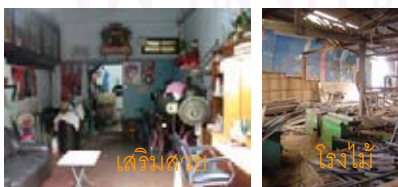
ขายของชำ

ขายอาหารตามสั่ง

ขายของชำ

เสิร์ฟอาหาร

โรงโม่

ส่งผักเข้ากรมทหาร

เดิมชุมชนทำน้ำสามเสนมีเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองมาก เนื่องจากเป็นชุมชนการค้า และมีจุดขายของชุมชน คือ ร้านขายขนมจีนไหลล่า ร้านขายอาหารอ้วนชวนชิม

แต่ในปัจจุบันการค้าในชุมชนซบเซา การค้าทางน้ำและตลาดสดที่เคยมีหายไป กลายเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ที่มีเพียงการค้าขายเล็กๆน้อยๆเท่านั้น

ภายในชุมชนทำน้ำสามเสนมีการประกอบอาชีพหลากหลาย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไป การค้าขายส่วนใหญ่เป็นการขายอาหารซึ่งกระจายอยู่ทั่วชุมชน ส่วนงานรับจ้างส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างซักรีด ซึ่งมีทั้งรับจ้างซักรีดภายใน - นอกชุมชนรายได้เฉลี่ยของคนในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 5,000-10,000 บาท

นอกจากนี้ชุมชนยังขาดพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพและหน่วยงานผู้สนับสนุนผลักดันการประกอบอาชีพ ทำให้ไม่มีการพัฒนาอาชีพให้กับชาวชุมชนหากมองภาพรวมชุมชนทำน้ำสามเสน สรุปได้ว่ามีความแตกต่างทางด้านรายได้ค่อนข้างมากทำให้มีความพร้อมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยไม่เท่ากัน นอกจากนี้มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกและมีการรวมเป็นกลุ่มย่อย จึงมีความยากในการทำงานและตัดสินใจร่วมกัน

ภาพที่ 4.17 ภาพตัวอย่างลักษณะอาชีพต่างๆในชุมชนทำน้ำสามเสน(1)

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

ขายส้มตำ

ขายอาหารตามสั่ง

ขายก๋วยเตี๋ยว,อาหารตามสั่ง

ท่าทราย

ขายอาหารตอนค่ำ

บึงน้ำจืด

ขายของเก่า

มอเตอร์ไซด์รับจ้าง

วิ่งรถบรรทุก

ภาพที่ 4.18 ภาพตัวอย่างลักษณะอาชีพต่างๆในชุมชนท่าน้ำสามเสน (2)

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

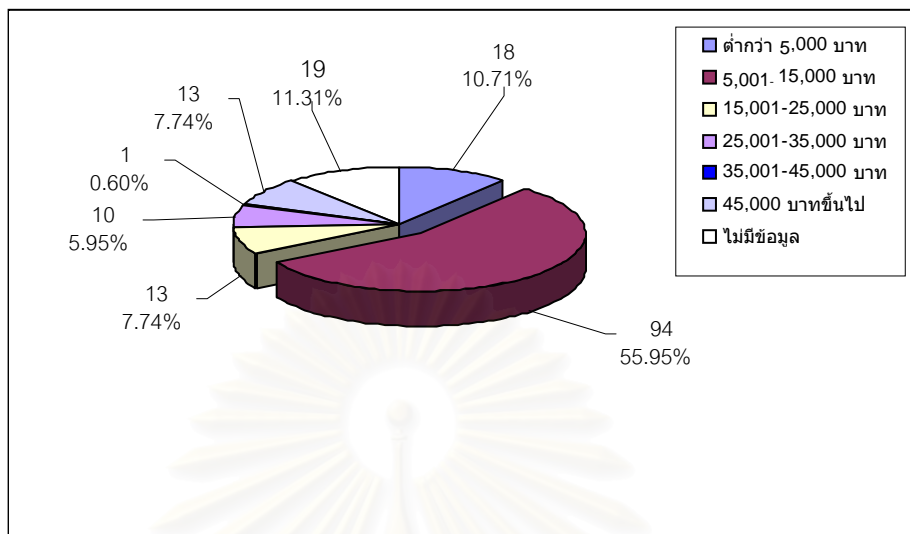
แผนผังที่ 4.7 แสดงตำแหน่งการประกอบอาชีพในแต่ละหลังคาเรือนในชุมชนทำน้ำสามเสน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

ที่มา : จากการสำรวจปี 2548

แผนภูมิที่ 4.6 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อเดือน(คิดเป็นรายได้ทั้งหมด /ครัวเรือน)

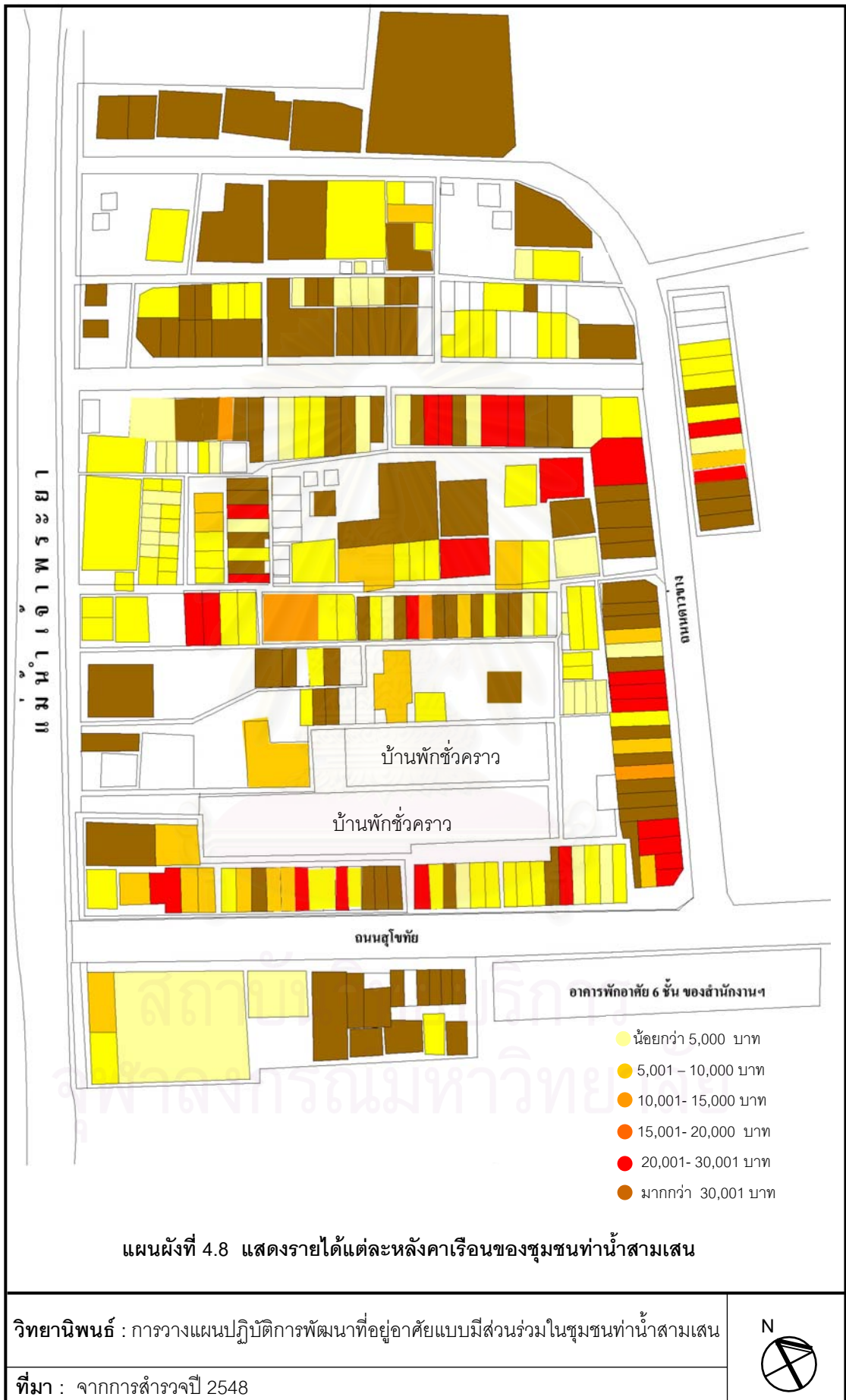
ตารางที่ 4.7 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อเดือน (คิดเป็นรายได้ทั้งหมด /ครัวเรือน)

ลำดับ	ประเภท	หลังคาเรือน	คิดเป็น %
1	5,000-15,000 บาท	94	10.71%
2	ต่ำกว่า 5,000 บาท	18	55.95%
3	15,001-25,000 บาท	13	7.74%
4	45,000 บาทขึ้นไป	13	5.95%
5	25,001-35,000 บาท	10	0.60%
6	35,001-45,000บาท	1	7.74%
7	ไม่มีข้อมูล	19	11.31%
	รวม	168	100.00%

หมายเหตุรายการไม่มีข้อมูล จำนวน 19 หลังคาเรือน ประกอบด้วย

1. ไม่พบผู้อยู่อาศัยในขณะสำรวจ จำนวน 1 หลัง
2. ไม่มีผู้อยู่อาศัย (อาศัยอยู่นอกพื้นที่ จำนวน 11 หลัง)
3. ไม่พบบ้านจากรายละเอียดสัญญาเช่าเดิม จำนวน 5 หลัง
4. ไม่มีรายได้ จำนวน 2 หลัง
5. ไม่มีข้อมูลจากการสำรวจ เนื่องจากผู้เช่าบางรายครอบครองสิ่งปลูกสร้างมากกว่าจำนวน 1 หลัง โดยให้ข้อมูลเพียงหลังเดียวเท่านั้น

ที่มา : เอกสารข้อมูลการสำรวจด้านกายภาพ ปี 2547 โครงการพัฒนาชุมชนทำน้าสามเสน ซึ่งจัดทำข้อมูลโดย กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

4.6 สรุปลักษณะชุมชนทำน้ำสามเสนในปัจจุบัน

4.6.1 ด้านสังคม

ชุมชนทำน้ำสามเสนเป็นชุมชนในเมืองที่เก่าแก่มากกว่า 70 ปี ในชุมชนประกอบไปด้วยคนไทย และ จีน มีการนับถือศาสนาทั้งอิสลาม พุทธและคริสต์ โดยไม่มีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องศาสนาและเชื้อชาติเกิดขึ้นในชุมชน

คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความผูกพันในพื้นที่และเพื่อนละแวกบ้าน แต่ไม่สามารถรวมกันได้เป็นกลุ่มใหญ่ทั้งชุมชนเนื่องจากเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีความแตกต่างทางด้านแนวความคิดและวัฒนธรรมประกอบกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมือง ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเป็นไปในรูปแบบของสังคมเมืองมากขึ้น จะรวมตัวได้ดีกว่าในกลุ่มย่อยละแวกบ้านตนเอง ผู้นำชุมชนมีบทบาทต่อความคิดและการตัดสินใจของชาวชุมชน มากซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติการพัฒนาชุมชน

4.6.2 ด้านเศรษฐกิจ

ภายในชุมชนทำน้ำสามเสนมีการประกอบอาชีพหลากหลาย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ยของคนในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 5,000-10,000 บาท หากมองภาพรวมชุมชนทำน้ำสามเสนมีความแตกต่างทางด้านรายได้ค่อนข้างมาก นอกจากนี้ในชุมชนยังขาดพื้นที่และสิ่งสนับสนุนสำหรับการประกอบอาชีพ ทำให้การหมุนเวียนเศรษฐกิจในชุมชนไม่ดีเท่าที่ควร คนในชุมชนจึงขาดความกระตือรือร้นในการพัฒนาสิ่งต่างๆให้ดีขึ้น

4.6.3 ด้านกายภาพ

ชุมชนทำน้ำสามเสนตั้งอยู่ในทำเลที่ดีมากมีสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบพื้นฐานตลอดจนสาธารณูปการและสาธารณูปโภคครบครัน สภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชนค่อนข้างดี มีความเงียบสงบและปลอดภัยสูง

ภายในชุมชนมีที่อยู่อาศัยหนาแน่นและมีหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรม บางหลังมีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ อาคารอยู่อาศัยภายในชุมชนจะมีความสูงไม่เกิน 3 ชั้น เนื่องจากอยู่ใกล้วังสุโขทัย สำหรับพื้นที่ว่างในชุมชนเป็นลักษณะกระจายอยู่ทั่วไปในชุมชนเป็นหย่อมๆ ไม่สามารถทำประโยชน์ได้เต็มที่ ทำให้ภายในชุมชนไม่มีพื้นที่ว่างสำหรับส่วนกลางชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆอย่างเพียงพอ ถนนโดยรอบชุมชนมีสภาพดี เข้าถึงสะดวกแต่พื้นที่ส่วนกลางชุมชนมีเพียงทางเดินเท้าเท่านั้น รถยนต์และรถดับเพลิงไม่สามารถเข้าถึงได้อันเป็นปัญหาสำคัญหากเกิดอัคคีภัยขึ้นในชุมชน

บทที่ 5

การปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

5.1 การพัฒนาที่อยู่อาศัยของหน่วยงานที่งานที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

5.1.1 การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนผู้มีรายได้น้อยของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์¹

5.1.1.1 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับการพัฒนาชุมชนแออัด

นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2530 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ทำการปรับแนวความคิดและริเริ่มแนวทางการพัฒนา มาสู่การให้ความสำคัญกับชุมชน แออัดในพื้นที่ของสำนักงาน ฯ โดยได้กำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาชุมชนดังนี้

- สำนักงาน ฯ จะดำเนินการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงาน โดยมุ่งให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ถูกสุขลักษณะและได้รับสาธารณูปโภคที่เหมาะสมครบถ้วน
- สำนักงาน ฯ จะปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินของสำนักงานฯ โดยนำระบบการจัดรูปที่ดินในเมืองและการแบ่งปันการใช้ประโยชน์ที่ดินตามความเหมาะสมมาใช้
- สำนักงาน ฯ จะเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยการสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในพื้นที่ รวมทั้งการพัฒนาองค์กรชาวชุมชนให้สามารถดูแลช่วยเหลือกันเองได้
- สำนักงาน ฯ จะดำเนินการสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์กลางเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรชาวชุมชนในการบริหารโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยจัดตั้ง โครงการสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชน (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น สถาบันพัฒนาชุมชนเมือง) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างสำนักงานกับผู้อยู่อาศัยในชุมชน พร้อมทั้งทำหน้าที่สนับสนุนและกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักยภาพของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้

5.1.1.2 แนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยระบบ LAND SHARING ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

5.1.1.2.1 ลักษณะของ LAND SHARING

แนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมีการตกลงที่จะแบ่งที่ดินกันระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้งนี้ผู้อยู่อาศัยสามารถอยู่ในที่เดิมได้อย่างมั่นคงด้วยการเช่าหรือซื้อที่ดินเป็นของตนเองแทนที่จะต้องรื้อย้ายออกไปหาที่อยู่ใหม่ โดยเจ้าของที่ดินจะขายหรือให้เช่าที่บางส่วนให้ผู้อยู่อาศัยและเจ้าของที่ดินจะใช้ที่ดินส่วนที่มีค่าทางเศรษฐกิจไปพัฒนาตามความต้องการ ขณะที่ผู้อยู่อาศัยสามารถอยู่ต่อไปได้ในที่เดิมอย่างมั่นคงมี

¹ สถาบันวิจัยชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ Urban Community Research

การจัดระเบียบที่อยู่อาศัย และสาธารณูปโภคใหม่ให้ดีขึ้นทำให้ชาวบ้านสามารถทำมาหากินในบริเวณเดิม และพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไปได้โดยไม่หยุดชะงัก วิธีดังกล่าวนี้เรียกว่า "การแบ่งปันที่ดิน" (LAND SHARING)

5.1.1.2.2 ประโยชน์ที่ได้รับ

เจ้าของที่ดินได้แก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยและได้รับที่ดินคืนมาส่วนหนึ่งและสามารถนำที่ดินไปหาประโยชน์ในเชิงธุรกิจ ส่วนผู้อาศัยก็ได้อยู่ในที่ดินได้อย่างมั่นคงด้วยการเช่าที่ดินโดยไม่ต้องโดยย้ายไปอยู่ที่อื่นมีการจัดระเบียบที่อยู่อาศัยและระบบสาธารณูปโภคใหม่ที่ดีขึ้น มีผลให้สภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น กลุ่มสังคมยังคงเป็นกลุ่มเดิมสามารถพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไปได้โดยไม่หยุดชะงัก การทำมาหากินก็ยังคงอยู่ในบริเวณเดิม การเดินทางไปประกอบอาชีพยังคงเหมือนเดิม ไม่ต้องเดินทางไกล เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายลดปัญหาการจราจรและลูกหลานก็ไม่ต้องย้ายโรงเรียนด้วย

5.1.1.2.3 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กับ LAND SHARING

ในส่วนของชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้นำวิธีการแบ่งปันที่ดินมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่เป้าหมายต่างๆ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์และเอารายได้จากการใช้ประโยชน์มาทดแทนให้กับผู้ที่ถูกถอดถอนจากที่อยู่อาศัยเดิม

การจัดสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่เดิมเป็นการจัดพื้นที่ให้มีระเบียบมีอนามัยพร้อม ด้วยระบบสาธารณูปโภค มีวิถีชีวิตแบบใหม่ที่เป็นระบบมากขึ้น

การแบ่งปันที่ดิน จึงเป็นความพยายามอย่างประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้อยู่อาศัยที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการพัฒนาการของเมือง และลักษณะนิสัยของคนไทยเป็นความพยายามผสมผสานแก่นแท้ของวัฒนธรรมไทยเข้ากับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ เพื่อสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในสังคม

5.1.2 การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนผู้มีรายได้น้อยของบริษัทสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม (CASE)

เดิม CASE คือกลุ่มของสถาปนิก ตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2540 ทำงานกับชุมชนที่ยากจนหรือชุมชนนุรูกูในพื้นที่ต่างๆ มีปฐมา หุ่นรักวิทย์เป็นผู้ออกตั้ง ต่อมาได้จดทะเบียนเป็นรูปบริษัทขึ้น

การทำงานของ CASE เป็นลักษณะของการลงไปคลุกคลีชุมชน ร่วมทำงานกับชาวบ้านในชุมชน ดึงให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในปัญหา ไม่ใช่เป็นการลงไปแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านโดยตรง แต่เป็นในลักษณะของการปรึกษาหรือร่วมกันว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไร โดยมีการกระตุ้นให้ผู้คนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการโดยผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น เริ่มจากการสำรวจจริงวัดถึงทำผังชุมชน, จัดกลุ่มเพื่อวางแผนปฏิบัติการ และสุดท้ายสร้างบ้านใหม่อย่างเสร็จสมบูรณ์ โดยใช้เทคนิคและวิธีการตามสภาพความเหมาะสมของชุมชน

CASE มีแนวคิดในการทำงานที่อิสระ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว เชื่อว่ากฎเกณฑ์ทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากการทำงานในแต่ละชุมชน แต่ละโครงการมีเงื่อนไขแตกต่างกันซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อได้ทำงานร่วมกับคนในพื้นที่จริงๆ (รายละเอียดและตัวอย่างการทำงานของ CASE กล่าวถึงแล้ว ในบทที่ 2)

5.1.3 การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนผู้มีรายได้น้อยของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) หรือ พอช².

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2543 ตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 เป็นองค์กรของรัฐตามพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ. 2542 ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ซึ่งเป็นการยุบรวมของสำนักงานพัฒนาชุมชน เมือง โครงการพิเศษในสังกัดการเคหะแห่งชาติ และสำนักงานกองทุนพัฒนาชนบท ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเข้าด้วยกัน และในเบื้องต้นได้มีการโอนงบประมาณและทรัพย์สินจากทั้งสองหน่วยงานมารวมกันทั้งสิ้น 3,274.35 ล้านบาท เพื่อสนับสนุนและให้การช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน ทั้งในเมืองและชนบท และเพื่อให้มีการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้เศรษฐกิจและสังคมไทยเติบโตอย่างมีคุณภาพและมีการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างทั่วถึงและยั่งยืน ต่อมาในเดือนตุลาคม 2545 ได้ย้ายมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

5.1.3.1 วิสัยทัศน์ พันธกิจ แนวทางการบริหารจัดการ

จากความมุ่งมั่นของผู้ที่เกี่ยวข้อง อันนำมาสู่การจัดตั้ง พอช. เพื่อให้มีบทบาทหน้าที่หลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชน และเชื่อมประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อประโยชน์แก่องค์กรชุมชน รวมทั้งความคาดหวังของประชาชนที่อยากให้พอช.เป็นหน่วยงานที่ประชาชนเป็นเจ้าของ มีกลไกการทำงานร่วมกับชุมชนหลากหลายรูปแบบในระดับต่าง ๆ องค์กรชุมชนและเครือข่ายมีความสามารถในการบริหารจัดการจนพึ่งพาตนเองได้ และเชื่อมโยงกันได้ในทุกระดับ สมาชิกองค์กรชุมชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งในด้านอาชีพรายได้มั่นคง สวัสดิการ ที่อยู่อาศัย/สภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ นั้นนำมาสู่ปณิธานความเชื่อมั่นและการวางแนวทางสำคัญในการบริหารองค์กรแบบมีส่วนร่วม

5.1.3.1.1 วิสัยทัศน์

“สร้างความเข้มแข็งของสังคมจากฐานราก ด้วยพลังองค์กรชุมชนและประชาสังคม ”

5.1.3.1.2 พันธกิจ

สนับสนุนการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชนและประชาสังคม โดยการประสานพลังจากทุกภาคทุกส่วน

5.1.3.1.3 หน้าที่หลัก

1. การพัฒนาองค์กรชุมชน
2. การสร้างการยอมรับและรับรองสถานภาพขององค์กรชุมชน
3. การเงิน สินเชื่อ และเศรษฐกิจชุมชน
4. การพัฒนาประชาสังคม และความร่วมมือ

² บัณฑิต สุภัส. “แก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ: ปัญหาที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร” วารสารสำนักพัฒนาชุมชน (สาระเพื่อการพัฒนาชุมชนของกรุงเทพมหานคร ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม – เมษายน 2548).

5.1.3.1.4 กลยุทธ์หลัก

1. สร้างและพัฒนากลไกองค์กรชุมชนและท้องถิ่น
2. เพิ่มศักยภาพและสร้างกำลังความสามารถขององค์กรชุมชนให้เป็นแกนกลางในการพัฒนา
3. ประสานพลังประชาสังคม และพหุภาคี
4. พัฒนาระบบการเรียนรู้ องค์ความรู้ และระบบสารสนเทศ
5. พัฒนาระบบสถาบันการเงินของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน
6. สร้างและพัฒนาระบบสินเชื่อ เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน
7. สร้างระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เปิดเผย โปร่งใส ภาคีที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม และรู้สึกเป็นเจ้าของ

5.1.3.1.5 การตอบสนองต่อนโยบายของรัฐบาล

การดำเนินงานของ พอช. ในปัจจุบันตอบสนองต่อนโยบายของรัฐบาลในเรื่องต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. สร้างรากฐานการพัฒนาให้แข็งแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนฐานราก
2. กระจายอำนาจไปยังท้องถิ่น
3. กระจายโอกาส / ทรัพยากรเพื่อการปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบท และเมืองอย่างยั่งยืน
4. ส่งเสริมความเข้มแข็งเศรษฐกิจฐานราก / เพิ่มรายได้ แก้ปัญหาความยากจน
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.1.3.2 องค์กรแห่งการมีส่วนร่วม

การบริหารงานของ พอช. เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน โดยในคณะกรรมการสถาบัน(บอร์ด พอช.) ซึ่งมีจำนวน 11 คน มีกรรมการผู้แทนองค์กรชุมชนอยู่จำนวน 3 คน ซึ่งสรรหามาจากองค์กรชุมชนทั่วประเทศ นอกจากนั้นยังได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการประสานงานการพัฒนาองค์กรชุมชน ประกอบด้วย ตัวแทนจากองค์กรชุมชนทุกภาคเพื่อเป็นให้คำปรึกษา เชื่อมประสานนโยบายและแนวทางการแก้ไขปัญหากับชุมชน

หลักการดำเนินงานของ พอช. เน้นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทั้งนี้ ในคณะกรรมการ/คณะ อนุกรรมการ ชุดต่าง ๆ จะมีผู้แทนองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมด้วยเสมอ เช่น คณะกรรมการสวัสดิการชุมชน คณะกรรมการแผนชุมชน คณะกรรมการสินเชื่อ คณะกรรมการตรวจสอบ คณะกรรมการโครงการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรชุมชน ฯลฯ และเพื่อให้การสนับสนุนการพัฒนาองค์กรชุมชนสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น สถาบันได้กระจายการบริหารจัดการไปยังสำนักงานปฏิบัติการภาค โดยมีคณะกรรมการภาคซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรชุมชน หน่วยงานรัฐ นักวิชาการ/องค์กรพัฒนาเอกชน/ผู้ทรงคุณวุฒิ ประชาสังคม และผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ในพื้นที่ร่วมบริหารและกำกับดูแล

โครงการบ้านมั่นคง เป็นโครงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ดำเนินการโดย พอช. เป็นการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ชาวชุมชนเป็นหลัก เป็นทั้งคนคิด คนทำ วางระบบการบริหารจัดการเอง หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณและประสานงานให้มีสถาปนิกและวิศวกรชุมชนเข้าไปช่วยในการออกแบบ วางผัง และเป็นที่ปรึกษาการก่อสร้างให้กับชุมชน

การจัดหาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง มีทั้งการจัดหาที่อยู่อาศัยแบบชั่วคราวและการจัดหาที่อยู่อาศัยแบบมั่นคง

การจัดหาที่อยู่อาศัยแบบชั่วคราว กรุงเทพมหานครอินสทิทิวทึนที่ของการรถไฟแห่งประเทศไทย บริเวณถนนจรัลสนิทวงศ์ เขตบางกอกน้อย ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนดำเนินการก่อสร้างศูนย์พักพิงให้คนเร่ร่อนได้อยู่อาศัยเป็นบ้านพักพิงชั่วคราวก่อน จากนั้นทางกรุงเทพมหานคร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่ายสลัม 4 ภาค ร่วมกันสนับสนุนให้คนเร่ร่อนที่เข้าพักอาศัย มีส่วนร่วมในการวางระเบียบการอยู่อาศัยร่วมกันตลอดถึงการให้อิสระการดำเนินชีวิตในศูนย์พักพิง

การจัดหาที่อยู่อาศัยแบบมั่นคง ในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีประชาชนจำนวนมากที่อาศัยอยู่บนที่ดินของกรมธนารักษ์ กรมชลประทาน/กรมเจ้าท่า กรุงเทพมหานคร/ที่สาธารณะ การรถไฟแห่งประเทศไทย กรมการศาสนา สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กรมศิลปากร และการท่าเรือแห่งประเทศไทย การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง เป็นกระบวนการ แก้ปัญหาร่วมกันทั้งเมือง โดยประสานงานผู้เกี่ยวข้อง ทั้งเจ้าของที่ดิน กรุงเทพมหานคร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สถาบันการศึกษา และชุมชน เพื่อปรึกษาหารือร่วมกันในการจัดการที่อยู่อาศัย ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การปรับปรุงชุมชนให้มั่นคงในที่ดินเดิม การปรับผังในที่ดินใหม่ การแบ่งปันที่ดินระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัย การก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่บนที่ดินเดิม การรื้อย้ายชุมชนออกไปอยู่ที่ใหม่

เป้าหมาย 8 ขั้นตอนสู่บ้านมั่นคงได้แก่

1. เริ่มจากความเข้าใจ ทำความเห็นของชาวชุมชนให้ตรงกัน ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยทั้งชุมชน มิใช่จุดใดจุดหนึ่งสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันของคนทุกคนในชุมชน
2. ก้าวต่อไปลงมือออกมามีฐานที่มั่นคงสำคัญก่อนมีบ้านมั่นคง การรวมกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์ทำให้ชาวชุมชนมีฐานการเงินของตนเอง เป็นการสร้างความเชื่อมั่นและหลักประกันในการขออนุมัติสินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนหรือสถาบันการเงินอื่นๆ
3. แบ่งงานเตรียมความพร้อม ตอกย้ำความเข้าใจ มีการตั้งคณะกรรมการบ้านมั่นคง แบ่งหน้าที่เป็นฝ่ายต่าง ๆ ตามความจำเป็นของแต่ละชุมชน เช่น ฝ่ายสมาชิก ฝ่ายเงินทุน ฝ่ายก่อสร้าง ฝ่ายข้อมูล ฝ่ายตรวจสอบ เป็นต้น ในแต่ละฝ่ายมีการตั้งหัวหน้ากลุ่มย่อยดูแลลูกบ้าน กลุ่มละ 10-20 หลังคาเรือน
4. ข้อมูลซ่อมสำรวจ ข้อมูลเป็นปัจจัยสำคัญที่ชุมชนต้องสำรวจร่วมกันทุกคนรอบครัว เพื่อนำไปวางแผนสร้างบ้านมั่นคงที่น่าอยู่อาศัย การพิจารณาสิทธิในที่อยู่อาศัยที่ทุกคนพอใจและชอบธรรมรวมทั้งการวางแผนพัฒนารายครัวเรือน
5. นำข้อมูลที่สำรวจไปจัดวางสิทธิ ทุกคนรอบครัวมีสิทธิที่เหมาะสมและเป็นธรรมตามลักษณะการอยู่อาศัยที่มีหลายรูปแบบ ทั้งเช่าบ้าน เช่าห้อง ผู้อยู่อาศัยเดิม ผู้อยู่อาศัยใหม่ ผู้เช่าช่วง เป็นต้น
6. ต้องร่วมคิด ร่วมวางแผน สร้างแปลน เพื่อปลูกบ้านตามใจผู้อยู่ การคิดผัง/แปลนของชุมชนต้องคิดกันทั้งชุมชนในอนาคต คิดสร้างชุมชนตามชีวิตสังคมของชุมชน อาจมีสถาปนิกชุมชน หรือสถาปนิกจากสถาบันการศึกษามาสนับสนุนการทำผังร่วมกับชาวบ้าน
7. ร่วมกันสร้างระบบสาธารณูปโภคและการสร้างบ้านรัฐเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณแบบให้เปล่า เป็นค่าพัฒนาระบบสาธารณูปโภค โดยชุมชนมีอิสระในการบริหารงาน เช่น ชุมชนอาจรับเหมาดำเนินการเองหรือหาผู้รับเหมากายนอกหรือทำเองบางส่วนจ้างเหมาบางส่วนแล้วแต่ข้อตกลงของชุมชน

8. สร้างชุมชนที่มั่นคง มีระบบการดูแลซึ่งกันและกัน มีกลุ่มผู้เยี่ยมเพื่อประกอบอาชีพ กองทุนสวัสดิการสังคม ดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ การพัฒนาสภาพแวดล้อม เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งความรัก ความเอื้ออาทร และเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

5.2 ความสำคัญของการปฏิบัติการพัฒนาชุมชนในแนวทางมีส่วนร่วม

ที่ผ่านมาการพัฒนาชุมชนที่ถูกกำหนดโดยหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนโดยตลอด หรือเป็นแผนงานการพัฒนาที่ผู้นำคิดให้และทำให้เท่านั้น ชาวบ้านไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ จึงไม่ได้ให้ความร่วมมือและส่วนใหญ่จะไม่ได้ถามความคิดเห็นความต้องการของชาวบ้าน ทำให้การแก้ปัญหาไม่ตรงจุดและไม่ได้ได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่เท่าที่ควร ดังนั้นชีวิตหลังได้รับการพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงพร้อมกับปัญหาใหม่ที่เพิ่มขึ้นในขณะที่ชุมชนมีความอ่อนแอลงในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง อันมีผลต่อชีวิตในวันนี้และวันข้างหน้า ชุมชนว่าจะเดินไปอย่างไร รวมถึงการแก้ปัญหา

เมื่อชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถระดมทรัพยากรแก้ปัญหาแบบเดิม ๆ ที่นักการเมืองและหน่วยราชการทำให้อีกต่อไปได้ หนทางหนึ่งที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ คือ การรู้จักพึ่งตัวเอง และร่วมปฏิบัติการพัฒนาชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถคิดและทำตามกำลังความสามารถ โดยมีจุดมุ่งหมายไปในทางเดียวกันเกิดการเรียนรู้และเห็นความสำคัญในการแก้ปัญหาสิ่งอื่นๆ นำไปสู่การพัฒนาที่ขยายผลต่อเนื่องออกไป

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากระบวนการในงานพัฒนาชุมชนจากภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความเห็นว่ากระบวนการดังกล่าวมีความสำคัญและสอดคล้องอยู่ในการปฏิบัติการพัฒนาชุมชน โดยสรุปเป็นรายละเอียดกระบวนการสำคัญได้ดังนี้

1. กระบวนการกลุ่ม (Group Process)

ความหมายของ “กลุ่ม” ในงานพัฒนาชุมชน สามารถอธิบายได้ว่า เป็นการรวมตัวกันของบุคคลในชุมชนที่มีความต้องการ หรือมีปัญหาบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เมื่อมารวมตัวกันเป็นกลุ่มจึงได้มีการกำหนดเป้าหมายและการดำเนินการบางอย่างร่วมกัน ซึ่งการมารวมกันนั้น ทำให้เกิดพลังในการผลักดันหรือการต่อรองเพื่อตอบสนองความต้องการหรือเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ให้หมดสิ้นไป

กระบวนการกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ

1.1 การเตรียมความพร้อม เป็นการศึกษาวเคราะห์ชุมชน การสร้างความคุ้นเคยและ ความไว้วางใจกับคนในชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน พร้อมทั้งการกระตุ้นปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนให้มองเห็นปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหา

1.2 การสร้างกลุ่ม โดยเริ่มจากการที่เจ้าหน้าที่ใช้ข้อมูลที่ได้จากการเตรียมความพร้อม จากนั้นหาคนที่จะสามารถเข้าร่วมกลุ่มได้ และดำเนินการหาผู้นำ หรือตัวแทนกลุ่ม เมื่อหาผู้นำกลุ่มได้แล้วเจ้าหน้าที่ควรพูดคุยกับผู้นำกลุ่มในการจัดประชุมกลุ่ม ซึ่งในการจัดประชุมกลุ่มแต่ละครั้งจะเป็นการพูดคุยอย่างมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ประโยชน์ที่จะได้จากการประชุมกลุ่มก็คือสมาชิกกลุ่มจะมีความรู้ที่แตกฉานขึ้น สามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับปรุงชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพได้ นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มความมั่นใจให้กับคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

1.3 การบำรุงรักษากลุ่ม ขั้นตอนนี้เป็นการดำเนินงานของกลุ่ม และนำมาสู่การขยายตัวของกลุ่ม ในการนี้เป็นการจัดสรรระบบการบริหารจัดการทรัพยากรสร้างกฎระเบียบเพื่อคอยควบคุมสมาชิกและคณะกรรมการกลุ่ม ทั้งนี้กลุ่มจะต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและมีการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา

2. กระบวนการมีส่วนร่วม (Participation Process)

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามา มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนา หรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหา การวางแผนและดำเนินการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล

การทำให้กลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด หมายถึง การทำให้เกิดความรู้สึกผูกมัดต่อเรื่องนั้นๆ และมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 2 ลักษณะ ในลักษณะแรก กรณีที่มีสถานการณ์เร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ความเดือดร้อนจากปัญหาที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน จึงทำให้เกิดการประท้วง การเจรจาต่อรอง เป็นต้น ดังนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้นได้เร็ว เพราะในสถานการณ์ดังกล่าว ประชาชนจะมีจิตสำนึกที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และได้ลงมือปฏิบัติในสถานการณ์จริง

ลักษณะที่ 2 กรณีที่ไม่มีสถานการณ์เร่งด่วนในชุมชน นักพัฒนาจะต้องกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นเทคนิคทางจิตวิทยา หลักการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนเชิงจิตวิทยา มีดังต่อไปนี้

1. การสร้างแรงจูงใจในสังคม เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน
2. การสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิก โดยผู้นำจะต้องให้ความสนใจกับสมาชิกในกลุ่มเท่าๆ กัน
3. กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)

กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงทั้งในการพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นี้ เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหา และสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของ ชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเรียนรู้ เมื่อได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแล้วสมาชิกนำไปลงมือปฏิบัติและกลับมาทบทวน วิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียน เพื่อหาหนทางต่อไปอีก

กระบวนการทั้ง 3 กระบวนการนี้ จึงเป็นกระบวนการหลักสำคัญที่สร้างและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาชุมชน สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการทำงานพัฒนาชุมชนอื่นๆต่อไป

5.3 กระบวนการวางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสน

5.3.1 นโยบายพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนทำน้าสามเสน³

ชุมชนทำน้าสามเสนเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ผ่านมาจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้มีโครงการปรับปรุงแล้วในปีพ.ศ. 2527 โดยมีการสร้างอาคารขนาด 6 ชั้นตรงพื้นที่อยู่อาศัยเดิม เพื่อชาวชุมชนบางส่วน แต่ไม่ประสบผลสำเร็จและชาวบ้านไม่สามารถเข้าอยู่อาศัยได้ เนื่องจากไม่สามารถตกลงรับทราบเงื่อนไขหลักเกณฑ์ในการเข้าอยู่ตามที่ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ กำหนดให้ได้ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องออกไปอยู่ที่อื่นโดยได้รับเงินเป็นค่าชดเชย บางส่วนยังอยู่ในพื้นที่โดยทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้สร้างอาคารชั่วคราวรองรับไว้ เหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้กับชาวชุมชนและไม่ได้วางใจในการทำงานของสำนักงานทรัพย์สินฯ ขณะเดียวกันทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่ได้ดำเนินการชี้แจงกรณีปัญหาเรื่องอาคาร 6 ชั้น หรือแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น จึงไม่มีการปรับปรุงใดๆอีก

ในปี 2548 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กำหนดนโยบายการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมุ่งเน้นให้ผู้อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสนเดิมได้พัฒนาที่อยู่อาศัยให้เกิด ความเป็นระเบียบ ความเรียบร้อย ความน่าอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยความสนับสนุนจากโครงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของภาครัฐ ตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคง โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัย ร่วมกับบริษัท สถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม จำกัด (CASE) ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางในการประสานการดำเนินกระบวนการให้การพัฒนาที่อยู่อาศัยบรรลุตามนโยบาย

5.3.1.1 เงื่อนไขการทำงาน

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ขอความร่วมมือจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนทุกท่านในการเข้าร่วมดำเนินกระบวนการกับบริษัท CASE เพื่อการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัยที่ดีขึ้น ภายใต้นโยบายให้ชาวชุมชนทุกท่านได้อยู่อาศัยในที่ดินชุมชนทำน้าสามเสน โดยไม่มีการขับไล่ชาวชุมชนออกจากชุมชนทำน้าสามเสน แต่ทั้งนี้หากชาวชุมชนท่านใดไม่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมดำเนินกระบวนการกับบริษัท CASE สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จะสงวนสิทธิ์ที่จะไม่พิจารณาสิทธิใด ๆ ให้ พร้อมกับดำเนินการตามความเห็นสมควรกับชาวชุมชนที่ไม่ให้ความร่วมมือต่อไป

5.3.1.2 กระบวนการดำเนินโครงการ

ชุมชนต้องให้ความร่วมมือในกระบวนการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัยร่วมกับบริษัท CASE เพื่อกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่ และยื่นเสนอโครงการต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ให้เสร็จสิ้นภายในสิ้นเดือนมกราคม 2549 ทั้งนี้เพื่อให้ทันกับการขอใช้งบประมาณสนับสนุนของภาครัฐสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จะเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาที่อยู่อาศัย

ชุมชนจะเป็นผู้บริหารจัดการ การก่อสร้างที่อยู่ใหม่ตามกระบวนการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัย ในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ โดยการให้คำแนะนำและให้การสนับสนุนงบประมาณและกระดำเนินงานทั้งกระบวนการจากพอช. โดยสหกรณ์ออมทรัพย์ในฐานะเป็นตัวแทนชุมชนจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการจัดทำและบริหารสัญญาเช่ากับชุมชนแต่ละราย รวมถึงการจัดการงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเงินออมทรัพย์ของชุมชน

³ กองโครงการชุมชน ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้าสามเสน,” ธันวาคม 2548

ในลักษณะที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการชุมชนด้วยชุมชนเองได้ ทั้งนี้สำนักงานทรัพย์สินฯจะพิจารณาสิทธิการเช่าให้กับชุมชน โดยพิจารณาจากข้อมูลชุมชนที่ให้ความร่วมมือดำเนินการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัยกับบริษัท CASE ตามโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนท่าน้ำสามเสน เท่านั้น

5.3.1.3 การสนับสนุนจากภาครัฐ

ตารางที่ 5.1 แสดงงบประมาณโครงการบ้านมั่นคง

ประเภท	เกณฑ์การสนับสนุน
งบปรับปรุงชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เดิมใช้เกณฑ์ ปรับปรุงคิดเป็น 25,000 บาทต่อหน่วย สร้างใหม่ในที่ดินเดิมคิดเป็น 45,000 บาทต่อหน่วย และสร้างในที่ดินใหม่คิดเป็น 65,000 บาทต่อหน่วย ▪ เกณฑ์ใหม่ที่ใช้ปัจจุบัน หน่วยละ 25,000 บาท กรณี สร้างในที่ดินใหม่ สนับสนุนวงเงินไม่เกิน 65,000 บาท
งบบริหารจัดการ 5% ของงบประมาณรูปโภค	<ul style="list-style-type: none"> ▪ สนับสนุนให้องค์กรชุมชน ท้องถิ่นและภาคีเป็นค่าบริหารจัดการโครงการ ตั้งแต่กระบวนการพัฒนากลุ่มจนถึง กระบวนการออกแบบ และก่อสร้าง ▪ มีหลักการจัดสรรที่ชุมชน เครือข่ายชุมชน ท้องถิ่น และภาคี ร่วมกันพิจารณาและมีแผนการพัฒนา หลักเบื้องต้น ให้เป็นงบพัฒนาที่ชุมชนจัดการเอง 50% และ 50% สนับสนุนการพัฒนาที่เครือข่ายและท้องถิ่นร่วมกันจัดการ ▪ แต่ทั้งนี้งบบริหารจัดการที่สนับสนุน ไม่ต่ำกว่า 30,000 บาท และไม่เกิน 200,000 บาท
งบอุดหนุนส่วนต่างดอกเบี้ย 2% (สินเชื่อที่อยู่อาศัย)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พอช.สนับสนุนสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย ตามความจำเป็น แต่ไม่เกินครัวเรือนละ 300,000 บาท สำหรับการจัดซื้อที่ดิน และการปลูกสร้างบ้าน โดยส่งเสริมให้องค์กรชุมชน กลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์ของชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการสินเชื่อ ▪ (เดิม) จ่ายทดแทนให้กับสถาบันการเงินที่สนับสนุนสินเชื่อให้กับองค์กรชุมชนในโครงการบ้านมั่นคง (ปัจจุบัน 100% ของสินเชื่อ เป็นสินเชื่อที่ พอช. ให้การสนับสนุนจากกองทุนของ พอช.) ▪ ปัจจุบันจะเป็นเงินทุนที่ให้เปล่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย โดยเฉลี่ยประมาณ 20,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนที่เหลือหากจำเป็นต้องใช้สินเชื่อ จะเป็นสินเชื่อในอัตราปกติ
งบพัฒนากระบวนการเมือง	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เป็นงบสนับสนุนให้เครือข่ายองค์กรชุมชน หน่วยงานท้องถิ่นภาคี หรืออบต.พอช. เป็นผู้ดำเนินการเพื่อให้เกิดกระบวนการสำรวจข้อมูลความต้องการการออกแบบการพัฒนา เตรียมความพร้อม การศึกษาดูงาน การรวมกลุ่ม
งบคนไร้บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> ▪ งบประมาณเพื่อการสำรวจข้อมูลและการสร้างศูนย์ที่พักชั่วคราวของคนไร้บ้าน
งบบ้านกลาง (ผู้ยากไร้)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ สนับสนุนการสร้างบ้านสำหรับผู้ยากไร้ในชุมชน เป็นหลักเกณฑ์การสนับสนุนตามจำนวนผู้ยากไร้ จำนวน 1-3 คน สนับสนุน 150,000 บาท จำนวน 4-6 คน สนับสนุน 200,000 บาท และ 7 คนขึ้นไป สนับสนุน 250,000 บาท
งบไฟไหม้/ไล่ที่	<ul style="list-style-type: none"> ▪ สนับสนุนค่าที่พักชั่วคราวสำหรับชุมชนไฟไหม้ ไล่ที่ ครัวเรือนละ 18,000 บาทต่อครัวเรือน หรือในกรณีการรื้อย้ายเพื่อปรับปรุงชุมชน ไม่เกิน 200,000 บาทต่อชุมชน

5.3.1.4 อัตราการผ่อนชำระ

ตารางที่ 5.2 แสดงอัตราการผ่อนชำระ

ปีที่	อัตราผ่อนชำระ (บาท)	เงื่อนไขการผ่อนชำระ
1-15	ขึ้นอยู่กับความสามารถในการออม โดยจะพิจารณาวงเงินกู้ให้จำนวนประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนเงินออมและเฉลี่ยการผ่อนชำระตามระยะเวลากู้ (15 ปี)	<ol style="list-style-type: none"> ระยะเวลาผ่อนชำระ 15 ปี ผ่อนชำระกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ผ่อนชำระคืนเงินต้นและดอกเบี้ย 2% โดยรัฐบาลอุดหนุนส่วนต่างของดอกเบี้ยที่เกินจาก 2% จำนวนเงินที่ผ่อนชำระจะสัมพันธ์กับจำนวนเงินที่ออมทรัพย์ (ออมทรัพย์น้อย-กู้เงินมา, ออมทรัพย์มาก-กู้เงินน้อย, มีทุนเดิมอยู่แล้ว-กู้เงินย้อย/มาก)

5.3.1.5 กรรมสิทธิ์ที่ดินและอาคาร

กรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็นกรรมสิทธิ์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

กรรมสิทธิ์อาคาร เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้เช่าซื้อภายหลังจากผ่อนชำระครบถ้วน

5.3.1.6 สิทธิการเช่า

ชาวชุมชนจะได้รับสิทธิการเช่าที่ดินตามผลการพิจารณาสิทธิของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จากข้อมูลการเข้าร่วมดำเนินกระบวนการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัยกับบริษัท CASE

5.3.1.7 สถานภาพการเช่า

องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบสหกรณ์ออมทรัพย์จะมีสถานะเป็นผู้เช่าตรงกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพียงรายเดียว โดยชาวชุมชนจะได้รับสิทธิการเช่าที่ดินแต่ละราย จะต้องทำสัญญาเช่ากับสหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จะกำหนดอัตราค่าเช่าในเบื้องต้นที่เป็นธรรมตามระเบียบการเช่าของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2% ของราคาประเมินที่ดินทางราชการ ต่อปี)

5.3.1.8 อายุสัญญาเช่า

ระยะเวลาการเช่า 15 ปี ภายหลังจากครบอายุสัญญาเช่า 15 ปี สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จะพิจารณาระยะเวลา และเงื่อนไขการเช่าใหม่ตามความเหมาะสมต่อไป

5.3.1.9 การบริหารงานชุมชน งานสาธารณูปโภค สาธารณูปการส่วนกลาง

- จัดตั้งและจดทะเบียนองค์กรชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อการบริหารชุมชน
- รัฐบาลโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนการจัดกระบวนการพัฒนาในการสำรวจวางแผน เสริมความสามารถการเรียนรู้ สร้างคู่มือการวิจัย การจัดเวทีประชุมสัมมนาและการดำเนินงานเพื่อการบริหารชุมชน

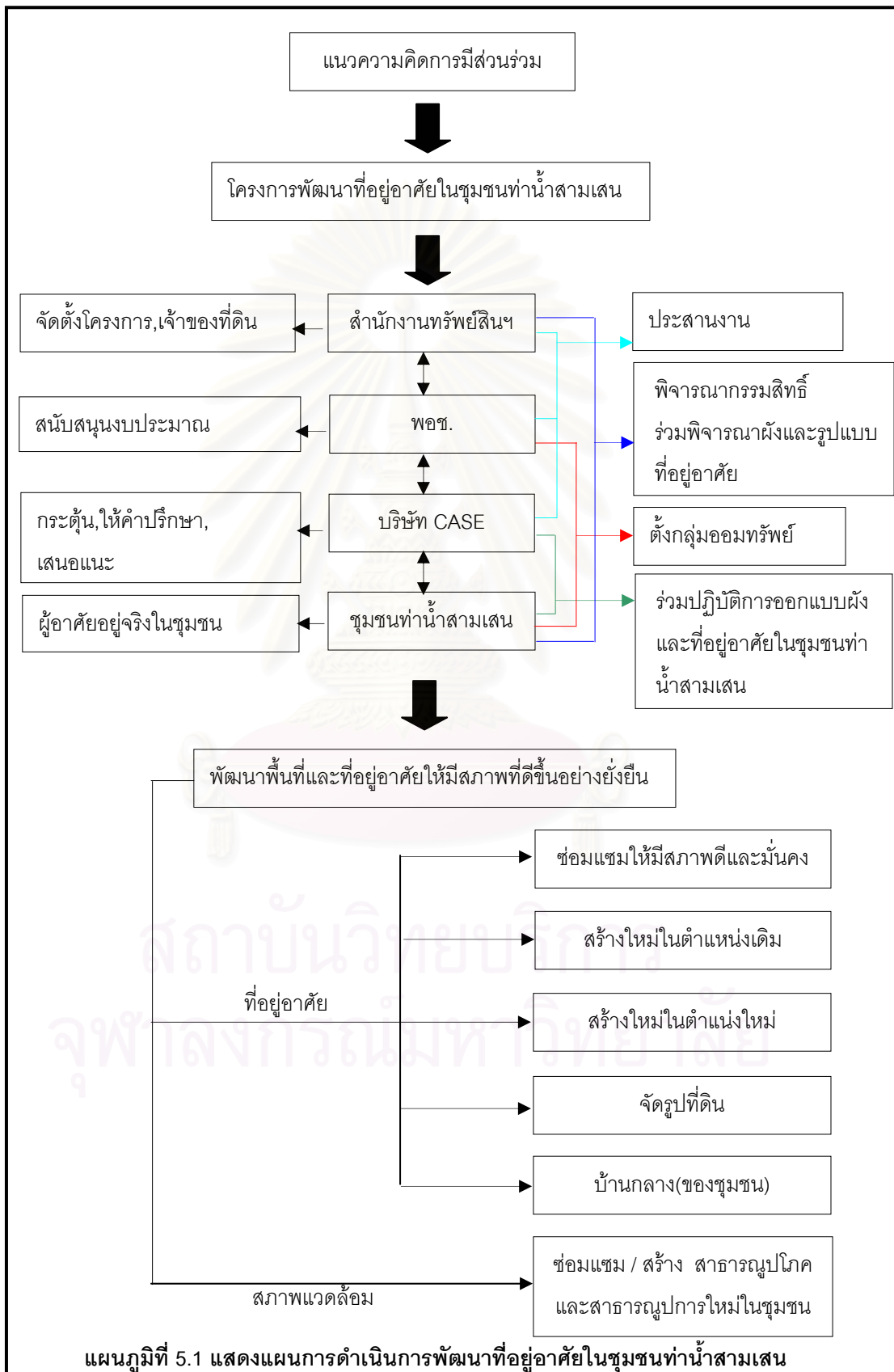
- หน่วยงานท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการสาธารณูปโภค สาธารณูปการส่วนกลาง เช่น ไฟฟ้า สาธารณะ ประปาสาธารณะ ถนน การจัดเก็บขยะ เป็นต้น โดยสหกรณ์ออมทรัพย์เป็นผู้รับผิดชอบภาระค่าใช้จ่าย

5.2.1.10 ระยะเวลาดำเนินงานโครงการ

การดำเนินงานโครงการจะสามารถเริ่มดำเนินการได้ในเดือนกุมภาพันธ์ 2549 ภายหลังจากที่สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้พิจารณาสิทธิการเช่าให้กับชุมชนที่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกระบวนการออกแบบทางเลือกที่

อยู่อาศัยกับบริษัท CASE และนำเสนอโครงการต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานเรียบร้อยแล้ว

5.3.2 แผนการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

5.3.3 แนวความคิดการมีส่วนร่วมในชุมชน

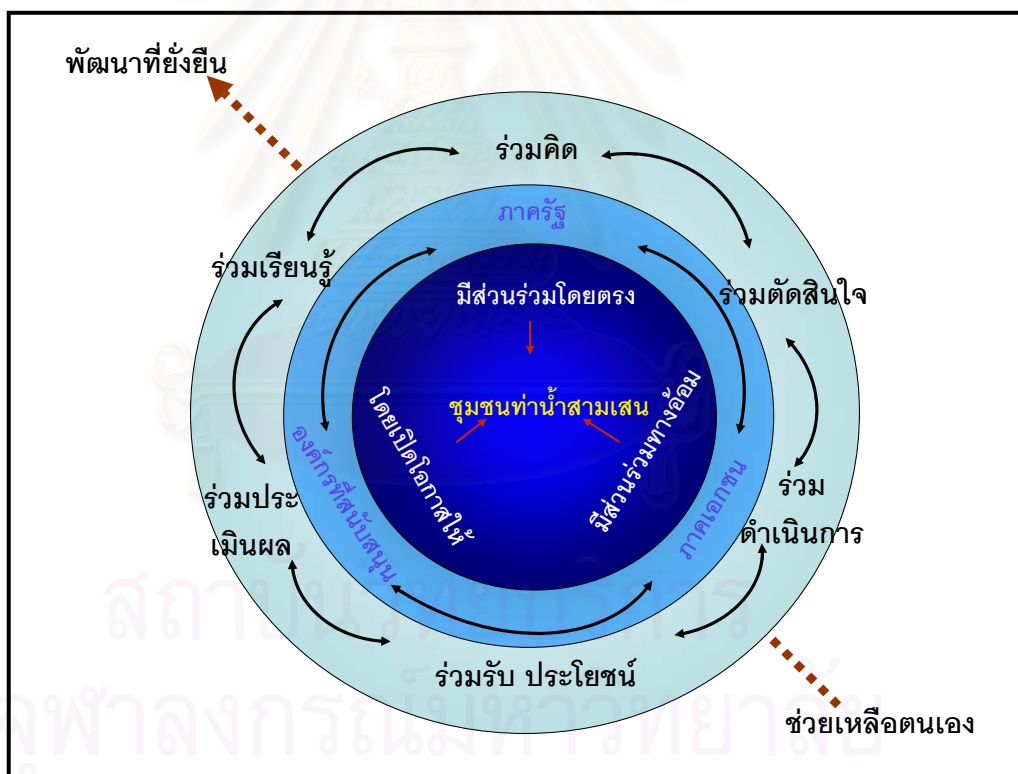
การมีส่วนร่วม	= ความร่วมมือร่วมใจ+ การประสานงาน + ความรับผิดชอบ
participation	= Cooperation + Coordination + Responsibility

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน

การประสานงาน หมายถึง ช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมหรือ การมีส่วนร่วมในการทำงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพัน ตระหนักถึงความสำคัญในการกระทำงาน และปฏิบัติงานให้เป็นไปตามเป้าที่ตั้งไว้

ดังนั้น การมีส่วนร่วม คือ การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยกระทำการงานดังกล่าวในช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ถูกจังหวะ และเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งการทำงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพัน ให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ (ความรับผิดชอบ)

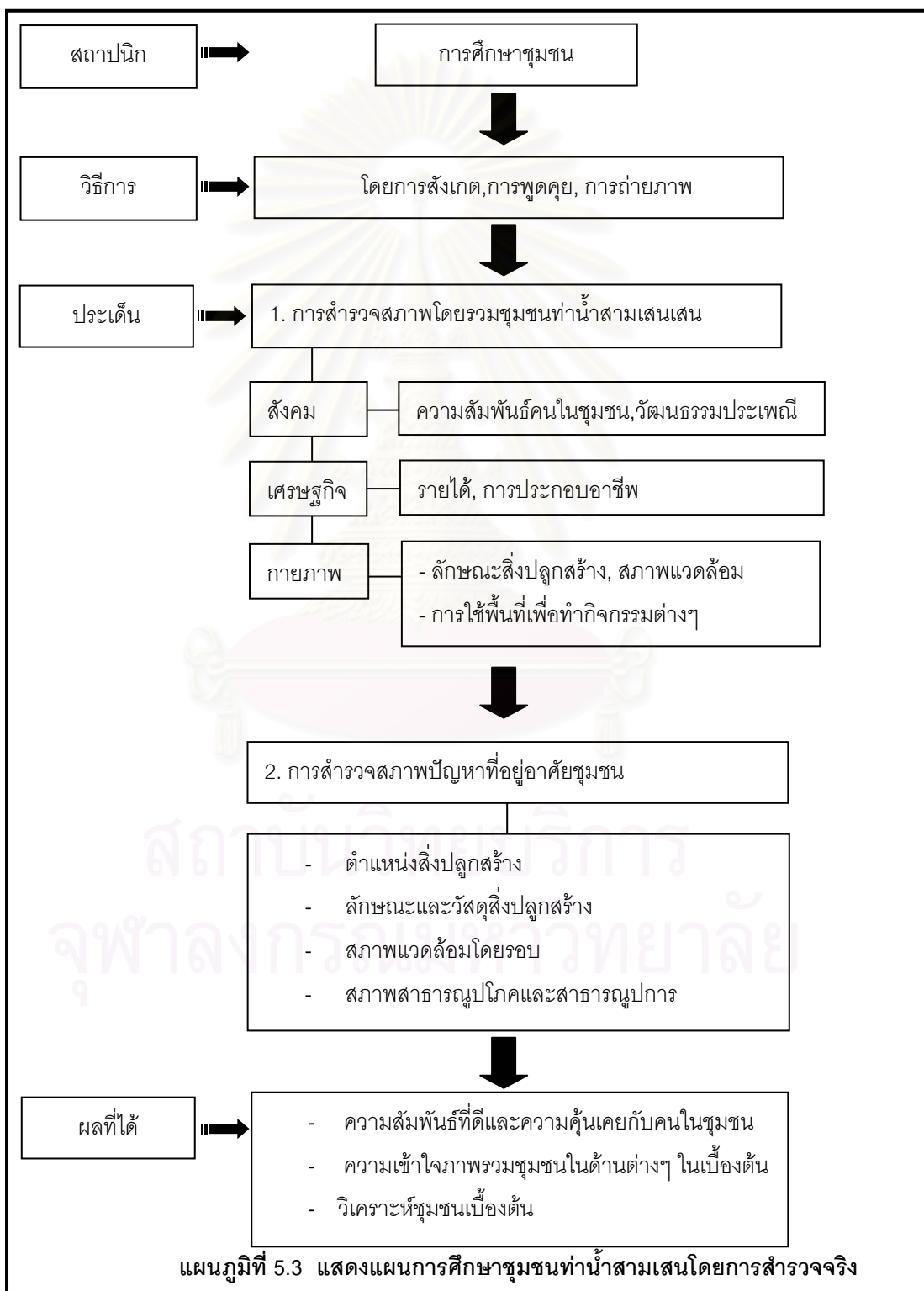

แผนภูมิที่ 5.2 แสดงแนวความคิดการมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

5.3.4 กระบวนการวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน

5.3.4.1 ศึกษาชุมชนทำน้าสามเสนเบื้องต้นโดยการสำรวจจริง

การลงสำรวจเพื่อศึกษาชุมชนนี้ กระทำก่อนที่ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ชี้แจงโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสนอย่างเป็นทางการต่อชุมชนทำน้าสามเสน เนื่องจากเป็นการลงสำรวจเบื้องต้นเพื่อดูสภาพชุมชนในปัจจุบันและสังเกตปฏิกิริยาชาวชุมชนที่มีต่อบุคคลภายนอกและหน่วยงานที่เข้ามาดำเนินการ เพื่อสรุปเป็นข้อมูลเตรียมวางแผนดำเนินการในขั้นตอนต่อไป

อุปสรรคที่พบในการลงสำรวจเพื่อศึกษาชุมชนครั้งนี้คือ ชาวชุมชนไม่ค่อยให้ความร่วมมือและไม่สะดวกให้ถ่ายภาพหรือพูดคุยมากนัก เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ลงสำรวจข้อมูลพื้นฐานแล้วในปี 2547 และที่ผ่านมามีหลายหน่วยงานได้มาทำการสำรวจอันมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย ประกอบชาวบ้านไม่ไว้วางใจเนื่องจากเกรงว่าจะมารื้อไถ่ออกไปจากชุมชน อย่างไรก็ตามยังมีชาวบ้านบางส่วนให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเป็นอย่างดี

5.3.4.2 การลงปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน

หน่วยงานที่ร่วมดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสนได้ร่วมกันวางแผนการลงปฏิบัติการเพื่อออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยขั้นต้น ในระยะเวลา 5 เดือน โดยกำหนดเริ่มต้นตั้งแต่เดือนกันยายน 2548 – เดือนมกราคม 2549 เพื่อกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่เสร็จทันตามกำหนดการยื่นเสนอโครงการของบประมาณสนับสนุนในการพัฒนาที่อยู่อาศัยต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.)

การลงปฏิบัติการได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานที่ร่วมดำเนินการอย่างชัดเจนมาแล้วในช่วงต้น ทำให้สะดวกในการทำงานและประสานงาน ทั้งนี้บริษัท CASE (สถาปนิก) มีบทบาทหลักในการลงปฏิบัติการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยร่วมกับชาวบ้านในชุมชนทำน้าสามเสนโดยมีรายละเอียดในการทำงานดังนี้

ตารางที่ 5.3 แสดงแผนการลงปฏิบัติการระหว่างสถาปนิกและชาวบ้านในชุมชนทำน้าสามเสน

ระยะเวลาการทำงาน	ก.ย. 48	ต.ค. 48	พ.ย. 48	ธ.ค. 48	ม.ค.49
รายละเอียดการทำงาน					
อธิบายการทำงานกระตุ้นให้เห็นความสำคัญในการพัฒนาที่อยู่อาศัย					
รวบรวมปัญหาและความต้องการ					
สรุปงานครั้งที่ 1					
พิจารณารูปแบบที่อยู่อาศัยรายหลัง-ภาพ รวมในชุมชน					
สรุปงานครั้งที่ 2					
ร่วมกันออกแบบผังการใช้พื้นที่จากกลุ่มตัวอย่าง					
นำเสนอให้ชาวชุมชนร่วมอภิปราย					
สรุปความต้องการ -ข้อจำกัด					
ร่วมออกแบบผังการใช้พื้นที่เพื่อที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน					
นำเสนอให้ชาวบ้านและสำนักงานทรัพย์สินฯ ร่วมพิจารณา					
ปรับรูปแบบและคำนวณงบประมาณเบื้องต้น					

แผนภูมิที่ 5.4 แสดงกระบวนการปฏิบัติการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยเบื้องต้น

การทำงานในแต่ละครั้งจะถูกบันทึกและถ่ายภาพประกอบเพื่อสรุปและดูความคืบหน้าของงานอันเป็นประโยชน์ต่อการใช้วิเคราะห์ข้อมูล โดยมีรายละเอียดการทำงานดังต่อไปนี้

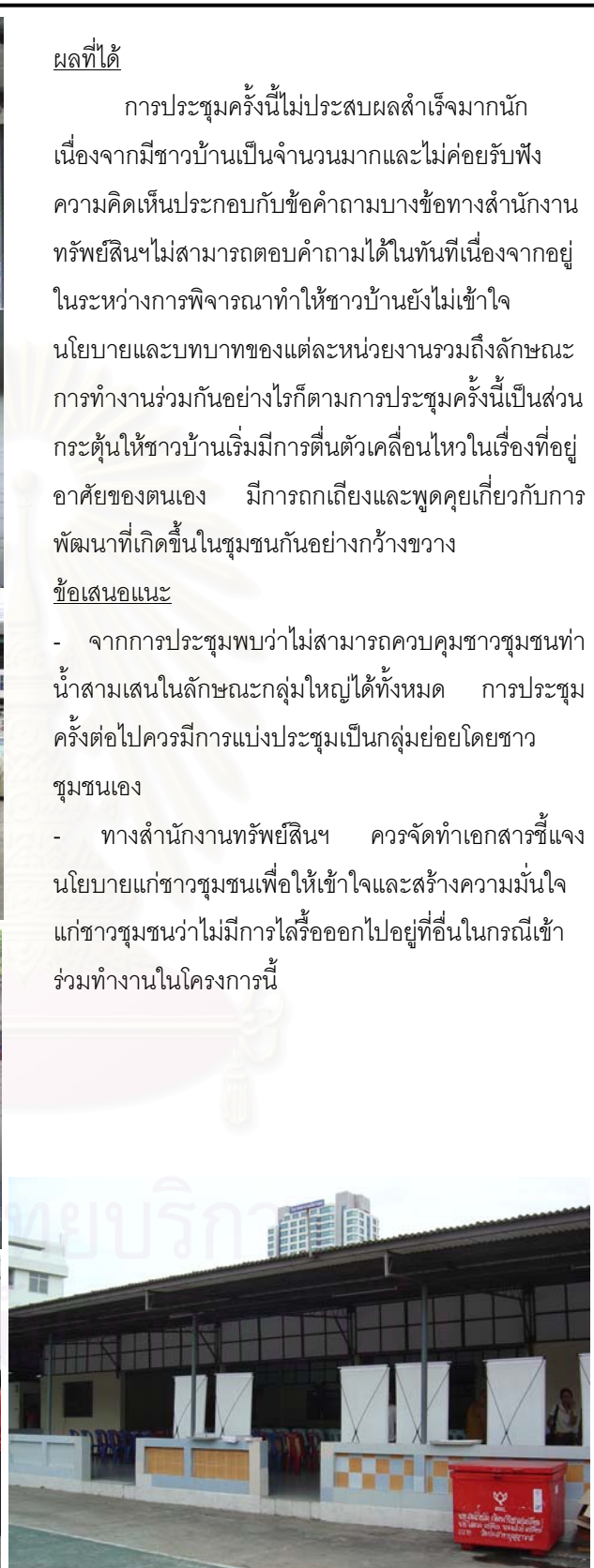

1. ประชุมชี้แจงนโยบายและการทำงาน
วันที่ : 21 สิงหาคม 2548
สถานที่ : วัดประสาธตบุญญาวาส
ผู้เข้าร่วมประชุม :

- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์กรมหาชน)
- บริษัทสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม จำกัด (CASE)
- ชาวชุมชนทำน้าสามเสนผู้มีความต้องการเข้าร่วมโครงการปรับปรุงพื้นที่และที่อยู่อาศัยในชุมชน

รายละเอียดการประชุม
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนัดประชุมกับชาวชุมชนทำน้าสามเสนเพื่อชี้แจงนโยบายและวัตถุประสงค์ในการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในชุมชนทำน้าสามเสน ตลอดจนแนะนำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงบทบาทและลักษณะการทำงานแบบมีส่วนร่วม

การประชุมครั้งนี้มีชาวชุมชนให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก ต่างมาร่วมประชุมเกือบทุกหลังคาเรือน ในช่วง แรกการชี้แจงดำเนินไปอย่างราบเรียบ ในช่วง กลางเปิดโอกาสให้ชาวบ้านซักถามข้อสงสัย มีตัวแทนชาวบ้านหลาย คนตั้งคำถามข้อสงสัยในเรื่องสิทธิและเรื่องตึก 6 ชั้น อันเป็นปัญหาในอดีตและแสดงความไม่ไว้วางใจในการทำงานครั้งนี้เกรงว่าจะมาได้หรือ พร้อมทั้งพูดโน้มน้าวชาวบ้านรายอื่นๆไม่ให้มาร่วมมือในการทำงานครั้งนี้ ซึ่งการประชุมในตอนท้ายเริ่มมีการถกเถียงกันและชาวบ้านเริ่มใช้อารมณ์จึงรีบสรุป และทำการปิดประชุม

ภาพที่ 5.1 การร่วมประชุมชี้แจงนโยบาย ที่วัดประสาธตบุญญาวาส (1)

ผลที่ได้

การประชุมครั้งนี้ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากมีชาวบ้านเป็นจำนวนมากและไม่ค่อยรับฟังความคิดเห็นประกอบกับข้อคำถามบางข้อทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่สามารถตอบคำถามได้ในทันทีเนื่องจากอยู่ในระหว่างการพิจารณาทำให้ชาวบ้านยังไม่เข้าใจนโยบายและบทบาทของแต่ละหน่วยงานรวมถึงลักษณะการทำงานร่วมกันอย่างไรก็ตามการประชุมครั้งนี้เป็นส่วนกระตุ้นให้ชาวบ้านเริ่มมีการตื่นตัวเคลื่อนไหวในเรื่องที่อยู่อาศัยของตนเอง มีการถกเถียงและพูดคุยเกี่ยวกับการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนกันอย่างกว้างขวาง

ข้อเสนอแนะ

- จากการประชุมพบว่าไม่สามารถควบคุมชาวชุมชนทำน้ำสามเสนในลักษณะกลุ่มใหญ่ได้ทั้งหมด การประชุมครั้งต่อไปควรมีการแบ่งประชุมเป็นกลุ่มย่อยโดยชาวชุมชนเอง
- ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ควรจัดทำเอกสารชี้แจงนโยบายแก่ชาวชุมชนเพื่อให้เข้าใจและสร้างความมั่นใจแก่ชาวชุมชนว่าไม่มีการไล่ออกไปอยู่ที่อื่นในกรณีเข้าร่วมทำงานในโครงการนี้

ภาพที่ 5.2 การร่วมประชุมชี้แจงนโยบาย ที่วัดประสาธตบุญญาวาส (2)

ภาพที่ 5.3 การประชุมแบ่งกลุ่มย่อย ที่วัด
ประสาธตบุญญาวาส

- ตำแหน่งสิ่งปลูกสร้าง

จากนั้นสถาปนิกได้อธิบายแนวทางการทำงานร่วมกัน

แต่เนื่องจากได้รับผลกระทบต่อ

เนื่องมาจากการประชุมครั้งแรกทำให้ชาวบ้านจึงไม่ยอมรับฟังแนวทางการทำงาน โดยยังมีการตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับสัญญาและลายลักษณ์อักษรจากสำนักงานทรัพย์สินฯ เพื่อแสดงถึงนโยบายดังกล่าว ทั้งนี้ทางสำนักงานทรัพย์สินฯเป็นผู้ดำเนินการรับผิดชอบ(ซึ่งดำเนินการยังไม่แล้วเสร็จ) ส่งผลให้กระทบต่อการทำงานของสถาปนิก ที่ต้องมาทำงานร่วมกับชาวบ้านในครั้งต่อไป

ผลที่ได้

- กลุ่มย่อยที่ชาวชุมชนร่วมกันแบ่งเป็น A – V มีทั้งหมด 20 กลุ่มโดยมีส่วนพื้นที่เอกชนรวมอยู่ด้วย นั่นคือพื้นที่ตรงตรอกผี

- ชาวชุมชนเริ่มเรียนรู้การทำงานร่วมกันเองภายในชุมชนและทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น

ข้อเสนอแนะ

- ทางสำนักงานทรัพย์สินฯควรรีบสรุปประเด็นและชี้แจงข้อสงสัยให้ตรงประเด็นและชัดเจน
- ควรใช้สื่อเข้าช่วยในการประชุมครั้งต่อไปช่วยเพิ่มความน่าสนใจและเข้าใจการทำงานได้ชัดเจนขึ้น
- เนื่องจากเดิมใช้ศาลาในวัดประสาธตบุญญาวาส ลักษณะเป็นพื้นที่เปิดค่อนข้างควบคุมจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมตลอดจนการดำเนินการค่อนข้างลำบาก จึงควรเปลี่ยนสถานที่ประชุมเพื่อสะดวกในการทำงานมากขึ้นซึ่งสถานที่แห่งใหม่คือ ห้องชั้นล่างของอาคารตึก 6 ชั้น ซึ่งกำหนดให้เป็นที่ทำงานภาคสนาม
- การนัดหมายการทำงานครั้งต่อไปให้ตัวแทนชาวบ้านหรือหัวหน้ากลุ่มแต่ละกลุ่มเป็นผู้นัดหมายกับสถาปนิก

2 . แบ่งกลุ่มย่อย

วันที่ : 4 กันยายน 2548

สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น ชุมชนท่าน้ำสามเสน

ผู้ร่วมประชุม : บริษัท CASE

ตัวแทนชาวชุมชนท่าน้ำสามเสน

รายละเอียดการประชุม

การประชุมครั้งนี้กลุ่มสถาปนิกCASEและชาวบ้าน ร่วมคิดหาวิธีในการทำงาน ได้ข้อสรุปคือให้ชุมชนมีการแบ่งกลุ่มย่อยในการทำงานร่วมกัน เพื่อลดจำนวนคนทำให้สะดวกต่อการทำงานและสามารถรับรู้ปัญหาและความต้องการในที่อยู่อาศัยได้อย่างทั่วถึง

ทั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแบ่งกลุ่มกันเองพร้อมตั้งชื่อซึ่งแต่ละกลุ่มจะแต่งตั้งหัวหน้ากลุ่มเพื่อคอยประสานงานการทำงานในครั้งต่อไป นับว่าเป็นการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อทำงานร่วมกันครั้งแรก โดยชาวชุมชนได้ใช้เกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มย่อยคือ

- ความสัมพันธ์ ความใกล้ชิดสนิทสนม

แผนผังที่ 5.1 แสดงกลุ่มย่อยที่แบ่งโดยชาวบ้าน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

ที่มา : จากการร่วมปฏิบัติการในปี 2548

3. ประชุมกลุ่มย่อย A - W

ช่วงวันที่ : 17 กันยายน – 19 พฤศจิกายน 2548

สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น ชุมชนทำนน้ำสามเสน

ผู้ร่วมประชุม : CASE, ชาวบ้านกลุ่ม A - V

รายละเอียดการประชุม

ช่วงระยะเวลาดังกล่าว แบ่งขั้นตอนการประชุมในแต่ละกลุ่ม เป็น 3 ครั้งคือ

1. อธิบายการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านและสถาปนิก และรวบรวมปัญหา - ความต้องการในที่อยู่อาศัย
2. พิจารณารูปแบบและการใช้พื้นที่ที่อยู่อาศัย สรุปปัญหา และความต้องการเป็นรายหลังและแบบกลุ่มย่อย
3. สรุปรายละเอียดที่อยู่อาศัยและพื้นที่ ในกลุ่มย่อย จัดทำเป็นผังการใช้พื้นที่ในแต่ละครั้งมีการนัดกลุ่มทำงาน 1-3 กลุ่ม แล้วแต่ความเหมาะสมและความพร้อมของชาวบ้าน ซึ่งจะมีการนัดทำงานร่วมกัน เวียนไปจนครบทุกกลุ่มและทุกขั้นตอน

และทุกวันพฤหัสบดีในแต่ละสัปดาห์ มีการประชุมสรุปความคืบหน้างานระหว่างกลุ่มสถาปนิกCASE, สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, พอช. ได้ทราบถึงสถานการณ์ชุมชนในปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคในการลงปฏิบัติการร่วมกับชาวบ้าน เพื่อหาวิธีแก้ปัญหาและร่วมหาทางส่งเสริมในการปฏิบัติการให้เดินหน้าต่อไปได้สะดวกขึ้น

ภาพที่ 5.4 แสดงการประชุมสรุปงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำนน้ำสามเสน

ภาพที่ 5.5 แสดงการประชุมกลุ่มย่อย ครั้งที่ 1 (1)

ครั้งที่ 1 อธิบายการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านและสถาปนิกและรวบรวมปัญหา-ความต้องการในที่อยู่อาศัย รายละเอียดการประชุม

ทางกลุ่มสถาปนิก CASE ได้แนะนำองค์กรและบอกถึงวัตถุประสงค์ในการทำงาน จากนั้นอธิบายการทำงานในแนวทางมีส่วนร่วม ซึ่งใช้เป็นแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างสถาปนิกกับชาวชุมชนทำน้ำสามเสน โดยมีการนำตัวอย่างการทำงานของบริษัท CASE นำเสนอเป็น power point ให้ชาวบ้านดูเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจการทำงานมากขึ้น

ทางสถาปนิกได้นำตัวอย่างรูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนในประเทศต่างๆที่มีความหลากหลาย นำเสนอเป็นเฟลท เพื่อกระตุ้นความสนใจและเปิดให้ชาวบ้านได้มีจินตนาการในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนในชุมชน

นอกจากนี้ยังติดภาพถ่ายทางอากาศผังชุมชนทำน้ำสามเสน และขยายผังตำแหน่งที่อยู่อาศัยในชุมชนให้ชาวบ้านได้ดูและเตรียมทำงานร่วมกันในขั้นต่อไป

จากการประชุมแต่ละกลุ่มในขั้นที่ 1 นี้พบว่า แรกเริ่มเกิดปัญหาเดียวกัน คือ

- ชาวบ้านมาไม่ครบทุกหลังคาเรือน
- ยังไม่มั่นใจในโครงการที่เกิดขึ้นในชุมชน
- ไม่เข้าใจแนวทางการทำงานแบบมีส่วนร่วม

หลังจากมีการอธิบายรายละเอียดและนำเสนอตัวอย่างการทำงานของ สถาปนิกแล้ว พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสนใจที่จะร่วมทำงานกับสถาปนิกและมีความเชื่อมั่นในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนมากขึ้น เพิ่มมากขึ้น

โดยตลอดระยะเวลาการประชุมในแต่ละกลุ่ม จะมีชาวบ้านแสดงความคิดเห็นและซักถามข้อสงสัย ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ดี อันแสดงถึงความสนใจของชาวบ้าน ที่มีต่อที่อยู่อาศัยของพวกเขา

หลังจากอธิบายในส่วนของการทำงานให้รับรู้เข้าใจโดยทั่วกันแล้ว ทางสถาปนิกได้พูดคุย สอบถามถึงปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่มีต่อที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 5.6 แสดงการประชุมกลุ่มย่อย ครั้งที่ 1 (2)

โดยมีการเขียนลงบนกระดาษและผังให้เห็นทั่วกัน ซึ่งชาวบ้านต่างมีการพูดถึงปัญหาและความต้องการในที่อยู่อาศัยของตนมากมาย แต่ไม่มองถึงปัญหาของภาพรวมชุมชน ทางสถาปนิกจึงชี้ให้เห็นถึงภาพรวมในที่อยู่อาศัย โดยมีผังและภาพถ่ายทางอากาศเป็นเครื่องมือ ที่ทำให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายขึ้น และเริ่มแสดงความคิดเห็นในที่อยู่อาศัยอื่นๆหรือพื้นที่ส่วนกลางอื่นๆนอกเหนือจากที่อยู่อาศัยของตนเอง แต่ยังคงจำกัดการให้ความเห็นแค่เฉพาะกลุ่มที่อยู่อาศัยและพื้นที่ที่อยู่ในกลุ่มของตนเอง เท่านั้น เนื่องจากชาวบ้านอ้างว่าไม่อยากแสดงความคิดเห็นในพื้นที่กลุ่มอื่นเพราะเกรงว่าจะเกิดปัญหาสร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านรายอื่น

สถาปนิกจึงแจกแบบสอบถามความต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยในอนาคตเป็นการบ้านแล้วให้หัวหน้ากลุ่มรวบรวมส่งมาที่สถาปนิก

อย่างไรก็ตามยังมีชาวบ้านบางรายแสดงความไม่พอใจและคัดค้านการทำงานของสถาปนิก โดยพยายามโน้มน้าวชาวบ้านรายอื่นๆไม่ให้เข้าร่วมโครงการ มีการสื่อสารและชี้แจงข้อมูลที่ผิดพลาดทำให้ชาวบ้านบางส่วนเข้าใจผิด เกิดการพูดปากต่อปาก ส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาในการทำงานและยากที่จะดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมผลที่ได้

- ผลจากการประชุมครั้งที่ 1 นี้ ได้ทำให้ชาวชุมชนเริ่มตื่นตัวในเรื่องที่อยู่อาศัย มีการพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องโครงการบ้านมั่งคั่งกับชุมชนอื่นๆ และมีการพูดคุยถึงโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนภายในชุมชนเองอย่างกว้างขวาง
- รับทราบข้อมูลปัญหา – ความต้องการเบื้องต้นในเรื่องที่อยู่อาศัยแต่ไม่สามารถนำมาจัดลำดับความสำคัญได้ ข้อเสนอแนะ
- ในการประชุมครั้งต่อไป ควรหาเทคนิค วิธีการ ที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานมากขึ้น เพื่อส่งผลให้คนเข้าใจและรู้จักที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างแท้จริง

จากการประชุมครั้งที่ 1 ไม่สามารถสรุปปัญหาและความต้องการเพื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญได้ เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. มีคนต่อต้าน โน้มน้าวทำให้ชาวบ้านคนอื่นไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ส่งผลให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่เพียงพอที่จะสรุปจัดลำดับความสำคัญ
2. ชาวบ้านยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาในที่อยู่อาศัยอย่างแท้จริงที่มาประชุมส่วนใหญ่ จึงแสดงความต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยในรูปแบบการซ่อมแซมเท่านั้น ส่งผลให้ผังการใช้ที่ดินไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาขึ้นไปจากเดิม
3. ชาวบ้านไม่เข้าใจโครงการบ้านมั่นคงอย่างชัดเจน ประกอบกับกิจกรรมชุมชนขนาดการประสานงานกับหน่วยงานและชาวชุมชนอย่างทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านกังวลในเรื่องเงินที่จะนำมาใช้ในการปรับปรุงที่อยู่อาศัย

ดังนั้น ก่อนประชุมครั้งที่ 2 ทางสถาปนิกได้ลงพื้นที่ ทำการถ่ายภาพลักษณะอาคารและการใช้พื้นที่ภายในที่อยู่อาศัยในแต่ละหลังคาเรือน ,การใช้พื้นที่ว่างเพื่อทำกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน และสภาพแวดล้อมในชุมชนโดยละเอียดอีกครั้ง(หลังจากมีการถ่ายภาพบางส่วนแล้วในช่วงทำการ ศึกษาชุมชน) พร้อมทั้ง sketch plan ที่อยู่อาศัยคร่าวๆ โดยนำรูปถ่ายที่ได้จัดหมวดหมู่แบ่งเป็นภาพที่อยู่อาศัยและบริเวณโดยรอบของแต่ละกลุ่ม (A - W) จัดแสดงไว้ที่ อาคาร 6 ชั้น เพื่อให้ชาวบ้านสามารถเข้ามาดูได้ และใช้เป็นข้อมูลประกอบการประชุมในครั้งต่อไป

ภาพที่ 5.7 แสดงการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมของสถาปนิก

ครั้งที่ 2 พิจารณารูปแบบและการใช้พื้นที่ที่อยู่อาศัย สรุปปัญหา และความต้องการเป็นรายหลังและแบบกลุ่มย่อย รายละเอียดการประชุม

หลังจากที่สถาปนิกได้นำภาพถ่ายที่อยู่อาศัยแต่ละหลังคาเรือนมาจัดแสดง เพื่อสื่อให้เห็นมุมมองลักษณะที่อยู่อาศัยที่มีความหลากหลาย, เห็นปัญหาในมุมที่เจ้าของบ้านไม่ได้นึกถึง, สภาพบ้านเรือนหลังอื่น อันมีทั้งสภาพดีและสภาพทรุดโทรมให้เห็นเปรียบเทียบกัน, สภาพโครงสร้าง, วัสดุ ตลอดจนสภาพแวดล้อมโดยรอบที่อยู่อาศัย

พบว่าชาวบ้านต่างให้ความสนใจและมีการวิจารณ์บ้านของตนเองและบ้านของผู้อื่นหลายคนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเอง มีการแสดงความต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยหลากหลายมากขึ้นบางรายแสดงความต้องการแตกต่างจากการประชุมครั้งที่ 1 ประกอบกับทางพอช. ได้ลงมาชี้แจงรายละเอียดโครงการบ้านมั่นคงต่อคณะกรรมการชุมชนและชาวบ้านบางส่วน ทำให้สร้างความมั่นใจในโครงการที่เกิดขึ้นและเข้าใจในรายละเอียดงบประมาณสนับสนุนในการพัฒนาที่อยู่อาศัย

เมื่อสถาปนิกทวงถามแบบสอบถามความต้องการที่แจกไป ปรากฏว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญ รับผิดชอบทำแบบสอบถามมา สถาปนิกจึงเปลี่ยนเป็นให้ชาวบ้านร่วมกันเขียนปัญหาและความต้องการลงบนผังที่อยู่อาศัยพร้อมกับช่วยแก้ไขตำแหน่งที่ผิดพลาดในผัง

มีการเสนอความคิดการใช้พื้นที่ว่างเพื่อกิจกรรมต่างๆ โดยชาวบ้านจะเห็นแนวความคิด ปัญหา และความต้องการ ของคนอื่นๆ มากมาย ปรากฏลงในผัง ซึ่งมีส่วนกระตุ้นให้แต่ละคนกล้าเสนอความคิดเห็นมากขึ้น

การปฏิบัติการครั้งนี้เห็นความแตกต่างในการทำงานร่วมกันของแต่ละกลุ่มค่อนข้างชัดเจนเนื่องด้วยปัจจัยหลักดังต่อไปนี้

1. ความสามารถในการรวมตัวกันภายในกลุ่ม
2. การประสานงานระหว่างหัวหน้ากลุ่มและสมาชิก

ภาพที่ 5.8 แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 2 (1)

ภาพที่ 5.9 แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 2 (2)

3. พื้นฐานการศึกษาของคนแต่ละกลุ่ม มีผลต่อการสื่อสารในและความเข้าใจใน การทำงานร่วมกัน ดังนั้นแต่ละกลุ่มจึงมีความก้าวหน้าของงานแตกต่างกัน กลุ่มที่มีความก้าวหน้าของงานมาก เป็นไปตามลำดับขั้นตอนตามแผนที่วางไว้ ที่เห็นได้ชัดเจนคือกลุ่ม A,B,C,H,J และ I ซึ่งมาเกือบครบทุกหลังคาเรือน ผลที่ได้

- สรุปปัญหา และความต้องการเป็นรายหลังและแบบกลุ่มย่อยได้ชัดเจนขึ้น
- ชาวบ้านมีการกระตุ้นกันเอง ทำให้ส่งภายในชุมชนมีการเคลื่อนไหว แสดงความต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัย
- ผังชุมชนที่มีการพัฒนาเปลี่ยนไปจากเดิม

ข้อเสนอแนะ

- เนื่องจากแต่ละกลุ่ม มีพัฒนาการของงานไม่เท่ากัน ควรเลือกความต้องการจากกลุ่มที่มีความพร้อม, ให้ความร่วมมือในการทำงานและมีการพัฒนาที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เห็นได้ชัดเจน ทำเป็นแบบจำลองตัวอย่างการใช้พื้นที่ เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนให้กลุ่มอื่นๆ ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น
- ทางสถาปนิกควรชี้แจงประเด็นในส่วนที่สถาปนิกเป็นผู้รับผิดชอบหลัก สำหรับในประเด็นอื่นๆสถาปนิกอาจช่วยชี้แจงละเอียดคร่าวๆ แล้วแนะนำให้ชาวบ้านติดต่อสอบถามกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ตอบเพื่อความชัดเจนและสร้างความมั่นใจ อันเป็นผลดีทำให้การทำงานร่วมกันกับชาวบ้านมีความคืบหน้ามากขึ้นตามลำดับ

ภาพที่ 5.10 แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 3 (1)

ครั้งที่ 3 สรุปรายละเอียดที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในกลุ่มย่อยจัดทำตัวอย่างผังการใช้พื้นที่

รายละเอียดการประชุม

จากการประชุมครั้งที่ 2 ทางสถาปนิกได้คัดเลือกความต้องการของกลุ่ม A,B และ C จัดทำเป็นแบบจำลองขึ้นเนื่องจากทั้งสามกลุ่มสามารถรวมตัวกันได้ดี

และสามารถเป็นกลุ่มตัวอย่างแสดงถึงการรวมกลุ่มกันคิด - ตัดสินใจ ร่วมกันภายในกลุ่มและกับกลุ่มอื่น โดยร่วมกันมองภาพรวมมากกว่ามุ่งเฉพาะที่อยู่อาศัยของตนเองเท่านั้น

เมื่อนำแบบจำลองที่จัดทำขึ้นมาแสดงให้ชาวบ้านดู ทุกคนต่างให้ความสนใจและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการใช้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง หลายคนตั้งข้อซักถามต่างๆมากมาย

ในการประชุมครั้งนี้เริ่มผู้เช่าตรงที่อยู่อาศัยนอกชุมชนกลับมาแสดงความต้องการสิทธิที่อยู่อาศัย ทางสถาปนิกจึงต้องชี้แจงเงื่อนไขการพิจารณาสิทธิอีกครั้ง ในหลายกลุ่มจึงมีความล่าช้าในการดำเนินการสรุปรายละเอียดที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในกลุ่มย่อยเพื่อจัดทำตัวอย่างผังการใช้พื้นที่

ที่ผ่านมามีชาวบ้านประมาณ 4-5 ราย หลายคนมีบทบาทเป็นกรรมการชุมชน มีความไม่พอใจและต่อต้านการทำงานของกลุ่มสถาปนิกอย่างชัดเจนโดยทำการคัดค้านและโน้มน้าวชาวบ้านรายอื่นๆไม่ให้เข้าร่วมโครงการมาโดยตลอด และปัญหาความไม่พอใจเรื่องอัตราค่าเช่าที่ดินที่ทางสำนักงานทรัพย์สินฯกำหนดไว้เบื้องต้นตามคือ 83 บาท/ตารางวา ซึ่งทางชาวบ้านมีความเห็นว่าแพงไป

ต้องการให้สำนักงานทรัพย์สินฯ มีการพิจารณาลดค่าเช่าลง ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านไม่มั่นใจที่จะเข้าร่วมในโครงการนี้ อย่างไรก็ตามการทำงานของสถาปนิกยังสามารถคืบหน้าไปได้เรื่อยๆ แต่ในช่วงประชุมครั้งที่ 3 ยังไม่แล้วเสร็จครบทุกกลุ่ม ได้เกิดปัญหาหยุดชะงักขึ้นเพราะทางกลุ่มผู้ต่อต้านสามารถโน้มน้าวและชี้แจงข้อมูลที่ผิดพลาดให้กับชาวบ้านบางส่วน ประกอบกับทาง

ภาพที่ 5.11 แสดงการประชุมย่อยครั้งที่ 3 (2)

ผลที่ได้

- หลังจากมีการนัดประชุมเพื่อชี้แจงปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกับกรรมการชุดใหม่ นับว่าสร้างความเข้าใจและชัดเจนในการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนทำน้ำสามเสนมากขึ้นรวมถึงสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านกลับมาอีกครั้ง
- ได้ทราบถึงปัญหาภายในชุมชนและกลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้าน
- กระตุ้นให้ชาวบ้านรู้จักรวมตัวกันดำเนินการ แก้ปัญหา เพื่อรักษาผลประโยชน์ในที่อยู่อาศัย
- การทำงานในครั้งต่อไป สามารถทำได้ง่ายขึ้น เนื่องจากข้อจำกัดด้านระยะเวลาที่มีผลต่อการสรุปแบบเพื่อยื่นขอขออนุญาตขออนุญาต ซึ่งชาวบ้านต่างรับรู้และเข้าใจ

ข้อเสนอแนะ ทางสถาปนิกต้องวางแผนอย่างรัดกุมในเพื่อเตรียมการลงปฏิบัติการ ร่วมออกแบบผังและกำหนดรูปแบบการพัฒนาพื้นที่อยู่อาศัยทุกกลุ่มในชุมชนทำน้ำสามเสนให้เสร็จทันภายในเดือนมกราคม ซึ่งผังที่ได้เป็นผังชุมชนเบื้องต้นที่มาจากความต้องการของชาวบ้าน

สำนักงานทรัพย์สินฯ ยังไม่จัดทำเอกสารเผยแพร่ ชี้แจงรายละเอียดโครงการ จึงเกิดความเข้าใจผิดในเจตนาการทำงานของกลุ่มสถาปนิกจนไม่สามารถลงพื้นที่ไปร่วมทำงานได้เหมือนเดิม กลุ่มสถาปนิกจึงตัดสินใจหยุดการลงพื้นที่ทำงานและนำปัญหาดังกล่าวปรึกษาหาทางแก้ไขร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทันที

หลังจากเกิดปัญหา ทำให้การทำงานหยุดชะงักไปถึง 3 อาทิตย์ ช่วงระยะเวลาดังกล่าวพบว่ามีชาวชุมชนมีการตื่นตัวกับเรื่องที่เกิดขึ้นเนื่องจากมีชาวชุมชนบางส่วนต้องการที่ทำงานร่วมกับกลุ่มสถาปนิกต่อ จึงมีการตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ คือ กรรมการดูแลโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน และกลุ่มออมทรัพย์

ต่อมาทางคณะกรรมการที่รับผิดชอบโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนได้ติดต่อ ขอนัดหมายร่วมประชุมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, พอช., บริษัท CASE เพื่อชี้แจงปัญหาและซักถามในประเด็นที่สงสัยเกี่ยวกับการพิจารณาสิทธิ, เงื่อนไขการออมทรัพย์และการทำงานของสถาปนิก โดยร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อชาวชุมชนทำน้ำสามเสนมีความพร้อมและยินดีที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินการต่อไป

เนื่องจากทางสถาปนิกมีเวลาจำกัด(1 เดือน)ในการดำเนินการยื่นออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งพิจารณาสิทธิที่อยู่อาศัย ดังนั้นก่อนการประชุมครั้งต่อไป ทางสถาปนิกจึงมีการวางแผนปฏิบัติการในช่วงเวลาดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

● สถาปนิก ● ชาวชุมชนกับสถาปนิก

ตารางที่ 5.4 แสดงการปฏิบัติการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัย ในเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ 2549						
จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
						1
						ประชุม วางแผนการทำงานระหว่างตัวแทนชุมชนและหน่วยงานผู้เกี่ยวข้อง
2	3	4	5	6	7 ประชุมออกแบบผัง A,B,C	8 ประชุมออกแบบผัง J,K,L
9	10	11	12	13	14 ประชุมออกแบบผังD,E,F นำเสนอผัง A,B,C,J,K,L	15 ประชุมออกแบบผัง G,H,I
						เก็บข้อมูลเพิ่มเติมและทำการวัด(ถนน ,ทางเท้า,พื้นที่) A,B,C,J,K,L เบื้องต้น สรุปข้อมูลและจัดทำผัง
16	17	18	19	20	21 ประชุมออกแบบผังM,N,O นำเสนอผัง D,E,F,G,H,I	22 ประชุมออกแบบผัง Q,R,S,T,U
						เก็บข้อมูลเพิ่มเติมและทำการวัด(ถนน ,ทางเท้า,พื้นที่) G,H,I,D,E,F เบื้องต้น สรุปข้อมูลและจัดทำผัง
23	24	25	26	27	28 นำเสนอผัง Q,R,S,T,U	29 สรุปผังทั้งหมด
						เก็บข้อมูลเพิ่มเติมและทำการวัด(ถนน ,ทางเท้า,พื้นที่) Q,R,S,T,U เบื้องต้น สรุปข้อมูลและจัดทำผัง

จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
30	31	1	2	3	4	5
สรุปรายชื่อผู้เข้าร่วมเพื่อพิจารณาสิทธิ์และสรุปความต้องการจัดทำเป็นผังชุมชน พร้อมทั้งคำนวณงบประมาณพื้นที่ส่วนกลางในชุมชน					นำเสนอผังปรับใหม่พร้อมรายชื่อผู้มาแสดงสิทธิ์ที่ชุมชน	
6	7	8	9	10	11	12
นำเสนอผังต่อสำนักงานทรัพย์สินฯ เพื่อร่วมพิจารณา	จัดทำผังเสนอแนะ จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์					
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
					นำเสนอผังเสนอแนะที่ชุมชน	
27	28					

4. ประชุมออกแบบผังและกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย,พิจารณาสิทธิในที่อยู่อาศัย

ช่วงวันที่ : 1- 30 มกราคม 2549

สถานที่ : อาคารตึก 6

ผู้เข้าร่วมประชุม : CASE ,ชาวบ้านกลุ่ม A - V

รายละเอียดการประชุม

หลังจากการทำงานร่วมกันได้หยุดชะงักไปช่วงหนึ่ง ทำให้มีเวลาในการประชุมออกแบบร่วมกับชาวบ้านเพียงแค่ 1 เดือน จึงมีการวางแผนการทำงานในแต่ละกลุ่ม และชี้แจงต่อชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านรับรู้และเข้าใจ พร้อมทั้งยินดีให้ความร่วมมือ โดยแผนการทำงานดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนช่วงเวลานัดหมายตามความเหมาะสมทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม

เนื่องจากการประชุมในครั้งนี้นอกจากจะมาร่วมออกแบบแล้วยังเป็นการประชุมเพื่อมารักษาสิทธิที่อยู่อาศัยหรือมีความประสงค์อยู่ในชุมชนทำน้าสามเสน โดยมีการลงลายมือชื่อเพื่อยืนยันความต้องการ ดังนั้นจึงมีชาวบ้านเข้ามาร่วมทำงานพร้อมทั้งลงชื่อกับสถาปนิกเกือบทุกหลังคาเรือน ซึ่งหากผู้ใดไม่เคยเข้าร่วมทำงานกับสถาปนิกเลยและไม่มาประชุมในครั้งนี้นี้ จะมีการพิจารณาเพิกถอนสิทธิ์ตามเงื่อนไขที่ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้กำหนดไว้ ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าร่วมทำงานเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามยังคงมีผู้ต่อต้าน และมีผู้ไม่เข้าร่วมทำงานอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งทางสถาปนิกและชาวบ้านร่วมหาวิธีแก้ปัญหา และเปิดโอกาสให้กลุ่มคนเหล่านั้นมาร่วมทำงานอยู่ตลอดเวลา บางส่วนมีการติดต่อกลับมาและเข้าร่วมทำงาน แต่ในบางส่วนไม่มีการติดต่อและมาเข้าร่วมทำงานแต่อย่างใดในตลอดช่วงการทำงาน 4 เดือนที่ผ่านมา

ภาพที่ 5.12 แสดงการประชุมคณะที่ประชุมออกแบบผังและกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย,พิจารณาสิทธิในที่อยู่อาศัย

นอกจากนี้สถาปนิกได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการออกแบบผัง ซึ่งชาวบ้านต่างให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเป็นอย่างดี

นับว่าการทำงานในแต่ละกลุ่มผ่านไปได้ด้วยดี และเมื่อทำการนัดทำงานร่วมกันจนครบทุกกลุ่ม ทางสถาปนิกจึงทำการสรุปข้อมูลเพื่อนำเสนอให้ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

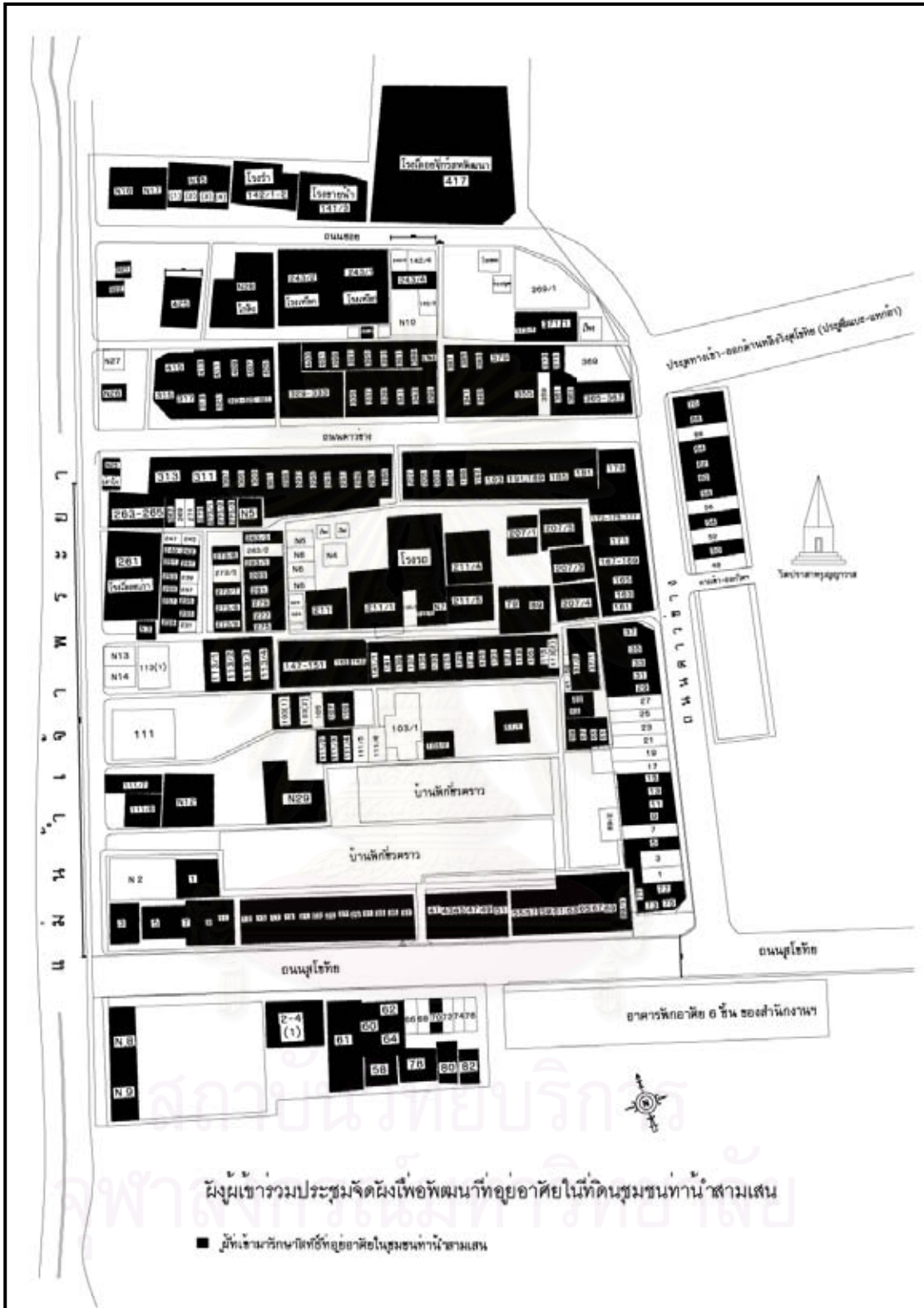
- ผังชุมชนและรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มาจากความต้องการของชาวบ้าน
- ผังแสดงผู้มารักษาสิทธิ์ที่อยู่อาศัย
- รายชื่อผู้เข้าร่วมทำงาน
- รายชื่อผู้แสดงความประสงค์ต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยการสร้างใหม่
- รายชื่อผู้แสดงความประสงค์เข้าอยู่อาศัยในบ้านกลาง

ผลที่ได้

- คนเริ่มเข้าใจระบบการทำงานร่วมกันมากขึ้น
- ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการช่วยเหลือกัน
- มีความตื่นตัวในการแสดงความคิดเห็นรูปแบบผังและการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน
- ผังเบื้องต้นที่มาจากความต้องการของชาวบ้าน
- สามารถคำนวณงบประมาณในการพัฒนาชุมชนเบื้องต้นเพื่อเสนอต่อ พอช. ได้

ภาพที่ 5.13 แสดงการปฏิบัติการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมของสถาปนิก

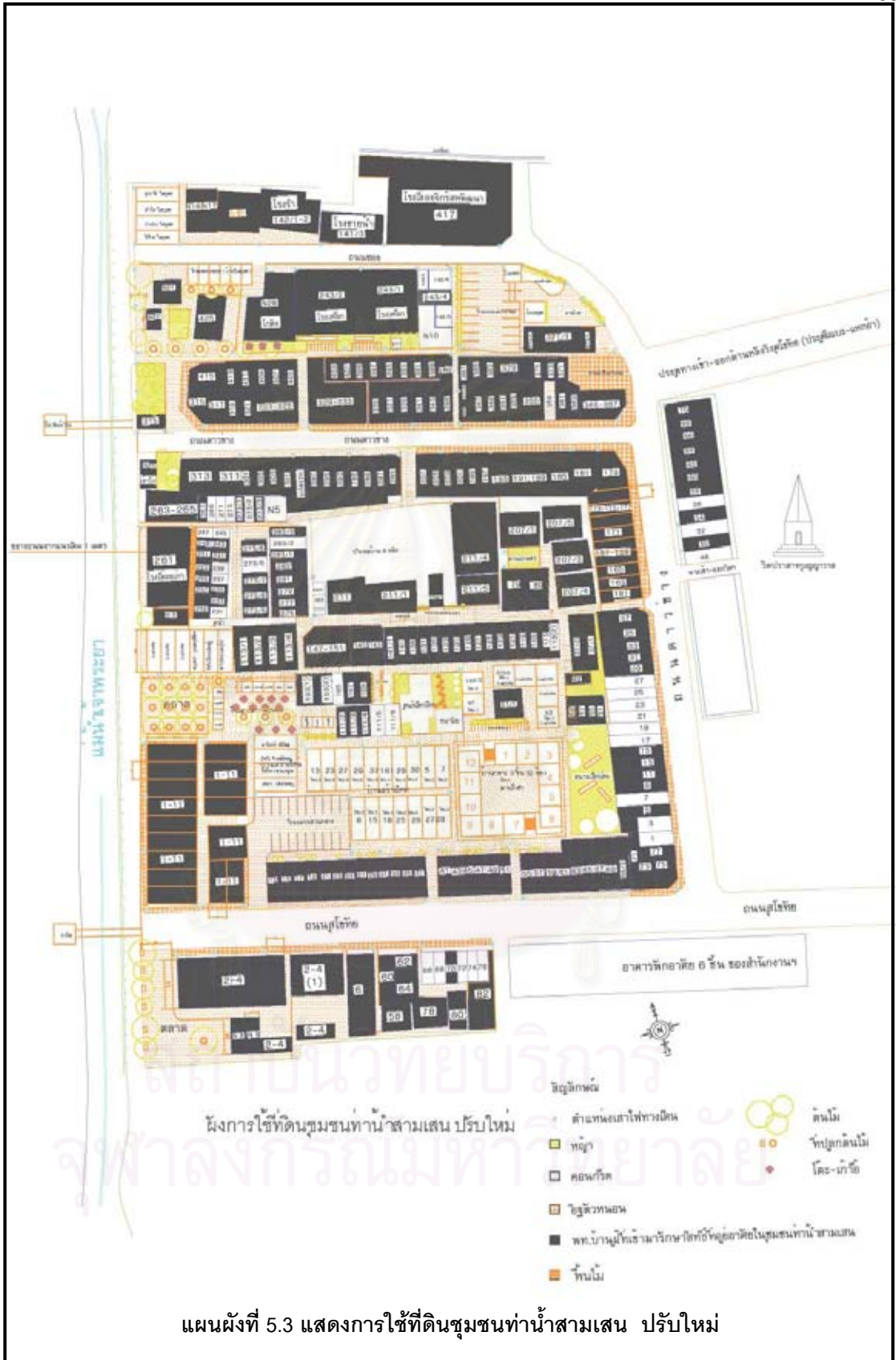

แผนผังที่ 5.2 แสดงผู้เข้าร่วมประชุมจัดผังเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยในที่ดินชุมชนทำน้ำสามเสน

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

ที่มา : จากการร่วมปฏิบัติการในปี 2548

แผนผังที่ 5.3 แสดงการใช้ที่ดินชุมชนทำน้ำสามเสน ปรับใหม่

วิทยานิพนธ์ : การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

ที่มา : จากการร่วมปฏิบัติการในปี 2548

5. อภิปรายผังและกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย และพิกณาสถิที่ที่อยู่อาศัยในชุมชน

วันที่ : 6 กุมภาพันธ์ 2549

สถานที่ : กองโครงการชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ผู้เข้าร่วมประชุม : สำนักงานทรัพย์สินฯ , บริษัท CASE

รายละเอียดการประชุม

บริษัท CASE ได้นำเสนอข้อมูลสรุปการทำงานที่ผ่านพร้อมทั้งผังชุมชนทำน้ำสามเสนและรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ร่วมวิเคราะห์และมีข้อเสนอแนะให้มีการปรับเปลี่ยนผังในบางส่วนเพื่อให้ชุมชนลดความหนาแน่นลงและมีสภาพแวดล้อมที่สวยงามขึ้น โดยผู้ร่วมประชุมมีความเห็นตรงกันว่าควรจัดทำอีกผังเป็นข้อเสนอแนะให้ชาวบ้านร่วมพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง โดยผังเสนอแนะจะทำการติดให้ชาวชุมชนได้ร่วมพิจารณา และแสดงความคิดเห็นต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.4 สรุปการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

การลงปฏิบัติการร่วมกับชุมชนมักเกิดปัญหาที่ไม่สามารถคาดเดาได้ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการ ตลอดเวลา ทำให้มีความล่าช้าในปฏิบัติงาน ทั้งนี้งานวิจัยเล่มนี้มีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลา โดยกำหนดไว้ 5 เดือนตั้งนั้น จึงทำการผลสรุปที่ได้จากการร่วมปฏิบัติการภายในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเท่านั้นทำให้ไม่สามารถทำการศึกษาระบวนการปฏิบัติการได้ครบทุกขั้นตอน

จากการร่วมปฏิบัติการ ผู้วิจัยสรุปสาระสำคัญ ในประเด็นต่างๆดังนี้

5.4.1 ความสำคัญแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

มุ่งเน้นให้ผู้อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนเดิมได้ร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยและสภาพภูมิทัศน์ในชุมชนให้มีสภาพดีขึ้น เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความน่าอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยความสนับสนุนภาครัฐ โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบทางเลือกที่อยู่อาศัย ร่วมกับบริษัท สถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม จำกัด (CASE) ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางในการประสานการดำเนินงานกระบวนการให้การพัฒนาที่อยู่อาศัย บรรลุตามนโยบาย

5.4.2 เป้าหมาย

สภาพที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น โดยมาจากการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานและประชาชน โดยมุ่งหวังให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เรียนรู้การปฏิบัติงาน และเป็นตัวอย่างการพัฒนาชุมชนให้กับชุมชนอื่นๆต่อไป

5.4.3 ผู้ร่วมปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

5.4.3.1 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

5.4.3.2 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

5.4.3.3 บริษัทสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม (CASE)

5.4.3.4 ชุมชนทำน้ำสามเสน

5.4.4 แนวทางในการดำเนินการและระยะเวลาในการปฏิบัติการ พัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

ใช้แนวทางมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติการโดยกำหนดให้มีระยะเวลาจำกัดในการปฏิบัติงานขั้นต้น 5 เดือน

5.4.5 สรุปปัญหาและข้อจำกัดในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน

5.4.5.1 ปัญหาในชุมชนทำน้ำสามเสน

ตารางที่ 5.5 ปัญหาในชุมชนทำน้ำสามเสน

สภาพปัญหา / ความสำคัญ	1	2	3
ด้านเศรษฐกิจ	ไม่มีรายได้เพียงพอในการปรับปรุงที่อยู่อาศัย	รายได้ไม่แน่นอนและคนติดการพนัน	ตลาดชุมชนที่เคยเป็นแหล่งการค้า หายไป
ด้านสังคม	ไม่สามารถรวมกลุ่มได้ทั้งหมดเนื่องจากมีแนวความคิดที่แตกต่างกัน	ยังมีคนจนในชุมชนอีกมาก ต้องการให้ช่วยเหลือ คือ ต้องการให้ช่วยเหลือเรื่องสวัสดิภาพของชุมชน	เริ่มมียาเสพติดเข้ามาในชุมชน

สภาพปัญหา / ความสำคัญ	1	2	3
ด้านกายภาพ	ที่อยู่อาศัย 1.1 ข้อพิพาทระหว่าง ผู้เช่าช่วงและเช่าตรง 1.2 บางส่วนของที่อยู่ อาศัยมีสภาพทรุด โทรม 1.3 พื้นที่ใช้สอยไม่ เพียงพอ	สาธารณูปการและ สาธารณูปโภค 2.1 ไฟทางเดินมืด 2.2 สายไฟและ สายโทรศัพท์ไม่เป็น ระเบียบ	พื้นที่ว่างในชุมชน ถูก ปล่อยให้รกร้างและเป็น ที่ทิ้งขยะ

ที่มา: ชาวชุมชนที่เข้าร่วมปฏิบัติการในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าน้ำสามเสน

5.4.5.2 ปัญหาที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติการร่วมกัน แบ่งตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

5.4.5.1.1 ร่วมคิด

ตารางที่ 5.6 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมคิด

ปัญหา	สาเหตุ
1. ไม่กล้าเสนอความคิดเห็น	- ไม่อยากมีปัญหากับเพื่อนบ้าน - เกรงกลัวอิทธิพลในชุมชน - ไม่มั่นใจในตัวเอง
2. ไม่มีความสนใจ	- ไม่เชื่อมั่นในการโครงการ - ขาดแรงจูงใจ
3. ตามแนวความคิดผู้อื่น	- ถูกโน้มนำและไม่เข้าใจวัตถุประสงค์การทำงาน

5.4.5.1.2 ร่วมเรียนรู้

ตารางที่ 5.7 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมเรียนรู้

ปัญหา	สาเหตุ
1. ไม่มีความสนใจในการเรียนรู้ร่วมกัน	- ไม่เชื่อมั่นในโครงการที่เกิดขึ้น - ขาดแรงจูงใจ
2. ไม่พยายามเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในการทำงาน	- พื้นฐานการศึกษาไม่เท่ากัน - ทำงานร่วมกันเฉพาะกลุ่มตนเอง
3. ตามแนวความคิดผู้อื่น	- ถูกโน้มนำและไม่เข้าใจวัตถุประสงค์การทำงาน

5.4.5.1.3 ร่วมตัดสินใจ

ตารางที่ 5.8 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมตัดสินใจ

ปัญหา	สาเหตุ
1. ไม่กล้าตัดสินใจตรงตามความต้องการของตัวเอง	- อธิติพลจากบุคคลภายในชุมชน - ไม่มั่นใจในศักยภาพของตนเอง
2. ไม่มองถึงประโยชน์ส่วนรวม	- คนในชุมชนไม่มีความเดือดร้อนร่วมกัน
3. ตัดสินใจไม่แน่นอน	- ต้องการรักษามลประโยชน์ส่วนตน

5.4.5.1.4 ร่วมปฏิบัติการ

ตารางที่ 5.9 แสดงปัญหาและสาเหตุในขั้นตอน ร่วมปฏิบัติการ

ปัญหา	สาเหตุ
1. ไม่เข้าร่วมปฏิบัติการ	- ไม่เห็นความสำคัญในการปฏิบัติการร่วมกัน เนื่องจากยังไม่ได้รับความเดือดร้อนร่วมกัน โดยตรง ประกอบเกิดปัญหาข้อพิพาทระหว่างผู้ เช่าช่วงและผู้เช่าตรง
2. มีผู้ทำการคัดค้านและคอยบั่นป่วน	- กลัวเสียประโยชน์ส่วนตน
3. เกิดความล่าช้าในการปฏิบัติงาน	- ผู้มีบทบาทในชุมชนบางรายแทรกแซงการ ทำงานและคัดค้านไม่ให้เกิดการดำเนินการต่อ

5.4.5.3 ข้อจำกัดในการปฏิบัติการ

5.4.5.3.1 ระยะเวลาในการดำเนินการ

การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสนในแนวทางมีส่วนร่วม เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากนโยบายของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินชุมชนทำน้าสามเสน โดยได้รับความสนับสนุนด้านงบประมาณจากโครงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของภาครัฐ มีกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ จึงต้องวางแผนดำเนินการปฏิบัติการให้เสร็จทันเพื่อการเสนอของบประมาณ

5.4.5.3.2 บทบาทของหน่วยงานหรือผู้เข้าร่วมดำเนินการ

ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ชัดเจน โดยการปฏิบัติการจะจำกัดอยู่กับบทบาทนั้นๆ นับเป็นข้อดีในการดำเนินการคือแต่ละฝ่ายจะรับผิดชอบในหน้าที่ของตนแล้วมาทำงานร่วมกันโดยไม่มีกั๊กก่ายจนเสียรูปกระบวนการทำงาน โดยระหว่างปฏิบัติการมีการประชุมสรุปงานตลอดเวลา ทำให้สามารถดำเนินการไปในแนวทางเดียวกันได้ดี แต่ยังเป็นข้อจำกัดในการปฏิบัติการคือในข้อสงสัยหรือปัญหาที่ต้องทำการชี้แจงอย่างเร่งด่วน หน่วยงานผู้ร่วมปฏิบัติการไม่สามารถตัดสินใจหรือชี้แจงแทนกันได้อย่างชัดเจนประกอบกับชาวชุมชนไม่มีความมั่นใจ ทำให้การทำงานชุมชนเกิดปัญหาและหยุดชะงักในที่สุด

5.4.5.3.3 ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทำน้าสามเสน

เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯไม่มีการเก็บข้อมูลพื้นฐานและเอกสารอย่างเป็นทางการและเป็นระบบและรายละเอียดข้อมูลบางอย่างไม่มีการบันทึกไว้ แม้จะมีการเก็บข้อมูลใหม่อีกครั้งแต่ด้วยมีข้อจำกัดทางด้านเวลา

ประกอบกับชาวชุมชนไม่สะดวกให้ความร่วมมือ จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ละเอียดครบถ้วนทุกอย่าง ทำให้วิเคราะห์ชุมชนได้ไม่ละเอียดเท่าที่ควร ส่งผลต่อการวางแผนการและลงปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน

5.4.5.4 ผลที่ได้จากการปฏิบัติการร่วมกัน

จากการปฏิบัติการร่วมกัน ในระยะเวลา 5 เดือน ผลที่ได้จากการปฏิบัติการนี้พบว่า ชาวชุมชนทำน้ำสามเสนได้เรียนรู้และเริ่มเข้าใจ ในการทำงานแบบมีส่วนร่วม กับหน่วยงานต่างๆ ชาวชุมชนมีความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้นระดับหนึ่ง มีการแลกเปลี่ยนแนวความคิด และองค์ความรู้ต่างๆร่วมกันภายในชุมชน และกับหน่วยงานที่ร่วมปฏิบัติการ รวมถึงชุมชนอื่น นอกจากนี้ชาวชุมชนยังได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่อยู่อาศัยมากขึ้น

การปฏิบัติการดังกล่าว ช่วยลดช่องว่างที่มีอยู่ระหว่างผู้มีฐานะยากจนและผู้มีฐานะร่ำรวย ในชุมชน เกิดความเท่าเทียมกันในการทำงานและพร้อมจะช่วยเหลือกันโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้น โดยมีการเสียสละประโยชน์ที่ตนเองได้รับเพื่อชุมชนและผู้ที่ได้รับความสะดวกผู้อื่น แต่ยังมีชาวชุมชนบางส่วนที่กลับมองหาประโยชน์ส่วนตนจากการปฏิบัติการครั้งนี้ และใช้อิทธิพลที่มีอยู่เข้าแทรกแซงและโน้มน้าว จึงส่งผลให้เกิดข้อพิพาทและความขัดแย้งขึ้นระหว่างคนในชุมชน และหน่วยงานผู้ร่วมปฏิบัติการ นอกจากนี้จากการปฏิบัติการร่วมกันยังกลับส่งผลให้ชาวชุมชนเกิดการแตกแยกขึ้น ซึ่งแต่ก่อนชาวชุมชนจะเป็นในลักษณะต่างคนต่างอยู่จึงไม่มีปัญหากัน แต่เมื่อมีการทำงานร่วมกันกลับเกิดเป็นข้อพิพาทขึ้นเนื่องจากความคิดที่ไม่ตรงกันและไม่มีความเดือดร้อนร่วมกัน อีกทั้งความแตกต่างของสภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจในชุมชนทำให้เกิดความแตกแยกภายในชุมชน

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติการร่วมกันยังส่งผลให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงานเจ้าของที่ดินมากกว่าเดิม มีความเชื่อใจในสถาปนิกผู้ร่วมปฏิบัติการ และหน่วยงานผู้ร่วมดำเนินการยังได้ทราบถึงปัญหาชุมชนที่แท้จริง และมีความเข้าใจลักษณะชุมชนทำน้ำสามเสนมากขึ้น ซึ่งส่งผลดีต่อการกำหนดนโยบายหรือทำงานพัฒนาอื่นๆ ในชุมชนทำน้ำสามเสนต่อไป

โดยภาพรวมแล้วผลที่ได้จากการปฏิบัติการครั้งนี้ นับว่าส่งผลดีต่อชุมชนทำน้ำสามเสนเอง เพราะนอกจากมีโอกาสได้ร่วมการพัฒนา ยังเป็นการสร้างวัฒนธรรมที่ดีขึ้นมาในชุมชนอันจะเป็นแรงขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่แท้จริงต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

วิเคราะห์แผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ชุมชนทำน้าสามเสน

การพัฒนาที่อยู่อาศัยและแก้ไขปัญหาในชุมชน เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและมีขั้นตอนต่างๆมากมาย ประกอบกับโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้าสามเสน เป็นการปฏิบัติการร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ-เอกชนและชุมชนทำน้าสามเสน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมในชุมชนให้มีสภาพดีขึ้นแล้ว ทางหน่วยงานที่สนับสนุนต่างมุ่งหวังให้คนในชุมชนทำน้าสามเสนมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมรับประโยชน์ สิ่งเหล่านี้นับเป็นเครื่องมือที่ความสำคัญและจำเป็นต่อการทำงานในแนวทางมีส่วนร่วม นอกจากนี้โครงการดังกล่าวยังส่งเสริมหลักการพึ่งพาตนเองของชุมชน เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ที่คนชุมชนได้มีการดำเนินการร่วมกัน ซึ่งสามารถขยายผลเกิดประโยชน์อื่น ๆต่อไปได้

ตลอดการร่วมปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน มีปัญหา-อุปสรรคมากมาย ได้มีการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติการ รวมถึงหาเทคนิค วิธีการมาปรับใช้ให้เหมาะสมสามารถดำเนินการต่อไปได้ ผู้วิจัยจึงรวบรวมข้อมูลสรุปและวิเคราะห์ประเด็นสำคัญดังนี้

1. ชุมชนทำน้าสามเสนกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน
2. การทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน
3. ข้อดี - ข้อเสียและอุปสรรคของกระบวนการทำงาน
4. การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนในแนวทางมีส่วนร่วม ในประเทศไทย

ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางผู้วิจัยคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ได้จากการปฏิบัติและเปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎี สรุปเป็นข้อมูลสามารถเป็นประโยชน์นำไปเป็นกรณีศึกษาสำหรับงานพัฒนาชุมชนอื่นต่อไป

6.1 ชุมชนทำน้าสามเสนกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัย

6.1.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสน

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนทำน้าสามเสน เป็นแนวความคิด ที่เกิดจากเจ้าของที่ดิน (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) มีนโยบายพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน โดยกำหนดเงื่อนไขให้ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนา มีสิทธิ์อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนทำน้าสามเสนจึงไม่ได้มาจากความเดือดร้อนหรือความสนใจร่วมกัน อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ดึงคนมาทำงานร่วมกันได้ยากและเกิดปัญหา - อุปสรรคในการปฏิบัติการโดยตลอด

6.1.2 การปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสน

ที่ผ่านมาชุมชนทำน้าสามเสนมีความเคยชินกับการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ คือ มีหน่วยงานเข้ามาดำเนินการ สร้างบ้านและพัฒนาสิ่งต่างๆให้เสร็จทุกอย่างเอง โดยผลที่ได้จากการพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จและชาวชุมชนเกิดทัศนคติในแง่ลบต่อหน่วยงานผู้ทำการพัฒนา

ในปัจจุบันทั้งภาครัฐและเอกชนเริ่มใช้การแนวทางการมีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัย อันรวมถึง โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้สามเสน ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ด้วยเช่นกัน โดยการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้สามเสนแบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ช่วง คือ

1. ทำการศึกษาชุมชน
2. การปฏิบัติการร่วมกับชุมชน โดยผู้ลงปฏิบัติการร่วมกับชาวชุมชนคือสถาปนิกจากบริษัท CASE

จากการศึกษาและร่วมปฏิบัติการชุมชนพบว่า บทบาทของกรรมการชุมชนมีส่วนสำคัญในการดำเนินการและประสานงาน ร่วมกับหน่วยงานและคนภายในชุมชนทำน้สามเสนอย่างมาก มีการตั้งกรรมการสำหรับโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้สามเสน ขึ้นเฉพาะ โดยการคัดเลือกจากชาวชุมชนทำน้สามเสน เนื่องจากกรรมการชุมชนเดิมซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะดีไม่ได้รับการยอมรับจากชาวชุมชนเท่าที่ควร ไม่สามารถเป็นตัวแทนตลอดจนประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ การทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชาวชุมชนจึงเป็นไปด้วยความลำบากและมีข้อขัดแย้งมาโดยตลอด ภายหลังจากการตั้งกรรมการชุดใหม่การประสานงานเป็นไปได้ดีขึ้น นอกจากนี้การแบ่งกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกันโดยมีผู้นำในแต่ละกลุ่ม ช่วยให้ผู้อยู่ปฏิบัติงานสามารถทำงานได้สะดวก และเข้าถึงชาวบ้านได้โดยตรงมากขึ้น สำหรับการเลือกผู้นำในแต่ละกลุ่มนั้นมาจากการยอมรับร่วมกันของกลุ่ม

อย่างไรก็ตามการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนในระยะแรก ยังคงเกิดปัญหาซึ่งส่งผลต่อการร่วมทำงานในขั้นต่อไป โดยมีสาเหตุสำคัญคือ ความเหลื่อมล้ำทางฐานะ เนื่องจากชุมชนนี้มีความเหลื่อมล้ำทางฐานะค่อนข้างมาก คนที่มีฐานะยากจนส่วนใหญ่มักประเมินค่าของตนเองต่ำ เกรงจะไม่ได้รับการยอมรับจึงจำเป็นต้องยอมรับและแสวงหาแหล่งประกันความมั่นใจจากคนที่มีฐานะดีกว่า ประกอบกับขาดแรงจูงใจในการคิดสร้างสิ่งที่ดีให้กับตนเอง สำหรับคนที่มีฐานะดี บางรายมีความทะนงในหน้าที่ ฐานะ ประกอบกับมีความเกี่ยวพันกับผู้มีฐานะยากจนในบทบาทอื่นๆ เช่นเป็นผู้ปล่อยเงินกู้ ,เป็นผู้ให้เช่าช่วง เป็นต้น ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานและการรวมกลุ่มทำงานกันเองในชุมชน นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาและอุปสรรคในการทำงานระหว่างชาวชุมชนและสถาปนิกที่ลงปฏิบัติการ คือการไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งมีสาเหตุมาจาก ทศนคติในแง่ลบจากการพัฒนาในครั้งก่อนและความไม่เชื่อใจโครงการที่เกิดขึ้นในครั้งนี้

สถาปนิกผู้ลงปฏิบัติงานชุมชนจึงต้องพยายามเปลี่ยนความคิดของคนที่มีต่อภาพพจน์ตนเอง และภาพพจน์ที่มีต่อผู้อื่น โดยพยายามเปลี่ยนแนวความคิดคนให้เห็นความสำคัญและศักยภาพตนเอง และเปลี่ยนแง่คิดและทัศนคติในแง่ลบที่มีต่อผู้อื่น เพื่อเปิดมุมมองในการร่วมรับประโยชน์ ซึ่งมีใช้ค่านึงแต่ฝ่ายตนเอง แต่ค่านึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน การพยายามเปลี่ยนแปลงของสถาปนิกใช้ระยะเวลาานาน ซึ่งตลอดช่วงระยะเวลาการทำงาน 5 เดือน สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังต้องสร้างความคุ้นเคยและความเชื่อใจ โดยการปฏิบัติกรอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม มีการสร้างกิจกรรมระหว่างการปฏิบัติการก่อเกิดผลเป็นรูปธรรมทำให้ชาวชุมชนรับรู้และเข้าใจในการทำงานรวมถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น เกิดความเชื่อใจและไว้วางใจสถาปนิกจนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการทำงานมากขึ้นตามลำดับ

ในระหว่างการปฏิบัติการตามขั้นตอนที่วางแผนไว้ การชี้แจงและจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อของบประมาณ สนับสนุนเป็นประเด็นสำคัญซึ่งมีผลต่อการรวมกลุ่มเพื่อทำการพัฒนา เนื่องจากเป็นประเด็นที่ชาวชุมชนให้ความสนใจ ตั้งข้อสงสัยและซักถามอยู่ตลอด โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบต้องทำการชี้แจง รายละเอียด และขั้นตอนการจัดตั้ง ซึ่งการตั้งกลุ่มออมทรัพย์น่าจะเป็นผลดีถ้า

ประชาชนสามารถรวมตัวกันได้ โดยคนในชุมชนทำน้ำสามเสนมีความสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก และเริ่มมีการดำเนินการเพื่อจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

การทำงานระหว่างชาวชุมชนกับสถาปนิกยังคงดำเนินต่อไปโดยมีทั้งผู้เข้าร่วมและผู้คัดค้าน ทำให้การทำงานจึงมีทั้งเดินหน้าและหยุดชะงัก สถาปนิกจึงต้องปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ตลอดเวลา พร้อมกับให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการทำงาน คนในชุมชนเริ่มมีความเชื่อใจและมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานในแนวทางนี้ อย่างไรก็ตามชาวชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการทำงานแบบมีส่วนร่วม ทำให้ไม่ค่อยมีความสนใจและให้เวลาในการร่วม ทำงานหรือกิจกรรมที่สถาปนิกพยายามนำเสนอให้

ดังนั้นเทคนิค – วิธีการที่ใช้ในการทำงานของสถาปนิก สรุปได้เป็น 3 วิธีการหลักๆคือ

1. เทคนิคทางจิตวิทยา

1.1 การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ โดยการกระตุ้นและให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่ม พูดคุย การถกเถียงปัญหา ฯลฯ

1.2 การสร้างแรงจูงใจ เพื่อกระตุ้นให้ชาวชุมชนรวมกลุ่มกันทำงาน เช่นการสร้างกิจกรรมก่อเกิดผลให้ เห็นเป็นรูปธรรมและความก้าวหน้าของงาน นอกจากนี้ยังนำเสนอกรณีศึกษาการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนอื่น และรูปแบบที่อยู่อาศัยในประเทศต่างๆ ช่วยกระตุ้นความสนใจเพิ่มมากขึ้น

1.3 การสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิก โดยต้องให้ความสนใจต่อสมาชิกในแต่ละกลุ่มเท่า ๆ กัน

2. เทคนิคการประชาสัมพันธ์

2.1 การใช้สื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง เช่น การประชุมการพบปะการติดต่อผ่านผู้นำ ฯลฯ หรือการให้สื่อ เช่น เสียงตามสายในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การใช้เทคนิคดังกล่าว จะต้องคำนึง กับสภาพทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยข้อมูลที่น่าเสนอ จะต้องมีความถูกต้องและชัดเจน

2.2 ในกลุ่มคนยากจน หรือผู้ด้อยโอกาส จะต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยการชี้แจงให้เห็นถึงการ ช่วยเหลือ หรือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ

3. เทคนิคการวางแผน

3.1 ทำการลงศึกษาชุมชนก่อนการพัฒนาชุมชน

3.2 มีการวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชนในชุมชน

3.3 ใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการทำงาน

3.4 สนับสนุนทรัพยากร เงิน วัสดุ วิชาการ และเทคโนโลยี ในการปฏิบัติการร่วมกัน

3.5 พฤติกรรมของปฏิบัติการต้องทำตัวเป็นกลาง มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความเสียสละ

นอกจากเทคนิคดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในส่วนของประชาชนกลุ่มที่ฐานะยากจนจะให้ความสำคัญ และให้ ความสนใจมากกว่ากลุ่มอื่นในชุมชน ด้วยการทำความเข้าใจสอบถามทุกข์สุขในด้านารดำเนินชีวิต และการ ประกอบ อาชีพนอกจากนี้ จะต้องกระตุ้นและให้การศึกษาโดย เฉพาะการให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การรวมกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา การเรียนรู้วิธีการทำงานจากกลุ่มอื่น ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน

การทำงานยังดำเนินต่อไปทางสถาปนิกได้ทำแบบจำลองการใช้พื้นที่จากกลุ่มตัวอย่างขึ้นมา เพื่อเป็น ตัวอย่างให้กับกลุ่มอื่นๆได้ศึกษาและเห็นภาพเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น แต่กลับมีชาวชุมชนบางรายที่ยังไม่เข้าใจ

และคัดค้านการทำงานมาโดยตลอด โน้มน้าวชาวชุมชนรายอื่นรวมถึงกลุ่มตัวอย่างให้เข้าใจเป้าประสงค์ใน การทำงานของสถาปนิกผิดไปโดยมองว่าจะเป็นการรื้อไล่เหมือนครั้งก่อน ประกอบกับทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ยังไม่ทำเอกสารชี้แจงอย่างเป็นทางการ จึงเป็นส่วนสนับสนุนให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีความไม่ไว้วางใจอีกครั้ง ทางสถาปนิกจึงใช้วิธีการหยุดการลงปฏิบัติการ แต่ยังคงติดตามความในชุมชนอยู่ตลอดโดยประสานงานกับชาว ชุมชนบางรายที่ยินดีให้ความร่วมมือ

นับว่าวิธีการดังกล่าวได้กระตุ้นให้ชาวชุมชนเริ่มมีการตื่นตัวและเรียนรู้ที่จัดการแก้ปัญหาภายในที่เกิดขึ้น ร่วมกันอย่างจริงจังและเป็นแบบแผนเนื่องจากมีชาวชุมชนบางกลุ่มยินดีร่วมปฏิบัติการต่อ ทำให้ในชุมชนมีการ ประชุมร่วมกันและจัดตั้งคณะกรรมการการทำงานสำหรับโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนขึ้น โดย เป็นตัวแทนติดต่อกับทางสถาปนิกเพื่อชี้แจงถึงปัญหาและข้อสงสัยบางประเด็น และมีการนัดประชุมหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องทั้งหมด เพื่อหาข้อสรุปและวางแผนเพื่อลงปฏิบัติการต่อไป

ในที่สุดสถาปนิกได้ทำการลงปฏิบัติการร่วมกับชาวชุมชนอีกครั้งในเดือนมกราคม 2549 ซึ่งเป็นช่วงที่ทำการ ออกแบบผังและกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมีการพิจารณาสีทึบจากผู้มาเข้าร่วมทำงาน ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขของสำนักงานทรัพย์สินฯ ทั้งนี้ให้ชาวชุมชนร่วมพิจารณาการได้สิทธิ์ที่อยู่อาศัยของแต่ละคน ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ ในช่วงทำงานระยะแรก มีการลงเลขที่บ้านกำกับไว้เพื่อยืนยันถึงการมาทำงาน ร่วมกัน ต่อมาในช่วงสรุปแบบและพิจารณาสีทึบขั้นสุดท้ายมีผู้เข้าร่วมจำนวนมากโดยสถาปนิกให้มีการลง ลายมือชื่อและเลขที่บ้านกำกับ เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาขั้นสุดท้าย นับว่าการใช้เทคนิควิธีการทำงาน ดังกล่าวช่วยกระตุ้นคนในชุมชนและดึงความสนใจในการร่วมทำงานได้มาก

ถึงแม้การทำงานในช่วงดังกล่าวจะผ่านไปได้ด้วยดี แต่ยังคงมีชาวบ้านบางส่วนยังไม่เข้าใจ ไม่ให้ความ ร่วมมือในการทำงานเนื่องจากยังไม่เห็นความสำคัญของการมาทำงานร่วมกัน รวมถึงไม่คำนึงถึงเงื่อนไขในการ พิจารณาสีทึบ ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้ำสามเสน จนสิ้นสุดการร่วมทำงานออกแบบผังและกำหนดรูปแบบ ที่อยู่อาศัย เบื้องต้น

จากนั้นสถาปนิกได้ทำการสรุปแบบและจัดทำผังชุมชนทำน้ำสามเสนปรับปรุง พร้อมกับรายชื่อผู้เข้าร่วม ทำงานและมีสิทธิ์ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้ำสามเสน โดยนำไปติดไว้ในชุมชนให้ชาวบ้านได้รับทราบร่วมกัน ซึ่งผลปรากฏว่าชาวบ้านที่ไม่เข้าร่วมต่างเข้ามาเรียกร้องสิทธิ์และต้องการทำงานร่วมกับทางสถาปนิกมากมาย โดยมีชาวบ้านรายอื่นๆที่เข้าร่วมเป็นฝ่ายชี้แจงให้เห็นถึงผลกระทบที่ได้จากการที่ไม่มาทำงานร่วมกันและไม่ใส่ใจ ที่จะเข้าร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น ผู้ได้รับผลกระทบจึงควรคิดหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเองต่อไป ทำให้ชาว ชุมชนได้เรียนรู้หาทางแก้ไขปัญหา และเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือหรือจัดการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อไปด้วยตัวเอง อีกครั้ง

นับว่าผังชุมชนทำน้ำสามเสน ปรับปรุง ไม่ใช่สิ่งที่มาจากการมีส่วนร่วม ,ความสามัคคีและการรวมกลุ่ม ของชาวชุมชนโดยทั้งหมด และไม่ใช่ผลสุดท้ายที่ได้ในการร่วมปฏิบัติการครั้งนี้ แต่เป็นสิ่งหรือเครื่องมือที่ช่วย สร้างความเข้าใจในแนวทางการทำงานแบบมีส่วนร่วม กระตุ้นให้คนในชุมชนมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อการพัฒนา โดยเริ่มเรียนรู้และยอมรับความคิดร่วมกัน

ตารางที่ 6.1 แสดงตารางแผนปฏิบัติการเปรียบเทียบกับปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริง

ระยะเวลาการทำงาน	ก.ย. 48	ต.ค. 48	พ.ย. 48	ธ.ค. 48	ม.ค. 49	
รายละเอียดการทำงาน						สรุปผลจากการปฏิบัติการ
อธิบายการทำงานกระตุ้นให้เห็นความสำคัญในการพัฒนาที่อยู่อาศัย						เกิดการทำงานร่วมกัน ,ดูกรณีศึกษาตัวอย่างและมีการกำหนดเงื่อนไขการทำงาน
รวบรวมปัญหาและความต้องการ						ได้สอบถาม ,พูดคุย ภายนอกและเป็นกลุ่มย่อย
สรุปงานครั้งที่ 1						ได้รับรู้ปัญหาเบื้องต้นและเข้าใจลักษณะชุมชนมากขึ้น
พิจารณารูปแบบที่อยู่อาศัยรายหลัง-ภาพรวมในชุมชน						เกิดปัญหาทางหยุดกลางคันไม่สามารถเก็บได้ทุกกลุ่ม
สรุปงานครั้งที่ 2						แสดงภาพถ่ายสภาพที่อยู่อาศัยรายหลังและสภาพแวดล้อม
ร่วมกันออกแบบผังการใช้พื้นที่จากกลุ่มตัวอย่าง						เกิดความไม่เข้าใจในผังตัวอย่างร่วมทำและนำเสนอ สร้างความไม่เข้าใจและไม่พอใจแก่ชาวบ้าน
นำเสนอให้ชาวชุมชนร่วมอภิปราย						มีการอภิปรายและนำเสนอให้ชาวชุมชนได้เป็นตัวอย่างได้เพียงบางกลุ่มเท่านั้น
สรุปความต้องการ-ข้อจำกัดเพื่อเตรียมข้อมูลเพื่อออกแบบผังร่วมกัน						มีการประชุมร่วมกันและวางแผนการทำงานครั้งใหม่ในเวลา 1
ร่วมออกแบบผังการใช้พื้นที่เพื่อที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน						ผังที่มาจากชาวชุมชนทำน้ำสามเสน
นำเสนอให้ชาวบ้านและสำนักงานทรัพย์สินฯ ร่วมพิจารณา						สรุปความคิดเห็นของชาวชุมชนและสำนักงานทรัพย์สินฯ
ปรับรูปแบบและคำนวณงบประมาณเบื้องต้น						ได้ผังชุมชนเบื้องต้น ที่นำไปสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัย

□ แผนการปฏิบัติการ

■ การปฏิบัติการจริง

สรุปผลจากการปฏิบัติการ

เกิดการทำงานร่วมกัน ,ดูกรณีศึกษาตัวอย่างและมีการกำหนดเงื่อนไขการทำงาน

ได้สอบถาม ,พูดคุย ภายนอกและเป็นกลุ่มย่อย

ได้รับรู้ปัญหาเบื้องต้นและเข้าใจลักษณะชุมชนมากขึ้น

เกิดปัญหาทางหยุดกลางคันไม่สามารถเก็บได้ทุกกลุ่ม

แสดงภาพถ่ายสภาพที่อยู่อาศัยรายหลังและสภาพแวดล้อม

เกิดความไม่เข้าใจในผังตัวอย่างร่วมทำและนำเสนอ สร้างความไม่เข้าใจและไม่พอใจแก่ชาวบ้าน

มีการอภิปรายและนำเสนอให้ชาวชุมชนได้เป็นตัวอย่างได้เพียงบางกลุ่มเท่านั้น

มีการประชุมร่วมกันและวางแผนการทำงานครั้งใหม่ในเวลา 1

ผังที่มาจากชาวชุมชนทำน้ำสามเสน

สรุปความคิดเห็นของชาวชุมชนและสำนักงานทรัพย์สินฯ

ได้ผังชุมชนเบื้องต้น ที่นำไปสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัย

จากตารางจะเห็นได้ว่าการวางแผนการปฏิบัติการและการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริง มีความคลาดเคลื่อนในด้านขอบเขตของระยะเวลา เนื่องจากปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ทำให้การทำงานมีการหยุดชะงัก หรือเกิดความล่าช้าในการดำเนินการ ทำให้ต้องมีการวางแผนปฏิบัติการใหม่และสร้างเงื่อนไขเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการทำงานร่วมกัน เพื่อความสะดวกในการทำงานและทำให้งานสามารถเสร็จได้ทันตามกำหนดเดิมที่วางไว้ ทั้งนี้การทำงานที่เกิดขึ้นมิใช่เป็นการเร่งรัดเพื่อให้ทันตามกำหนดเวลาที่วางไว้แต่อย่างใด หากแต่ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและความพร้อมของชาวชุมชนด้วย

6.1.3 ผลกระทบในชุมชนทำน้สามเสนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงาน

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่ชาวชุมชนมีส่วนร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้สามเสน มีทั้งผลเชิงบวกและเชิงลบ ดังต่อไปนี้

6.1.3.1 ผลเชิงบวก

6.1.3.1.1 ชาวชุมชนได้เรียนรู้ในกระบวนการทำงานพัฒนาร่วมกัน มองเห็นความสามารถและข้อบกพร่องของตัวเองและผู้อื่น เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เคารพในการตัดสินใจของคนหมู่มาก ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้น ลดช่องว่างความแตกต่างของคนในด้านต่างๆ อันทำให้เกิดความเท่าเทียมในชุมชนมากขึ้นตามลำดับ

6.1.3.1.2 ชาวชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนที่มีฐานะยากจน คนเหล่านี้กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นและแสดงออกถึงศักยภาพและประสบการณ์ของตน ซึ่งสังเกตได้จากที่ได้รับการยอมรับในการทำงานร่วมกัน

6.1.3.1.3 ชาวชุมชนได้รับความรู้และประสบการณ์เพิ่มมากขึ้น จากการปฏิบัติงานร่วมกัน, การแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากชุมชนอื่น อันเป็นประโยชน์ทำให้ชาวชุมชนนำความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้มาปรับปรุงในการทำงานร่วมกันของชุมชนต่อไป

6.1.3.1.4 ชุมชนทำน้สามเสนเป็นลักษณะของชุมชนเมืองมีขนาดพื้นที่ค่อนข้างใหญ่ กระบวนการทำงานที่เกิดขึ้นในชุมชน เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้ทำงานและเรียนรู้กันร่วมกัน มีการติดต่อ ประสานงานและช่วยเหลือส่งผลให้ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์และรู้จักกันมากขึ้น

6.1.3.1.5 เปลี่ยนมุมมองและแนวความคิดของคนที่จำกัดอยู่แต่ของตนเองหรือพวกพ้องให้คิดถึงส่วนรวมมากขึ้น และมีความยินดีที่จะดำเนินการต่างๆ เพื่อสิ่งที่ดีต่อตนเองและคนอื่นๆ ในชุมชน

6.1.3.2.1 ผลเชิงลบ

6.1.3.2.1 ชาวชุมชนต้องสละเวลาในการทำงานร่วมกัน บางรายอาจมีผลกระทบต่ออาชีพหรือครอบครัว บางครั้งทำให้ต้องเปลี่ยนเวลาของกิจกรรมที่เคยปฏิบัติอยู่เป็นประจำออกไป

6.1.3.2.2 ในขณะที่คนในชุมชนบางส่วนมีความสัมพันธ์อันดีอันเกิดจากการทำงานร่วมกัน แต่บางคนกลับขาดความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านหรือคนอื่นๆ ในชุมชน เนื่องจากการกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ของตนเองและไม่ยอมรับข้อตกลงร่วมกัน

6.1.3.2.3 ความไม่พร้อมในการทำงานและไม่เข้าใจลักษณะชุมชนทำน้สามเสนอย่างลึกซึ้งเพียงพอของ

เจ้าหน้าที่ผู้ร่วมปฏิบัติการ ทำให้กระบวนการทำงานในบางขั้นตอนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนคือเกิดข้อพิพาท และแตกแยก ทำให้เป็นอุปสรรคในการรวมตัวของชาวชุมชน การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปได้ช้า

6.1.4 ความคิดเห็นต่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสนแบบมีส่วนร่วม

“แนวทางนี้ดีมากคะ นับเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้ดีมากคะ เวลาที่ทำงานไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการเสียเวลา แต่เป็นการเสียสละเวลาด้วยความเต็มใจ ชาวชุมชนส่วนใหญ่ก็ยินดีให้ความร่วมมือ ในส่วนตัวกับการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปัญหาคะ”¹

“ถ้าชุมชนสามัคคีจะดีมาก ในแนวทางนี้ ซึ่งใช้ในชุมชนที่ไม่เป็นระเบียบ แต่ไม่ใช่ชุมชนนี้เนื่องจากความคิดเห็นไม่ตรงกันเพราะการศึกษาต่างกัน ส่วนใหญ่มีการศึกษา และไม่มีน้ำใจ จึงลำบาก ในการทำงานแบบกลุ่มก้อน ส่วนใหญ่กินดีอยู่ดี และการพินัยยะ การจะพัฒนาชุมชนนี้ได้ไม่ใช่ปล่อยให้ชุมชนพัฒนาเองแต่องค์กรหรือหน่วยงานผู้พัฒนาควรมีเงื่อนไข และตั้งกฎบังคับโดยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น แต่กรณีปล่อยให้คิดเอง สร้างอะไรเองนี่ยาก การรวมตัวไม่ยากส่วนใหญ่รวมตัวกันได้ แต่ร่วมมือยาก คนที่ให้ความร่วมมือส่วนใหญ่คือคนไม่มีการศึกษาเพราะต้องการความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จริงๆแล้วระบบการพัฒนาแบบนี้ดี แต่หน่วยงานต้องเข้ามาด้วยความจริงใจ แล้วเข้ามาโดยมีระเบียบแบบแผนชัดเจน ไม่ต้องรอให้ชาวชุมชนบอกต้องการอะไร ควรมีแบบแผนและวัตถุประสงค์ชี้แจง เจ้าของที่ดินควรแสดงบทบาทให้ชัดเจน โดยมีบทบาทในการวางผังร่วมกับสถาปนิกแล้วบอกว่าต้องการอะไร แล้วถามชาวบ้านว่าต้องการมากน้อยแค่ไหน โดยขอความร่วมมือชาวบ้าน นั่นคือควรมีกฎที่มีระเบียบ โดยสรุปแล้วข้อดีของแนวทางการมีส่วนร่วมในชุมชนคือ เป็นแนวทางที่ดีที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้คิด ได้เรียนรู้ จุดเสียคือสร้างความแตกแยกในชุมชนเนื่องจากเดิมอยู่กันไม่มีปัญหาส่วนตัวซึ่งกันและกันแต่เมื่อมีการทำงานร่วมกันก็เกิดความต้องการ และผลประโยชน์ส่วนตนทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งประกอบกับ มีบาดแผลทางจิตใจจากการพัฒนาครั้งก่อน”²

“การพัฒนาที่อยู่อาศัยในแนวทางมีส่วนร่วมสามารถพัฒนาพื้นที่มีศักยภาพและไม่มีศักยภาพได้ คิดว่าเป็นแนวทางหนึ่ง ที่เหมาะกับรูปแบบใหม่มากกว่า โดยคำนึงถึงระยะเวลา ศักยภาพของพื้นที่ ความพร้อมในทุกๆ ด้าน ว่าถึงจุดรีเปลา ถ้าไม่พร้อมหรือยังไม่ถึงจุดก็ไม่จำเป็นในการใช้แนวทางนี้ ในระยะ 5 เดือนที่ผ่านมา ของชุมชนทำน้าสามเสน โดยส่วนตนมีความพอใจในระดับที่รับได้ เนื่องจากมีปัญหาที่ยืดเยื้อมานานซึ่งที่ผ่านมาการทำ ความเข้าใจยอมรับกันได้ระดับหนึ่ง นับว่าเป็นที่น่าพอใจ กับหน่วยงานที่ทำงานร่วมกันก็ไม่มีปัญหาแต่อย่างไร เนื่องจากเข้าใจบทบาท และการทำงานดี โดยสรุปแล้วข้อดีของแนวทางดังกล่าวคือ สามารถอยู่ร่วมกันได้ทั้งสองฝ่ายด้วยความพึงพอใจและรับประโยชน์ร่วมกัน ข้อเสียคือถ้าเป็นที่ดินที่มีศักยภาพ แนวทางดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการให้เจ้าของที่ดินได้รับผลตอบแทนสูงสุด อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นแนวทางที่ทำให้ได้รับประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย แนวทางนี้ยังคงพัฒนาไปได้อีก ซึ่งชาวชุมชนต้องมีความเข้าใจโดยมีคนบอกแนะนำและเปิดให้มีโอกาสในการใช้แนวทางดังกล่าวทั้งนี้ น่าจะไปได้ดี โดยขึ้นกับลักษณะสภาพพื้นที่และความพร้อมของชุมชน”³

¹ สัมภาษณ์ ป้าแมว, 17 กุมภาพันธ์ 2549.

² สัมภาษณ์ อัญญาณี ปันเดย์, 24 กุมภาพันธ์ 2549.

³ สัมภาษณ์ คุณคนุช อิศรเสนา ณ ออยุธยา, หัวหน้ากองโครงการชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์,

“ชุมชนสามเสนเป็นการเช่าอยู่เดิม ซึ่งไม่เหมือนกับชุมชนอื่นๆที่มีสภาพบุกรุก จึงต้องเลือกใช้เทคนิควิธีการในการพัฒนาให้เหมาะสม ในเรื่องของรายได้ยังคงเป็นปัญหาในการพัฒนาในชุมชนนี้ ซึ่งการพัฒนาไม่ใช่แค่กายภาพสิ่งก่อสร้าง แต่การพัฒนาคือคุณภาพชีวิตและวัฒนธรรมที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ควรทำความเข้าใจในลักษณะพื้นฐานชุมชนให้มากและรับฟังคำชี้แจงปัญหาจากชาวชุมชน คนทำงานในแนวทางนี้ไม่ควรยึดเอาการทำงานตะวันตกมาใช้ จริงๆแล้วควรเริ่มจากพื้นฐานความคิดและระบบการเรียนรู้ที่มีในสังคมไทยให้มีทัศนคติและมุมมองที่เปิดกว้างและสร้างสรรค์ สรุปแล้วแนวทางที่เกิดขึ้นในชุมชนนับว่าดีที่เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้แสดงความคิดเห็น แต่อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการควรมีเงื่อนไขและแบบแผนที่ชัดเจน และในการปฏิบัติการควรมีความยืดหยุ่นในการทำงาน โดยคำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของชาวชุมชน”⁴

ข้อความข้างต้นเป็นเพียงความคิดเห็นบางส่วนของผู้ที่ร่วมปฏิบัติการในชุมชนทำน้ำสามเสนที่มีต่อแนวทางการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งสรุปได้ว่าแนวทางการมีส่วนร่วมมีความสำคัญในการทำงานพัฒนา เนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้ได้แสดงความคิดเห็นและทำงานร่วมกัน โดยมีการรับรู้ปัญหาพร้อมกันอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามมีข้อควรคำนึงคือ ด้านเวลาและความพร้อมของชุมชนว่าเหมาะสมที่จะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนาหรือไม่เพื่อการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลที่ดีต่อชุมชนและผู้ทำงานพัฒนา

6.2 การทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้ำสามเสน นอกจากจะมีชุมชนทำน้ำสามเสนเป็นแกนในการพัฒนาและรับประโยชน์โดยตรง ยังมีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาร่วมกันอีก 3 หน่วยงาน ประกอบด้วย

1. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
2. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)
3. บริษัทสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม จำกัด (CASE)

ที่ผ่านมาการทำงานของทั้งสามหน่วยงานต่างมีหน้าที่และบทบาทที่ต้องรับผิดชอบชัดเจน การดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนต้องอาศัยความร่วมมือและการประสานงานกันเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามเป้าหมาย การทำงานของหน่วยงานดังกล่าวจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาที่เกิดขึ้น

6.2.1 ปัญหาที่พบในการทำงานร่วมกัน

- 6.2.1.1 ความล่าช้าของระบบบริหารและการตัดสินใจการดำเนินงานทำให้การทำงานล่าช้าและไม่คืบหน้าเท่าที่ควร
- 6.2.1.2 การประสานงานและรับผิดชอบในการปฏิบัติงานยังไม่มีคำตอบต่อเรื่องเท่าที่ควรทำให้เกิดความเข้าใจผิดและความไม่สะดวกในการลงปฏิบัติการ
- 6.2.1.3 ขาดการประชาสัมพันธ์ และให้ข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นทางการทำให้ชาวชุมชนไม่เข้าใจและไม่มีความเชื่อใจในโครงการ
- 6.2.1.4 ยังไม่มีความเข้าใจแนวคิดและวิธีการทำงานมากพอและขาดการสร้างวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

⁴ สัมภาษณ์ นายปรีชา สฤตนิวัฒน์, 26 กุมภาพันธ์ 2549.

6.2.1.5 การประเมินผลการทำงานในแต่ละครั้งยังมีไม่มากนัก ทำให้บางครั้งละเอียดต่อข้อบกพร่องอันเป็นปัญหาและอุปสรรคในการทำงานในครั้งต่อไป

6.2.2 ปัจจัยที่สนับสนุนในการทำงานร่วมกัน

ผู้วิจัยสรุปปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนในการทำงานร่วมกันของชุมชนทำน้ำสามเสน ได้ดังนี้

6.2.2.1 เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน

6.2.2.1.1 ต้องเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและมีความชัดเจนในการทำงาน

6.2.2.1.2 มีความเข้าใจแนวคิดและวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

6.2.2.1.3 ตั้งใจจะปฏิบัติตามแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

6.2.2.1.4 อุทิศตนเพื่อการทำงานร่วมกันอย่างแท้จริง

6.2.2.2 ระบบการทำงาน

6.2.2.2.1 เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วม คือมีระบบทำงานที่ไม่มีความขัดแย้งและเปิดโอกาสในการแสดงความคิดเห็นและทำงานรวมถึงการเสนอความคิดโดยชาวชุมชนและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน

6.2.2.2.2 มีงบประมาณ ทรัพยากรสนับสนุนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างเพียงพอ เช่นการทำกิจกรรม,การทำงาน และ สื่อต่างๆที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้เกิดการทำงานร่วมกัน

6.2.2.2.3 สร้างแรงจูงใจให้เจ้าหน้าที่อุทิศตนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนจริงจัง เช่น การสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายในการทำงานและการเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ผู้ร่วมทำงานกับชาวชุมชนได้แสดงความคิดเห็นรวมถึงข้อเสนอแนะในการทำงานต่อองค์กรและบุคคลภายนอกอื่นๆ

6.2.2.3 ปัจจัยอื่น ๆ

6.2.2.3.1 บรรยากาศสถานการณ์ในขณะนั้นเอื้ออำนวย ไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน

6.2.2.3.2 โอกาสที่เหมาะสม ที่ช่วยส่งเสริมการทำงานให้เป็นไปได้สะดวกและได้ผลดี

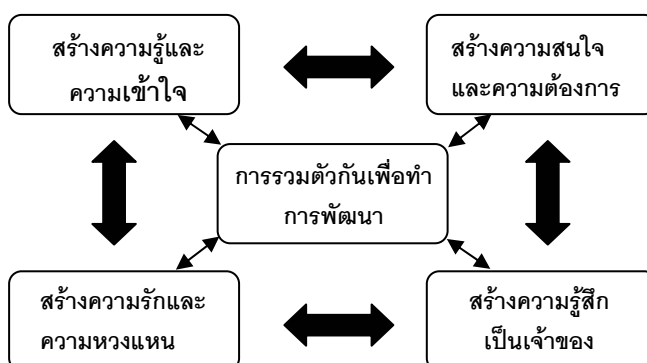
6.3 ข้อดี-ข้อเสียและอุปสรรคของกระบวนการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

6.3.1 ข้อดีของกระบวนการทำงาน

6.3.1.1 ทุกคนมีส่วนร่วมในกำหนดวิธีการทำงาน เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ร่วมคิดและเรียนรู้กระบวนการทำงานไปพร้อมกัน ลดช่องว่างในการทำงานเกิดเป็นแรงผลักดันในการทำงานต่อไป

6.3.1.2 เป็นการสร้างประชาธิปไตยในการทำงาน มีการยอมรับฟังความคิดเห็นของแต่ละฝ่ายส่งผลให้เปิดมุมมองทางความคิดอันมีประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาต่อไป

6.3.1.3 สร้างความรู้สึกมีส่วนร่วม เกิดการรวมตัวของคนภายในชุมชน ส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

6.3.1.4 ลดความขัดแย้งในการทำงานระหว่างประชาชนในชุมชนและหน่วยงานภายนอก เนื่องจากได้มีการร่วมปฏิบัติการและเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นและร่วมชี้แจงปัญหาที่มี จึงมีการรับทราบข้อปัญหาและเป้าหมายในการทำงานของแต่ละฝ่าย สร้างความเข้าใจกันมากขึ้น

6.3.1.5 พัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาเป็นพลังการขับเคลื่อนต่อไป โดยเฉพาะในส่วนของความรู้ด้านการบริหารจัดการบนพื้นฐานของความรู้สึกสำนึกกับผิชอบที่ดียิ่ง

6.3.1.6 เกิดการผนึกกำลังของคนในชุมชนและมีการเลือกผู้นำซึ่งมีความรู้ความสามารถ มีความน่าเชื่อถือขึ้นมาใหม่ อันเป็นพลังสำคัญสำหรับชุมชนในการพัฒนาต่อไป

6.3.1.7 สร้างภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นแก่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นผู้เปิดโอกาสและสนับสนุนกระบวนการทำงานดังกล่าว นอกจากนี้ยังลดความรู้สึกเหลื่อมล้ำระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐกับประชาชนเกิดเป็นความเข้าใจและไว้วางใจมากขึ้น ในการทำงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันต่อไป

6.3.2 ข้อเสียของกระบวนการทำงาน

6.3.2.1 ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการ ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้ปฏิบัติงาน

6.3.2.2 ใช้งบประมาณในการปฏิบัติการค่อนข้างสูง

6.3.3 อุปสรรคในกระบวนการทำงาน

6.3.3.1 ชาวชุมชนทำน้ำสามเสนมือคติดต่อการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นในครั้งก่อนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทำน้ำสามเสนในแนวทงมีส่วนร่วม เป็นนโยบายจากสำนักงานทรัพย์สินฯ และเป็นหน่วยงานหนึ่งในการร่วมดำเนินการประกอบกับความไม่ชัดเจนในการชี้แจงหรือให้คำตอบในข้อสงสัยในการพัฒนาครั้งใหม่ ทำให้ชาวชุมชนไม่มีความไว้วางใจและเชื่อใจในการทำงาน กระบวนการทำงานจึงเป็นไปด้วยความลำบากเนื่องจากชาวชุมชนไม่ยอมให้ความร่วมมือ

6.3.3.2 ไม่สามารถคาดเดาปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทำให้การทำงานต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการตลอดเวลา และต้องพยายามแก้ไขอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อให้งานดำเนินต่อไปได้

6.3.3.3 เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้หยุดการเก็บค่าเช่ามาตั้งแต่ปี 2527 จนมีการทำสัญญาเช่าใหม่ในปี 2548 ซึ่งมีกรขึ้นราคาเช่าและกำหนดระยะเวลาเช่าขั้นต่ำ 15 ปี ทั้งนี้ชาวชุมชนยินดีที่จะทำสัญญาเช่าเหมือนเดิม แต่ไม่เห็นด้วยกับราคาเช่าที่ทางสำนักงานทรัพย์สินกำหนดคือ ตารางวาละ 83 บาท ซึ่งเป็นอัตราค่าเช่าค่อนข้างแพงสำหรับชาวชุมชนทำน้ำสามเสน ชาวชุมชนจึงได้ทำการเจรจาต่อรองลดค่าเช่ากับสำนักงานทรัพย์สินฯ มาตลอด แต่ยังไม่สามารถรับทราบคำตอบตกลงกันได้ ทำให้ชาวชุมชนขาดความกระตือรือร้นและไม่มั่นใจว่าจะสามารถจ่ายค่าเช่าที่ดินได้ตามราคาที่กำหนดมาและมีความคิดว่าหากเข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยจะต้องมีการออมและกู้เงินเพื่อมาทำการพัฒนาหรือสร้างที่อยู่อาศัยใหม่อีก ก็จะเป็นการสร้างหนี้เพิ่มขึ้น ชาวชุมชนจึงไม่ประสงค์จะให้ความร่วมมือหรือเข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยเท่าที่ควร

6.3.3.4 ยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องสิทธิการเช่า

6.3.3.5 ชาวชุมชน มีข้อขัดแย้งเรื่องกรรมกรที่ดูแลกลุ่มออมทรัพย์ ประกอบกับชาวชุมชนบางส่วนมีความไม่พอใจในการทำงานของหน่วยงานผู้ดูแลรับผิดชอบกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์เป็นปัจจัยหนึ่งในการสนับสนุนการทำงานพัฒนาครั้งนี้

6.3.3.6 ชุมชนทำน้สามเสนยังไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างแท้จริงโดยยังไม่เห็นภาพรวมเป็นภาพเดียวกัน จึงไม่เกิดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาสิ่งต่างๆในชุมชนให้มีสภาพดีขึ้นร่วมกัน

6.4 การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนแบบกระบวนการมีส่วนร่วม ในประเทศไทย

6.4.1 วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน

ในประเทศไทยมีผู้มีรายได้น้อยอาศัยอยู่ในเมืองต่างๆ ทั่วประเทศประมาณ 8.25 ล้านคน ซึ่งคนจนเหล่านี้ประมาณร้อยละ 72 หรือ 6 ล้านคน มีปัญหาที่อยู่อาศัยมีรายได้น้อยพอที่จะจัดหาที่อยู่อาศัย หรือเข้าถึงระบบตลาดที่อยู่อาศัยได้ อีกทั้งที่ผ่านมารัฐก็ไม่สามารถจัดการด้านที่อยู่อาศัยให้กับคนจนได้อย่างเพียงพอ จนก่อให้เกิดปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง เรื้อรังมาจนถึงวันนี้ และมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ เพราะผู้คนจากชนบทที่ยังคงหลงไหลเข้าสู่เมืองอยู่ตลอดเวลา

การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยในเมืองหลากหลายรูปแบบที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการให้ ไม่สามารถรองรับปัญหาได้ทันและอาจไม่มีประสิทธิภาพมากพอ เพราะหน่วยงานรัฐเป็นผู้คิด ผู้ทำ ผู้จัดการและดูแล โดยชุมชน/ชาวบ้านเป็นผู้รับบริการหรือผู้ซื้อเท่านั้น ดังนั้นการจัดการที่อยู่อาศัย โดยวิธีให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการกันแก้ไขปัญหา จึงเป็นทางเลือกที่นำไปสู่การแก้ปัญหาได้กว้างขวาง ขยายกลไกระดับต่าง ๆ ชาวบ้านหรือชุมชนเปลี่ยนจากผู้รับ เป็นผู้ดำเนินการ ผู้คิด ผู้ทำ และเลือกหน่วยงานที่ตนเองพอใจมาเป็นผู้ช่วยและยังสร้างพลังพัฒนาทางท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่าง ความเห็นของประชาชนที่มีต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในแนวทางมีส่วนร่วม

นายสมชาย นิลสาคร ในฐานะประธานกรรมการชุมชน เพชรคลองจั่น⁵

“ พวกเราให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก เพราะเราอยากให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของ รู้สึกหวงแหน และเต็มใจที่จะทำการพัฒนาไปกับเรา ทุกเรื่องที่ผ่านมาเข้ามาในชุมชนทุกคนมีสิทธิร่วมในการตัดสินใจ ”

นายวัฒนรบ หิริกุล ประธานชุมชนเจ็ดสิบไร่⁶

“ มากคนมากเรื่อง ” แต่ขอให้คนมาร่วมเพราะ “ มากคน กระจายความคิด ”

นายวีระยุทธ เกาศรี ชาวชุมชนทำน้สามเสน⁷

“ เห็นด้วยกับแนวทางการพัฒนาดังกล่าว โดยการพัฒนาต่างๆต้องเป็นขั้นตอนไป อยากรู้เรื่องจริยธรรม มนุษยธรรมและ คุณธรรม เกิดขึ้นในชุมชน ”

แนวทางการมีส่วนร่วมจึงนับเป็นอีกทางเลือก ในการนำมาใช้พัฒนาที่อยู่อาศัยในโลกปัจจุบัน มีการกำหนดแผนงานของชุมชนร่วมกันอย่างมีระบบขั้นตอนนั้น ตั้งแต่การสำรวจปัญหา สรุปปัญหาเพื่อหาทางออก

⁵ เครือข่ายเรียนรู้คลองเตย (สถาบันการพัฒนาพื้นฐาน และองค์การภาคีในคลองเตย), “ ประสบการณ์ การอบรม (ตัวอย่าง) การทำแผนชุมชนเข้มแข็งคลองเตย,” ใน <http://www.khlong-toey.com/>, สถาบันการพัฒนาพื้นฐาน ภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง (LIFE-UNDP), 1 ตุลาคม 2546.

⁶ เรื่องเดียวกัน

⁷ สัมภาษณ์ นายวีระยุทธ เกาศรี, 17 กุมภาพันธ์ 2549.

กำหนดรูปแบบ วางแผน จนถึงขั้นตอนการดำเนินงาน อาจจะมีปัญหาอุปสรรคอยู่บ้างในการทำงานแต่ละขั้นตอน แต่หากคนในชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาของตนเองอย่างเอื้ออาทรและเข้าอกเข้าใจต่อกัน ประกอบกับแนวทางมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมกับชุมชน มีการเรียนรู้ แก้ไขปัญหาและพัฒนาาร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงสามารถเข้าถึงปัญหาและพัฒนาได้ตรงตามเป้าประสงค์อย่างแท้จริง และเป็นทีพอใจของทุกฝ่าย โดยใช้กระบวนการดำเนินงานดังกล่าวข้างต้น เชื่อว่าปัญหาต่างๆจะลดน้อยลงและขยายผลการพัฒนาต่อไปได้

แนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนนั้น มีทางเลือกกลยุทธ์ที่สามารถเลือกใช้ได้หลากหลาย โดยขึ้นอยู่กับกระบวนการทำความเข้าใจกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตามไม่มีแนวทางใดที่จะเหมาะสมและใช้ได้ตลอด การเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาและความไวต่อการเปลี่ยนแปลง คือ หัวใจของการพัฒนาที่เหมาะสม สิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะช่วยเหลือตนเองเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องต่อไป

6.4.2 กระบวนการทำงานพัฒนาในการพัฒนาชุมชน

คนทำงานพัฒนาชุมชนควรตระหนักและเข้าใจให้ชัดเจนในเรื่อง "กระบวนการ" หรือ "กระบวนการทำงานพัฒนา" ในการทำงานพัฒนา คนทำงานต้องเข้าใจก่อนว่า การพัฒนาเกิดขึ้น "ในกระบวนการ" ผลของการพัฒนาที่เราเห็นอยู่นั้น เป็นผลที่ค่อยๆ ทอยเกิดขึ้น "ในกระบวนการ" หรือ "ระหว่างกระบวนการ" โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนหรือของชุมชนนั้น คนทำงานต้องชัดเจนว่า ผลที่ต้องการ คือ "ความเข้มแข็งของชุมชน" นั้น ไม่ได้เกิดในช่วงระยะเวลาอันสั้น หากแต่ต้องเป็นผลพวง (consequence) หรือผลลัพธ์ (result) ของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องของประชาชนและสิ่งสมมาเป็นเวลานาน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริง ประสบการณ์ตรงของประชาชนในการทำงานเพื่อการพัฒนาหรือการดำรงชีพของตนเองทั้งสิ้น

"กระบวนการ" เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างมากในกระบวนการพัฒนาชุมชน เนื่องจากการทำงานพัฒนาต้องเป็นกระบวนการหรือทำงานให้เกิดกระบวนการ โดยต้องเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เข้ามีส่วนร่วมได้เรียนรู้ในเรื่องที่เขาเข้ามีส่วนร่วมไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาให้กับชุมชนก็ตาม เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเรียนรู้ในกระบวนการดังกล่าว จะเกิดขึ้นมากหรือน้อยนั้น ย่อมแล้วแต่สถานการณ์ คนทำงานพัฒนาชุมชนต้องเข้าใจธรรมชาติของคนในชุมชนด้วยว่า เขาเรียนรู้กันอย่างไร อย่างไรก็ตามควรรู้ว่าการเรียนรู้ นั้น เกิดได้จากกิจกรรมหรือพฤติกรรมหลายรูปแบบ เช่น การพูดคุย-บอกกล่าวกัน การเสนอแนะและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและกัน การวิพากษ์วิจารณ์กัน การวิเคราะห์ข้อมูล และวางแผนร่วมกัน การดำเนินงานร่วมกัน การฝึกอบรมสัมมนา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่ขัดขวางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนยังมีอยู่ เพราะการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต้องมาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นฐานสำคัญ ซึ่งต้องเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงด้วย ในปัจจุบันนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนายังเป็นปัญหาที่ยังยังไม่ให้กระบวนการสร้างพลังชุมชนเกิดได้อย่างที่คนทำงานพัฒนาหรือหน่วยงานราชการต่างๆ ปรารถนาได้

6.4.3 บทบาทของสถาปนิกที่มีต่องานพัฒนาชุมชน

อาชีพสถาปนิกมีความสำคัญในที่อยู่อาศัย แต่บทบาทสถาปนิกในงานพัฒนาชุมชนมีความแตกต่างกับสถาปนิกทั่วไป ซึ่งการมีส่วนร่วมของสถาปนิกในงานพัฒนาชุมชน ไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้ออกแบบหรือผู้แนะนำรูปแบบที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชน แต่ควรเป็นผู้ที่ทำงานร่วมกันและเรียนรู้ปัญหาไปพร้อมกับชาวชุมชน เป็นผู้ให้คำปรึกษาและเสนอแนะแนวทางรวมถึงประสานงาน เป็นการกระตุ้นให้ชาวชุมชนเกิดปฏิกิริยาตอบสนองในงานพัฒนาที่อยู่อาศัย

ในการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน สถาปนิกต้องมีความเข้าใจในบทบาทของตัวเองให้ชัดเจนและเปิดมุมมองในการทำงาน เพื่อรับแนวความคิดจากการเรียนรู้ร่วมกับชาวชุมชน ในขณะเดียวกันก็ต้องเป็นผู้เปิดมุมมองให้กับชาวชุมชนในการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยใช้ประสบการณ์และความรู้ที่มีวิเคราะห์ร่วมกับความต้องการของชาวชุมชน นำเสนอให้ชาวชุมชนเข้าใจและเห็นภาพของการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ตัวอย่าง ความคิดเห็น เรื่องบทบาทสถาปนิกที่มีต่อการทำงานพัฒนาชุมชนในแนวทางมีส่วนร่วม

น.ส.ปฐมมา หุ่นรักวิทย์ สถาปนิกชุมชนที่ทำงานร่วมกับชาวชุมชนมาหลายชุมชน มานานกว่า 10 ปีเล่าว่า ตอนที่ทำงานกับบริษัท ลูกค้าของเราคือคนในครอบครัวที่ต้องมาให้เราออกแบบบ้าน ไม่มีปัญหาความซับซ้อนแต่การทำงานชุมชน ลูกค้าของเราคือคนทั้งชุมชนและยังต้องมองในทุกมิติ ดูความต้องการของชาวชุมชนเป็นหลัก จะเอาความรู้ของเราไปยึดเยียดให้ชาวบ้านไม่ได้ ต้องใช้เทคนิคมากมายในการทำงาน ซึ่งล้วนแต่ไม่มีในตำราเรียน เลิกเพื่อฝึกกลับสู่ความเป็นจริง ชุมชนแต่ละแห่งไม่เหมือนกันต้องคิดใหม่อยู่ตลอดเวลา⁸

น.ส.สมสุข บุญญาปัญญา ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนกล่าวว่า การทำงานของสถาปนิกชุมชนได้สร้างมุมมองใหม่ ๆ ให้กับชาวบ้านในการพัฒนาที่อยู่อาศัย การออกแบบของสถาปนิกได้ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือก เพราะสภาพของชุมชนแออัดมีข้อจำกัดมากมาย ทั้งที่ดินที่มีอยู่เพียงน้อยนิด งานสถาปนิกที่เกิดจากการบูรณาการความรู้และข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ในชุมชนเข้ากับความรู้สมัยใหม่ของสถาปนิก เป็นมิติใหม่ของการออกแบบที่อยู่อาศัยที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย⁹

นายชวณัฐภูมิ ล้วนแสง ซึ่งลงทำงานที่ชุมชนคลองสวนในจังหวัดปทุมธานี เล่าว่า บางครั้งสถาปนิกต้องรู้งานพัฒนาชุมชน ต้องเป็น organizer ไปด้วย อย่างที่คลองสวนผมต้องเข้าหาเด็ก ๆ เพื่อหาทางไปหาผู้ใหญ่ ผมเรียกว่าคบเด็กสร้างบ้าน ข้อมูลหลาย ๆ อย่างในชุมชนก็อาศัยเด็กเป็นตัวเชื่อม กว่าจะได้แบบที่ชาวบ้านต้องการก็อาศัยเวลา 3-4 เดือน¹⁰

น.ส. กสมา แยมตรี สถาปนิกชุมชน บริษัทสถานิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม (CASE) และร่วมทำงานในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน กล่าวว่า

ในฐานะสถาปนิก ที่ทำงานชุมชนนี้เป็นชุมชนแรก คิดว่าการทำงานแบบมีส่วนร่วมเป็นหนึ่งในกระบวนการที่ทำให้ได้มาซึ่งปฏิกิริยาบางอย่างของคนที่เข้ามาอยู่ในกระบวนการ (ชาวบ้านที่เข้าร่วมแบบเต็มใจและไม่เต็มใจหรือด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม) ถึงแม้ว่าการทำงานจะมีจุดประสงค์หลักกว้างๆคือ เพื่อพัฒนา และการมีส่วนร่วมมันทำให้เกิด ผลของปฏิกิริยาที่ทำโดยทุกอย่าง ณ เวลานั้น ซึ่งเป็นตัวที่ทำให้คนทำงานเริ่มที่จะได้

⁸ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “บทบาทมหาวิทยาลัยต่อการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย” ใน http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=43, 19 กุมภาพันธ์ 2548.

⁹ เรื่องเดียวกัน

¹⁰ เรื่องเดียวกัน

ข้อมูลบางอย่างในการเดินต่อและเป็นตัวที่บอกเราว่า ทิศทางใดที่เราจะจัดการกับผลของปฏิภิกิริยานั้นๆ ซึ่งหลักของการมีส่วนร่วมนั้นมันไม่ได้ตายตัว คือไม่มีสูตรว่า อะไรคือการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะผลของปฏิภิกิริยามันไม่ได้เกิดจากตัวแปรที่เหมือนกัน แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ มันเป็นวิธีการหนึ่งซึ่งนำมาสู่การได้มาซึ่งเหตุ สิ่งที่เกี่ยวข้องจากคนที่ได้สัมผัสสถานการณ์นั้นๆเองในระยะเวลาที่ไม่เท่ากัน และช่วงเวลาที่แตกต่างกัน¹¹

นับว่าสถาปนิกชุมชน เป็นบุคลากรที่สำคัญในการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีชุมชนทำน้ำสามเสน จะเห็นได้ว่าสถาปนิกมีบทบาทในการทำงานร่วมกับชาวชุมชนค่อนข้างมากและผลที่ได้จากการที่สถาปนิกลงปฏิบัติการร่วมกับชาวชุมชนพบว่าเกิดแนวโน้มที่ดีในงานพัฒนาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้แนวโน้มที่เกิดขึ้นมิใช่เป็นเพียงการพัฒนากายภาพเท่านั้นแต่ยังรวมถึงผลทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่สถาปนิกชุมชนได้ให้ความสำคัญและช่วยสนับสนุนไปพร้อมกับการพัฒนาด้านกายภาพ

6.4.4 การพัฒนาในแนวทางมีส่วนร่วม ในประเทศไทย

เนื่องจากการพัฒนานั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์โดยตรง การพัฒนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนนิสัยหรือการกระทำของคนเราในการดำรงชีพของตนเองและการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมหรือชุมชนด้วย ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาหรือเรื่องการสนองตอบความต้องการก็ตาม

หลักการพัฒนาชุมชนเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน พบว่าวัฒนธรรมของสังคมไทยบางส่วนไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงขึ้นได้ เช่น วัฒนธรรมในเรื่องของระบบการบริหารทำงานในระบอบเจ้านาย ลูกน้อง ซึ่งเจ้านายจะเป็นผู้มีอำนาจและสั่งการมากกว่าที่จะเปิดโอกาสรับฟังความคิดเห็นร่วมกัน หรือ คนมีฐานะดีมักจะได้รับยกย่องรับ ความเคารพนับถือ รวมถึงโอกาสที่ดีในด้านต่างๆมากกว่าคนมีฐานะยากจน เกิดเป็นความเหลื่อมล้ำยากแก่การทำงานร่วมกัน ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ได้ส่งผลเกิดทัศนคติถ่ายทอดกันมาในสังคมไทยเป็นเวลานานและบางส่วนก็ไม่ได้เปลี่ยนไปแม้ว่าสถานการณ์ของสังคมในด้านต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม

ดังนั้นทัศนคติที่นับเป็นปัญหาของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมสามารถสรุปเป็น 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 ทัศนคติของประชาชนไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่แท้จริง ทัศนคติ หรือความคิด ความเชื่อของประชาชนต่อการพัฒนาที่เป็นอุปสรรคนั้น มีหลายประการ ตัวอย่างสำคัญๆ มีดังนี้

1. ประชาชนมีความคิดว่าการพัฒนาเป็นเรื่องของราชการหรือผู้นำท้องถิ่น ไม่ใช่เรื่องของประชาชน

ความคิดเช่นนี้เป็นการพัฒนาในอดีต ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการโดยฝ่ายราชการหรือไม่ก็ผู้นำท้องถิ่นหรือชุมชนหรือของสังคม หรือโดยราชการร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่นตามที่ระบอบการปกครองในอดีตที่มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ราชการและผู้นำท้องถิ่น โดยที่ภาคประชาชนเองไม่ต้องรับผิดชอบอะไรในการพัฒนา เพียงรอรับผลการพัฒนาเท่านั้น

2. ประชาชนไม่มั่นใจในตนเองว่าจะสามารถดำเนินการพัฒนาได้ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ในอดีตการพัฒนาประเทศหรือพัฒนาท้องถิ่นนั้น ประชาชนไม่เคยได้มีโอกาสร่วมรับผิดชอบหรือดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง จึงขาดความมั่นใจในตนเอง โดยเฉพาะในเรื่องความรู้ความสามารถในการพัฒนา ซึ่งมีระบบการใช้ข้อมูล การวางแผน การติดตามผล และอื่นๆ อีกมากมายที่เป็นระบบของราชการ

3. ประชาชนมีอคติต่อทางหน่วยงานราชการ ไม่ชอบเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ความคิดนี้ก็เป็น

¹¹ สัมภาษณ์ คุณกสมา แยมตรี, 19 กุมภาพันธ์ 2549.

ผลที่สืบเนื่องมาจากประสบการณ์ตรงของประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาที่ผ่านมา ปัญหาเรื่องความไม่โปร่งใส การคอร์รัปชัน การฉ้อราษฎร์บังหลวง การเล่นพรรคเล่นพวก ต่างๆ นานา ที่เป็นการกระทำของราชการและผู้นำ บางกลุ่มบางพวก ทำให้ประชาชนขาดศรัทธาจนมีอคติดังกล่าว ประชาชนที่มีความคิดเช่นนี้ก็จะทำตนเป็นฝ่ายตรงข้ามกับราชการและผู้นำในการพัฒนา

ประการที่ 2 ความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติของราชการหรือผู้นำชุมชน/ท้องถิ่นไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่แท้จริง ทัศนคติหรือความคิดความเชื่อของเจ้าหน้าที่ราชการหรือผู้นำชุมชน/ท้องถิ่นที่เป็นอุปสรรค นั้น มีหลายประการ ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น

1. เจ้าหน้าที่ราชการและผู้นำท้องถิ่นขาดความรู้ความสามารถในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนได้เนื่องจากเคยชินกับการทำให้ หรือการให้บริการ เป็นหลัก เมื่อต้องมีบทบาทเป็นผู้ส่งเสริมประสานงาน และกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ก็ไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้าราชการหรือผู้นำชอบสั่งการ เนื่องจากการทำงานในระบบราชการเป็นการบังคับบัญชาที่มีการสั่งการเป็นปกติ เมื่อในระยะเริ่มต้นของการพัฒนานั้น โดยทั่วไปรัฐเป็นฝ่ายริเริ่มโครงการพัฒนา จึงต้องเป็นฝ่ายที่ชี้แนะ ชี้นำเป็นหลัก เมื่อทำมากระยะเวลายาวนานจนเป็นความเคยชินแล้ว ครั้นมีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการการพัฒนาให้ท้องถิ่นและประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบการพัฒนาด้วยตนเอง ทั้งทางราชการหรือผู้นำไม่สามารถทำได้เหมาะสม

3. ข้าราชการหรือผู้นำบางส่วนไม่เชื่อในตัวประชาชน เรื่องนี้เป็นทัศนคติที่ค่อนข้างเป็นทางลบซึ่งความคิดส่วนลึกของผู้นำหรือข้าราชการบางส่วน ยังคงเชื่อว่าประชาชนด้อยความรู้ความสามารถ ยิ่งในปัจจุบันนี้ปัญหานี้ก็ยังคงอยู่ เพราะประชาชนส่วนมากมีการศึกษาต่ำ

ถึงแม้จะมีปัญหาและอุปสรรคในงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ในประเทศไทย แต่ผลที่ได้และความพึงพอใจจากการทำงานในแนวทางดังกล่าวก็มีไม่น้อยโดยประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความยินดีและสนับสนุนในการทำงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นทัศนคติที่นับเป็นปัญหาของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจึงเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายควรคำนึงและเปลี่ยนแปลงแก้ไข เพื่อให้การพัฒนาในแนวทางมีส่วนร่วม ในประเทศไทยได้รับการยอมรับสามารถนำไปใช้และเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากผู้วิจัยมีความสนใจในเรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางที่มีความสำคัญแนวทางหนึ่งในการพัฒนาที่อยู่อาศัย แนวทางดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวชุมชน สถาปนิก และหน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุน ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันโดยมุ่งหวังให้ชาวชุมชนผนึกกำลังสร้างชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองเพื่อการพัฒนาต่อไปได้ ประกอบกับอ.ปฐมมา หุ่นรักวิทย์ เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมทำงานในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนท่าน้ำสามเสน อันเป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากการกำหนดนโยบายพัฒนาที่อยู่อาศัยของทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าวางแผนปฏิบัติการตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นจนถึงช่วงที่ผู้อยู่อาศัยกำหนดแนวทางในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนของตน เป็นระยะเวลาทั้งหมด 7 เดือน โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

1. ศึกษากระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนท่าน้ำสามเสนโดยเข้าร่วมดำเนินการร่วมกับชาวบ้าน, ผู้เชี่ยวชาญ, หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
2. ศึกษาปัญหา อุปสรรค และวิเคราะห์ ข้อดีและข้อจำกัดของกระบวนการทำงานเพื่อนำไปสู่

ข้อเสนอแนะในการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 2 ภาค คือ

1. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น ระยะเวลา 2 เดือน
2. การร่วมปฏิบัติการในชุมชน ระยะเวลา 5 เดือน

สามารถสรุปรายละเอียดวิธีการดำเนินการวิจัยได้ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น
 - 1.1 ศึกษาข้อมูล เอกสารวิชาการ งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยและกระบวนการมีส่วนร่วม
 - 1.2 ศึกษาข้อมูลความเป็นอยู่ของชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย
 - 1.2.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ หรือข้อมูลจากหน่วยงานราชการและ องค์กรต่างๆหรือที่มีผู้อื่นรวบรวมไว้แล้ว
 - 1.2.2 ศึกษาข้อมูลจากการเข้าไปสำรวจชุมชนเบื้องต้น โดยวิธีการสังเกตโดยตรง (การดู) Direct Observation
2. การร่วมปฏิบัติการกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยมีบทบาทเป็นผู้ศึกษา กระตุ้นให้คำแนะนำและประสานงาน ตลอดจนร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน

- 2.1 แบ่งกลุ่มเพื่อร่วมดำเนินการ
- 2.2 สํารวจสภาพปัจจุบันในชุมชน
- 2.3 สรุปปัญหาและจัดลำดับความสำคัญ
- 2.4 การดำเนินการปฏิบัติการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัย
 - 2.4.1 สรุปปัญหาและความต้องการเบื้องต้น
 - 2.4.2 ระดมความคิดจัดทำผังชุมชนและสร้างแบบจำลอง
 - 2.4.3 สรุปแบบเบื้องต้นและร่วมจัดทำเป็นทางเลือกในการดำเนินการ
 - 2.4.3 สรุปทางเลือกในการดำเนินการ
- 2.5 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและการปฏิบัติการ
 - 2.5.1 ชุมชนทำน้ำสามเสนกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัย ในชุมชนทำน้ำสามเสน
 - 2.5.2 การทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 - 2.5.3 ข้อดี-ข้อเสียและอุปสรรคของกระบวนการทำงาน
 - 2.5.4 การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนในแนวทางมีส่วนร่วม ในประเทศไทย
- 2.6 สรุปและนำเสนอผลการศึกษา

สังเกต,บันทึก
เหตุการณ์และ
กระบวนการทำงาน
เป็นขั้นตอนอย่างมี
ระบบ

7.1 สรุปผลการศึกษาและปฏิบัติการในชุมชนทำน้ำสามเสน

7.1.1 การปฏิบัติการพัฒนาพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม

การลงปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสน ดำเนินการโดยสถาปนิกจากบริษัท CASE ซึ่งทำหน้าที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม จากข้อมูลที่เกิดจากการศึกษา การเรียนรู้ ความเข้าใจในลักษณะชุมชนเบื้องต้น นำมาสู่วางแผนการทำงานร่วมกับชาวชุมชนแบบมีส่วนร่วมโดยแบ่งชาวชุมชนเป็นกลุ่มย่อยเพื่อความสะดวกในการประสานงานและลงปฏิบัติการ สามารถสรุปขั้นตอนการปฏิบัติการได้ดังนี้ การปฏิบัติการแบ่งเป็น 5 ขั้นตอนคือ

7.1.1.1 การตระหนักถึงปัญหาและโอกาส

ในขั้นตอนนี้สถาปนิกจะกระตุ้นให้ชาวชุมชนได้ร่วมคิด วิเคราะห์ หาปัญหาที่มีในชุมชนโดยการสอบถามเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม

7.1.1.2 วางเป้าหมายและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการ

สถาปนิกได้นำเสนอกรณีศึกษาให้ชุมชนได้ร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันเกี่ยวกับการพัฒนาที่อยู่อาศัย และนำเสนอกรณีศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศต่อชาวชุมชนเป็นการสร้างจินตนาการและสร้างแรงจูงใจในการพัฒนา จากนั้นให้ชาวชุมชนแจ้งปัญหาและบอกความต้องการในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ตลอดจนสิ่งที่ควรปรับปรุงหรือพัฒนาให้มีขึ้นในชุมชนทำน้ำสามเสน โดยสรุปเป็นประเด็นเรียงลำดับตามความสำคัญ เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการลงปฏิบัติการครั้งต่อไป

7.1.1.3 ระดมความคิดวางแผนปฏิบัติการ

ชาวชุมชนร่วมพิจารณารูปแบบที่อยู่อาศัยเป็นรายหลังและภาพรวมทั้งหมดรวมถึงการใช้พื้นที่ภายในชุมชนในสภาพปัจจุบันแล้วนำข้อมูลที่ได้นำสรุปและร่วมประชุมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อวางแผนการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยเบื้องต้น

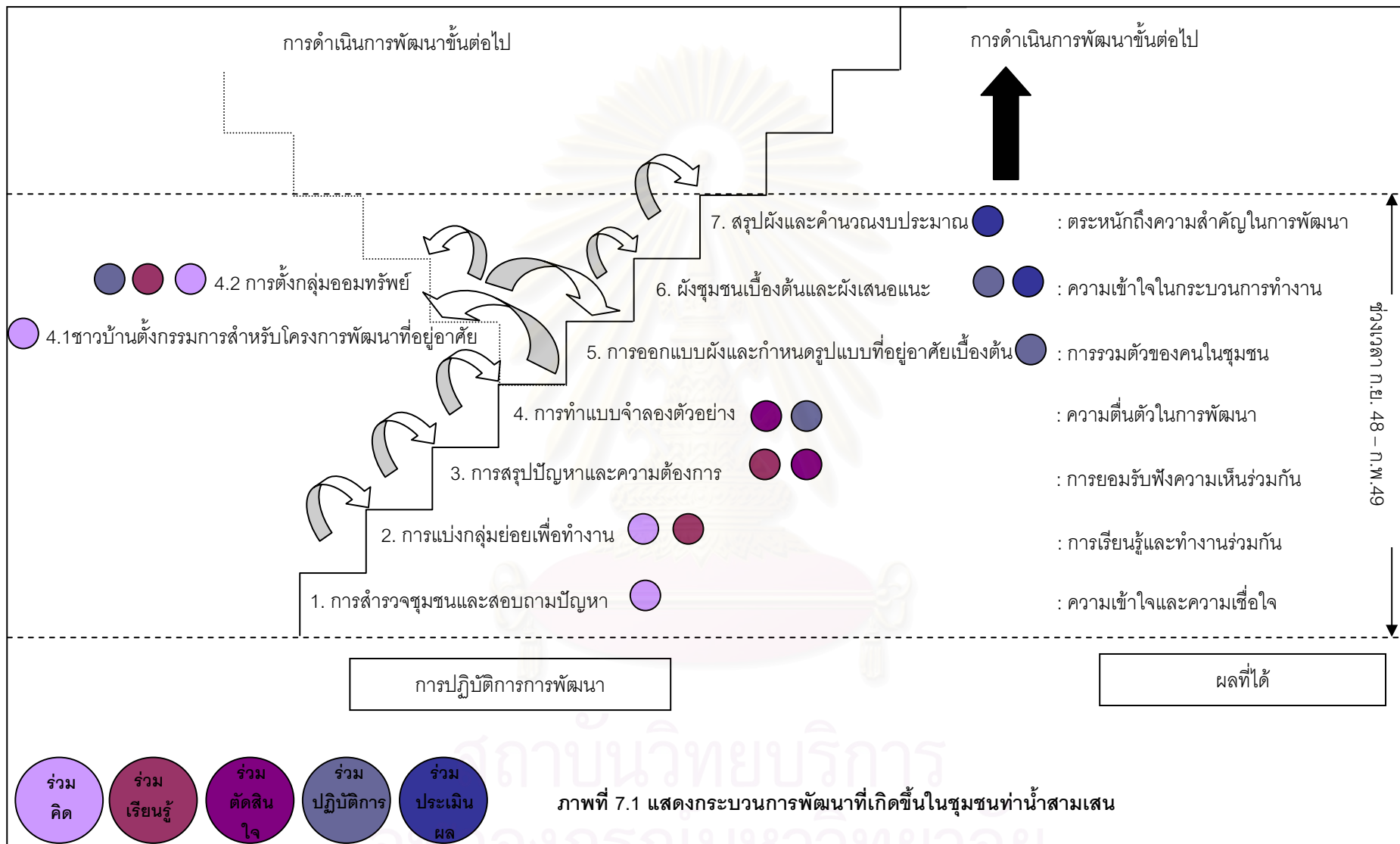
7.1.1.4 การปฏิบัติการตามแผน

สถาปนิกและชาวชุมชนทำน้ำสามเสนได้ร่วมปฏิบัติการออกแบบผังชุมชน โดยสรุปปัญหาและความต้องการทั้งหมดนำเสนอลงผังชุมชน มีการจัดทำแบบจำลองจากกลุ่มที่มีความพร้อมมากที่สุดนำเสนอเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่กลุ่มอื่นๆในชุมชน แต่กลับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาและงานเกิดหยุดชะงักขึ้น อันมีสาเหตุมาจากความเข้าใจผิดในการประสานงานและความไม่ชัดเจนในการดำเนินการก่อนหน้านี้ ดังนั้นสถาปนิกจึงใช้วิธีการหยุดลงปฏิบัติการแต่ยังมีการติดตามการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างต่อเนื่องโดยผ่านผู้นำชุมชนที่มีความเข้าใจในกระบวนการทำงานที่ผ่านมาและต้องการพัฒนาชุมชนต่อช่วยประสานงาน ในท้ายที่สุดชาวชุมชนได้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและพร้อมที่จะทำการพัฒนาร่วมกับสถาปนิกและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ชี้แจงข้อมูลในส่วนที่ไม่ชัดเจนและแสดงเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษรประกอบเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวชุมชน

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวชุมชนตื่นตัวในการทำงานมากขึ้นและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีการจัดการเรื่องกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสนับสนุนด้านงบประมาณตามเงื่อนไขโครงการ และมีการตั้งคณะกรรมการชุดใหม่เพื่อดูแลเรื่องโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้ำสามเสนโดยเฉพาะ เป็นต้น ทางสถาปนิกนำข้อมูลที่ได้จากทุกกลุ่มที่เข้าร่วมทำงานจัดทำเป็นผังใหม่ที่มาจากความต้องการของชาวชุมชนเพื่อนำเสนอให้ชาวชุมชนได้อภิปรายร่วมกันต่อไป

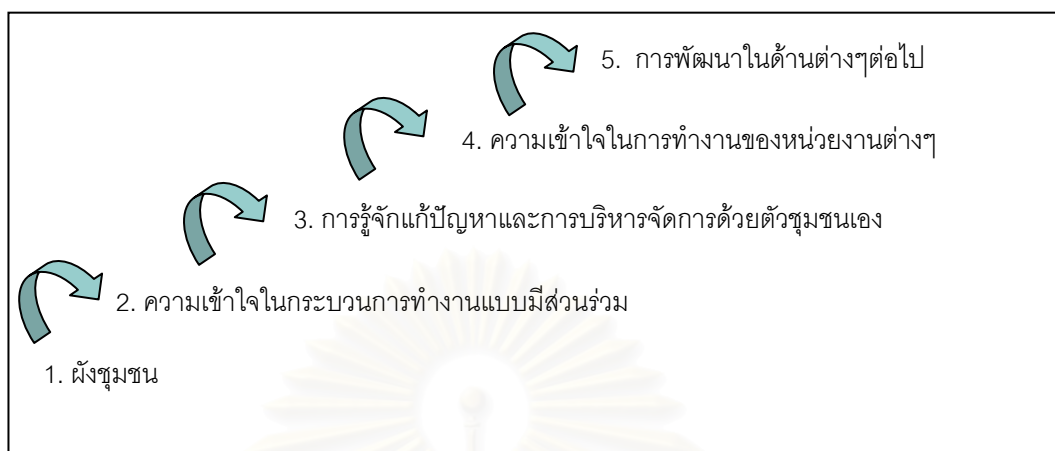
7.1.1.5 วิเคราะห์ - สรุปข้อมูล

ขั้นตอนนี้จะเป็นการประเมินผลการทำงานและผังใหม่ที่มาจากความต้องการของชาวชุมชนโดยทางเจ้าของที่ดิน(สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) และสถาปนิก นำผลประเมินมาวิเคราะห์และสรุปเกิดเป็นผังเสนอแนะโดยเจ้าของที่ดิน ซึ่งจะมีการนำผังทั้งสองแบบนำเสนอให้ชาวชุมชนได้ร่วมอภิปรายต่อไปเพื่อสรุปเลือกผังที่เป็นที่ยอมรับทั้งสองฝ่ายอันเป็นการรับประโยชน์ร่วมกันระหว่างเจ้าของที่ดินและชุมชน

7.1.2 ผลที่ได้จากกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้สามเสน

7.1.2.1 ผลที่ชาวชุมชนได้รับ

ภาพที่ 7.1 แสดงผลที่ได้จากการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผลที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวมิใช่เพียงผังชุมชนเท่านั้น แต่ผังชุมชนทำน้สามเสนที่ได้เป็นเครื่องมือที่ช่วยกระตุ้นและเสริมสร้างความเข้าใจในกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม และเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนพลังการเรียนรู้การจัดการแก้ปัญหาต่างๆในชุมชน

นอกจากนี้ผลที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวยังพบว่าชาวชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มากขึ้น และเข้าใจแนวทางการทำงานของสถาบันที่ไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้ออกแบบให้แต่เป็นผู้ร่วมปฏิบัติการ ให้คำปรึกษา และประสานงาน สรุปเป็นข้อมูลนำเสนอให้ชาวบ้านได้เข้าใจ ซึ่งชาวชุมชนมีความพึงพอใจและใส่ใจในการทำงานมากขึ้น และเรียนรู้ที่จะพึ่งพาและช่วยเหลือตนเองในการพัฒนาตลอดจนแก้ปัญหาในด้านต่างๆต่อไป

7.1.2.2 ผลที่ผู้วิจัยได้รับ

7.1.2.2.1 โอกาสที่ดีในการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ร่วมเรียนรู้และและปฏิบัติงานจริง เพิ่มความเข้าใจในการศึกษาและสามารถนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

7.1.2.2.2 ผู้วิจัยได้เรียนรู้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และเป็นการเพิ่มประสบการณ์ในด้านต่างๆสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในงานต่อไป

7.1.2.2.3 เข้าใจหลักการทำงานของหน่วยงานและการจัดการที่เกิดขึ้นในชุมชนมากขึ้น อันเป็นพื้นฐานในการทำงานร่วมกัน

7.1.2.2.4 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานและชาวชุมชนทำน้สามเสนที่ได้ทำงานร่วมกัน

7.1.3 ผลที่ได้รับจากการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเปรียบเทียบกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบเบ็ดเสร็จ (การสร้างอาคาร 6 ชั้น ดำเนินการโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) ของชุมชนทำน้สามเสน

ตารางที่ 7.1 แสดงผลที่ได้รับจากการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเปรียบเทียบกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบเบ็ดเสร็จ

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม	การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ
1. ชาวชุมชนรู้จักเรียนรู้และแก้ปัญหาด้วยตัวเองอย่างเป็นขั้นตอน	1. ชาวชุมชนขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง
2. เข้าใจในการทำงานของหน่วยงานภายนอก ลดความขัดแย้งในการทำงานพัฒนาร่วมกัน	2. ชาวชุมชนเกิดการต่อต้านและไม่เข้าใจในเป้าประสงค์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้น
3. ชุมชนมีการรวมตัว เกิดความเข้มแข็งขึ้น	3. ชาวชุมชนเกิดการแบ่งแยกและขาดความสัมพันธ์
4. ทุกฝ่ายร่วมรับประโยชน์ด้วยความพึงพอใจและยอมรับร่วมกัน	4. ชาวชุมชนไม่สามารถร่วมรับประโยชน์จากการพัฒนาเนื่องจากไม่สามารถตกลงเงื่อนไขให้เป็นที่ยอมรับได้
5. ชุมชนทำน้าสามเสนมีทัศนคติต่อสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในแง่บวกมากขึ้น	5. ชุมชนทำน้าสามเสนมีทัศนคติต่อสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในแง่ลบ

7.1.4 ข้อดี – ข้อเสียและอุปสรรคของกระบวนการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้าสามเสน

7.1.4.1 ข้อดีของกระบวนการทำงาน

7.1.4.1.1 ทุกคนมีส่วนร่วมในกำหนดวิธีการทำงาน เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ร่วมคิดและเรียนรู้กระบวนการทำงานไปพร้อมกัน ลดช่องว่างในการทำงานเกิดเป็นแรงผลักดันในการทำงานต่อไป

7.1.4.1.2 เป็นการสร้างประชาธิปไตยในการทำงาน มีการยอมรับฟังความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย ส่งผลให้เปิดมุมมองทางความคิดอันมีประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาต่อไป

7.1.4.1.3 สร้างความรู้สึกร่วมกัน เกิดการรวมตัวของคนภายในชุมชน ส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

7.1.4.1.4 ลดความขัดแย้งในการทำงานระหว่างประชาชนในชุมชนและหน่วยงานภายนอกเนื่องจากได้มีการร่วมปฏิบัติการและเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นและร่วมชี้แจงปัญหาที่มี จึงมีการรับทราบข้อปัญหาและเป้าหมายในการทำงานของแต่ละฝ่าย สร้างความเข้าใจกันมากขึ้น

7.1.4.1.5 พัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาเป็นพลังการขับเคลื่อนต่อไป โดยเฉพาะในส่วนของความรู้ด้านการบริหารจัดการบนพื้นฐานของความรู้สึกลำน้ำรับผิชอบที่ดั้งเดิม

7.1.4.1.6 เกิดการผนึกกำลังของคนในชุมชนและมีการเลือกผู้นำซึ่งมีความรู้ความสามารถ มีความน่าเชื่อถือขึ้นมาใหม่ อันเป็นพลังสำคัญสำหรับชุมชนในการพัฒนาต่อไป

7.1.4.1.7 สร้างภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นแก่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นผู้เปิดโอกาสและสนับสนุนกระบวนการทำงานดังกล่าว นอกจากนี้ยังลดความรู้สึกเหลื่อมล้ำระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐกับประชาชนเกิดเป็นความเข้าใจและไว้วางใจมากขึ้น ในการทำงานที่ก่อเกิดประโยชน์ร่วมกันต่อไป

7.1.4.2 ข้อเสียของกระบวนการทำงาน

7.1.4.2.1 ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการ ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้ปฏิบัติงาน

7.1.4.2.2 ใช้งบประมาณในการปฏิบัติการค่อนข้างสูง

7.1.4.3 อุปสรรคในกระบวนการทำงาน

7.1.4.3.1 ชาวชุมชนทำน้ำสามเสนมีทัศนคติในแง่ลบต่อการทำงานพัฒนา ทำให้กระบวนการทำงานเป็นไปด้วยความลำบากเนื่องจากชาวชุมชนไม่ยอมให้ความร่วมมือ

7.1.4.3.2 ไม่สามารถคาดเดาปัญหาที่เกิดขึ้นได้

7.1.4.3.3 ยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องสิทธิการเช่า

7.1.4.3.4 ชาวชุมชนยังไม่เห็นด้วยกับราคาเช่าที่ทางสำนักงานทรัพย์สินกำหนดคือ ตารางวาละ 83 บาท ซึ่งเป็นอัตราค่าเช่าค่อนข้างแพงสำหรับชาวชุมชนทำน้ำสามเสน ชาวชุมชนจึงไม่ประสงค์จะให้ความร่วมมือหรือเข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยเท่าที่ควร

7.1.4.3.5 ชาวชุมชน มีข้อขัดแย้งเรื่องกรรมสิทธิ์ดูแลกลุ่มออมทรัพย์ ประกอบกับชาวชุมชนบางส่วนมีความไม่พอใจในการทำงานของหน่วยงานผู้ดูแลรับผิดชอบกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์เป็นปัจจัยหนึ่งในการสนับสนุนการทำงานพัฒนาครั้งนี้

7.1.4.3.6 ชุมชนทำน้ำสามเสนยังไม่สามารถรวมตัวกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง

7.2 ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและปฏิบัติการ

7.2.1 การปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำน้ำสามเสน

จากการร่วมปฏิบัติการ การพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนในแนวทางกระบวนการมีส่วนร่วม ชาวชุมชนทำน้ำสามเสนไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างแท้จริง เนื่องจากไม่มีความเดือดร้อนร่วมกันประกอบกับคนในชุมชนขาดความกระตือรือร้นในการทำงานพัฒนา ดังนั้นการสร้างกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับในการทำงานจะเป็นเครื่องมือสร้างการรวมตัวของคนในชุมชน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควรนำเสนอแนวทางเลือกให้ชาวชุมชนได้รับรู้ก่อน เพื่อสร้างจินตนาการและการตระหนักถึงปัญหาที่มี โดยคำนึงถึงปฏิริยาที่ชาวชุมชนมีต่อการนำเสนอและควรกระตุ้นให้ชาวชุมชนแสดงความคิดเห็นโดยยึดติดกับรูปแบบที่นำเสนอให้น้อยที่สุดเพื่อฝึกให้ชาวชุมชนได้เรียนรู้และสร้างสรรค์ด้วยตัวเองต่อไป นอกจากนี้การทำงานจะไม่สามารถหลุดหน้าไปได้หากขาดความชัดเจนในการทำงานและการประสานงานอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของชุมชนทำน้ำสามเสน สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ 3 ประการดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนนับเป็นการสร้างโอกาสที่ดีที่เอื้อให้ทุกคนในชุมชนได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา นอกจากนี้ยังได้ร่วมรับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

2. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนที่เกิดขึ้นได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อชาวชุมชนอย่างแท้จริงต่อไป

3. การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนต้องมาจากความความเชื่อใจและไว้วางใจและการทำงานมีการดำเนินไปด้วยความเสมอภาคโดยมีความเท่าเทียมกัน

7.2.2 องค์ประกอบที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนทำน้ำสามเสน

7.2.2.1 หน่วยงานภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนทำน้ำสามเสนได้ร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนา

7.2.2.2 การทำงานที่คำนึงถึงลักษณะกลุ่มคนยากจนและกลุ่มที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจแตกต่างกันทำให้ลดช่องว่างและเกิดความยุติธรรมในการทำงาน

7.2.2.3 การระดมความคิดเห็นและยอมรับฟังคำชี้แจงของชาวชุมชน

7.2.2.4 ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน

7.2.2.5 การได้ลงมือปฏิบัติจริง

7.2.3 ความสำคัญในการวางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชน

การทำงานพัฒนาชุมชนเมืองและชุมชนชนบทล้วนเผชิญปัญหาอุปสรรคแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานกับคนซึ่งมี วัฒนธรรม(ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่ส่งผลไปถึงพฤติกรรม) ต่างกันรวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อย่างไรก็ตามงานพัฒนาชุมชนยังคงมีเป้าหมายเดียวกันนั่นคือ งานพัฒนาชุมชนคือการพัฒนาพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน

การทำงานพัฒนาควรคำนึงถึงวัฒนธรรมในชุมชนที่มีอยู่ โดยอาจต้องมีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน นำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้น ซึ่งในที่นี้การพัฒนาไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นความเจริญหรือการสร้างสรรคสิ่งที่ดีทั้งทางวัตถุ จิตใจ และแนวคิดให้เกิดขึ้นในชุมชนทันกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยไม่ลืมอดีตที่ผ่านมาและชุมชนจะไม่ตกเป็นเหยื่อของการพัฒนา

การมีส่วนร่วมเป็นลักษณะสำคัญของกระบวนการปฏิบัติการในการพัฒนาชุมชน ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเองโดยที่ไม่ต้องรอรับนโยบายหรือคำสั่งจากรัฐฝ่ายเดียวทั้งนี้เพราะแต่ละชุมชนย่อมมีทรัพยากรสภาวะแวดล้อม ตลอดจนเงื่อนไขและปัจจัยที่แตกต่างกันอันมีผลให้ความต้องการและแนวทางการจัดการประโยชน์ของแต่ละชุมชนแตกต่างกันไปด้วย

อย่างไรก็ตามโอกาสและการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนตลอดจนหน่วยงานต่างๆ มีส่วนทำให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป็นไปได้สะดวกและขยายผลต่อไปได้ง่ายขึ้น ประกอบกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานผู้ให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมต้องทำงานชุมชนด้วยความจริงใจและมีความเสียสละในการทำงานโดย มีความเข้าใจในลักษณะพื้นฐานของชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของชุมชนนั้นๆ

การส่งเสริมให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเองจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสอดคล้องกับความเหมาะสมกับความเป็นจริงภายในชุมชนนั้นๆ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านประชาชนในชุมชนตื่นตัวต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งอื่นๆในชุมชนต่อไป อันน่าจะเกิดผลดีมากกว่าที่ภาครัฐเป็นผู้กำหนดหรือควบคุมเพราะการดำเนินการของรัฐโดยทั่วไปอาจละเลยความต้องการและความจำเป็นที่แท้จริงของแต่ละชุมชน

7.3 อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาและปฏิบัติการพบว่า การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนทำน้ำสามเสนที่ผ่านมาระยะแรก (พ.ศ. 2527)ในรูปแบบการจัดการแบบเบ็ดเสร็จโดยหน่วยงานสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้ประสบปัญหาและเกิดบาดแผลขึ้นในชุมชน เนื่องจากขาดความรู้และความเข้าใจในลักษณะชุมชน และชุมชนทำน้ำสามเสนต่างขาดการประสานงานตลอดจนการรวมตัวในการพัฒนาชุมชน

ปัจจุบัน(พ.ศ. 2548) การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ใช้แนวทางการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเกิดการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาร่วมกัน อันนำไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

และรับประโยชน์ร่วมกันด้วยความพึงพอใจของทุกฝ่าย ซึ่งตลอดการปฏิบัติการแบบกระบวนการมีส่วนร่วม ในชุมชนทำนํ้าสามเสน สามารถอภิปรายผลที่สำคัญได้ดังนี้

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนทำนํ้าสามเสนมีความสอดคล้องกับแนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน ในระดับปฏิบัติ คือยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจวางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา นอกจากนี้ยังมุ่งหวังให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม และหาโอกาสกระตุ้นชาวชุมชนให้ เกิดการศึกษา เกิดความคิด และแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเอง

ทั้งนี้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนทำนํ้าสามเสนมีความสอดคล้องกับแนวความคิดในกระบวนการพัฒนาชุมชน คือ เป็นการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการตั้งแต่แรกเริ่มคือ การศึกษาชุมชน จนถึงที่สุดคือการติดตามประเมินผล โดยสิ่งกระตุ้นที่ทำให้ชาวชุมชนเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาในครั้งนี้คือ

1. การสนับสนุนโดยสำนักงานทรัพย์สินฯ(เจ้าของที่ดิน)

เป็นนโยบายการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

2. เงื่อนไขของสำนักงานทรัพย์สินฯ(เจ้าของที่ดิน)

คือ อำนาจบังคับ ที่ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้สร้างเงื่อนไขเป็นกฎข้อบังคับในการทำงานร่วมกัน โดยผู้ไม่ให้ความร่วมมือจะไม่ได้รับการพิจารณาสิทธิให้อยู่ในชุมชนบนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ

3. โครงสร้างองค์การการจัดการที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.1 เป็นทางการ

คือ คณะกรรมการหรือผู้นำชุมชนที่ถูกคัดเลือกอย่างเป็นทางการมีบทบาทและสามารถเป็นตัวแทนในการประสานงาน มีพลังขับเคลื่อนให้สมาชิกในชุมชนรวมตัวกันทำงานพัฒนาในเป้าหมายเดียวกัน

3.2 ไม่เป็นทางการ

คือ ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มคนที่ไม่ได้แต่งตั้ง แต่มีอิทธิพลและสมาชิกในชุมชนมีความเกรงใจและให้ความเคารพนับถือ

4. บริษัทสถาปนิกชุมชน

คือผู้ลงปฏิบัติการออกแบบผังและกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยเบื้องต้นร่วมกับชาวชุมชน

การวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทำนํ้าสามเสน มีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ได้ทำการศึกษาดังนี้

- ชุมชนทำนํ้าสามเสนมีโอกาสเป็นตัวผลักดันมากกว่ารากฐานปัญหาเนื่องจากมิใช่ชุมชนที่ถูกไล่อ้อ แต่เกิดการพัฒนาขึ้นได้เนื่องจากหน่วยงานเจ้าของที่ดินเปิดโอกาสให้

- มีฐานอยู่บน กระบวนกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถปฏิบัติให้ลุล่วงได้

- ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมความสัมพันธ์แบบสมานฉันท์ และการเป็นหุ้นส่วนกัน

- อาศัย ความรู้ ความชำนาญพื้นถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ในการทำงาน

- ไม่ขึ้นอยู่กับความครบถ้วนสมบูรณ์แบบของข้อมูลต้องอาศัยการวิเคราะห์และคาดการณ์ในการวางแผนเบื้องต้น โดยมีกรปรับเปลี่ยนแผนการตามความเหมาะสม

- มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป มากกว่า การเป็นวางแผนแบบสมบูรณ์เบ็ดเสร็จ
- ผังชุมชนที่ได้จากการวางแผนปฏิบัติการในชุมชนทำน้ำสามเสนนั้นนับได้ว่าไม่ใช่ผลสุดท้ายของการพัฒนาหรือการปฏิบัติการร่วมกันแต่เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนมีความสนใจและตื่นตัวในการทำงานร่วมกัน รวมถึงมีความเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วมมากขึ้น
- มีผลที่สามารถมองเห็นได้เป็นรูปธรรม เช่น ผังชุมชน,องค์กรที่จัดตั้งเพื่อทำการบริหารจัดการในชุมชน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการพัฒนาแบบกระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในชุมชนทำน้ำสามเสนนี้ แม้ยังไม่สามารถดึงชาวชุมชนให้เข้าร่วมในกระบวนการอย่างพร้อมเพรียงโดยทั้งหมด แต่เชื่อว่าหากมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม และเห็นผลที่ได้มีมากกว่าสิ่งที่ต้องเสียไปอย่างชัดเจน ชาวชุมชนที่เหลือพร้อมและยินดีจะเข้าร่วมการปฏิบัติการอย่างเต็มใจ

ผลของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนทำน้ำสามเสนยังไม่อาจสรุปเป็นผลสุดท้ายของการพัฒนาได้ แต่อย่างน้อยที่สุดก็ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ด้านสังคม และด้านการบริหารจัดการในชุมชน อันเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและเศรษฐกิจ ซึ่งเห็นถึงความแตกต่างของผลที่เกิดจากการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จในครั้งแรกที่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดนอกจากนอกจากไม่ก่อเกิดประโยชน์ใดๆแก่ชาวชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างปัญหาเรื้อรังและยากในการแก้ไข

จากผลที่ได้จากการพัฒนาครั้งนี้ นับว่าสถาปนิกจากบริษัท CASE มีบทบาทสำคัญมากในการปฏิบัติการซึ่งสถาปนิกมิใช่เป็นเพียงแต่ผู้ให้คำปรึกษาในเรื่องการออกแบบที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่ยังทำหน้าที่สร้างกระบวนการให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ นอกจากนี้ยังช่วยเหลือประสานงานระหว่างชาวชุมชนและหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา

ผลตอบรับที่เกิดขึ้นในระยะเวลาการทำงาน 5 เดือน คือความไว้วางใจและความเชื่อมั่นที่ชาวชุมชนมีต่อสถาปนิก ทำให้ชาวชุมชนร่วมปฏิบัติการอย่างเต็มใจ โดยมีความเข้าใจในการทำงานมากขึ้น มีการเรียนรู้ และจัดการทำงานต่างๆ โดยชุมชนเอง นับว่าเป็นแนวโน้มที่ดีอันสอดคล้องกับเป้าหมายโครงการที่มุ่งหวังให้ชุมชนนอกจากจะได้รับการพัฒนาให้ชุมชนมีสภาพดีขึ้นแล้วยังรู้จักพึ่งพาตนเองในการแก้ปัญหาและทำการพัฒนา นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

7.4 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาและปฏิบัติการ

รูปแบบการพัฒนาและการจัดการบริหารแบบเดิมของหน่วยงานราชการในประเทศไทย ที่มีข้อจำกัด และความล่าช้าในขั้นตอนในการทำงาน รวมถึงการถกเถียงทฤษฎีความรู้ เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติการเพื่อศึกษาวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ชี้แนวทางมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการรวมถึงศึกษาวิจัย,การลงสำรวจ,การค้นพบเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน และการศึกษาก่อนหน้าทั้งหมด สามารถเสนอแนะการวางแผนปฏิบัติการต่อหน่วยงานผู้ร่วมดำเนินการเพื่อให้ทราบถึงผลการกระทบที่ได้รับทั้งด้านบวกและด้านลบ และช่วยในการพัฒนาการทำงานของบุคลากรเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน ซึ่งช่วยให้การปฏิบัติการวิจัยเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับการทำงานของหน่วยงานและจากการศึกษาการวางแผนปฏิบัติการดังนั้นผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสรุปได้เป็นประเด็นหลักสำคัญ คือ

7.1.1 การวางแผนปฏิบัติการ

ในการวางแผนปฏิบัติการมีสิ่งสำคัญที่ควรคำนึง เพื่อบรรลุสู่เป้าหมาย คือ

7.1.1.1 เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานต้องมีความเข้าใจ ปัจจัย องค์ประกอบ เหตุการณ์ในอดีตของชุมชนที่มีผลต่อสภาพปัจจุบันและแนวโน้มที่มีผลกระทบต่ออนาคต เช่นกรณีชุมชนทำน้ำสามเสนเคยได้รับการพัฒนามาแล้วในบางส่วน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการพัฒนาที่เกิดขึ้นในครั้งใหม่ เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวได้สร้างปัญหาและทัศนคติในแง่ลบต่อชาวชุมชน ดังนั้นควรรับทราบข้อมูลและทำความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อเตรียมวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับชุมชนได้อย่างรัดกุมขึ้น

7.1.1.2 เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการและชาวชุมชนผู้ร่วมปฏิบัติการ ทุกคนควรเห็นภาพรวมในการพัฒนาเป็นภาพเดียวกัน คือมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชัดเจนเกิดวิสัยทัศน์ในอนาคตร่วมกัน สามารถวางแผนและทำการปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7.1.1.3 มีความตระหนักและแลกเปลี่ยนแนวคิดใหม่ๆ ร่วมกัน เป็นการปรับแนวความคิดให้ยอมรับความสามารถในการพัฒนาของชาวชุมชน ก่อเกิดสัมพันธภาพที่ดี เข้าใจและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนแผนการตลอดจนเกิดการวางแผนใหม่เพื่อรองรับปัญหาที่เกิดขึ้นและสามารถดำเนินการได้สอดคล้องกับความจริงส่งผลให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำเนินการ

7.1.2 บทบาทของผู้เข้าร่วมปฏิบัติการ

7.1.2.1 เป็นผู้ค้นหาข้อมูล ให้ข้อมูล/ประสบการณ์ วิเคราะห์/ประสบการณ์ มีการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

7.1.2.2 ช่วยกันทำงานภายในกลุ่มตามที่ได้รับมอบหมายให้ทันเวลาที่กำหนด เพื่อไม่เกิดยึดเยื้อในการทำงานและผู้เข้าร่วมปฏิบัติการจะไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย ทำให้พร้อมจะทำงานในขั้นตอนต่อไป

7.1.2.3 ช่วยกันสร้างภาพของอนาคตที่พึงปรารถนา ให้เกิดเป็นรูปธรรมอันจะเป็นเครื่องมือสนับสนุนการพัฒนาต่อไป

7.1.2.4 ผู้เข้าร่วมปฏิบัติการต้องทำการค้นหาและสรุป “ความเห็นร่วมกัน” ของกลุ่ม อันแสดงถึงการยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ก่อเกิดความสามัคคีและลดช่องว่างภายในกลุ่ม ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นขึ้น

7.1.2.5 ต้องระดมความคิดรวมทั้งกระตุ้นให้ผู้อื่นเกิดการคิดช่วยกันกำหนดกิจกรรมที่จะนำ “ความเห็นร่วมกัน” ไปสู่การปฏิบัติ อันจะเป็นการสร้างองค์ความรู้และใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในผู้เข้าร่วมปฏิบัติการได้ดียิ่งขึ้น

7.1.3 การปฏิบัติการ

7.1.3.1 ในการปฏิบัติการควรมีความเข้าใจในกระบวนการทำงานก่อนและทราบรายละเอียดรวมถึงข้อจำกัดเบื้องต้นของการทำงานก่อนลงปฏิบัติการ เพื่อทำการวางแผนการวิจัยปฏิบัติการสอดคล้องกับการทำงานและสะดวกในการเก็บข้อมูลมากขึ้น

7.1.3.2 ควรมีการประสานงานอย่างรัดกุมและต่อเนื่องรวมถึงสร้างแรงกระตุ้นหน่วยงานผู้ร่วมดำเนินการในการปฏิบัติการร่วมกัน

7.1.3.3 แสดงความจริงใจและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการประสานงานหรือลงปฏิบัติการเพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจให้กับชาวชุมชน

7.1.3.4 เนื่องจากในการทำงานพัฒนาชุมชน ผู้นำในชุมชนมีบทบาทในการดำเนินการสูง ดังนั้นควรพิจารณาประสานงานกับผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากชาวชุมชนและมีความเสียสละในการทำงานร่วมกัน

7.1.3.5 ไม่ควรเร่งรัดขั้นตอนของการปฏิบัติการ หากชาวชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจในกระบวนการทำงานมากพอและมีความพร้อมอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามการสร้างวิธีการกระตุ้นโดยอาจสร้างเงื่อนไขหรือข้อบังคับ จะทำให้ชาวชุมชน ตื่นตัว และมีความพร้อมในการทำงานมากขึ้น

7.1.3.6 ควรมีการร่วมกันประเมินผลและปรับปรุงวิธีการทำงานอย่างต่อเนื่อง

7.1.1.6 ในการปฏิบัติการควรให้ความสำคัญในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำงาน ตั้งแต่การตระหนักถึงปัญหาและโอกาส, วางเป้าหมายและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการ, ระดมความคิดวางแผนปฏิบัติการ, การปฏิบัติการตามแผน, วิเคราะห์ – สรุปข้อมูล โดยทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาควรปฏิบัติร่วมกันอย่างสม่ำเสมอโดยมิใช่เป็นเพียงแค่ให้การสนับสนุนเท่านั้น เพื่อสร้างความเข้าใจในกระบวนการทำงานอื่น เป็นการเรียนรู้ร่วมกันเกิดประสบการณ์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองต่อไป

7.5 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาปฏิบัติการในชุมชนทำน้ำสามเสนมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาในการดำเนินการประกอบกับมีอุปสรรคในการทำงานทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถทำการศึกษาการปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยใน ชุมชนทำน้ำสามเสนได้ครบทุกขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม ผลสรุปที่ได้ในงานวิจัยนี้จึงเป็นแนวความคิดเบื้องต้นที่เกิดจากการปฏิบัติการในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยยังมีประเด็นที่ควรจะได้รับ การพัฒนาการศึกษาต่อและประเด็นข้างเคียงที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ศึกษาการประเมินผลผังชุมชนขั้นสุดท้าย เพื่อนำผลที่ประเมินได้ใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงและวางแผนวิธีการทำงานในขั้นตอนต่อไป
2. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงในชุมชนหลังดำเนินการพัฒนาในระยะ 5 เดือนที่ผ่านมา เพื่อพิจารณาถึงผลที่ได้รับจากกระบวนการพัฒนาดังกล่าว นำไปสู่การกำหนดหรือสนับสนุนแนวทางการพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่างๆ
3. ศึกษากระบวนการออกแบบที่อยู่อาศัยในชุมชน เป็นการศึกษาในเรื่องของกระบวนการออกแบบที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดและสาระสำคัญสามารถนำไปใช้เป็นกรณีศึกษาต่อไป
4. ศึกษาการดำเนินการด้านกลุ่มออมทรัพย์ เนื่องจากดำเนินการด้านกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นในชุมชนทำน้ำสามเสนเป็นประเด็นที่มีปัญหาที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาในชุมชน จึงควรทำการศึกษาสาระสำคัญและปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงแนวความคิดในการวางแผนพัฒนาชุมชน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. หลักสูตรนักพัฒนาชุมชนก่อนประจำการ(สำหรับผู้เข้าอบรมที่เป็นฉบับปรับปรุง). กระทรวงมหาดไทย : กรมการพัฒนาชุมชน, 2538. (อัดสำเนา)

กมลทลทิพย์ พานิชภัคดี. การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการออกแบบบ้าน ตามแนวทางการวางแผนปฏิบัติการ.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : ภาควิชาเคหการ, 2542. (อัดสำเนา)

กสมา แย้มตรี. สถาปนิกบริษัทสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมจำกัด. สัมภาษณ์, 19

กุมภาพันธ์ 2549.

โกวิท กระจ่างธรรม. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน. วารสารสังคมพัฒนา ปีที่9 ฉบับที่8

(พ.ย. -ธ.ค. 2524): 31-37.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. การศึกษารวมชุมชนเพื่อการพัฒนาภาควิชาการพัฒนารวมชุมชน. กรุงเทพมหานคร:

ภาควิชาการพัฒนารวมชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540. (อัดสำเนา)

ณัฐพล อัสวีพิเศษศิวะกุล. กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมทางรถไฟจังหวัดนครราชสีมา.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2544.

ดนุช อิศรเสนา ณ อยุธยา. หัวหน้ากองโครงการชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์, 24

กุมภาพันธ์ 2549.

ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ, บุญศรี แก้วคำศรี, โกวิท พวงงาม, ปรีดี โชติช่วง. การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ. บพิธการ

พิมพ์, 2534.

นพพันธุ์ ทองเกลี้ยง. กระบวนการออกแบบที่อาศัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนไบลีย์ - หลังจวนฯ จังหวัด

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2545.

ปฐมา หุ่นรักวิท. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน(เอกสารการบรรยาย ในชุดวิชาการออกแบบสถาปัตยกรรม

ชั้นสูง2). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, วันที่ 19 พฤศจิกายน 2544. (อัดสำเนา)

ปรีชา สกุลนิติวัฒน์. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2549.

ป้าแมว. สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2549.

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร, 2517.

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. มะจีซีศิริ การปลุกชุมชนใน

ญี่ปุ่น แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

,2546.

มูลนิธิชุมชนไทย. โครงการภายใต้มูลนิธิชุมชนไทย และเรื่องราวของชุมชน[Online]. ประเทศไทย: มูลนิธิชุมชนไทย

,2548. แหล่งที่มา: http://www.chumchonhai.or.th/Information/Infmb3108_02.html[22 มิถุนายน

2548]

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล๊อค, 2534.

- วรางคณา วัฒนโย. แนวทางการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน:กรณีศึกษาสุขาภิบาลเจ้าเจ็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยาวิทยานิพนธ์. ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. สาขาวิชาการผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- วีระยุทธ เกาตรี. สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2549.
- ศิริกุล กสิวิวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอย่างไร. วารสารพัฒนาชุมชน ปี42 ฉบับที่6(มิถุนายน546): 19-21.
- สถาบันการพัฒนาพื้นฐาน และองค์การภาคีในคลองเตย. ประสบการณ์ การอบรม (ตัวอย่าง) การทำแผนชุมชนเข้มแข็งคลองเตย[Online]. ประเทศไทย: มูลนิธิชุมชนไทย, 2546. แหล่งที่มา: <http://www.khlong-toey.com>[ตุลาคม 2546]
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). บทบาทมหาวิทยาลัยต่อการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย [Online].ประเทศไทย, แหล่งที่มา: <http://www.codi.or.th>[19 กุมภาพันธ์ 2548]
- สนธิยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. 2533.
- สมพิศ สุขแสน. ข้อเสนอแนะ: การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอย่างไร. สำนักวิชา วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุตรดิตถ์. 2546.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. 2526.
- อดิน รพีพัฒน์. ชุมชนอัตโนมัติ: ความรู้กับความเข้าใจจริง. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- อมรรัตน์ กล้าพลบ. ผู้อยู่อาศัยกับโอกาสพัฒนาที่ดินราชพัสดุชุมชนซอยพัฒนา2 เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- อรัญญา อัจฉา. ชุมชนเชิงรุก : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง. เอกสารทางวิชาการหมายเลข 117. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531.
- อรัญญา อัจฉา และโรเช่ ซีกาล. การวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง : กรณีวัดช่องลม. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2536.
- อัญญาณี บันเดย์. สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2549.

ภาษาอังกฤษ

Department of Urban Studies Department of Geography University of Glasgow, participation and housing: restoring democratic theory to the scene. Bristol, 2003.

Hasan, A., Working with community. Karachi, Pakistan: City Press Publication, 2001.

Nabeel Hamdi, Reinhard Goethert, Action Planning for cities A guide to Community Practice. John Wiley & sons: New York, 1996

Patama Roonrakwit, group architect. About Case[Online]. Available from: <http://www.casestudio.info> [May 20, 2005]

Robina Goodlad, Iain Docherty and Ronan Paddison. HOUSING STUDIES ASSOCIATION: Responsible, 2004.

Sopon Pornchokchai, Bangkok Slums Review and Recommendations. School of Urban Community Research and Actions Agency for Real Estate Affairs. Bangkok Office, 1992.

Suresh, V. Institution for Promoting Low Cost Housing development in India, in Seminar on Low Cost Housing and Building Materials Mass Production, Bandung, July 2000.

ITDG. POOR PEOPLE' S PARTICIPATION[Online]. Available from: <http://www.itdg.org>[May 25, 2001]

Wiryo Raharjo. Cost Effective Housing for the Poor: Lessons from India and Costa Rica. Department of Architecture Faculty of Civil Engineering and Planning Universitas Islam Indonesia. 1998.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน
<p>1 เม.ย. 48</p> <p>ประชุมทีมงาน สถานที่ : ตึก 6 ชั้น ผู้ร่วมประชุม : อ.ปฐมมา, สำนักงานทรัพย์สินฯ, ผู้วิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ● สรุป ความสำเร็จหน้าโครงการ ● เตรียมข้อมูลเบื้องต้น ชุมชน ● ประวัติ, ความสำคัญชุมชน ● ข้อมูลทางกายภาพ, แผนที่ ● รายละเอียดโครงการ
<p>12 พ.ค. 48</p> <p>ประชุมทีมงาน สถานที่ : เคหการ จุฬาฯ ผู้ร่วมประชุม : อ.ปฐมมา, ทรัพย์สินฯ, ผู้วิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การเรียบเรียงข้อมูลให้เป็นขั้นตอน ● สิ้นเดือน พ.ค. ทำกราฟฟิกให้เสร็จ ● เดือน มิ.ย. 48 สถาปนิกเริ่มลง ● เช็คข้อมูลให้ตรงกัน
<p>13 พ.ค. 48</p> <p>ประชุมทีมงาน สถานที่ : พอช. ผู้ร่วมประชุม : อ.ปฐมมา, ทรัพย์สินฯ, พอช., ผู้วิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ปัญหาในการดำเนินการโครงการ <ul style="list-style-type: none"> - ยังไม่ชัดเจนว่าต้องรื้อย้ายหรือปรับปรุง ● หลักการทำงานของ CASE <ul style="list-style-type: none"> - ระยะเวลา 5 เดือน = เฟส → ผังชุมชน ● งบประมาณสนับสนุนจาก พอช. <ul style="list-style-type: none"> - หลักการอยู่ระยะยาว

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าหน้าสามเสน

2 มิ.ย. 48

ประชุมทีมงาน

สถานที่ : สำนักงานทรัพย์สินฯ

ผู้ร่วมประชุม : อ.ปฐมมา, สำนักงานทรัพย์สินฯ, ผู้วิจัย

- ประเด็นมาจากวง มีเงื่อนไขห้ามสร้างอาคารเกิน 3 ชั้น = 12 ม.
- เตรียมข้อมูล (ความคืบหน้า)
 - ภาพถ่ายทางอากาศ เช็ครัดอาคาร
 - ผังชุมชน
 - แผนที่ที่ตั้งชุมชน
- ความคืบหน้า
 - เก็บข้อมูล
 - แบ่งกลุ่มเบื้องต้น
 - ระยะเวลาการอยู่อาศัย
 - บ้านพักชั่วคราว
- การทำงานชุมชนท่าหน้าสามเสน

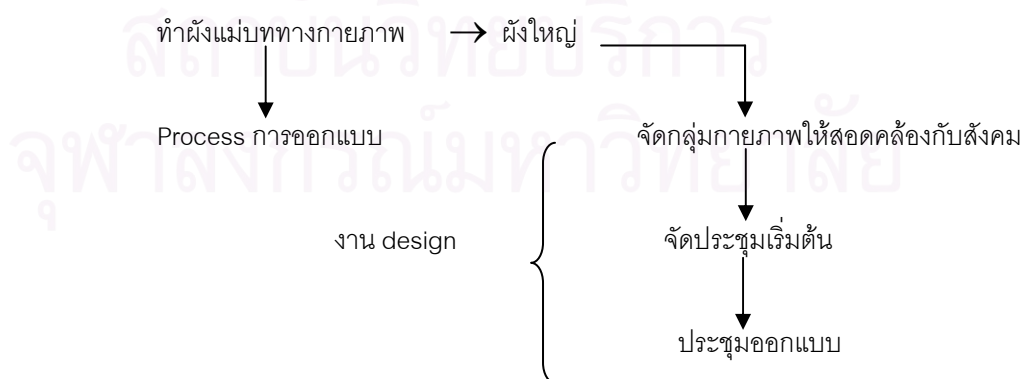
ระยะเวลา 5 เดือน : 20 อาทิตย์

 1. - เรียกประชุมเมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตอย่างเป็นทางการ/ สัปดาห์ 1
 - เรียกประชุมชาวบ้านถึงการทำงาน / สัปดาห์ 2
 - ประชุมกลุ่มย่อย / สัปดาห์ 3 – 4

* สรุป 4 อาทิตย์ → ภาพรวม ความต้องการเบื้องต้น

 2. - ดูรูปแบบที่อยู่อาศัย → หน่วยย่อย → ภาพรวม
 3. - ดูรายละเอียดผัง, ผังรวม
 4. - ค่อยสรุปเรื่องการเงิน, ราคาในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย + ปรับแบบ สรุปความต้องการ

5. สรุปงาน

ประชุมออกแบบงาน design

- ประชุมออกแบบ ครั้ง 1 (กลุ่มเล็ก)
 - คู่ว่าง พื้นที่ใช้สอย

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าหน้าสามเสน
<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมออกแบบ ครั้งที่ 2 <ul style="list-style-type: none"> ▪ Function., ความสัมพันธ์ (หลัง ▪ งบประมาณ ▪ สรุบบนแบบโดยรวม
<p>4 ส.ค. 48</p> <p>ประชุมทีมงาน</p> <p>สถานที่ : สำนักงานทรัพย์สินฯ</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : อ.ปฐมมา, ทรัพย์สินฯ, ผู้วิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ● เตรียมงาน + รายละเอียด ประชุมชาวบ้านครั้งที่ 1 วันที่ 21 ส.ค. 48 •• ทรัพย์สินเป็นผู้นัดชาวบ้าน โดยมีประเด็นที่แจ้งดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> - จุดประสงค์โครงการ - รูปแบบการทำงานในแนวทางมีส่วนร่วม - ชี้แจงเงื่อนไขของวัง (อาคารไม่เกิน 3 ชั้น, ต้องมีสภาพดีขึ้น เมื่อได้ผังแล้ว ต้องนำเสนอเพื่อให้วังพิจารณา) - แนะนำคนทำงาน และคู่มือแบบ (ตัวอย่างที่อยู่อาศัย) •• อุปกรณ์ที่ใช้ในการประชุม <ul style="list-style-type: none"> - เพลทแสดงตัวอย่างที่อยู่อาศัย, Power Point •• พอช. ต้องชี้แจงเรื่องโครงการบ้านมั่นคง <ul style="list-style-type: none"> - เนื่องจากในชุมชนมีความหลากหลาย ต้องพิจารณาว่าการออมจะเป็นลักษณะใด และต้องชี้แจงเรื่องเงินสนับสนุน, สัญญาเช่า อย่างไรก็ตาม ไม่อยากให้อาจารย์ออมทรัพย์เป็นตัวดึงดูดการเข้าร่วมโครงการ •• ต้องเตรียมคำตอบให้กับชาวบ้านให้ชัดเจน <ul style="list-style-type: none"> - ชื่อข้อใจ - เรื่องสิทธิ - ความต้องการ •• นัดประชุมครั้งต่อไป ● CASE เสนอให้มีการประชุมทีมงานทุกอาทิตย์ ** <ul style="list-style-type: none"> - ประเด็นตึก 6 ชั้น - สิทธิคนได้ - อาคาร 3 ชั้น รองรับใครบ้าง - การนำคนนอกชุมชนมาอยู่

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน
<p>21 ส.ค. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ครั้งที่ 1</p> <p>สถานที่ : วัดประสาธตบุญญาวาส</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : พอช., CASE, ทรัพย์สินฯ, สก, ชาวบ้าน(ชุมชนทำน้าฯ), ผู้วิจัย</p>
<p>4 ก.ย. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ครั้งที่ 2</p> <p>สถานที่ : วัดประสาธตบุญญาวาส</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : ตัวแทนแต่ละกลุ่มในชุมชน, CASE, ผู้วิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> • แบ่งกลุ่มย่อย <ul style="list-style-type: none"> ชุมชนแบ่งกลุ่มย่อยเป็น A – W = 21 กลุ่ม มีส่วนพื้นที่เอกชนรวมอยู่ด้วย นั่นคือ ช.สันติสุข • ปัญหา <ul style="list-style-type: none"> •• ก่อนหน้านี้ทรัพย์สินชี้แจงไม่ชัดเจนในเรื่องสิทธิ, การทำงาน ตึก 3 ชั้นที่สร้างแทนอาคารชั่วคราว, เรื่องคนนอกมาอยู่ •• ชาวบ้านไม่พอใจ ไม่มั่นใจ และขาดความมั่นใจในทรัพย์สินฯ •• ชาวบ้านไม่รู้จัก CASE และยังไม่เข้าใจในแนวทางการมีส่วนร่วม •• ไม่ยอมบอกรายละเอียดและความต้องการ และไม่ยอมรับฟังแนวทางการทำงาน <p>***</p> <ul style="list-style-type: none"> - ครั้งต่อไปควรประชุมกลุ่มย่อย - น่าจะเปลี่ยนชื่อกลุ่ม - ชี้แจงให้ตรงประเด็นและชัดเจนในเงื่อนไข - ต้องใช้สื่อเข้าช่วยในการประชุมครั้งต่อไป - เปลี่ยนสถานที่ประชุม
<p>17 ก.ย. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ย่อย 1</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : CASE, ไชน A,B,C</p> <ul style="list-style-type: none"> • แนะนำองค์กร, การทำงาน • แจกแบบสอบถาม (ถามความต้องการ) • ดูตัวอย่างงานของ CASE (PowerPoint) • ดูผังชุมชน ภาพถ่ายทางอากาศ <ul style="list-style-type: none"> •• ผังกลุ่ม A,B,C • นัดเจอครั้งต่อไป <p>** ชาวบ้านตั้งคำถามเรื่องเงินสนับสนุน, สิทธิ, รูปแบบที่อยู่อาศัย การประชุมครั้งนี้ ชาวบ้านเริ่มเข้าใจมากขึ้น และมีความต้องการจะเข้าร่วมโครงการ มีการถามข้อข้องใจ และถกเถียงเรื่องประเด็นการทำงานเล็กน้อย แต่หัวหน้าไชนทั้ง 3 สามารถคุมสมาชิกได้ค่อนข้างดี ซึ่งส่วนใหญ่ไชน A B C คนค่อนข้างมีการศึกษาและมีความหลากหลาย (ชาวบ้านมาครบ)</p>

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าน้ำสามเสน
<p>25 ก.ย. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ย่อย 2</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : CASE, เจ้าโชน (D,E,F), บ่ายโชน (G,H,I)</p> <ul style="list-style-type: none"> • แนะนำองค์กร, การทำงาน • แจกแบบสอบถาม (ความต้องการ) • ดูตัวอย่างงาน CASE (PowerPoint) • ดูผังชุมชน, ภาพถ่าย โชน A B C <p>** D, E, F คนมาน้อย โชน D มีฐานะไม่คิดจะปรับปรุงยังไม่ยอมภาพรวม / E ต้องสร้างอาคาร 3 ชั้น / F = ยากจน</p> <p>** G, H, I คนมาน้อย นำไว้วางย มีบทบาททำให้ลูกบ้านไม่กล้าแสดงความคิดเห็น แต่โชน H ยากสร้างใหม่</p>
<p>1 ต.ค. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ย่อย 1, 2</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : CASE, เจ้าโชน (J,K,L), บ่ายโชน (M,N,O), (A,B,C)</p> <ul style="list-style-type: none"> • (J,K,L) และ (M,N,O) พูดประเด็นเหมือนครั้งแรก <p>** K ไม่มา J,L ค่อนข้างเข้าใจ</p> <p>M,N,O มาน้อย คำถามชาวบ้านจะเหมือน ๆ กัน นั่นคือ *ถามเรื่องสิทธิ, *เงิน</p> <p>* ระยะเวลาการเช่า</p> <ul style="list-style-type: none"> • ประชุม A B C ครั้งที่ 2 <ul style="list-style-type: none"> - เก็บการบ้าน (ความต้องการ) - ดูปัญหาภายหลัง และภาพรวม - ตกลง + สรุป อันไหนปรับปรุง / สร้างใหม่ <p>ปัญหาคือ ครั้งแรกมีคนไม่มา + ไม่ยอมฟัง ทำให้ไม่เข้าใจและถามคำถามเดิม ทำให้ทำงานล่าช้า ต้องอธิบายใหม่ อย่างไรก็ตาม A B C ค่อนข้างรวมตัวกันได้ และงานสามารถเดินหน้าต่อไปได้</p> <p>** ครั้งต่อไป ชาวบ้านดูทำแบบ + ตัด MASS ที่ชาวบ้านบอกความต้องการมาให้</p>

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนทำน้าสามเสน
<p>6 ต.ค. 48</p> <p>ประชุมทีมงาน</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : CASE, ททรัพย์สินฯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ประชุมความคืบหน้า <ul style="list-style-type: none"> - ทำกลุ่มย่อย - มีการจัดกลุ่มอาคาร <p>ทรัพย์สินต้องชี้แจงประเด็นให้ชัดเจน (สิทธิ, อาคาร 3 ชั้น)พอช. เงินกู้ควรมาชี้แจง</p>
<p>16 ต.ค. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ย่อย 2</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : CASE, โชน I</p> <ul style="list-style-type: none"> • สรุปปัญหา + ความต้องการ <ul style="list-style-type: none"> - รื้อสร้างใหม่ทั้งหมด <p>** ความผูกพันรวมโชนอื่นด้วย เพื่อจะได้ออกแบบหรือจัดพื้นที่ได้ที่ดีคุณภาพขึ้น</p>
<p>6 พ.ย. 48</p> <p>ประชุมชาวบ้าน ย่อย 2</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : CASE, โชน J, L</p> <ul style="list-style-type: none"> • สรุปปัญหา + ความต้องการ • อธิบายเรื่องงบประมาณสนับสนุนอีกครั้ง <p>** ยังสรุปไม่ได้ว่าปรับปรุง / สร้างใหม่ หลังไหนบ้าง ชาวบ้านจะกลับไปคุยกันเองก่อนและจะให้คำตอบอีกครั้ง</p> <p>** เจ้าของที่ดิน คุณวรวรรณ บุญยรัตพันธุ์ มาคุยเจรจาตกลงเรื่องสิทธิ</p>
<p>10 พ.ย. 48</p> <p>ประชุมทีมงาน</p> <p>สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน</p> <p>ผู้ร่วมประชุม : พอช., สก., ผู้วิจัย, ททรัพย์สิน, CASE</p> <ul style="list-style-type: none"> • สรุปงาน, ความคืบหน้าพื้นที่ A B C <ul style="list-style-type: none"> - ภายในสิ้นเดือนพ.ย. คาดว่า block ส่วนซ้ายน่าจะสรุปแบบได้ • ประเด็นคำถามที่ชาวบ้านมีต่อทรัพย์สิน <ul style="list-style-type: none"> - เงื่อนไขที่มีต่อผู้เช่าตรง / เอาเปรียบรีเปล่า, ค่าตอบแทนเป็นเท่าไร - เช่าช่วงไม่มีเงิน / ต้องซื้อสิทธิจากผู้เช่าตรง, ผ่อนบ้านทรัพย์สิน, เช่าที่ดิน • ปัญหาที่พบขณะนี้ <ul style="list-style-type: none"> - ผู้เช่าต้องเสียผลประโยชน์ อยากได้เงื่อนไขจากทรัพย์สิน <p>ทรัพย์สินต้องเจรจากับผู้เช่าตรงโดยตรงดีกว่าปล่อยให้เช่าช่วงเจรจากับผู้เช่าตรงมี พอช. ปลอม</p>

บันทึกการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนท่าหน้าสามเสน

13 พ.ย. 48

ประชุมชาวบ้าน ย่อย 2, 3

สถานที่ : อาคาร 6 ชั้น สามเสน

ผู้ร่วมประชุม : เซ้า (K,G) บ่าย (A,B,C)

กลุ่ม (K,G)

- อธิบายถึงเรื่องการปรับปรุง, สรุบบัญญา
- ปัญหาที่พบในการประชุมครั้งนี้ คือ ชาวบ้านในโซน G,K มาไม่ครบ แต่ละคนยังไม่ยอมมองถึงผังรวม มองแต่บ้านของตนเอง แต่บางส่วนเริ่มเข้าใจบ้าง ทำให้ยังสรุปความต้องการแท้จริง (ปรับปรุง, สร้างใหม่) ได้ทั้งหมด

- check 231, 235, 273 → โซน k

กลุ่ม (A,B,C)

- ให้ดู mass – model ดูการใช้พื้นที่
- ปัญหาอยู่ที่คนมีฐานะ ที่ไม่ยอมเสียผลประโยชน์ และคิดแต่บ้านของตนเอง
- บ้านเจ็พิงค์ต้องการจำนวนห้องเพิ่ม (เพิงมาบอก) ทำให้ต้องขยับผัง
- B/9 ทับ 1 ย้ายจากโปะะมาเช่าอยู่ → ย้ายไปอยู่โซน A

ผู้ที่มา

A → 62-64, 74, 70, 68 – 66, 32, 80, 78, 60, 6, 2 – 4

C → 55, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 69/3

B → 51, 47, 45, 41, 43, 37, 35, 33, 31, 29, 27, 25, 23, 21, 19, 17, 15, 13, 1-11, 49, 9-1

* ความต้องการของบ้าน A / 62 – 64 และ 66

- 2 $\frac{1}{2}$ ชั้น ไว้ตรงหน้าบ้านหรือหลังบ้านก็ได้
- มีห้องขึ้นไปได้
- ทำที่ตากผ้า

นัดครั้งต่อไป

เสาร์ 19 พ.ย. 48

B/ 13 – 31 เวลา 11.00 น.

E ทั้งหมด เวลา 11.00 น.

A/ 9 – 1 เวลา 13.00 น.

B/ 33 – 51 เวลา 17.00 น.

รายชื่อกรรมการชุมชนทำน้ำสามเสน

1. สันติณี	หลี่
2. นางลักษณะ	หาญประสิทธิ์คำ
3. กำพล	ศักดิ์ศิริเวทย์กุล
4. ศักดิ์ชัย	ตั้งจิตเพิ่มความดี
5. มัลลิกา	เจริญธรรม
6. อภรณ์	ชุติมารังสรรค์
7. นันทา	เฟื่องระบิลโชค
8. เขียวจ้าว	แช่มชื่น
9. สุวรรณ	วีระพัฒนานันท์
10. ชมนาง	พิมพ์ภาส
11. วีรศักดิ์	หาญโชคชัยสกุล
12. สุรพล	สกุลหงษ์โสภณ
13. พรรณ	มณีวิทยาบาท

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายงานการประชุมจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการ(ชั่วคราว)ครั้งที่ 1

ของ

กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนทำนน้ำสามเสน

ประชุมเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2549 เวลา 17.00 น. ณ วัดประสาธตบุญญาวาส ถนนดาวช่าง แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร มีชาวบ้านภายในชุมชนทำนน้ำสามเสน จำนวน 216 คน (หลังคาเรือน) เข้าร่วมประชุม โดยที่ประชุมได้เลือกให้ นายอุดม ตีร์ตันศรีสกุล เป็นประธานที่ประชุม และได้เริ่มประชุมตามวาระต่างๆ ดังนี้

วาระที่ 1 เรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการ

ประธานฯ ได้แจ้งให้ที่ประชุม ทราบว่า เนื่องจาก สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีความประสงค์ที่จะให้มีการปรับปรุงบ้านเรือนภายในชุมชนทำนน้ำสามเสนให้มีความเรียบร้อย และสวยงามขึ้น เนื่องจากอยู่ในเขตพระราชฐาน ซึ่งการที่ชาวชุมชนฯ จะทำการซ่อมแซม ปรับปรุง บ้านเรือน ข้างต้น จำเป็นที่จะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อให้ชาวบ้านภายในชุมชนได้มีโอกาสที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงขอเสนอให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นภายในชุมชนทำนน้ำสามเสน ทั้งนี้เป็นการระดมเงินออมเพื่อที่จะนำมาใช้ในการซ่อมแซม ปรับปรุงที่อยู่อาศัยต่อไป และในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ จะต้องมีคนละบุคคลเข้ามาดำเนินการจัดการในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น จึงขอให้ที่ประชุมคัดเลือกบุคคลที่จะมาดำเนินการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ต่อไป

ที่ประชุมได้พิจารณาแล้ว มีมติเห็นชอบ ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนทำนน้ำสามเสน พร้อมทั้งได้มีการคัดเลือกคณะบุคคล เป็นคณะกรรมการดำเนินการ (ชั่วคราว) เข้ามาช่วยดำเนินการต่าง ๆ ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ดังนี้

1. นายอุดม ตีร์ตันศรีสกุล	ดำรงตำแหน่ง	ประธานคณะกรรมการดำเนินการ
2. นางสาวสินีณี แซ่ลี	“	รองประธาน(ฝ่ายชุมชน)
3. นางสาวสุวิมล อัครวาทิน	“	รองประธาน(ฝ่ายการเงิน)
4. นายนิติ เสนีนิรมล	“	รองประธาน(ฝ่ายบริหาร)
5. นายสง่า ทักษิประดิษฐ์	“	กรรมการ(ฝ่ายเลขานุการ)
6. นายวีรยุทธ เงามศรี	“	กรรมการ(“)
7. นางสาวสรญา สกุล	“	กรรมการ(“)
8. นางสาวสุวิมล คูปตาภรณ์	“	กรรมการ(ฝ่ายบัญชี)
9. นางมัลลิกา แดงโชติ	“	กรรมการ(ฝ่ายการเงิน)
10. นางนันทกานต์ โชคชัยสัมฤทธิ์	“	กรรมการ(“)
11. นางสาวจรีญา บุญพารังทอง	“	กรรมการ(“)
12. นางสาวนวลทิพย์ อติชาติวงษ์	“	กรรมการ(“)
13. นางจันทนา มิสร	“	กรรมการ(ฝ่ายการศึกษา)
14. นายชาญชัย พงศ์วิรินทร์	“	กรรมการ(“)
15. นายประพนธ์ ศรีชัย	“	กรรมการ(“)

16. นางสาวอัญญาณี ปันเดย์	“	กรรมการ(ฝ่ายตรวจสอบ)
17. นางสาวธันยานันท์ นพคุณประเสริฐ	”	กรรมการ(“)
18. นายวีรชา สกกุลนิวัฒน์	“	กรรมการ(“)

วาระที่ 2 เรื่องการกำหนดข้อบังคับของกลุ่มออมทรัพย์

ประธานฯ ได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบเพิ่มเติมว่า ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ จะต้องมีการกำหนดข้อบังคับของกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์, การสมัครสมาชิก, การรับฝากเงิน เป็นต้น ดังนั้น จึงขอให้ที่ประชุมพิจารณาข้อบังคับที่ได้มีการรวบรวมไว้และได้นำเสนอให้ที่ประชุมทราบแล้ว

ที่ประชุมได้มีการพิจารณาและได้แย้งกันจนได้มติเอกฉันท์เกี่ยวกับข้อบังคับที่ได้แนบมาพร้อมกับรายงานนี้ พร้อมทั้งได้กำหนดให้เริ่มการออมทรัพย์ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2549 เป็นต้นไป รายละเอียดให้ไปปรึกษากันระหว่างคณะกรรมการดำเนินการ และผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ

วาระที่ 3 เรื่องอื่น ๆ (ถ้ามี)

เนื่องจากทางวัดต้องการใช้สถานที่ในการทำพิธีสงฆ์ เนื่องในวันมาฆะบูชา ดังนั้น จึงไม่มีผู้ใดเสนอเรื่องอื่นเข้าพิจารณา

ปิดการประชุมเวลา 18.15 น.

ลงชื่อ.....ประธานกรรมการดำเนินงาน
(นายอุดม ตีรัตน์ศรีกุล)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อบังคับของกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนทำนน้ำสามเสน

หมวด 1

ชื่อและที่ตั้งสำนักงาน

ข้อ 1. ชื่อ “กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนทำนน้ำสามเสน”

ข้อ 2. ที่ทำการกลุ่มออมทรัพย์ ตั้งเลขที่ 142/4 ถนนดาวช่าง แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300 โทร. 02-6689468, 02-6687871

หมวด 2

วัตถุประสงค์

ข้อ 3. วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของสมาชิก โดยวิธีร่วมกันออมทรัพย์ และดำเนินธุรกิจเพื่อประโยชน์ด้วยกันดังต่อไปนี้

1. จัดวางแผนและดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัย เช่น ทำการปรับปรุง ซ่อมแซม ดูแล รักษา บ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ภายในชุมชนสามเสน และให้บริการอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย เหมาะแก่การอยู่อาศัยของสมาชิก
2. ส่งเสริมการออมเงินของสมาชิก เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์ฯ
3. รับฝากเงินจากสมาชิกหรือบุคคลภายนอก
4. ส่งเสริมให้สมาชิกสะสมเงิน เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต และเป็นทุนหมุนเวียนในการดำเนินการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย หรือการประกอบอาชีพ โดยสุจริตตามความจำเป็นของสมาชิก

หมวด 3

สมาชิกภาพ

ข้อ 4. สมาชิก คือ ผู้ที่ยื่นใบสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และมีคุณสมบัติตามที่กำหนดและผ่านการคัดเลือกจากคณะกรรมการดำเนินการให้เข้ากลุ่มแล้ว

ข้อ 5. คุณสมบัติของสมาชิก สมาชิกต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้เห็นชอบในวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์นี้
2. มีบ้านพักอาศัยภายในชุมชนทำนน้ำสามเสน
3. เป็นบุคคลธรรมดาที่บรรลุนิติภาวะ
4. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีรายได้หรือสามารถออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ได้
5. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต และพร้อมที่จะปฏิบัติตามข้อบังคับและระเบียบของกลุ่มออมทรัพย์
6. สมาชิก 1 หลังคาเรือนมีสิทธิเปิดบัญชีเงินออมได้ตามจำนวนครอบครัวที่พักอาศัยอยู่จริง
7. ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย คนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ วิกลจริต หรือ จิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ

ข้อ 6. การเข้าเป็นสมาชิก ผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์ต้องยื่นใบสมัครตามแบบที่กำหนดไว้ต่อคณะกรรมการดำเนินการ

ข้อ 7. ค่าธรรมเนียมแรกเข้า ผู้สมัครต้องเสียค่าธรรมเนียมแรกเข้าให้กับกลุ่มออมทรัพย์ ในอัตราสมาชิกละ 50 บาท ค่าธรรมเนียมแรกเข้านี้ถือเป็นรายได้ของกลุ่มออมทรัพย์ โดยสมาชิกจะเรียกคืนไม่ได้

ข้อ 8. กรณีสมาชิกคนใดมีการเปลี่ยนแปลง ชื่อ นามสกุล สัญชาติ และที่อยู่จะต้องแจ้งให้กลุ่มออมทรัพย์ ภายใน 15 วัน นับตั้งแต่วันที่เปลี่ยนแปลง

ข้อ 9. สิทธิหน้าที่ในฐานะสมาชิก

สิทธิของสมาชิกมีดังนี้

1. เข้าร่วมประชุมใหญ่ เพื่อเสนอความคิดเห็น หรือออกเสียงลงคะแนน
2. เข้าชื่อเรียกประชุมใหญ่วิสามัญ
3. เสนอหรือได้รับคัดเลือกให้เป็นคณะกรรมการดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์ หรือผู้ตรวจสอบกิจการกลุ่มออมทรัพย์
4. ได้รับบริการทางธุรกิจ และทางวิชาการจากกลุ่มออมทรัพย์
5. สิทธิอื่น ๆ ที่กำหนดไว้ในข้อบังคับหรือระเบียบอื่นของกลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่ในปัจจุบันและ/หรือที่จะได้กำหนดขึ้นในอนาคต

หน้าที่ของสมาชิกมีดังนี้

1. ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ มติ และคำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์
2. เข้าร่วมประชุมทุกครั้งในกลุ่มออมทรัพย์นัดหมาย
3. ส่งเสริมสนับสนุนกิจการของกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อให้กลุ่มออมทรัพย์เป็นองค์กรที่เข้มแข็ง
4. สอดส่องดูแลกิจการของกลุ่มออมทรัพย์
5. ร่วมมือกับคณะกรรมการดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ให้เจริญรุ่งเรือง และมั่นคง

ข้อ 10. การตั้งผู้รับโอนผลประโยชน์ สมาชิกต้องทำหนังสือตั้งบุคคลหนึ่งหรือหลายคนเพื่อเป็นผู้รับประโยชน์ซึ่งตนมีอยู่ในกลุ่มออมทรัพย์เมื่อตนตายนั้น มอบให้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ถือไว้ก็ได้

เมื่อสมาชิกตาย ให้ผู้รับประโยชน์หรือทายาท แจ้งให้กลุ่มออมทรัพย์ทราบ โดยจะต้องยื่นคำร้องขอรับเงินผลประโยชน์พร้อมทั้งแนบใบมรณบัตรและเอกสารที่เกี่ยวข้องต่อกลุ่มออมทรัพย์ โดยกำหนดให้คณะกรรมการดำเนินการได้พิจารณาและอนุมัติโดยเร็ว พร้อมทั้งกำหนดให้กลุ่มออมทรัพย์จ่ายเงินผลประโยชน์ให้แก่ผู้รับผลประโยชน์หรือทายาท ภายในกำหนด 30 วัน นับแต่วันยื่นคำร้องขอ

หมวด 4

การขาดจากสมาชิกภาพ

ข้อ 11. การขาดจากสมาชิกภาพ สมาชิกย่อมขาดจากสมาชิกภาพเพราะเหตุใด ๆ ดังต่อไปนี้

1. ตาย
2. ขาดคุณสมบัติตามข้อ 5.
3. เป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ วิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือต้องคำพิพากษาให้ล้มละลาย
4. ลาออกจากกลุ่มออมทรัพย์ และคณะกรรมการดำเนินการอนุมัติ
5. ถูกให้ออกจากกลุ่มออมทรัพย์

ข้อ 12. การให้ออกจากกลุ่มออมทรัพย์ สมาชิกอาจถูกให้ออกจากกลุ่มออมทรัพย์เพราะเหตุต่อไปนี้

1. ขาดการส่งเงินค่าหุ้นรายเดือน เกิน 3 ครั้ง ต่อ 1 ปี

2. จงใจฝ่าฝืนข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือคำสั่ง ของกลุ่มออมทรัพย์
3. แสดงตนเป็นปฏิปักษ์ต่อสหกรณ์ หรือกระทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้กลุ่มออมทรัพย์เสื่อมเสีย ชื่อเสียงหรือผลประโยชน์ของกลุ่มออมทรัพย์

เมื่อคณะกรรมการได้พิจารณาแล้วมีมติโดยคะแนนเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามแห่งจำนวนกรรมการ ให้ถือว่า สมาชิกนั้นถูกให้ออกจากกลุ่มออมทรัพย์ ให้กลุ่มออมทรัพย์มีหนังสือแจ้งให้สมาชิกผู้นั้นทราบภายในเจ็ด วันนับแต่วันที่มีมติให้ออก

การออกจากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ไม่ว่ากรณีใด ๆ ไม่เป็นเหตุให้ภาวะผูกพันที่สมาชิกมีอยู่กับกลุ่มออมทรัพย์สิ้นสุดไปด้วย

ข้อ 13. การจ่ายเงินคืนให้กับสมาชิกที่ขาดสมาชิกภาพ กลุ่มออมทรัพย์จะคืนเงินออม (ไม่รวมดอกเบี้ย) ที่ได้มีภาระหักกลบลบหนี้ ให้แก่สมาชิกนั้นภายใน 30 วันนับแต่วันที่ถือว่าขาดสมาชิกภาพ

ข้อ 14. เงินผลประโยชน์ใด ที่เกิดขึ้นจากการออมเช่น ดอกเบี้ย รายได้ หรือเงินอื่นใด สามารถนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ เช่น ค่าพาหนะ ค่าเอกสาร เป็นต้น

หมวด 5

การถือหุ้น

ข้อ 15. สมาชิกต้องถือหุ้นในกลุ่มออมทรัพย์ดังนี้

1. ถือหุ้นเมื่อแรกเข้าเป็นสมาชิกอย่างน้อย 1 หุ้น หุ้นละ 10 (สิบบาทถ้วน) และต้องส่งเงินค่าหุ้นเป็นประจำทุกเดือน
2. สมาชิกจะต้องส่งเงินออมทรัพย์เพื่อที่อาศัยอย่างน้อยสม่ำเสมอไม่ต่ำกว่า เดือนละ 100 บาท (หนึ่งร้อยบาทถ้วน)

หมวด 6

การเงิน

ข้อ 16. การรับเงิน ให้ดำเนินการโดยฝ่ายการเงินที่มีหน้าที่รับเงิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เปิดรับเงินค่าหุ้นและ/หรือเงินฝากในวันอาทิตย์ที่สองของเดือน ในช่วงเวลา 10.00 น. – 12.00 น. และ 13.00 น. – 16.00 น.
2. ในการรับเงินทุกประเภท จะต้องลงใบเสร็จรับเงินทุกครั้ง และใช้ใบเสร็จเล่มเดียวกันจนหมดเล่ม
3. ให้ฝ่ายการเงินมีอำนาจในการเก็บรักษาเงินสดในมือได้ไม่เกิน 2,000 บาท (สองพันบาทถ้วน)

ข้อ 17. การจ่ายเงิน ให้ฝ่ายการเงินดำเนินการดังนี้

1. การเบิกจ่ายเงินทุกประเภทให้เป็นไปตามมติของคณะกรรมการดำเนินการ
2. การเบิกจ่ายเงินได้เฉพาะกิจภายในขอบเขตวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์เท่านั้น
3. ในการเบิกจ่ายเงินทุกประเภท จะต้องออกใบสำคัญจ่ายเงินพร้อมทั้งลงลายมือชื่อของผู้รับผิดชอบทุกครั้ง
4. การถอนเงินจากธนาคารเพื่อใช้จ่ายในกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์จะต้องผ่านมติของคณะกรรมการดำเนินการเห็นชอบก่อนทุกครั้ง
5. การถอนเงินจากธนาคารเป็นมูลค่า มากกว่า 10,000 บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) จะต้องได้รับการอนุมัติจากมติที่ประชุมใหญ่ ของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เห็นชอบก่อนทุกครั้ง เว้นแต่ในกรณีไม่อาจ

ก้าวล่วงได้ ให้เป็นไปตามมติเอกฉันท์ของคณะกรรมการดำเนินการ ในกรณีดังกล่าวให้
ประธานคณะกรรมการดำเนินการแจ้งให้ที่ประชุมใหญ่ทราบโดยด่วน

ข้อ 18. การเก็บรักษาเงินสด และเอกสารทางการเงิน คณะกรรมการผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องจะต้องเก็บรักษาไว้ในที่
มั่นคง และปลอดภัย

หมวด 7

คณะกรรมการและคณะผู้ตรวจสอบ

ข้อ 19. กลุ่มออมทรัพย์ จะต้องจัดให้มีคณะกรรมการดำเนินการขึ้นอย่างน้อย 1 คณะ และคณะผู้ตรวจสอบ
จำนวน 1 คณะ

ข้อ 20. คณะกรรมการดำเนินการจะต้องมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ โดยมีจำนวนกรรมการไม่
น้อยกว่า 9 คน แต่ไม่เกิน 25 คน ประกอบด้วยประธานกรรมการหนึ่งคน ,รองประธานกรรมการหนึ่งคนหรือหลาย
คน เลขานุการคนหนึ่ง และ/หรือ เหรัญญิกคนหนึ่ง

ข้อ 21. คณะผู้ตรวจสอบจะต้องมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ โดยมีจำนวน 3 คน และจะต้องไม่
ดำรงตำแหน่งใด ๆ ในกลุ่มออมทรัพย์

ข้อ 22. อำนาจหน้าที่ของกรรมการดำเนินการแต่ละตำแหน่ง

22.1 ประธานคณะกรรมการดำเนินการมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ก. เป็นประธานในที่ประชุมและควบคุมการประชุม
- ข. ควบคุมดูแลการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและให้อยู่ภายใต้
วัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์
- ค. ควบคุมดูแลการทำงานของคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ
- ง. ลงลายมือชื่อในเอกสารต่าง ๆ ในนามกลุ่มออมทรัพย์ ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ
- จ. ดำเนินงานตามที่คณะกรรมการมอบหมายให้ตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือคำสั่ง
ของกลุ่มออมทรัพย์

22.2 รองประธานกรรมการดำเนินการมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ก. ปฏิบัติการในการอำนาจหน้าที่ของประธานกรรมการ เมื่อประธานกรรมการไม่อยู่ หรือไม่อาจ
ปฏิบัติหน้าที่ได้ หรือเมื่อตำแหน่งประธานกรรมการว่างลง
- ข. ปฏิบัติงานตามที่ประธานกรรมการมอบหมายให้
- ค. ดำเนินการอื่นตามที่คณะกรรมการมอบหมายให้ตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือ
คำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์

22.3 เลขานุการมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ก. จัดทำรายงานการประชุมทุกครั้ง
- ข. ดูแล รักษา และจัดเก็บ รายงานการประชุมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
- ค. แจ้งนัดประชุมไปยังสมาชิกและ/หรือคณะกรรมการ
- ง. ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการมอบหมายให้ตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือ
คำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์

22.4 เหรัญญิกมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ก. ควบคุมดูแลฝ่ายการเงินในการ ตรวจสอบการรับ-จ่าย และเก็บรักษาเงินสดและทรัพย์สินของกลุ่มออมทรัพย์ให้เป็นไปโดยถูกต้องเรียบร้อย
- ข. ดำเนินการอย่างอื่นตามที่คณะกรรมการมอบหมายให้ตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือคำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์

22.5 ฝ่ายการเงิน-การบัญชีมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ก. จัดทำรายรับ-รายจ่ายของกลุ่มออมทรัพย์ให้ออมทรัพย์ให้ชัดเจน
- ข. จัดทำงบดุล และรายงานการเงินของทุกเดือน
- ค. ควบคุมดูแลเอกสารทางบัญชีให้เรียบร้อย
- ง. ดำเนินงานอื่นตามที่คณะกรรมการมอบหมายให้ตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือคำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์

22.6 คณะกรรมการดำเนินการมีหน้าที่ดังนี้

- ก. ดำเนินการในการรับสมาชิกและสมาชิกออกจากกลุ่มออมทรัพย์ ตลอดจนดูแลให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือคำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์
- ข. กำหนดโครงการ และ/หรือแผนการดำเนินงาน และ/หรือ ระเบียบ และ/หรือ ข้อบังคับ และ/หรือ คำสั่งต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์
- ค. รายงานการดำเนินงานต่อที่ประชุมใหญ่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์
- ง. พ้องต่อผู้คดีหรือดำเนินคดีเกี่ยวกับกิจการของกลุ่มออมทรัพย์ หรือประนีประนอมยอมความ หรือมอบข้อพิพาทให้อนุญาตตุลาการพิจารณาชี้ขาด
- จ. พิจารณาดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับทรัพย์สิน ดังที่ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์
- ฉ. พิจารณามอบหมายอำนาจ หน้าที่ ในการดำเนินงานให้แก่ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ เหรัญญิก หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ตามความเหมาะสม
- ช. พิจารณารายงานของคณะกรรมการอื่น ๆ ผู้ตรวจสอบ ความเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับกิจการของกลุ่มออมทรัพย์
- ซ. ให้การศึกษาแก่สมาชิกในเรื่องการออมทรัพย์และการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์
- ฅ. ประสานงานกับหน่วยงาน และองค์กรภายนอก
- ญ. ดำเนินการอื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์ และ/หรือ มติที่ประชุมใหญ่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

22.7 คณะผู้ตรวจสอบมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ก. ตรวจสอบเอกสาร และ/หรือการใช้จ่ายเงิน ตลอดจนทรัพย์สิน หนี้สินทั้งปวงของกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อทราบฐานะและข้อเท็จจริงของกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นอยู่จริง
- ข. ตรวจสอบการดำเนินงานของคณะกรรมการดำเนินการ เพื่อพิจารณาหาทางปรับปรุงแผนทาง ข้อบังคับ ระเบียบ มติ ตลอดจนคำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์
- ค. ตรวจสอบการปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ มติ หรือคำสั่งของกลุ่มออมทรัพย์ หรือกิจการอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลดีแก่การดำเนินกิจการของกลุ่มออมทรัพย์

ให้คณะผู้ตรวจสอบเสนอรายงานผลการตรวจสอบต่อคณะกรรมการดำเนินการ เพื่อเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ประจำปีของสมาชิกรวมกลุ่มออมทรัพย์

22.8 ที่ปรึกษากลุ่ม อาจจะมีเชิญบุคคลภายนอก ซึ่งไม่ใช่สมาชิกเป็นที่ปรึกษาได้เพื่อให้ความรู้เรื่องการออมทรัพย์ และการพัฒนากลุ่ม

ข้อ 23. คณะกรรมการดำเนินการ ให้มีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ สอง ปี นับแต่วันเลือกตั้ง เมื่อครบกำหนดแล้ว หากไม่มีการเลือกตั้ง ก็ให้รักษาการไปจนกว่าจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการชุดใหม่

ข้อ 24. คณะผู้ตรวจสอบให้มีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละหนึ่งปี หากไม่มีการเลือกตั้ง ก็ให้รักษาการไปจนกว่าจะมีการเลือกตั้งคณะผู้ตรวจสอบชุดใหม่

หมวด 8

สมุดประจำตัวสมาชิก

ข้อ 25. สมุดประจำตัวสมาชิก หากสมุดประจำตัวสมาชิกของสมาชิกรายการเต็มให้นำส่งการเงินเพื่อกรอกรายการยอดเงินคงเหลือลงในสมุดเล่มใหม่โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย แต่ถ้าในการนำสมุดเล่มใหม่ ไม่สาเพราะเหตุใด สมาชิกจะต้องชำระเงินในราคาเล่มละ 20 บาท

หมวด 9

การประชุม

ข้อ 26. การประชุม การประชุมสมาชิกรวมกลุ่มออมทรัพย์จัดออกเป็น 2 ประเภท

1. การประชุมใหญ่สามัญประจำปี เป็นการการประชุมเพื่อชี้แจงผลการดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์ และแนวทางการดำเนินงาน โดยจะต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งจำนวนของสมาชิกทั้งหมด หรือไม่น้อยกว่าห้าสิบคน แล้วแต่กรณีจึงจะเป็นองค์ประชุม
2. การประชุมวิสามัญ ประธานกรรมการดำเนินงานจะเรียกประชุมเมื่อใดก็ตามเหตุอันสมควร หรือต้องมีสมาชิกไม่น้อยกว่า สิบคน เข้าชื่อร้องขอให้เรียกประชุม ในการประชุมวิสามัญจะต้องมีสมาชิกไม่น้อยหนึ่งในสิบของสมาชิกทั้งหมด หรือไม่น้อยกว่ายี่สิบห้าคน แล้วแต่กรณีจึงจะเป็นองค์ประชุม

ประกาศ ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

ลงชื่อ.....ประธานกรรมการดำเนินงาน

(นายอุดม ตีร์ตันศรีกุล)

สถาบันวิจัยปฏิบัติการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มูลนิธิชุมชนไทย. ข้อมูลสถานการณ์ชุมชนแออัด. ที่มา:

http://www.chumchonhai.or.th/Information/Infmb3108_02.html, วันพุธที่ 22 มิถุนายน 2548.

ข้อมูลสถานการณ์ชุมชนแออัด

กำเนิดชุมชนแออัด

ปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมือง ปรากฏชัดเจนหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 เนื่องจาก มีผู้อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น โดยเช่าที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่เช่าราชพัสดุ และเอกชน แบ่งแปลงเล็ก ๆ ให้เช่าก่อสร้างที่อยู่อาศัยเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ ขาดการ จัดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ทำให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมทรุดโทรมและกลายเป็นชุมชนแออัดในเวลาต่อมา

การนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาประเทศ ทำให้เศรษฐกิจของเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว ภายในระยะเวลาเพียงประมาณ 20 - 25 ปี ประชากรในแต่ละเมืองเพิ่มขึ้นจำนวนมหาศาล แต่ที่อยู่อาศัยของคนจนไม่ได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย เป็นเหตุให้คนจนต้องขวนขวายหาที่อยู่เอง ซึ่งที่อยู่อาศัยสำหรับคนจนจะต้องราคาถูก ใกล้แหล่งงาน มีคนรู้จักพอจะพึ่งพาได้ ที่อยู่อาศัยที่วันนี้หาไม่ได้ในตลาดที่อยู่อาศัยคนจน จึงต้องช่วยตัวเองด้วยการหาที่อยู่อาศัยจากระบบที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ชุมชนแออัด บ้านเช่าราคาถูก จนถึงบุกรุกที่ว่างเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยอย่างง่าย ๆ ขึ้น ทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพทางกฎหมาย และขาดโอกาสที่จะได้รับสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ จากรัฐ ทำให้สภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนจนเหล่านี้ลำบากยิ่งขึ้น

ความสามารถในการจ่ายเพื่อที่อยู่อาศัย

จากตัวเลขของสำนักงานสถิติ พบว่า ในกรุงเทพฯ มีผู้มีรายได้น้อยต่ำกว่า 9,000 บาท ประมาณ 30 % และในภูมิภาค 44 % คนจนกลุ่มนี้มีความสามารถในการจ่ายค่าที่อยู่อาศัยได้ประมาณเดือนละ 800 - 1,000 บาท ผู้มีรายได้น้อยต่ำกว่า 15,000 บาท ในกรุงเทพฯ มี 53 % ภูมิภาค 61 % มีความสามารถในการจ่ายค่าที่อยู่อาศัยประมาณ 1,000 - 1,800 บาท ซึ่งเมื่อเทียบกับราคาเช่าซื้อของบ้านจัดสรร ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศเมืองมันสูงกว่านี้ทั้งนั้น คนจนเลยซื้อไม่ได้ คนจนก็ต้องอยู่สลัมเหมือนเดิม

พัฒนาการและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา

ระยะที่ 1 พัฒนาการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในประเทศต่างๆ ในเอเชีย เริ่มขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อประเทศต่าง ๆ ได้รับเอกราชมีแนวการแก้ไขปัญหา โดยรัฐเป็นหน่วยหลัก และความสำเร็จของการแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยของสิงคโปร์ด้วยการสร้างแฟลต ทำให้เกิดการก่อตั้งการเคหะแห่งชาติขึ้นในหลายประเทศ ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ฮองกง ไทย ศรีลังกา ฯลฯ นอกจากนี้บางประเทศ เช่น ปากีสถานได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการประกาศให้คนจนมีสิทธิในที่ดินที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ หรือในกรณีของอินเดีย ได้มีกฎหมายควบคุมการเช่าที่ดิน ซึ่งถือเป็นช่วงที่รัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดหาที่อยู่อาศัยให้ ประชาชน แต่ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบการจัดการที่ดิน ทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยรัฐในแนวทางนี้ทำได้ในระดับหนึ่ง มีการสร้างแฟลต และสร้างที่อยู่อาศัยสำเร็จรูป เกิดขึ้นจำนวนหนึ่ง สำหรับประเทศไทยแนวทางการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติในช่วงแรก ๆ คล้ายของสิงคโปร์ แต่ก็ต้องยกเลิก ปรับเปลี่ยนแนวใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างแฟลตมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ลงทุนสูง ไม่ถึงคนจน ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและไม่ทันกับปัญหาคนจนในเมืองที่ขยายตัวเร็วกว่า

ระยะที่ 2 ช่วงปีพ.ศ.2520-2530หน่วยงานต่างประเทศเช่นธนาคารโลก สหประชาชาติ ได้ผลักดันแนวทางใหม่ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยแทนการสร้างแฟลต ด้วยวิธีปรับปรุงชุมชนในที่เดิม (Slum Upgrading) และการก่อสร้างบางส่วน (site & service) ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยของประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ได้มีการพัฒนาแนวทางปรับปรุงชุมชนในที่เดิมและดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและสาธารณูปโภคพื้นฐานได้อย่างกว้างขวาง และมีการยอมรับสถานภาพของชุมชนที่มีอยู่ในระดับหนึ่ง ขณะที่ชุมชนยังมีปัญหาเรื่องความมั่นคงในการอยู่อาศัย ประเทศไทยได้รับแนวทางปรับปรุงชุมชนแออัดมาดำเนินการโดยการเคหะแห่งชาติ ทั้งในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค ด้วยการร่วมมือกับเทศบาลมาตั้งแต่ปี 2522 จนถึงปัจจุบัน

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ตลอดถึงช่วงกลางทศวรรษ 2530 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจในเอเชียเริ่มเติบโตอย่างรวดเร็ว ภาคเอกชนมีบทบาทผลิตที่อยู่อาศัยได้ประมาณ 80 % ของที่อยู่อาศัยที่ผลิตในแต่ละปี อย่างไรก็ตามที่อยู่อาศัยในตลาดยังไม่สามารถสนองความต้องการของคนจนได้ เศรษฐกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็วประมาณปีละ 10 % ส่งผลให้ที่ดินมีราคาแพง และเกิดการไล่ที่รุนแรงมากขึ้น เพื่อนำที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย มาพัฒนาเชิงธุรกิจ อันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไป บางครั้งมีการย้ายคนจนออกไปอยู่ในที่ใหม่นอกเมือง บางครั้งไม่มีแนวทางรองรับการไล่ที่ทำให้เกิดสลัมขนาดเล็กกระจัดกระจายมากขึ้น อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยได้พัฒนาแนวทาง เป็นทางออกของการไล่ที่ ด้วยรูปแบบการประนีประนอมเพื่อประสานความขัดแย้งที่เกิดจากปัญหาการไล่ที่ ทำให้ชาวชุมชนสามารถอยู่ในที่ดินเดิม โดยการซื้อหรือเช่าที่ดินบางส่วนจากเจ้าของที่ดิน แล้วสร้างที่อยู่อาศัย และระบบสาธารณูปโภคใหม่ ทำให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมดีขึ้นขณะที่เจ้าของที่ดินได้ที่ดินบางส่วนไปพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ วิธีนี้เรียกว่าการประสานประโยชน์ที่ดิน (Land Sharing) โดยได้ดำเนินการไปแล้วประมาณ 10-12 โครงการ

ระยะที่ 3 ในช่วงทศวรรษ 2530 บรรยากาศประชาธิปไตยที่เปิดกว้าง ทำให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา และจัดการที่อยู่อาศัย โดยชุมชนเป็นแกนในการกำหนดความต้องการ รูปแบบที่อยู่อาศัย ผังชุมชนที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายและความเป็นอยู่ของชุมชน โดยรัฐสนับสนุนด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จำเป็น

รูปแบบต่างๆ ในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ที่ผ่านมามีพัฒนาการด้านที่อยู่อาศัยในประเทศไทยทั้งที่รัฐดำเนินการให้และชุมชนดำเนินการเองได้ดังนี้

1. การก่อสร้างแฟลต

เดิมการสร้างแฟลต เป็นภาพฝันของนักก่อสร้างว่าจะแก้ไขปัญหาคอนจนได้ แต่จากผลการสำรวจพบว่าการสร้างแฟลตไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เช่น ที่แฟลตคลองเตย ปรากฏว่ามีคนที่ได้สิทธิเดิมเหลืออยู่ประมาณ 40 % ที่เหลืออีก 60 % ขายสิทธิ คนจนจึงไม่ได้อยู่ ต้องย้ายลงมาหาที่อยู่ใหม่หรือสร้างสลัมใหม่ นอกจากนี้การสร้างแฟลต เป็นโครงการที่แพงเพราะรัฐให้เงินอุดหนุนมากประมาณ 50 - 100 % รวมแล้วเงินอุดหนุน แพงมากนี่คือปัญหาของการสร้างแฟลตแบบเดิม ซึ่งถ้าจะทำให้ดีก็ทำได้ ถ้าเพิ่มมิติทางชุมชนเข้าไปด้วย

2. การปรับปรุงสาธารณูปโภคในที่ดินเดิม (Slum Upgrading)

เป็นการปรับปรุงชุมชนเดิมให้มีสภาพดีขึ้น เพื่อคงรูปแบบชุมชนเดิมต่อไป โดยปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคทางเดินเท้าและสภาพแวดล้อมในชุมชน เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามการปรับปรุงชุมชนก็ยังคงความมั่นคงในที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยระยะยาว

3. การปรับผังที่ดิน (Reblocking)

เป็นการปรับปรุงรูปแบบชุมชนเดิมให้มีผังและโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ดีขึ้น โดยอาจมีการปรับหรือรื้อย้ายบ้านบางส่วน และพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้ดีขึ้น การปรับผังที่ดินถือได้ว่าเป็นการต่อเนื่องจากการพัฒนาแบบเดิม ถึงแม้ต้องเสียค่าที่ดินในกรณีเช่าที่ระยะยาวหรือซื้อที่สลับเดิม แต่ชุมชนได้ความมั่นคงในการอยู่อาศัยและสามารถเริ่มพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเองอย่างค่อยเป็นค่อยไป

4. การประสานประโยชน์การใช้ที่ดิน/การแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing)

เป็นการประสานประโยชน์ระหว่างชุมชนและเจ้าของที่ดิน โดยเจ้าของที่ให้เช่าหรือขายที่บางส่วนให้ชุมชนในราคาถูก แลกกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนที่เหลือ เช่น ชุมชนแข่งกีฬากีฬา, ชุมชนบ้านมนังคศิลา ฯลฯ ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงระยะยาว หรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เกิดการปรับผัง มีการก่อสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกันของชุมชนใหม่

5. การรื้อย้ายและสร้างชุมชนใหม่ที่อยู่ในบริเวณเดิม

เช่น ที่คลองเตย 70 ไร่ เป็นการรื้อย้ายภายในบริเวณเดิมย้ายจากจุดหนึ่งไปอยู่อีกจุดหนึ่ง แล้วให้สัญญาเช่า 20 ปี เมื่อ ชุมชนมีโอกาส มีความมั่นคงชาวบ้านก็พร้อมที่จะลงทุน จะเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมาก ซึ่งการรื้อย้ายและสร้างชุมชนใหม่ที่อยู่ในบริเวณเดิมทำให้ชุมชนยังคงสามารถอยู่ใกล้บริเวณชุมชนเดิมและแหล่งงานไม่ต้องปรับตัวมากโดยชุมชนต้องก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ทั้งหมดและมีความมั่นคงโดยการเช่าที่ระยะยาว

6. การรื้อย้ายและสร้างชุมชนในที่ดินใหม่

การรื้อย้ายชุมชนใหม่ มีข้อดีที่ชุมชนได้ความมั่นคง แต่ทำให้ชุมชนต้องอยู่ไกลจากชุมชนเดิม ไกลจากแหล่งงาน สถานศึกษา เสียค่าเดินทางเพิ่มต้องสร้างชีวิตและสังคมใหม่ เกิดภาวะค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงในการซื้อที่ดินและก่อสร้างบ้าน แต่ชาวบ้านมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและการอยู่อาศัย สามารถพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนใหม่ได้เต็มที่

บทความจากหนังสือ "วัฒนธรรมเมือง" ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร บรรณาธิการ โดย ศ.ดร.กฤษณา รัชชมนี พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม 2537

1. ความเป็นมาของเมืองและปรากฏการณ์ "มหานคร"

การหันมาให้ความสนใจแก่เมืองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ในฐานะที่ผมเป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ ผมพยายามย้อนกลับไปดูว่า "เมือง" มีมาในประวัติศาสตร์มานานเท่าไรแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองแบบนครหรือมหานครที่เรารู้จักกันทุกวันนี้ ถ้าเราย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ของมนุษย์ทั้งโลกแล้ว เราจะพบว่าเมืองแบบนครหรือมหานครเป็นประสบการณ์ใหม่ของมนุษย์ เกิดในโลกมาอย่างแพร่หลายประมาณ 200 กว่าปีมานี้เอง ก่อนหน้านั้นมนุษย์เราตลอดเวลาลหลายพันปีที่เราอยู่ในโลกนี้ เราไม่ได้อยู่ในเมืองหรือในนครมาก่อนเลย นครหรือเมืองขนาดใหญ่ที่เรารู้จักกันทุกวันนี้ เป็นผลผลิตของลัทธิอุตสาหกรรมนิยม หลังจากเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมแล้ว ถึงได้เกิดนครหรือเมืองขนาดใหญ่อย่างนี้ขึ้นมา ไม่ใช่ว่าในโลกสมัยโบราณก่อนหน้าที่จะมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่เคยมีเมืองหรือนครขนาดใหญ่มาก่อน นครหรือเมืองไคฟิงของจีน เคยมีประชากรถึงล้านคนมาก่อนเหมือนกัน แต่ว่าลักษณะเมืองแบบนั้นเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ศูนย์กลางทางการค้าหรือศูนย์กลางของจักรวรรดิ มีเหมือนกันแต่น้อยมากในโลกนี้ก่อนหน้าที่จะถึงประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นเป็นของใหม่สำหรับมนุษย์มากๆ ที่เดียว

พอมาถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เราจะพบว่าปรากฏการณ์เมืองหรือปรากฏการณ์นครขนาดใหญ่ขยายตัวจากโลกตะวันตกไปทั่วทั้งโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย ในโลกตะวันออกเราจะพบว่ามันมีการเติบโตของเมืองหรือนครขนาดใหญ่เกิดแพร่หลายทั่วไปหมด นครที่มีคนอยู่สิบล้านคนสมัยก่อนมีอยู่เพียงไม่กี่แห่งในโลกนี้ ปัจจุบันนั้นนครขนาดที่มีคนอยู่ถึงสิบล้านคนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นๆ ในหลายต่อหลายประเทศด้วยกันในเอเชีย ซึ่งจะทำให้หมดความเป็นประเทศชนบทลงไป สำหรับกรณีประเทศไทยอาจจะช้าหน่อย คนไทยจะเข้ามาอยู่ในเมืองเพิ่มมากขึ้นๆ ในอัตราที่อาจจะไม่รวดเร็วเท่าบางประเทศ แต่ว่าคนไทยส่วนใหญ่จะเป็นคนในเมืองมากกว่าคนในชนบทอย่างที่เคยเป็นมา ประเทศไทยก็จะเปลี่ยนจากประเทศชนบทมาเป็นประเทศเมืองมากขึ้นตามลำดับ ปรากฏการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นทั่วไปหมดในเอเชีย

การที่ผมพยายามย้ำมาตั้งแต่ต้นว่ามันเป็นปรากฏการณ์ใหม่ เพื่อจะบอกว่า จริงๆ แล้วมนุษย์เราทั้งหมดเรามีความรู้ในการจัดการชีวิตตนเองในสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่าเมืองได้ไม่ค่อยดีเท่าไรนัก เพราะว่าเราไม่เคยอยู่มาก่อนทั่วโลก ไม่ได้เฉพาะคนไทยฝรั่งก็เป็น ผมคิดว่าเมืองเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่ เป็นปรากฏการณ์ใหม่ เพราะฉะนั้นเราเผชิญปัญหาหลายอย่างที่เราจัดการไม่ได้ เช่น รถติด ตัวอย่างอันหนึ่งที่เรากันคนไทยเข้าชอกใจอยู่ทุกวันนี้ ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะในเมืองไทยอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียหรือในเขตที่กำลังกลายเป็นนครอย่างรวดเร็วก็มีปัญหาเรื่องรถติด ผมคิดว่าไม่มีผู้เชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาจราจรติดในโลกรวมเหมือนกับไม่มีผู้เชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาความตาย แทบจะเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาที่ติดมากับนครหรือเมืองทั้งสิ้น ใครๆ ก็แก้ปัญหาไม่ได้ทั้งนั้น นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าในสิ่งแวดล้อมแบบใหม่ที่เราเผชิญ การมีชีวิตอยู่ในนครหรือในเมืองมีปัญหาที่เราแก้ไม่ได้ หรือเราไม่รู้จะแก้อย่างไรอยู่อีกมากมายทีเดียว การบริโภคอย่างมากมาย ของคนที่อยู่ในเมือง การที่เขาคอมมาแออัดอยู่ในเมืองในพื้นที่ที่มีขนาดเล็กนั้น ก็ทำให้เกิดปัญหาขยะ ขยะก็เป็นปัญหาเหมือนรถติด ผมก็ยังไม่เคยเห็นนครไหน แม้แต่นครของฝรั่งเองที่จะแก้ปัญหาขยะได้ สมัยหนึ่งเมื่อเราอยู่ในชนบทนั้น ส่วนใหญ่ทั้งหมดของขยะเราก็ปล่อยให้มันสลายตัวไปตามธรรมชาติ ก็ไม่เกิดปัญหา เพราะคนเบาบางและที่กว้างขวาง ก็ทิ้งๆ

เอาไว้ มันก็เนา บูด และสลายตัวไปตามธรรมชาติ ส่วนประเภทของขยะที่เราใช้ในชนบทก็เป็นประเภทที่สลายตัวได้ง่าย แต่ว่าพอเราเข้ามาอยู่ในเมือง ในทุกวันนี้ กรุงเทพฯ สามารถเก็บขยะได้ประมาณ 4/5 ของขยะที่มีอยู่ทั้งหมดในกรุงเทพฯ ที่เหลืออีก 1/5 นั้นเป็นขยะที่ถูกทิ้งให้สลายตัวไปตามธรรมชาติ แต่ว่าไม่เหมือนกับในชนบท เพราะว่าที่แออัดมาก เพราะฉะนั้นขยะ 1/5 ของกรุงเทพฯ นั้นก็ก่อให้เกิดกลิ่น ก่อให้เกิดโรค ก่อให้เกิดความสกปรกรกรุงรังมากมาย กรุงเทพฯ เปรียบเหมือนเมืองที่ลอยอยู่บนขยะด้วยซ้ำไป แล้วก็ไม่ใช่เฉพาะเกิดขึ้นที่กรุงเทพฯ เท่านั้นเอง เป็นปัญหาของเมืองใหญ่ทั่วไปหมด นี่ก็เป็นประสบการณ์อีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่เข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ที่เราไม่เคยรู้จัก เราไม่รู้จะจัดการอย่างไร

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากชนบทสู่มหานคร

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมอยากจะพูดถึง คือ การสูญเสียระบบการควบคุมทางสังคม (Social Control) ระบบควบคุมทางสังคมที่เคยมีมาตามประเพณีนั้นสูญเสียแน่ๆ ความดูแลกันระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กต่างๆ นานาเหล่านี้ เราคิดว่าเราจะเอากฎหมาย จะเอาตำรวจเข้ามาแทนที่การควบคุมทางสังคมสมัยโบราณ จะพบในเขตเมืองใหญ่ ในนครทั้งหลายในโลกนี้เหมือนกันหมด ที่ว่ากลไกควบคุมทางสังคมสมัยใหม่ คือ ตำรวจ กฎหมายนั้น เอาเข้าจริงก็ควบคุมไม่ได้ และก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ก่อให้เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิ ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ในนครใหญ่มากมายมหาศาล ผมก็ยังคิดว่าไม่มีใครแก้ได้ อาจจะมีผู้เชี่ยวชาญจากเมืองฝรั่งมาบอกว่าให้เงินเดือนฉันเดือนละ 3 แสน แล้วฉันจะสามารถแก้ได้ ก็มาจ่าย 3 แสนกันไป ไม่รู้กี่คนแล้ว ผมก็ไม่เห็นจะมีใครแก้ได้ มันเป็นปัญหาที่มนุษย์ซึ่งก้าวเข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบใหม่คือเมืองที่จะต้องเผชิญร่วมกัน จะต้องคิดร่วมกันในการที่จะแก้ปัญหา

ในการที่จะแก้ปัญหาจะมีสูตรสากลจริงหรือ หรือว่าในแต่ละสังคมจะต้องแก้ปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับการ หากกลไกการควบคุมทางสังคมที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของเขาเอง เมื่อเปลี่ยนจากชีวิตในชนบทเข้ามาอยู่ในเมือง เป็นอีกกรณีตัวอย่างหนึ่งของการที่เราเข้ามาอยู่ในประสบการณ์ใหม่ แล้วเราก็ไม่สามารถที่จะเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนกับสมัยที่เราอยู่ในโลกที่เป็นชนบท ซึ่งก็ไม่แปลกอะไร เพราะว่า 1/50 ของประวัติศาสตร์มนุษย์นั้นเพิ่งเข้ามาในเมือง 49/50 อยู่ในชนบท เพราะฉะนั้นเราก็สร้างกลไกทางสังคม วัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาใช้ในชีวิตเราได้ อย่างมีประสิทธิภาพว่าการเข้ามาอยู่ในเมือง โดยจิตสำนึก โดยรากฐานของมนุษย์เราทั้งโลกนี้ ถ้าดูจากประวัติศาสตร์ จะพบว่าเราเข้ามาอยู่ในเมืองเพียง 200 ปีมานี้เอง เราทุกคนเป็นคนบ้านนอกแล้วก็หลงกรุง ตื่นกรุง เท่ากันไปหมด

3. ความผูกพันระหว่างชนบทกับมหานคร

ประเด็นที่สองต่อมาที่ผมอยากจะพูดถึงก็คือ เมื่อเราพูดถึงนคร พูดถึงเมือง เรามักจะมีความเคยชินที่จะแยกขั้วระหว่างเมืองกับชนบทค่อนข้างมาก แต่ถ้าเราดูเข้าไปจริงๆ แล้วจะพบว่าเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียหรือเมืองไทยก็ตามแต่นั้น เป็นผลของการอพยพเข้าของคนจากชนบท ไม่ต่างจากในโลกตะวันตกเมื่อตอนที่เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมใหม่ๆ เหมือนกัน ก็มีการทำลายพื้นฐานการผลิตในชนบทลง แล้วก็ทำให้มีแรงงานจากชนบทเดินเข้ามาสู่เมืองจำนวนมาก ในเมืองไทยในเอเชียก็เกิดสิ่งเดียวกันขึ้น ดังนั้นเมืองกับชนบทจึงแยกกันได้ยาก ส่วนใหญ่คนในกรุงเทพฯ นั้นเกิดนอกกรุงเทพฯ คือมีรากฐานมาจากในชนบททั้งสิ้น เพราะฉะนั้นความเป็นบ้านนอกของเรายังอาจจะเด่นชัดยิ่งกว่าในสังคมตะวันตกด้วยซ้ำไป ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทมีมากกว่าที่เราสามารถจะแยกเมืองกับชนบทออกจากกันได้เป็นสองขั้ว อย่างที่เรามักจะเคยชินที่

จะมอง แต่ว่ามีความสัมพันธ์ในหลายต่อหลายด้าน โดยทางกายภาพเราจะพบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทมากมาย ไม่ใช่เฉพาะแต่เรื่องของระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากว่ามีคนจากชนบทเข้ามาอยู่ในเมืองมาก มีการส่งเงินกลับบ้าน มีการกลับไปเยี่ยมบ้าน มีการกลับไปทอดผ้าป่าที่บ้าน มีการส่งข่าว มีการรับเอาญาติเข้ามาสู่เมือง เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานของคนในสลัมนั้นทำไม่ได้เลย ถ้าไม่มีระบบเครือข่ายช่วยให้เข้ามาอยู่ในสลัมได้ เป็นต้น ในทางด้านจิตใจก็เหมือนกัน คนที่อยู่ในกรุงเทพฯ หรืออยู่ในเมืองใหญ่ๆ ทุกวันนี้ ยังมีจิตใจผูกพันอยู่กับชนบทค่อนข้างมาก ผมนึกถึงการศึกษาระงงานสตรีของนักวิจัยคนหนึ่งซึ่งพูดถึงว่าเกียรตินิยมชื่อเสียงต่างๆ ของชีวิตของเขาสามารถสร้างได้โดยการทำกิจกรรมในบ้านเกิดของเขาเอง ในหมู่บ้านที่เขา มา กรุงเทพฯ ไม่ใช่ที่ซึ่งเขาสามารถมาสะสม มาสร้างชื่อเสียง มาสร้างอนาคตที่มั่นคงของเขา แต่เขาก็มากรุงเทพฯ เพื่อมาหางานทำ แล้วก็มีความใฝ่ฝันว่าวันหนึ่งจะกลับไปสู่บ้านของตนเอง ออกจากแรงงานกลับไปประกอบอาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทำนาในหมู่บ้านของตนเอง ลงทุนไปในการทอดผ้าป่าเอาไว้สำหรับสร้างเครือข่ายของเกียรตินิยมเอาไว้ในหมู่บ้าน เพื่อว่าสักวันกลับมาจะได้สามารถมีชีวิตในหมู่บ้านได้อย่างเป็นผู้สำเร็จอะไรเหล่านี้ เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในด้านจิตใจก็ยังมีผูกพันระหว่างเมืองและชนบทอย่างมากทีเดียว

มีการนำวัฒนธรรมของชนบทมาใช้ในกรุงเทพฯ หรือในเมืองอย่างมากเหมือนกัน แน่นนอน มีการนำเอาวัฒนธรรมของเมืองไปใช้ในชนบทซึ่งพูดถึงกันตลอดเวลา แต่ผมจะพูดในทางกลับกันว่าการนำเอาวัฒนธรรมของชนบทมาใช้ในเมืองอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน อันหนึ่งก็คือ “สลัม” ซึ่งรายงานต่อไปจะมีการเสนอบทความเรื่องสลัม ซึ่งผมคิดว่าผู้เสนอจะพูดให้ฟัง แต่ถ้าผู้เสนอไม่พูด ผู้วิจารณ์ก็อาจจะพูดถึง เรื่องของระบบอุปถัมภ์ เรื่องของอะไรต่ออะไรก็แล้วแต่ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เราพบได้ในชนบทค่อนข้างมาก และก็ถูกใช้มากในสลัมเหมือนกัน ผู้หญิงที่มาขายแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม นักวิจัยคนนั้นก็พูดถึงเรื่องลักษณะของการควบคุมทางสังคม (Social Control) แบบชนบท ที่ผู้หญิงที่เข้ามาทำงานในโรงงานใช้คือการนิทานกัน เขาเข้ามาทำงานในโรงงานก็อาศัยระบบเครือข่ายเหมือนกัน คนจากหมู่บ้านเดียวกันมาทำงานในโรงงานเดียวกัน ใครประพฤติไม่ดีก็จะมี การนิทาน แล้วเสียงนิทานนั้นก็ย้อนกลับไปยังหมู่บ้านของตนเอง ทำให้ผู้หญิงที่มาทำงานในโรงงานนั้นแล้วมีความประพฤติไม่เรียบร้อยไม่ผิดตามมาตรฐานของเขา จะถูกลงโทษเวลาที่เขากลับไปหมู่บ้านของตนเอง นี่ก็เป็น Social Control อันหนึ่งซึ่งใช้กันมาก อย่างในกรุงเทพฯ รู้สึกคนที่ไม่ได้ทำงานในโรงงาน คนที่ไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมชนบทเท่าๆ นั้น การนิทานจะเป็น Social Control ที่มีความสำคัญน้อยลง

4. ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมเมืองกับชนบท

เมืองกับชนบทนั้น ผมคิดว่าแยกออกจากกันไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันเราก็มองเห็นความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบทมากมาย แต่ในปัจจุบันนี้ความแตกต่างนี้ลดลง ผมมีหน้าที่สอนวิชาสังคมวัฒนธรรมไทย มีบทหนึ่งที่เรารู้ถึงความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบท โดยยกมาเป็นสภาพอุดมคติระหว่างเมืองและชนบท พอสอนเสร็จนักศึกษาคนหนึ่งก็ลุกขึ้นบอกว่าผมไม่เห็นด้วยเลย ผมเป็นคนมาจากชนบท ผมไม่เห็นว่าเป็นเมืองกับชนบทจะแตกต่างกันอย่างที่อาจารย์พูด และก็จริงๆ แล้วชนบทกับเมืองเวลานี้ก็เหมือนกัน แทบจะไม่มีอะไรต่างกัน ซึ่งก็จริงอย่างที่เขารู้ทุกอย่างเลย เพราะชนบทไทยปัจจุบันนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากทีเดียว แต่สิ่งที่แตกต่างกันอยู่อย่างค่อนข้างมากในระหว่างเมืองและชนบทในประเทศไทยในเวลานี้ เป็นการต่างกันในด้านรายได้เห็นได้ชัดเจน เมื่อเร็วๆ นี้ผมเพิ่งอ่านหนังสือพิมพ์เจอว่ามีใครพูดถึงว่ามันต่างกันถึง (ผมจำไม่ได้) 12 เท่าตัวของรายได้ระหว่างเมืองและชนบท เป็นต้น เพราะฉะนั้น ความสำเร็จที่เราจะจับมาดูกันนี้คือความแตกต่างที่ไม่ใช่เมืองกับชนบท แต่เป็นความแตกต่างระหว่างคนที่ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมกับคนที่ทำงานอยู่นอกภาคเกษตรกรรม

ไม่มีใครอยู่ในภาคเกษตรกรรม 100% เต็มแล้วปัจจุบันนี้ คนไทยทั้งประเทศเราก็อยู่ 50% บ้าง, 40% บ้าง แล้วแต่ภาคไป คนที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมซึ่งเผชิญอยู่ในถิ่นที่อยู่ซึ่งเรามักเรียกกันอย่างกว้างๆ ว่า ชนบท ความแตกต่างตรงนี้น่าจะเป็นคู่ความแตกต่างที่มีความสำคัญมากขึ้น คือความแตกต่างในทางเศรษฐกิจ แล้วความแตกต่างตรงนี้ก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ด้วย ซึ่งไปมีผลต่อพฤติกรรมหรือแบบแผนพฤติกรรมที่เราเรียกวัดฉนวนธรรมอื่นๆ ตามมาด้วย ผมนึกถึงบทความที่ศึกษาเรื่องสลัม ในแง่ของวัฒนธรรมความยากจน เวลาที่เราพูดถึงวัฒนธรรมความยากจน ผมคิดว่าเรากำลังคิดถึงความแตกต่างในทางเศรษฐกิจ คนที่จนกว่ามีแบบแผนพฤติกรรม มีวิธีการสัมพันธ์กับผู้อื่นในลักษณะอย่างหนึ่ง และคนที่รวยกว่าจะมีแบบแผนความสัมพันธ์กับผู้อื่นกับสิ่งอื่นๆ ในอีกลักษณะหนึ่ง เพราะฉะนั้นตรงวัฒนธรรมชนบทนั้น บางทีจะกลายเป็นวัฒนธรรมของสถานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันก็ได้ แทนที่จะเป็นวัฒนธรรมชนบทที่แตกต่างจากเมืองอย่างที่เราเคยชินจะนึกถึงในสมัยหนึ่ง อย่างไรก็ตามความแตกต่างด้านเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก่อให้เกิดความตึงเครียดในทางการเมืองและสังคมอย่างมาก และถ้าแก้ไม่ได้ความตึงเครียดนั้นจะรุนแรงขึ้น จนกลายเป็นการปะทะกันในรูปแบบต่างๆ มากขึ้นในสังคมไทย

5. ชุมชนเมือง 3 ประเภท

ในเมืองที่วัฒนธรรมตะวันตกถูกนำมาใช้กันบางกลุ่มบางเหล่าอยู่มากพอสมควรนั้น ปัญหาที่ตามมาคืออีกข้อหนึ่งก็คือยังมีสิ่งที่เราเรียกกันว่าชุมชนเหลืออยู่หรือไม่ อะไรคือชุมชน ผมคิดว่ายังเถียงกันได้มากพอสมควร เราเคยชินที่จะพูดถึงชุมชนในแง่ที่คนมีความสัมพันธ์กันโดยตรง ตั้งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกัน และมีการร่วมกิจกรรมกันหลายๆ อย่าง ในแง่ของอุดมการณ์คือมีความเอื้ออาทรต่อกันและกันในระดับหนึ่ง ลักษณะของชุมชนแบบนี้อาจจะมองไม่เห็นในกรุงเทพฯ อีกแล้ว แต่กรุงเทพฯ ยังมีชุมชนเหลืออยู่ในหลายลักษณะด้วยกัน ซึ่งผมจะพูดถึงใน 3 ลักษณะ

ลักษณะแรกผมขอเรียกว่า ชุมชนตกค้าง กล่าวคือเป็นชุมชนที่บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปแต่ยังดำรงอยู่ด้วยเหตุผลหลายอย่างด้วยกัน ไม่ได้เปลี่ยนตามไปหมด ชุมชนของเขายังไม่แตกสลายไปด้วย ผมนึกถึงกรณีบ้านครัว เป็นต้น เป็นชุมชนซึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามาหรืออพยพเข้ามาแล้วก็แล้วแต่ แล้วก็ตั้งอยู่ในที่หนึ่งแล้วก็เผชิญด้วยเหตุผลหลายอย่างด้วยกันที่ทำให้เขาดำรงความสัมพันธ์แบบชุมชนนี้ เอาไว้ในบ้านครัวได้ หรือเขมรแถวสามเสน เป็นต้น เป็นชุมชนเล็กๆ ที่ยังดำรงรักษาสีงเหล่านั้นเอาไว้ได้

ชุมชนประเภทที่สองคือ ชุมชนที่มีฐานอยู่บนศาสนาของชนส่วนน้อย บทความเช่นเรื่องของท่านจะได้ฟังต่อไปข้างหน้าเกี่ยวกับนิกายหนึ่งของศาสนาซิกข์คือ นัมดารี ยังมีลักษณะที่เป็นชุมชนเห็นได้ชัดทีเดียว มีความสัมพันธ์กันโดยตรง มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมกิจกรรมกันหลายต่อหลายอย่าง หรือมุสลิมในบางท้องที่ซึ่งก็ยังมีลักษณะความเป็นชุมชนอยู่

ชุมชนประเภทที่สาม ซึ่งผมไม่ทราบว่ามีหรือไม่มีกันแน่ที่เขาเถียงกันอยู่ในทุกวันนี้ คือชุมชนแบบใหม่ ซึ่งผมก็ไม่รู้ว่าจะนับว่าเป็นชุมชนหรือไม่ มีผู้ยกตัวอย่างเช่น จ.ส.100 อย่างนี้เป็นต้นว่าเป็นชุมชน คือมันมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มเป็นเครือข่ายอยู่ ร่วมกิจกรรม ลักษณะอันนี้จะเป็นชุมชนหรือไม่ ถ้าเผื่อเป็นจะมองเห็นชุมชนแบบใหม่จำนวนมาก

6. คุณค่าที่สูญหายไปในชุมชนเมือง รากเหง้าของปัญหาเมือง

จะมีหรือไม่มีชุมชนก็ตามแต่ แต่ว่าหน้าที่ซึ่งชุมชนเคยกระทำต่อสังคมนั้นหายไปในเมืองหรือลดบทบาท

ลงไปในเมือง โดยที่เราไม่ได้ทำหน้าที่นั้นเข้าไปฝากอยู่ในสถาบันอื่นๆ หรือทำให้เกิดชุมชนใหม่ที่จะเข้ามารับหน้าที่เหล่านั้นได้ กรุงเทพฯ หรือเมืองในประเทศไทยนั้นเป็นเมืองที่ผมคิดว่า มีการเกาะกลุ่มกันอย่างเป็นทางการ เพื่อจะแก้ปัญหาของตัวเองน้อยมาก คนที่อยู่ในบ้านจัดสรรนั้นไม่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้ เวลาน้ำท่วมทุกคนจะซื้อเครื่องสูบน้ำมาสูบน้ำจากบ้านตัวเองไปใส่บ้านเพื่อนบ้าน และเพื่อนบ้านก็จะสูบน้ำจากบ้านของตัวเองไปใส่บ้านอื่น การถมที่ ก็แข่งกันถมเพื่อจะหนีน้ำ เพราะฉะนั้นทุกคนก็ไม่สามารถที่จะหันหน้าเข้าหากันแล้วก็สร้างความสัมพันธ์อันหนึ่ง ที่จะทำให้แก้ปัญหาของตัวเองซึ่งต้องอยู่ในเมืองได้ อันนี้ก็จะเรียกว่าชุมชนหรือไม่ ผมก็ไม่ทราบ มันไม่สร้างกลไกที่จะทำให้เกิดความร่วมมือกันสำหรับกิจกรรมต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในเมือง ถ้าเราคิดถึงการเก็บขยะซึ่งผมจะพูดถึงข้างหน้า เราจะพบว่า เมืองอย่างกรุงเทพฯ ไม่สามารถจะเก็บขยะได้หมดหรอก ตลอดไปตรวจเท่าที่เราไม่สามารถสร้างองค์กรที่ไม่เป็นทางการของประชาชนขึ้นมาช่วยกัน ถ้าเราคิดว่าขยะส่วนหนึ่งจะต้องเอาไป recycle เอาไป re-use กระบวนการที่จะเกิดการ re-use/recycle ได้จริงจะต้องมีเครือข่าย เช่น ชาลิ่ง ซึ่งนับวันก็จะลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ ตามความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจของประเทศ จะต้องเกิดเครือข่ายที่จะรวบรวมเอาขยะเหล่านี้แยกประเภทเอาไปส่งยังที่ซึ่งจะเข้าไปสู่กระบวนการ recycle/re-use สิ่งเหล่านี้ไม่มีรัฐไหนในโลกนี้ ไม่มีสังคมไหนในโลกนี้ทำได้ จนกว่าจะปล่อยให้ประชาชนจัดองค์กรที่จะจัดการเรื่องเหล่านี้ได้เอง เพราะฉะนั้นอย่าไปพูดถึงเรื่องการจัดการเรื่องขยะซึ่งมันซับซ้อนยุ่งยากเลย จัดการแค่สูบน้ำไม่ให้ท่วมบ้านจัดสรรนั้นก็ทำไม่ได้แล้ว เราจะพบว่าปัญหาของเมืองที่ขาดชุมชน หรือขาดองค์กรแบบนี้จะแก้ปัญหาให้ตัวเองไม่ได้

7. วัฒนธรรมเมือง เปิดมุมมองสู่การศึกษาที่หลากหลาย

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมอยากจะพูดถึงก็คือเมืองในฐานะที่เป็นประตูทางเข้า เมืองเป็นประตูทางเข้ามาตั้งแต่โบราณก็ว่าได้ เพราะว่าเมือง (ไม่ใช่นครหรือมหานคร) ซึ่งหมายถึงศูนย์กลางการค้าก็เป็นประตูทางเข้ามานานแล้ว เพราะฉะนั้นเมืองก็เป็นประตูทางเข้าของสินค้าของความคิดและวัฒนธรรมจากที่อื่น วัฒนธรรมของเมือง ไม่ว่าจะที่ไหนก็แล้วแต่มีลักษณะที่หลากหลายเสมอ นครกับที่อื่นๆ จะแตกต่างกันตรงที่ว่าคุณหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่นครจะต้องมีวัฒนธรรมที่มีลักษณะที่หลากหลาย เราสามารถดูความหลากหลายได้หลายอย่างด้วยกัน ไม่จำเป็นว่าจะต้องดูความหลากหลายจากกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเดียว ว่ามันมีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของพวกมันตรงกับวัฒนธรรมของพวกมันอยู่อะไรเหล่านี้ เป็นต้น นอกจากความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์แล้ว ยังมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจ (ผมหลีกเลี่ยงคำว่าชนชั้นออกไป) มันมีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของสถานภาพทางเศรษฐกิจ เช่น ที่พูดถึงวัฒนธรรมของความยากจนเหล่านี้ เป็นต้น มันมีความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ของกลุ่ม คือเราจะจัดกลุ่มอย่างไร วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มจะจัดอย่างไร จะดูจากกลุ่มเศรษฐกิจก็ได้ ดูจากกลุ่มชาติพันธุ์ก็ได้ ซึ่งเขาจะมีความสัมพันธ์ภายใน ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขาเองกับคนข้างนอกในแบบแผนที่แตกต่างกัน จะดูจากสถานภาพทางสังคมก็ได้ เป็นต้นว่าระดับการศึกษาที่แตกต่างกันทำให้เกิดวัฒนธรรมหรือระบบความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไปด้วย ลักษณะความหลากหลายอันนี้เท่าที่ผมเข้าใจ ผมคิดว่าได้รับความสนใจในการศึกษาเรื่องของเมืองในประเทศไทยค่อนข้างน้อย ทำให้เรารู้สึกว่าเมืองหรือแม้แต่ว่าสังคมไทยทั้งหมดมีลักษณะเป็นเอกภาพมากเกินไป ไม่ค่อยรู้สึกว่าจะมีความหลากหลาย แล้วเราไปดูความหลากหลายแต่เพียงเรื่องของชนส่วนน้อยอย่างเดียว ที่จริงมันไม่ใช่ชนส่วนน้อย ชาติพันธุ์เดียวกันก็มีความหลากหลายได้อีกมาก

8. “ความสัมพันธ์ระหว่างคน” พลังในการแก้ปัญหาเมือง

ประเด็นสุดท้ายที่อยากจะพูดถึงก็คือ เรื่องของความสำคัญของการศึกษาเมืองทางด้านมานุษยวิทยา (ผมเองก็ไม่ค่อยกล้าใช้คำนี้ เพราะว่าไม่รู้เหมือนกันว่าวิชานี้เกี่ยวกับอะไรกันแน่) เนื่องจากเมืองกำลังกลายเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่ของคนไทย จำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นี้ ผมจึงคิดว่าเมืองจึงได้รับการศึกษาได้รับการสนใจมากขึ้นด้วย ในขณะที่เดียวกันก็แน่นอนว่าได้รับการอุดหนุนทางการเงิน ทั้งจากทางภาครัฐและเอกชนในการศึกษา ประเด็นอะไรก็ตามแต่ที่เกี่ยวกับเมืองมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ของการศึกษาและความสนใจ บางที่เราเรียกการศึกษาแต่ก็ไม่ใช่ศึกษาจริง เอาเพียงแค่ว่าเอาคนมาจัดสัมมนาพร้อมกัน แล้วเราก็เรียกว่าการศึกษา แต่ก็ไม่เป็นไร เรียกว่าการศึกษาก็ได้ ผมนึกถึงกลุ่มคณะสิ่งแวดล้อมที่เชิญคนมาสัมมนากันปีละครั้ง แล้วก็เรียกว่าการศึกษาก็ได้ ส่วนใหญ่ของการศึกษาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เราจะพบว่าเป็นการศึกษาตามปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เวลานี้เราพบว่ามีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมของเมือง ก็มีการสัมมนามีการวิจัย มีการอะไรก็แล้วแต่ที่เกี่ยวกับเรื่องของสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก แล้วก็สิ่งแวดล้อมประเภทที่ค่อนข้างจะเจาะเจาะจง โดยไม่เชื่อมโยงเรื่องของสิ่งแวดล้อมเข้ากับสังคมเข้าไปกับเศรษฐกิจ เข้าไปกับเรื่องอื่นๆ ด้วย มีการศึกษาหรือให้ความสนใจกับเรื่องของการจราจร เรื่องผังเมือง เรื่องการขยายตัวทางกายภาพของเมือง เรื่องการบริการในเมือง เรื่องของระบบการปกครองเมือง ทะเลาะกันในเรื่องเลือกเทศมนตรีแบบใด แบ่งเงินงบประมาณกันอย่างไร ต่างๆ นานา เหล่านี้ค่อนข้างมาก ทั้งหมดนี้ผมคิดว่าเป็นการศึกษาตามปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่าที่จะมองสิ่งที่มีอยู่สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ โดยที่ยังไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปัญหา เช่น ไม่มีใครมองระบบการศึกษาของเมือง ทุกคนไม่รู้สึกรู้ว่าระบบการศึกษาของเมืองเป็นปัญหา จึงไม่มีการศึกษาสิ่งเหล่านี้มากเท่าไรนัก เราออกจะศึกษาเป็นประเด็นๆ เท่าที่เราู้สึกว่าอันนี้เป็นปัญหา ก็มีการศึกษา มีการสนใจกัน ดังนั้นการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองจึงมีลักษณะเป็นการศึกษาเชิงนโยบายค่อนข้างมาก อยากรู้สิ่งนั้น อยากรู้สิ่งนี้เพื่อที่จะเอาไปใช้ในการกำหนดนโยบาย หรือเอาไปใช้ปฏิบัติโดยตรง เหตุดังนั้นปัญหาที่เลือกขึ้นมาศึกษาจึงเป็นปัญหาเฉพาะเจาะจงค่อนข้างมาก ถ้าศึกษามานุษยวิทยา คือศึกษาเพื่อที่จะเชื่อมโยงให้กว้าง แล้วบางทีจะพบว่าไม่สามารถที่จะสร้างนโยบายอะไรได้ ได้แต่เข้าใจปัญหาแล้วจะเอาไปทำอะไรก็ไม่ทราบ เลยก่อให้เกิดความจำเป็นสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทเวลาเขียนโครงการในการเสนอก่อนเพื่อจะทำวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา ทางด้านประวัติศาสตร์ เป็นต้น จะต้องหาเหตุผลมารอกให้ได้ว่าศึกษาเรื่องนี้แล้วมันดีอย่างไร เพื่อจะได้สามารถทำให้พัฒนาศีลธรรมของคนไทย อย่างนี้ก็ไม่มี ผมก็ไม่ทราบวิทยานิพนธ์จะพัฒนาศีลธรรมของคนไทยอย่างไร นอกจากไม่เชื่อมโยงแล้วก็ค่อนข้างจะเจาะจงไปยังปัญหาเฉพาะค่อนข้างมาก แล้วก็แบ่งประเด็นศึกษาออกมาเป็นประเด็นโดดๆ ไม่เชื่อมโยงกับสิ่งอื่น เมืองไม่ได้ถูกมองว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเมือง เชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยทั้งหมด เราไม่สามารถพูดถึงความเปลี่ยนแปลงของเมือง หยิบเอามาโดดๆ โดยไม่สัมพันธ์กันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศไทยทั้งหมดได้ เพราะฉะนั้นคำตอบที่ได้มาจากการศึกษาหรือความสนใจเหล่านี้ ผมรู้สึกว่ามันมีลักษณะเป็น technical คือจะต้องทำอะไร จะต้องทำอย่างไร เพื่อจะแก้ปัญหาแล้วก็เลยละทิ้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน (หรือด้านที่ผมเรียกว่าเป็นมานุษยวิทยา) ออกไป แล้วรู้สึกว่ามันไม่ค่อยสำคัญเท่าไรนัก รอดิฉันเราไม่ค่อยคิดว่าส่วนสำคัญอันหนึ่งของปัญหารอดิฉันเกี่ยวกับเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ไม่ใช่เรื่องของถนนแคบ ถนนกว้าง ถนนลยไฟฟ้าหรือมุดลงดินดี แต่เพียงอย่างเดียว ด้าน technical ก็เกี่ยวข้อง แต่ว่าไม่ใช่เรื่องของ technical เฉยๆ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วย มีวัฒนธรรมของเรื่องรอดิฉันอยู่ด้วย ซึ่งจะถูกละทิ้งในการศึกษาปัญหาของเมืองไปโดยสิ้นเชิง

โดยส่วนตัวผมเชื่อว่า เมืองทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ที่จริงไม่ใช่เมือง ประเทศหรือโลกเรา หรือ สังคมเราทั้งในปัจจุบันและอนาคต เราจะพบได้ว่ารัฐมีบทบาทในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นน้อยลงๆเรื่อยๆ การที่เรา ศึกษาอะไรเพื่อจะบอกว่าไปกำหนดนโยบายอย่างไรก็ตาม ศึกษาอะไรเพื่อจะรู้ว่าจะต้องลงทุนด้านไหนมาก จะต้องสร้างถนนกี่ชั้นนั้น เป็นการมองวิธีแก้ปัญหาว่ารัฐเป็นผู้แก้ปัญหา แต่ในโลกปัจจุบันและโลกอนาคตเป็น โลกที่รัฐจะมีบทบาทน้อยลง ถึงแม้ว่ารัฐอยากมีบทบาทมากเหมือนเดิมก็ตาม แต่ว่าความสามารถของรัฐในการ จะมีบทบาทในการแก้ปัญหาจะน้อยลงไปเรื่อยๆ เพราะฉะนั้นถ้าจะมองการแก้ปัญหาจะน้อยลงไปเรื่อยๆ เพราะฉะนั้นถ้าจะมองการแก้ปัญหาให้จริงจังยิ่งขึ้นจริงๆ แล้วต้องมองที่สังคม สังคมจะแก้ปัญหาให้ตัวเอง จะต้องมี บทบาทในการแก้ปัญหาให้ตัวเองมากขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวศศิภาญจน์ ศรีโสภณ เกิดเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2523 ที่ กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษา
ระดับปริญญาตรี สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปี พ.ศ. 2546 แล้วศึกษาต่อระดับ บัณฑิต
ศึกษา ภาควิชา เคหการ หลักสูตรเคหพัฒนาศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี
พ.ศ.2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย